apunts

EDUCACIÓ FÍSICA I ESPORTS

L'ESPORT EN ELS ESPAIS PÚBLICS URBANS

1r trimestre 2008 · 6 €. (IVA inclòs)

91

INEFC

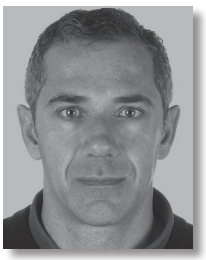
L'esport als espais públics urbans. Reflexions introductòries

NÚRIA PUIG
Catedràtica de Sociologia de l'Esport.
Laboratori d'Investigació Social i Educativa.
INEF de Catalunya (Barcelona)
npuig@gencat.cat

GASPAR MAZA
Doctor en Antropologia social i cultural.
Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social.
Universitat Rovira i Virgili. Tarragona
gaspar.maza@urv.cat

Núria Puig

Gaspar Maza

Resum

En aquesta introducció del dossier monogràfic sobre l'esport als espais públics urbans, s'ofereixen les informacions bàsiques referides a les dues investigacions en què es basen els articles que el configuren. Se situa el context institucional en el qual s'han desenvolupat, els fonaments teòrics generals dels quals ha partit, es descriu succintament el contingut de cada un dels articles, i se n'estableix el fil conductor. L'última part conté la dedicatòria i els agraïments a persones i organitzacions que han fet possible que el projecte es dugués a terme.

Paraules clau

Espais públics urbans, Xarxes socials esportives, Espai i esport, Barcelona.

Abstract

Sport and urban public spaces. Introductory reflections

In this introduction of the special issue about sport in urban public spaces basic information is given about the two researches around which the articles are based. It locates itself in the institutional context in which the researches have been developed, the general theoretical foundations and it briefly describes the content of each one of the articles, setting up the coherence that exists between them all. The last part contains the dedication and the acknowledgements of the people and organisations which have made possible to carry out and complete this project.

Key words

Urban public spaces, Sporting social networks, Sport and space, Barcelona.

El per què

Aquest dossier monogràfic tracta sobre les persones i l'esport als espais públics urbans de la ciutat de Barcelona. És el resultat d'un procés de més de dos anys de treball d'investigació sistemàtic i molts més de reflexió col·lectiva sobre l'esport practicat més enllà dels espais específicament esportius. Avui en dia, les persones que practiquen esport estan en aquests espais, però també en tot l'espai públic de la ciutat i dels entorns rurals. Places, carrers, platges, parcs, muntanyes, mar…, entre d'altres, són llocs elegits per moltes persones per a realitzar un ampli ventall d'activitats que, malgrat les seves enormes diferències, anomenem genèricament *esport*.

En efecte, aquesta tendència a utilitzar l'espai públic per a la pràctica esportiva s'ha manifestat en les successives enquestes que sobre les conductes esportives de la població espanyola ha anat dirigint Manuel García Ferrando des de 1980 (García Ferrando, 2006). En 1990, el percentatge de persones que feia esport en espais públics era d'un 40 % i el 2005 la xifra ascendia a un 43 %. A Catalunya, segons la informació proporcionada per l'Observatori Català de l'Esport (www.observatoridelesport.net), per al 2005 la xifra era d'un 47, 5 %. I en el cas de Barcelona les xifres són encara més elevades.[1] Segons l'enquesta del 2006, realitzada pel mateix Ajuntament, un 75 % de persones que fan esport utilitzen habitualment l'espai públic amb aquesta finalitat

[1] Les dades d'Espanya i de Catalunya provenen de la mateixa enquesta. Les de Barcelona, en canvi, no. Per això, les diferències que es puguin observar han de ser preses amb precaució, perquè podrien ser degudes al fet que les preguntes del qüestionari eren diferents.

per a la pràctica esportiva (carrer un 39,8 %, parcs un 22,8 %, platja un 9,9 %, port/mar 5 %) (Ajuntament de Barcelona, 2006). A més a més, un 42,6 % del total de practicants diu no utilitzar mai instal·lacions esportives convencionals. N'hi ha prou de passejar per la ciutat per veure el fenomen que les xifres estadístiques no fan més que confirmar.

L'ús de l'espai públic per a la pràctica esportiva sorprèn els qui s'ocupen de la gestió de la ciutat –ben segur que no només d'aquesta– i, això, de manera contradictòria. D'una banda, les mesures empreses a Barcelona des de les primeres eleccions municipals donen els seus fruits en el sentit que "la ciutat és la gent".[2] El "model Barcelona" va tractar de compaginar el projecte d'una ciutat preparada per afrontar els reptes de la modernitat (indústria, serveis, telecomunicacions…) amb el d'una ciutat pensada per a la ciutadania. El disseny i el tractament donat als espais públics ha estat essencial per al segon aspecte (Capel 2005). Probablement, el que ara estem vivint ha desbordat les intencions inicials dels qui la van dissenyar pensant-la d'una manera fixa o predeterminada. En els últims 25 anys hem assistit a un llarg procés que ha anat des de la posada en marxa de la *reconquesta* de l'espai públic (platges, noves places, "terrains vagues", iniciat els anys 80) a la *re-construcció*, reestructuració amb motiu dels Jocs l'any 92, passant per *l'esteticisme-embelliment de la ciutat* (programa d'escultures 90) fins a assolir finalment una etapa d'ús, apropiació i/o rebuig de tots aquests nous espais generats en el procés.

En aquest llarg recorregut, l'espai públic ha anat deixant de ser patrimoni dels projectes urbanístics, dels arquitectes, del disseny, i s'ha anat convertint en el dels veïns i veïnes. En aquest procés, i sobretot entre els 80 i els 90, la lògica esportiva va ser clau dins de les reformes urbanes de l'espai públic; les intervencions realitzades amb motiu dels Jocs del 92 en van ser les més emblemàtiques; no solament es van construir les instal·lacions per als Jocs sinó que el projecte olímpic va ser l'excusa per millorar la trama urbana de la ciutat i les condicions de vida en aquesta (Moragas i Botella, 2002). Així doncs, des del principi es va contemplar l'esport com un element important per donar vida als espais públics, amb millor o pitjor fortuna, segons els casos.

D'altra banda, aquests canvis no es resolen sense tensions. Així, en diferents moments la ciutat s'ha trobat amb tensions entre l'ús real que el veïnat feia d'alguns espais i el que els protocols d'ús havien previst per endavant. No sempre el ciutadà o ciutadana, el públic en general, és un actor passiu, disciplinat i disposat a aplaudir o a admirar tot el que es construeix per al seu ús i gaudi. No sempre actua de la forma prevista quan pensem la vida urbana com si fos una obra de teatre amb un guió escrit per endavant. A la ciutat, el públic també hi vol intervenir i hi intervé a la seva manera i de formes molt diverses i subtils: amb el silenci, amb el rebuig, donant l'esquena, amb el conflicte; i altres vegades amb l'apropiació d'espais destinats a un ús diferent del previst, amb la reapropiació de llocs oblidats, amb la seva pròpia actuació allà on els projectes no es decidien a actuar o amb usos especials i originals derivats de les seves necessitats més immediates.

Què fer amb tanta diversitat d'usos, de vegades oposats entre ells? Com harmonitzar la tranquil·litat que busca un grup de persones grans passejant, amb l'entusiasme d'un grup de joves *skaters* a qui el mateix espai ha captivat per la seva forma i el seu mobiliari per realitzar algunes de les seves *pipes* preferides? Ben segur que un coneixement més aprofundit de les persones que practiquen als espais esmentats (els seus gustos, maneres de fer, percepcions, motivacions…) proporcionarà eines més afinades per a la comprensió i la gestió del fenomen. Aquest és precisament l'objectiu que persegueix aquest monogràfic: analitzar i, a continuació, sintetitzar les propostes que, en el curs de les investigacions realitzades, ens han estat comunicades per les persones (practicants, responsables de la gestió, experts i expertes…) a qui hem anat entrevistant durant aquest temps.

Les investigacions

El punt de partida del que ara es presenta s'ha de situar als debats que van tenir lloc durant l'elaboració del *Pla estratègic de l'Esport* de Barcelona 2001. Se suscitava amb insistència la discussió al voltant de l'ús esportiu d'espais no esportius; és a dir, els espais públics en general. El tema es va considerar de tanta importància que, al document final, es va contemplar que

[2] "La ciutat és la gent". "El primer, la gent", "Barcelona bé" van ser alguns dels eslògans més populars patrocinats per l'Ajuntament de la ciutat sota el mandat de l'alcalde Pasqual Maragall, amb l'objectiu de difondre i publicitar les nombroses intervencions urbanes realitzades en els vuitanta i els noranta.

un dels eixos d'actuació de la política esportiva municipal havia de ser *afavorir l'ús de l'espai públic per a la pràctica esportiva*. I això es va considerar així perquè "la pràctica esportiva en els espais públics contribueix a convertir-los en un lloc de trobada i convivència, al mateix temps que incideix positivament en la qualitat de vida de ciutadans i ciutadanes (Ajuntament de Barcelona, 2003, p.78).

De tota manera, si bé les opinions abocades per totes les persones que van contribuir a l'elaboració del Pla semblen certes, en realitat, se sabia molt poc del fenomen a què ens estem referint. És cert que en aquests espais es fan activitats esportives de manera espontània, dutes a terme per col·lectius diversos, però fins a aquell moment, en sabíem ben poc, sobre aquests col·lectius, les seves característiques (edat, gènere, activitats, horaris, llocs preferits…) o les circumstàncies que afavorien l'ús d'uns espais i no d'altres, o si es donaven o no conflictes entre grups diversos, o si al contrari, hi havia mecanismes d'autoregulació i convivència, etc.

Aquestes raons van ser les que, primer de manera una mica informal i, posteriorment, ja de manera formalitzada i amb el suport institucional de *l'Institut Barcelona Esports* de l'Ajuntament de Barcelona i de l'AGAUR (*Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca*) de la *Generalitat de Catalunya* un equip multidisciplinari[3] del *Laboratori d'Investigació Social i Educativa* del centre de Barcelona de *l'Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya* (INEFC) va portar a terme una investigació sobre les xarxes socials vinculades a l'esport als espais públics urbans de la ciutat de Barcelona.[4] Es tractava de confirmar o qüestionar la validesa de les afirmacions contingudes al Pla estratègic.

Paral·lelament, i amb motivacions similars, un equip del *Grup de Recerca i Innovació en Esport i Societat* (GRIES) de la Universitat Ramon Llull de Barcelona va realitzar, entre el 2002 i el 2006, una investigació sobre les característiques d'alguns itineraris esportius urbans, els diferents perfils de practicants i fins i tot les xarxes de socialitat que s'hi estableixen.

El dossier monogràfic que presentem explica totes dues investigacions i intenta d'articular els seus resultats de manera que, en conjunt, permetin d'aprofundir en el coneixement de les persones i l'esport als espais públics urbans (Puig i Maza, 2008).

El monogràfic

Les xarxes i les persones

La primera part del monogràfic tracta de respondre la pregunta: quines són les xarxes socials o les persones que practiquen esport als espais públics de la ciutat de Barcelona?

El primer article, "Xarxes socials i esport als espais públics de Barcelona", a càrrec de Xavi Camino, Gaspar Maza i Núria Puig, analitza les xarxes socials vinculades a l'esport detectades en trenta espais públics de la ciutat. Un cop presentat el plantejament teòric, la descripció del mètode emprat per dur a terme el treball de camp i el tractament de les dades, els autors –amb la seva mirada antropològica i sociològica– relaten les característiques d'aquestes xarxes, la seva vida quotidiana, els llocs de trobada que freqüenten i els esports que practiquen. Les seves conclusions posen de manifest les intenses relacions socials que es donen gràcies a les xarxes generades al voltant de l'esport.

El títol de l'article d'Anna Vilanova i Susana Soler ("Les dones, l'esport i els espais públics: Absències i protagonismes") no enganya respecte als continguts. Les autores, expertes en qüestions de gènere, analitzen específicament la situació de les dones a les xarxes analitzades que, indubtablement, es troba molt marcada per

[3] L'equip de la investigació ha estat el següent:
Direccio: Núria Puig (Laboratori d'Investigació Social i Educativa; INEF de Catalunya, Barcelona) i Gaspar Maza (Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social, Universitat Rovira i Virgili,Tarragona).
Coordinació: Xavi Camino (Laboratori d'Investigació Social i Educativa; INEF de Catalunya, Barcelona).
Anàlisi urbanística: Francesc Magrinyà i Miguel Mayorga (Departament d'Infraestructura del Transport i del Territori, Universitat Politècnica de Catalunya).
Investigació visual: Marcus Willcocks (Design Against Crime Center, Central Saint Martins College of Art and Design, Londres).
Equip del treball de camp: Xavi Camino, Gaspar Maza, Marcus Willcocks, Omar Borràs (Laboratori d'Investigació Social i Educativa; INEF de Catalunya, Barcelona).
Gestió del projecte: Anna Vilanova (Laboratori d'Investigació Social i Educativa; INEF de Catalunya, Barcelona) i Nati Arnaiz (sots-direcció de postgraus i recerca, INEF de Catalunya, Barcelona).
Aleshores, persones procedents de les Ciències de l'Esport, l'Antropologia, la Sociologia, l'Urbanisme i el Disseny Urbà hem estat en diàleg continu per arribar als resultats que presentem.

[4] Els resultats del pretest van ser publicats en aquesta mateixa revista (Puig *et al*., 2006).

les característiques de la seva socialització. Els resultats tornen a confirmar la pertinència de tenir en compte sempre la perspectiva de gènere en les investigacions socials: dones i homes, igual com en altres situacions, fan servir de forma diferent els espais públics.

La visió de les xarxes es completa amb l'anàlisi quantitativa ("Les xarxes socials esportives en espais públics de Barcelona: xifres i tendències") de Francesc Magrinyà i Núria Puig, que les presenten a través d'una mirada des de l'Urbanisme i la Sociologia. Mitjançant les xifres comprenem millor la dimensió del fenomen, alhora que evitem sobredimensionar unes coses per sobre de les altres (el conflicte, per exemple) a causa de percepcions esbiaixades de la realitat.

Ricardo Sánchez Martín i Mateu Capell a "Les lògiques de l'esport al carrer: espais, practicants i socialitats a Barcelona", amb una visió pròpia de les Ciències Socials, ofereixen una perspectiva més itinerant de les persones que practiquen esport als espais públics. Perquè no solament hi ha xarxes, que són més o menys fixes, sinó que també hi ha persones que soles o en petits grups van d'un espai a un altre sense teixir necessàriament xarxes, però aportant, com diuen els mateixos autors, socialitat a aquests espais i, en conseqüència, al conjunt de la ciutat.

Atesa la importància i la preocupació que susciten els "*skaters*", Xavi Camino tracta específicament el tema a "Reinterpretar la ciutat: la cultura *skater* i els carrers de Barcelona". Entra en la lògica interna de l'esport i els seus practicants, la qual cosa ens ajuda a entendre millor allò que, sens dubte, és un primer pas per disminuir la preocupació a què ens referim.

Finalment, Gaspar Maza, a "Discursos i pràctiques d'esport als espais públics de la Barcelona postolímpica", fa una anàlisi cultural del contingut de diferents articles de premsa, declaracions institucionals, entrevistes personals. Examina els discursos que respecte a la pràctica esportiva als espais públics urbans tenen personatges de la política, de la gestió, periodistes i fins i tot els qui són protagonistes d'aquestes activitats, és a dir, esportistes. L'article relata, doncs, no solament el que es fa sinó el que es diu sobre el que es fa, la qual cosa és fonamental per acabar de comprendre la totalitat del fenomen.

Els espais, les xarxes i les persones

La segona part del monogràfic tracta de respondre una bateria de preguntes d'índole diversa: Quines relacions hi ha entre les xarxes i les persones analitzades, i els espais que freqüenten? Són aquests espais responsables de la intensa trama de relacions socials que s'hi observen? I si, com sembla, és així, quines són les característiques d'aquests espais perquè afavoreixin aquestes relacions socials? Per comprendre bé el sentit d'aquestes preguntes cal fer-ne alguna consideració teòrica.

Perquè una "cosa" (espai públic, màquina, aparell, habitatge…) sigui introduïda en la forma de vida d'una persona o col·lectiu, cal que estigui associada a les seves formes de percebre, entendre, interpretar i utilitzar (Adamkiewicz, 1998; Castells, 2001; Chantelat *et al*., 1998; Heinemann, 2001; Horning, 1985 i Linde, 1972; *cfr*. per Heinemann, 2001). Si la persona o el grup no veuen cap sentit a aquesta "cosa", per més "útil" que sigui en la ment de qui l'ha inventada, no serà integrada a les seves maneres de fer; hi ha d'haver una coincidència entre les percepcions de les persones usuàries i les intencions de qui imagina la "cosa".

La història ofereix molts exemples sobre aquesta qüestió; tan sols en retenim un, que ens sembla molt paradigmàtic. Castells (2001, p. 37) es remunta a la Xina del segle xv per explicar que, malgrat que en aquell país hi havia els avenços tecnològics que segles després provocarien la Revolució industrial a Europa, la societat xinesa d'aleshores no hi va "connectar". Això va impedir que es produís la sinèrgia que segles més tard, al continent europeu, va donar lloc a un canvi tan important per a la història de la Humanitat.

Així doncs, perquè una "cosa" sigui integrada a les formes de vida de les persones o col·lectius, cal que tingui unes característiques que facin possible aquesta integració. En el nostre cas concret, els espais públics freqüentats per les xarxes o les persones individualment per realitzar les seves pràctiques esportives en tenen unes (accessos, mobiliari, gènesi, tipus d'instal·lacions, entorn urbà) que n'han afavorit l'ús. Aquestes xarxes i persones han fet seu l'espai; un espai que en paraules de John Bale (1989) genera *topofília*, és a dir, sentiment d'arrelament o de pertinença en contraposició amb el de *topofòbia* (rebuig). Finalment, quan apareix aquest sentiment de *topofília*, l'espai influeix i interactua amb les persones. Arribem al punt que la "cosa" retroalimenta situacions i en genera de noves (Heinemann, 2001).

Des d'aquesta perspectiva, Francesc Magrinyà, a "Urbanisme i esport: anàlisi de les pràctiques esportives informals a l'espai públic de Barcelona", sempre partint de la mateixa base de dades obtinguda en el treball de camp sobre les xarxes, analitza l'afinitat entre xarxes i

determinats tipus d'espais. Destaca, entre altres aspectes, que els diversos tipus de mobilitat espacial de les persones que componen les xarxes donen lloc a espais variats que esdevenen uns autèntics llocs de trobada mentre que els altres són el que l'autor anomena "espais fragilitzats" a causa que només s'hi teixeixen relacions esporàdiques, passatgeres.

Markus Willcoks ("Els codis visuals associats a l'esport: una interpretació de l'espai públic") en qualitat de dissenyador, entra en la percepció subjectiva que tenen les persones que componen les xarxes analitzades i mostra els seus "equips" de codis visuals segons la denominació de Donald Norman (2005) que justifiquen el per què de l'adequació de l'espai a les seves necessitats. La manera com aquestes persones *miren* l'espai per al seu esport ajuda a entendre processos d'apropiació –generació de sentiments de *topofília*– i també mostra les distàncies que poden arribar a donar-se entre les intencions dels qui el planifiquen i els usos que posteriorment hom li dóna.

Suggeriments d'intervenció

La tercera part del monogràfic respon a una pregunta fàcil de formular, però difícil de contestar: què es pot fer? Per tractar d'oferir un ampli ventall de possibilitats de resposta, hem fet opcions de diversos tipus.

Trobem, en primer lloc, dos articles que proposen actuacions des de dues perspectives diferents. Francesc Magrinyà i Miguel Mayorga, a "Dissenyar la ciutat per a l'esport dels seus espais públics", fan suggeriments d'intervenció partint dels espais analitzats i del comportament de les xarxes socials esportives en aquests.

Núria Puig, a "Espai públic i esport: de la reflexió a la intervenció. Algunes propostes", en qualitat de sintetitzadora, organitza els continguts abocats en aquesta part i les opinions recollides en el curs de la investigació per treure el màxim partit possible a tots els suggeriments que unes i altres han anat fent.

Xavi Camino ha fet una recopilació documental en la temàtica tractada al dossier monogràfic a "Una selecció bibliogràfica per continuar aprofundint en esport, xarxes socials i espai públic". Als textos seleccionats també s'hi poden trobar suggeriments d'intervenció.

Finalment, a la secció "Opinió" de la revista es publiquen tres entrevistes realitzades a persones que, des dels seus àmbits professionals respectius, ofereixen reflexions i suggeriments que poden resultar d'interès. Es tracta de:

- Jordi Borja, una de les persones més reconegudes actualment en el camp de l'urbanisme i els drets de ciutadania.
- Santiago Cirugeda, arquitecte de professió, i conegut per les seves intervencions artisticosocials als espais públics. Una bona part del seu treball gira entorn de la reapropiació d'espais urbans caiguts en desús.
- Pere Alcober, delegat d'esports de Barcelona. És, doncs, una de les persones que viu dia a dia les dificultats i gratificacions que sorgeixen en la gestió de l'esport als espais públics urbans de la ciutat.

Epíleg

Al final de les tres parts, Klaus Heinemann, de la Universitat d'Hamburg, a Alemanya, a "La lectura de l'espai. Una síntesi final: des del Nord, mirant cap a Barcelona", sintetitza els continguts científics de les investigacions, en fa una valoració i suggereix vies per continuar treballant en el tema. La seva contribució ens semblava important, perquè al llarg de la seva carrera acadèmica s'ha ocupat de temes que, d'una manera o una altra, hem abordat (grups socials, impactes de la tecnologia, organitzacions, emocions…) i volíem una mirada externa que ens ajudés a saber fins on hem arribat. Com ell mateix diu, i també afirmen tantes altres persones que es dediquen a investigar, "la Ciència només avança gràcies a la crítica". Agraïm sincerament que acceptés la nostra invitació i donés resposta al que li proposàvem.

Art i esport

Finalment, hem demanat a Ramon Balius, metge de professió i apassionat de l'art i l'esport, que a la seva habitual secció de la revista dediqués l'article d'aquest número a "L'esport a la ciutat de Barcelona vist per una il·lustradora". La seva reputació en el tractament de l'esport en l'art és ben coneguda i apreciada. Per a nosaltres ha estat un honor que volgués contribuir al monogràfic.

Dedicatòria i agraïments

I ja per acabar, volem dedicar aquest número especial sobre l'esport als espais públics urbans, a la ciutat de Barcelona i, en especial, a totes les persones que hem anat coneixent en el curs de les nostres investigacions, que de manera tan generosa s'han prestat a ser entrevistades i observades.

També el nostre agraïment a la revista *Apunts. Educació Física i Esports* per haver confiat en les nostres investigacions i haver-nos acollit, perquè poguéssim publicar un dossier monogràfic sobre aquestes.

I, agrair especialment: a l'Institut Barcelona Esports de l'Ajuntament de Barcelona pel suport i la confiança dipositada en la realització de la investigació sobre les xarxes socials als espais públics de la ciutat. A l'INEF de Catalunya (INEFC) a Barcelona, per haver fet possible que la investigació es dugués a terme al *Laboratori d'Investigació Social i Educativa* del centre esmentat. A l'AGAUR i a l'INEFC per haver ofert la possibilitat de disposar d'un becari per dur a terme la investigació esmentada. I a les universitats i organitzacions on treballem, gràcies a les quals podem portar endavant les nostres tasques investigadores.

Bibliografia

Adamkiewicz, E. (1998). Les performances sportives de rue. Practiques sportives autonomes spectacularisables à Lyon. A Monogràfic de *Les Annales de la Recherche Urbaine* (79), 50-57.

Ajuntament de Barcelona (2006). *Enquesta. Hàbits Esportius a Barcelona. Presentació de resultats*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

– (2003). *Pla Estratègic de l'Esport*, Barcelona.

Bale, J. (1989). *Sports Geography*. London: E & F. Spon.

Capel, H. (2005). *El modelo Barcelona: un examen crítico*. Barcelona: Ediciones del Serbal.

Castells, M. (2001). *La era de la información*. Madrid: Alianza editorial, vol. I (La sociedad red).

Chantelat, P.; Fodimbi, M. i Camy, J. (1998). Les groupes de Jeunes sportifs dans la ville. A Monogràfic de *Les Annales de la Recherche Urbaine*, (79), 41-49.

García Ferrando, M. (2006). *Postmodernidad y deporte: entre la individualización y la masificación. Encuesta sobre hábitos deportivos de los españoles, 2005*. Madrid: Consejo Superior de Deportes, Centro de Investigaciones Sociológicas.

Heinemann, K. (2001). *Die Technologisierung des Sports. Eine sozio-ökonomisch Analyse*. Schorndorf: Hofmann.

Moragas, M. de i Botella M. (eds.) (2002). *Barcelona: l'herència dels Jocs: 1992-2002*. Cerdanyola del Vallès: Centre d'Estudis Olímpics-UAB, Ajuntament de Barcelona, Planeta.

Norman D. (2005). *Affordances, Conventions and Design. Interactions*. New York: ACM Press.

Puig, N. i Maza, G. (coords.) (2008). L'esport en els espais públics urbans. Monogràfic d'*Apunts. Educació Física i Esports* (91).

Puig, N.; Vilanova, A.; Camino, X.; Maza, G.; Pasarello, M.; Juan, D. i Tarragó, R. (2006). Els espais públics urbans i l'esport com a generadors de xarxes socials. El cas de la ciutat de Barcelona. *Apunts. Educació Física i Esports* (84), 76-87.

L'esport a la ciutat: una nova manera de veure'l

MARTA CARRANZA
mcarranza@bcn.cat

CARLES VALLÈS
cvalles@bcn.cat

Institut Barcelona Esports
Ajuntament de Barcelona

Marta Carranza

Carles Vallès

Barcelona i l'esport formen ja un binomi indissoluble i indiscutible. D'una banda, la llarga tradició esportiva de la ciutat fonamentada per un teixit associatiu centenari, potent i avantguardista; d'una altra, l'experiència i el reconeixement internacional de Barcelona com a organitzadora i seu d'esdeveniments esportius; i, finalment, l'àmplia xarxa docent i de recerca relacionada amb l'activitat esportiva, ens donen les condicions idònies i els ingredients bàsics per a poder elaborar, de forma compartida, una nova recepta esportiva barcelonina amb secrets del passat i productes del segle XXI: *un esport que construeix socialment la ciutat*.

Fa cent anys la gent dels barris baixava la seva cadira i seia davant de la porteria i els nens i les nenes jugaven lliurement al carrer. Des d'aleshores fins ara s'han viscut etapes en que la població, per diversos motius, ha abandonat el carrer, però els diferents processos d'humanització de la ciutat van aconseguint l'efecte contrari.

El darrer estudi d'hàbits esportius dels ciutadans i ciutadanes de Barcelona d'entre 15 i 74 anys, realitzat el 2006 (Ajuntament de Barcelona, 2006) ens diu que, hores d'ara, un 64% de la població realitza algun tipus d'activitat física o esportiva de forma regular. D'aquests, el 39,8% utilitzen el carrer habitualment per a fer esport i el 22,8% els parcs. Aquestes dades responen a un model de ciutat i a la intencionalitat d'afavorir la utilització de l'espai públic per a la pràctica de l'esport reflectida al Pla Estratègic de l'Esport de Barcelona aprovat l'any 2003 (Ajuntament de Barcelona, 2003).

Amb el convenciment de que la ciutat es reconstrueix de forma permanent i l'evidència de la diversitat d'usos que ens ofereixen els diferents espais públics, es vol reconèixer l'activitat físico-esportiva com un ús més de l'espai, i per tant, tinguda en compte a l'hora de planificar i dissenyar els espais.

Estan prou demostrats els beneficis que suposa la pràctica esportiva per a la salut física i mental, però encara cal profunditzar una mica més en l'anàlisi dels beneficis que aquesta pràctica suposa per a les bones relacions entre les persones que composen una comunitat.

Creiem que afavorint la pràctica esportiva als espais públics de la ciutat, s'acosta l'esport a tota la població, especialment a aquells col·lectius més desafavorits econòmicament i amb dificultat per accedir a instal·lacions esportives específiques.

Totes aquestes reflexions, extretes i consensuades en el marc del Pla estratègic i assumides des de l'Institut Barcelona Esports, ens van dur a iniciar una recerca amb l'objectiu de conèixer quin tipus d'esports i activitats físiques tenien lloc en els espais públics de la ciutat, quines xarxes socials es creaven entorn a aquestes pràctiques esportives als espais oberts i quines eren les condicions que generaven i facilitaven l'aparició d'aquests practicants esportius a l'espai públic.

Òbviament els objectius pretesos vàrem haver d'ajustar-los a la realitat de Barcelona i les seves dimensions. Així, es va acordar analitzar 30 espais i del seu estudi i anàlisi extreure conclusions extrapolables a d'altres zones de la ciutat i, fins i tot, a d'altres nuclis urbans de característiques similars a la nostra ciutat.

Aprofundir en la dinàmica d'aquests 30 espais havia de dur-nos a confirmar les nostres sospites respecte als efectes positius de l'esport realitzat a l'espai públic com a generador de xarxes socials. Ens havia d'ajudar a conèixer en profunditat les relacions i dinàmiques internes de les xarxes per tal d'entendre-les i poder afavorir el seu desenvolupament positiu i donar resposta a les seves necessitats. Ens preocupaven els possibles conflictes creats tan dins les xarxes com en la interacció amb la ciutadania; analitzar el dia a dia dels espais havia de

donar-nos pistes per poder acompanyar als col·lectius en diferents moments de la seva existència. Finalment, buscàvem també criteris pel disseny de nous espais de la ciutat, per assegurar el naixement de noves xarxes i poder facilitar-els-hi vitalitat i bona salut.

L'estudi va caure a les millors mans que podia anar a parar, l'equip de recerca del Laboratori d'Investigació Social i Educativa de l'INEF de Catalunya a Barcelona. Després de dos anys d'intens treball d'un equip multidisciplinar i amb estreta relació amb l'administració, ha aconseguit uns resultats que ara per ara responen als reptes plantejats però que, evidentment, ens generen altres reptes, conseqüència de la gran feina feta i de l'objecte d'estudi: *una ciutat* viva, activa, canviant i atrevida i *unes persones* amb ganes de relacionar-se, de fer esport, de trepitjar la seva ciutat; en definitiva, amb moltes ganes de viure.

Aquest dossier monogràfic sobre l'esport en els espais públics urbans (Puig i Maza, 2008), representa i ens posa a l'abast, tot l'esforç realitzat, totes les reflexions sorgides de l'estudi i, sobretot, les aportacions que fem a la ciutat per tal d'avançar cap a la cohesió social i la construcció de ciutadania.

A més, la publicació d'aquest dossier coincideix pràcticament amb la cloenda de l'exposició "Esport i construcció de ciutadania" en la seu del Museu Olímpic i de l'Esport de Barcelona (17 de gener-31 de març de 2008). Una exposició en la que s'han fet coincidir tres projectes –dues exposicions fotogràfiques i el porjecte sobre les xarxes socials esportives als espais públics urbans realitzat per l'esmentat Laboratori d'Investigació Social i Educativa de l'INEFC de Barcelona– amb un conjunt d'actes (taules rodones, intercanvis d'experiències, jornades..). Aquesta exposició, que a partir d'ara serà itinerant, ha de generar nous punts de trobada que ens portin a profunditzar, encara més, sobre la necessitat de promocionar, amb criteri, la pràctica esportiva en els diferents espais públics de la ciutat.

Per acabar, pensem que cal donar la rellevància que es mereix a un producte com aquesta publicació. Apareix com a fruit d'un treball molt més profund, on es mostra la complicitat de tots el sectors, tant en l'àmbit docent universitari, com en el de les administracions i en el dels mateixos practicants. Aquest producte, aquest dossier monogràfic, és una eina més per acostar-nos al model que plantejàvem a l'inici de l'article, al model d'esport i ciutat que desitg*em: el d'un esport que construeix socialment la ciutat*.

Bibliografia

Ajuntament de Barcelona (2003). *Pla Estratègic de l'Esport*. Barcelona.

– (2006). *Enquesta. Hàbits Esportius a Barcelona. Presentació de resultats*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

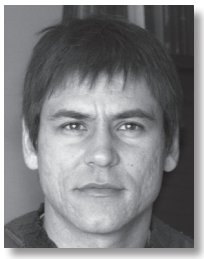
Puig, N. i Maza, G. (coords.) (2008). L'esport en els espais públics urbans. Monogràfic d'*Apunts. Educació Física i Esports* (91).

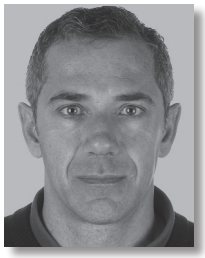
Xarxes socials i esport als espais públics de Barcelona

XAVI CAMINO
Llicenciat en Antropologia social i cultural.
Laboratori d'Investigació Social i Educativa.
INEFC-Centre de Barcelona
xavi.camino@hotmail.com

GASPAR MAZA
Doctor en Antropologia social i cultural.
Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social.
Universitat Rovira i Virgili. Tarragona
gaspar.maza@urv.cat

NÚRIA PUIG
Catedràtica de Sociologia de l'Esport.
Laboratori d'Investigació Social i Educativa.
INEFC-Centre de Barcelona
npuig@gencat.cat

Xavi Camino

Gaspar Maza

Núria Puig

Resum

En aquest article es mostren alguns dels resultats de la investigació duta a terme entre el 2005 i el 2007, des del Laboratori d'Investigació Social i Educativa de l'INEFC de Barcelona. Com el mateix títol indica, l'estudi s'ha centrat en l'anàlisi de la forma en què són utilitzats esportivament determinats espais públics urbans (30) per diferents xarxes socials (62), moltes de les quals es creen i/o es desenvolupen a partir d'un esport i d'un espai públic concrets. Per això, els resultats que presentem a continuació pretenen d'explicar quines característiques presenten les xarxes socials i els esports analitzats, quines relacions es produeixen entre aquestes quan utilitzen un mateix espai i quina importància tenen aquestes xarxes socials per als individus que en formen part.

Paraules clau

Espai públic, Esport, Xarxes socials, Capital social, Punt de trobada.

Abstract

Social networks and sport in the public spaces of Barcelona

This article presents some of the results from the research completed between 2005 and 2007, from the Laboratory of Social and Educational Research of INEFC, Barcelona. As the title indicates the study is concerned with the analysis of how determined urban public spaces (30) are used for sports by different social networks (62), many of which develop and/ or create for themselves a specific public space, by means of their sporting practice. The results which are presented to follow attempt to explain characteristics which are reflected by the respective social networks and sports that we encountered during the field research, what relations exist among them where more than one social network or sport share the same space, and what importance to these social networks hold for the individuals who form them.

Key words

Public space, Sport, Social networks, Social capital, Meeting point.

Introducció

L'objectiu principal d'aquest article consisteix a analitzar les característiques de les xarxes socials que practiquen esport en diferents espais públics de la ciutat de Barcelona.

Al primer apartat fem una breu introducció sobre les perspectives teòriques que hem escollit per fer aquesta anàlisi, i també la forma en què hem adaptat aquestes teories al nostre propi objecte d'estudi. A continuació, oferim una explicació sobre el mètode utilitzat tot al

llarg de la investigació; després, l'apartat següent està dedicat a la presentació dels resultats obtinguts mitjançant la utilització d'alguns dels exemples que considerem més significatius. Finalment, a l'apartat de conclusions intentem de sintetitzar els aspectes més rellevants que es desprenen del conjunt de la investigació, així com alguns dels límits d'aquesta.

La perspectiva teòrica: l'anàlisi de les xarxes socials

Per definir el que entenem com a xarxa social partim de la definició que ens proposa Barnes (2004) quan diu que, en parlar de xarxes socials, ens referim a un camp social en què cada persona es troba en contacte amb un nombre determinat d'altres persones, algunes de les quals tenen contactes entre elles i unes altres, no. La imatge que l'autor té d'una xarxa és la d'un conjunt de punts, alguns dels quals s'uneixen amb línies. Aquests punts són les persones o, de vegades, grups. D'una altra banda, les línies indiquen la interacció entre les persones. Una imatge que, al nostre entendre, reflecteix aquesta definició és la que ens aporta Requena (1994) i que mostrem a la *figura 1*.

Uns altres aspectes importants que hem tingut en compte en utilitzar les teories de xarxes socials són:

Un actor determinat (ego) té relacions socials amb altres individus, els quals, de la seva banda, tenen relacions amb d'altres, que es poden trobar directament relacionats amb l'ego o amb altres actors, o no. L'ego està enllaçat a una xarxa de relacions socials l'estructura de la qual influeix en la conducta de l'ego. L'ego també pot manipular en certa mesura la seva xarxa social per als propis fins. La xarxa influeix sobre els individus, però també els individus poden influir sobre la xarxa.

D'altra banda, la gran majoria d'investigacions sobre xarxes socials (Requena, 2004; Molina, 2001; Bott, 1990; Lomnitz, 1994) identifiquen dos grans tipus de xarxes entorn d'un ego: en primer lloc, les formades per vincles familiars (biològics o adoptats) i, en segon lloc, les xarxes formades per les amistats[1] en diferents graus i connexions (laborals, lúdiques, veïnals, escolars, etc.).

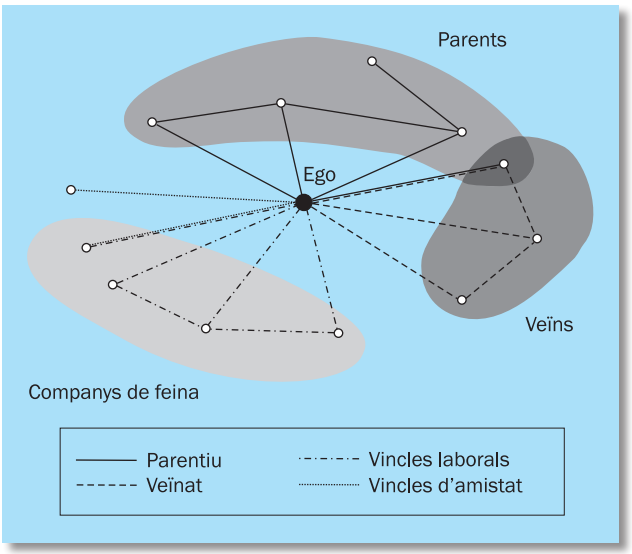

Figura 1
Representació gràfica d'una xarxa. (Font: F. Requena, 1994, p. 51)

Un altre punt a tenir en compte (Bott, 1990) és que la xarxa social es diferencia del grup social perquè aquest es compon d'individus que es coneixen tots entre ells, tenen rols interdependents, objectius comuns i una subcultura que els distingeix. En conseqüència, el grup social és una unitat menor que la xarxa i, per tant, una xarxa pot estar composta per un grup o per diversos grups.

Finalment, una altra perspectiva d'interès per definir les xarxes i valorar-ne el grau d'estabilitat o cohesió és la que permet d'observar les mobilitats que experimenten els membres de cadascuna. Amb aquest objectiu, utilitzem el model proposat per Magrinyà (1998), segons el qual podem analitzar les relacions socials que es produeixen en un territori d'acord amb el tipus de mobilitats que experimenten els individus. Així, podem distingir diferents mobilitats en relació amb quatre variables espacials, dues de definides per la vinculació a un espai (arrelament/desarrelament) i les altres dues definides per la realitat social que contenen (homogènia/heterogènia). Els actors socials associats a un arrelament territorial vincularan la majoria de les seves relacions socials a la mobilitat *veïnal*, de *proximitat*, si l'estructura social on viuen és molt homogènia, com és el cas d'un barri obrer tradicional; o la mobilitat *dual*, si l'estructura social és

[1] En la nostra investigació hem aprofundit, sobretot, en les xarxes socials formades per vincles d'amistat, de manera que les xarxes basades en vincles familiars han estat simplement detectades i descrites. En un futur considerem important orientar una investigació per poder aprofundir en l'estudi i l'anàlisi de les xarxes de famílies, la combinació d'aquestes amb amistats o altres de detectades, com les d'amistats d'origen institucional.

molt heterogènia, com és el cas de barris on conviuen diferents grups socials i culturals que no es barregen. En canvi, els actors que experimenten desarrelament espacial associaran la majoria de les seves relacions socials a la mobilitat *fragmentada*, caracteritzada per una xarxa de relacions que tenen lloc entre membres d'un mateix grup social en espais distants entre ells, i sovint, d'accés restringit; o a la mobilitat de *centralitat*, típica en els centres de les grans ciutats, on la concentració d'activitat comercial, turística, d'hoteleria i restauració i l'aglomeració de gent que no viu en aquell territori, atreta pels serveis que concentra, provoca experiències d'anonimat.

Per adaptar el conjunt de les teories sobre els dos grans tipus de xarxes socials (famílies/amistat) al nostre objecte d'estudi, les hem subclassificat seguint criteris d'edat i també de tipus d'esport practicat. Pel que fa a l'edat, hem establert 5 grups diferents:

- infantesa (de 0 a 12 anys),
- adolescents (de 13 a 18 anys),
- joves (de 19 a 29 anys),
- persones adultes (de 30 a 65 anys),
- gent gran (més de 65 anys).

En aquesta subclassificació per edats els límits no són exactes, sinó només aproximatius, de manera que en una mateixa xarxa o grup hi pot haver persones que es corresponen a grups d'edat diferents. Altres vegades, les xarxes de família solen ser formades per nens, nenes, adults i també hi pot haver gent gran i, en menor mesura, adolescents o joves.

Tenint en compte el tipus d'esport que practiquen els integrants d'aquestes xarxes les hem agrupat entorn de tres grans categories:

- Jocs i esports tradicionals. A la investigació entenem com a jocs i esports tradicionals les activitats anteriors a l'etapa de la revolució industrial que s'han mantingut al llarg del temps i que, en molts casos, han pres algunes característiques de l'esport modern (competicions, reglamentació més estricta, federacions i clubs, etc.). Moltes d'aquestes activitats físiques solen trobar-se associades a identitats col·lectives populars o regionals (Lavega i Olaso, 1999). Les "bitlles catalanes", les "bitlles lleoneses", la "pilota de mà", la petanca, la "tanguilla" o "tuta", el takatà o el frontó, són alguns dels que, un cop realitzada la investigació, hem identificat als espais públics de Barcelona.
- Esports moderns. En aquesta categoria incloem totes les activitats físiques que es van desenvolupar a Anglaterra arran de la Revolució Industrial, a partir de final del segle XVIII i que, després, s'han estès arreu del món. Es tracta d'esports de llarga tradició reglamentària, associats al món dels clubs esportius, a la disciplina, a la recerca del rècord, a la competició, al treball en equip, als valors masculins, sobretot, en els primers temps. (Gutmann 1978; Mandel, 1986; Elias i Dunning, 1992). L'"equavòlei", el softbol, el futbol, el bàsquet, el criquet, el vòlei de platja, el tennis, el tennis de taula, el fúting o jòguing, són els casos que hem trobat durant la investigació.
- Esports postmoderns. Entenem com a esports postmoderns totes les activitats físiques que s'han desenvolupat en l'últim quart del segle XX, moltes totalment noves i altres de renovades. Les hem anomenat postmodernes perquè reflecteixen alguns dels canvis socials i culturals que estem experimentant (Olivera i Olivera, 1995; García Ferrando, 2006a i 2006b). Entre altres característiques, en destaquem: l'heterogeneïtat i la diversitat d'estils de practicar-les, com a reflex d'una societat orientada a la maximització del benestar individual (García Ferrando i Puig, 2003; Olivera i Olivera, 1995); la informalitat o desburocratització a l'hora d'organitzar-se, ben lluny de les reglamentacions institucionals i els clubs esportius, encara que en alguns casos experimenten processos d'esportivització i institucionalització (Puig i Heinemann, 1992; Olivera i Olivera, 1995); es practiquen a l'aire lliure, fora d'instal·lacions convencionals, a la recerca de nous espais per conquerir (Sánchez Martín, 2004; Puig i Heinemann, 1992). La dependència, en molts casos, del desenvolupament de la tecnologia i d'una xarxa productiva i comercial (Heinemann, 2002).[2]

[2] Altres característiques atribuïdes a l'esport postmodern: L'estètica i l'espectacularitat com a valors determinants de la pràctica (Ricardo Sánchez, 2004). La individualització de les pràctiques (García Ferrando i Puig, 2003). La recerca d'hedonisme, encara que en molts casos requereixi prèviament d'un gran esforç i disciplina física (Olivera i Olivera, 1995). La recerca de sensacions de risc (Sánchez Martín, 2003; Olivera i Olivera, 1995). La gran complexitat i especialització que presenten les diferents disciplines esportives amb modalitats internes (Pociello, 1987).

Així, els esports postmoderns identificats als espais públics de Barcelona són: el *skateboarding*, els patins de línia, el BMX, la bicicleta de muntanya, l'escalada esportiva, el surf, el surf de vela i totes les modalitats internes corresponents.

Hem incorporat aquesta agrupació de les xarxes en relació amb l'esport practicat basant-nos en Bourdieu (1988), Pociello (1995) i Laraña (1986), que posen èmfasi en el fet que els diferents esports que practiquen les persones o els grups responen, sobretot, a diferents formes simbòliques de distinció social. Així, per exemple, diverses xarxes d'amics, encara que totes siguin d'amistat, poden ser notòriament diferents si tenim en compte els esports que practiquen. Segons el tipus d'esport, es poden sentir atrets per la xarxa persones de diferents estils de vida, capitals socials i culturals, etc.

A continuació, passem a presentar alguns aspectes relatius al mètode utilitzat durant la investigació i també els criteris utilitzats per a l'elecció de la mostra i alguns altres aspectes del treball de camp que considerem rellevants.

Mètode

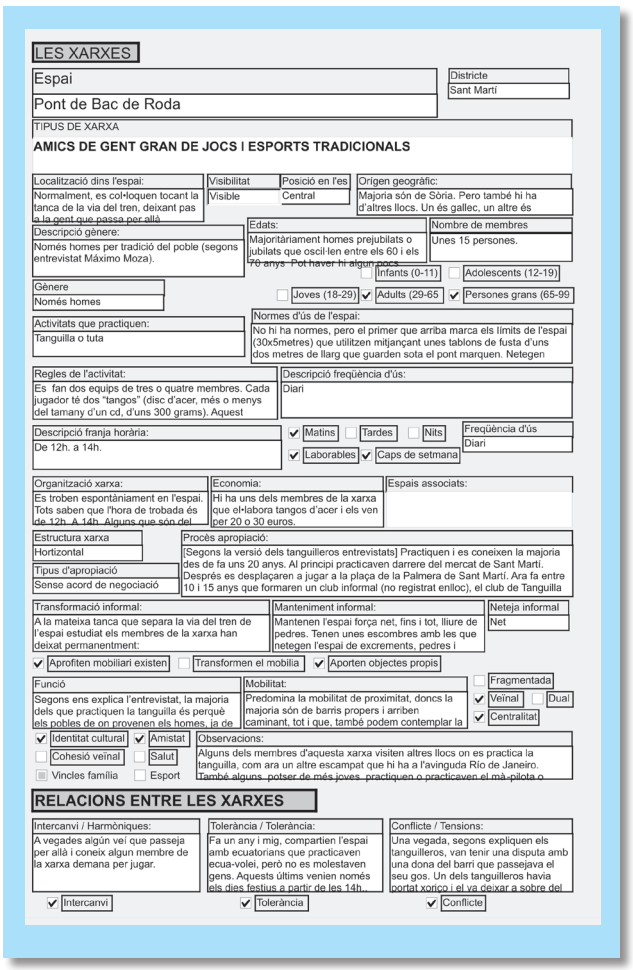
Els mètodes utilitzats durant el treball de camp han estat els següents: l'observació, l'observació participant, l'entrevista qualitativa a persones que formen part de les diferents xarxes socials i l'entrevista qualitativa a persones amb algun tipus de responsabilitat sobre els espais analitzats (educació, gestió, manteniment, jardineria, etc.). De forma complementària, hem utilitzat el treball hemerogràfic i la recerca arxivística. Aquesta última es va centrar en la premsa, bibliografia, revistes i documents oficials on apareixien informacions sobre els espais estudiats, sobre el projecte urbanístic que va donar forma a l'espai actual, sobre notícies de premsa relacionades amb els usuaris o informes sobre la realitat social que envolta els espais, etc.

L'observació

L'observació és un mètode que s'aplica quan es vol saber què fan les persones i no pas quina opinió tenen del que fan. Amb aquesta finalitat, en un primer moment vam elaborar una matriu d'observació seguint les instruccions suggerides per Heinemann (2003) i per Quivy i Campenhoudt (1997). Partint de la perspectiva teòrica, es van fer diverses visites a diferents espais públics urbans, la qual cosa ens va permetre de modificar les categories establertes inicialment.

Les primeres observacions es van centrar especialment a registrar aspectes com ara: quines persones o grups principals es trobaven als espais, què hi passava; on se situava la xarxa o grup principal; quan es reunien; com s'interrelacionaven o com es diferenciaven de les altres xarxes. La matriu d'observació pot consultar-se a la *figura 2*.

L'observació també va tenir com a objecte identificar i constatar les característiques físiques dels espais, els seus elements infraestructurals, el tipus d'instal·lacions, el mobiliari, la forma d'accés, la seva gènesi, etc.

LES XARXES

Espai: Pont de Bac de Roda

Districte: Sant Martí

TIPUS DE XARXA: AMICS DE GENT GRAN DE JOCS I ESPORTS TRADICIONALS

Localització dins l'espai: Normalment, es col·loquen tocant la tanca de la via del tren, deixant pas a la gent que passa per allà.

Visibilitat: Visible

Posició en l'es: Central

Origen geogràfic: Majoria són de Sòria. Pero també hi ha d'altres llocs. Un és gallec, un altre és

Descripció gènere: Només homes per tradició del poble (segons entrevistat Màximo Moza).

Edats: Majoritàriament homes prejubilats o jubilats que oscil·len entre els 60 i els 70 anys. Pot haver hi algun noi.

Nombre de membres: Unes 15 persones.

Infants (0-11) Adolescents (12-19) Joves (18-29) Adults (29-65) Persones grans (65-99)

Gènere: Només homes

Activitats que practiquen: Tanguilla o tuta

Normes d'ús de l'espai: No hi ha normes, pero el primer que arriba marca els límits de l'espai (30x5metres) que utilitzen mitjançant unes tablons de fusta d'uns dos metres de llarg que guarden sota el pont marquen. Netegen

Regles de l'activitat: Es fan dos equips de tres o quatre membres. Cada jugador té dos "tangos" (disc d'acer, més o menys del tamany d'un cd, d'uns 300 grams). Aquest

Descripció freqüència d'ús: Diari

Descripció franja horària: De 12h. a 14h.

Matins Tardes Nits Laborables Caps de setmana

Freqüència d'ús: Diari

Organització xarxa: Es troben espontàniament en l'espai. Tots saben que l'hora de trobada és de 12h. A 14h. Alguns que són del

Economia: Hi ha uns dels membres de la xarxa que el·labora tangos d'acer i els ven per 20 o 30 euros.

Espais associats:

Estructura xarxa: Horitzontal

Tipus d'apropiació: Sense acord de negociació

Procés apropiació: [Segons la versió dels tanguilleros entrevistats] Practiquen i es coneixen la majoria des de fa uns 20 anys. Al principi practicaven darrere del mercat de Sant Martí. Després es desplaçaren a jugar a la plaça de la Palmera de Sant Martí. Ara fa entre 10 i 15 anys que formaren un club informal (no registrat enlloc), el club de Tanguilla

Transformació informal: A la mateixa tanca que separa la via del tren de l'espai estudiat els membres de la xarxa han deixat permanentment:

Manteniment informal: Mantenen l'espai força net, fins i tot, lliure de pedres. Tenen unes escombres amb les que netegen l'espai de excrements, pedres i

Neteja informal: Net

Aprofiten mobiliari existen Transformen el mobilia Aporten objectes propis

Funció: Segons ens explica l'entrevistat, la majoria dels que practiquen la tanguilla és perquè els pobles de on provenen els homes, ja de

Mobilitat: Predomina la mobilitat de proximitat, doncs la majoria són de barris propers i arriben caminant, tot i que, també podem contemplar la

Fragmentada Veïnal Dual Centralitat

Identitat cultural Amistat Cohesió veïnal Salut Vincles família Esport

Observacions: Alguns dels membres d'aquesta xarxa visiten altres llocs on es practica la tanguilla, com ara un altre escampat que hi ha a l'avinguda Río de Janeiro. També alguns potser de més joves practiquen o practicaven el mà-pilota o

RELACIONS ENTRE LES XARXES

Intercanvi / Harmòniques: A vegades algún veí que passeja per allà i coneix algun membre de la xarxa demana per jugar.

Tolerància / Tolerància: Fa un any i mig, compartien l'espai amb ecuatorians que practicaven ecua-volei, però no es molestaven gens. Aquests últims venien només els dies festius a partir de les 14h..

Conflicte / Tensions: Una vegada, segons expliquen els tanguilleros, van tenir una disputa amb una dona del barri que passejava el seu gos. Un dels tanguilleros havia portat xorico i el va deixar a sobre del

Intercanvi Tolerància Conflicte

Figura 2
Matriu d'observació.

GUIA D'ENTREVISTA

ENTREVISTA A POBLACIÓ USUÀRIA

1. **Punt de trobada (pot ser l'activitat i/o l'espai)**
   - Fa molt de temps que utilitza aquesta instal·lació?
   - Quant de temps hi passa?
   - Utilitza l'espai habitualment?
   - Quina activitat esportiva hi realitza?
   - Per què ve aquí i no a altres llocs?

2. **Xarxes socials**
   - Coneix altres persones que hi vénen? Quines relacions hi té?

3. **Mobilitat**
   - D'on ve? Viu a prop d'aquí? Com hi ve?

4. **Context i veïnat**
   4.1. Espai públic
   - Quins avantatges o desavantatges té aquest espai? Creu que està ben conservat? Com el milloraria?

   4.2. Gènere, classe social, edat, origen geogràfic dels usuaris
   - Quin tipus de gent hi ve, aquí? En coneix les característiques? (dones, homes, immigrants...)

   4.3. Descripció de l'espai

ENTREVISTA A RESPONSABLES

1. **Punt de trobada (pot ser l'activitat i/o l'espai)**
   - Quina opinió té d'aquesta instal·lació/esport?

2. **Xarxes socials**
   - Quin coneixement té dels grups que vénen en aquest espai? Hi ha entitats o persones associades a la gestió d'aquesta instal·lació? Com?

3. **Mobilitat**
   - D'on ve la gent? Viu a prop d'aquest lloc? Com hi ve?

4. **Context i veïnat**
   4.1. Espai públic
   - Quant de temps fa que gestiona aquesta instal·lació? Quins projectes hi ha respecte a aquest espai? Com està organitzada la gestió? Doni la seva opinió sobre aquests tipus d'espais a les ciutats. Vostè va tenir alguna relació amb la concepció d'aquest espai?

   4.2. Gènere, classe social, edat, origen geogràfic dels usuaris
   - Quin tipus de gent hi ve, aquí? En coneix les característiques? (dones, homes, immigrants...)

   4.3. Descripció de l'espai
   - Com s'hi realitza el manteniment? En cas afirmatiu, com s'organitza?

Figura 3
Guia d'entrevista.

D'aquesta manera, l'observació va voler recollir, en un primer moment, el màxim nombre d'elements significatius, i alhora registrar els diferents espais com si fossin escenaris d'interacció entre persones, grups, elements físics i esport.

L'observació participant

L'observació participant és el mètode mitjançant el qual els investigadors intenten submergir-se en la vida quotidiana del grup (en aquest cas, les diferents xarxes detectades després de les primeres observacions) a través d'una estada més o menys prolongada en el grup i tractant de minimitzar l'impacte que la seva presència provoca entre els membres del conjunt observat. L'objectiu principal en aquest cas va ser familiaritzar-se amb els significats culturals, els valors, els costums, l'estructura social del grup, etc.

Es van fer un total de 263 observacions participants, en dates i horaris diferents, entre gener i agost del 2006. Totes le dades extretes de l'observació participant van ser emmagatzemades mitjançant el programa informàtic ACCESS que permet d'arxivar alhora dades quantitatives i observacions qualitatives.

L'entrevista qualitativa

Per poder aprofundir en els resultats de les observacions i obtenir informacions que l'observació no va poder proporcionar, es van realitzar entrevistes qualitatives, anomenades també entrevistes semidirigides o semiestructurades (Quivy i Campenhoudt, 1997; Heinemann, 2003). Se'n van fer un total de 78. En aquestes entrevistes es va intentar de recollir, d'una banda, el punt de vista dels actors-usuaris sobre els espais, les xarxes socials i els esports; i de l'altra, visions més distants, procedents tant de l'equip investigador com de persones encarregades del manteniment dels espais, dels tècnics d'esports dels districtes o d'entitats gestores de projectes relacionats; és a dir, visions de persones que, encara que no participen en les xarxes socials i en les pràctiques esportives, sí que tenen influència directa o indirecta en l'espai que aquestes utilitzen.

Per preparar la guia d'entrevista es va seguir un procediment similar a l'utilitzat en la realització de les fitxes d'observació. Com es pot veure a la *figura 3*, on es presenta la guia d'entrevista, es pot veure que hi ha molta semblança amb les fitxes d'observació.

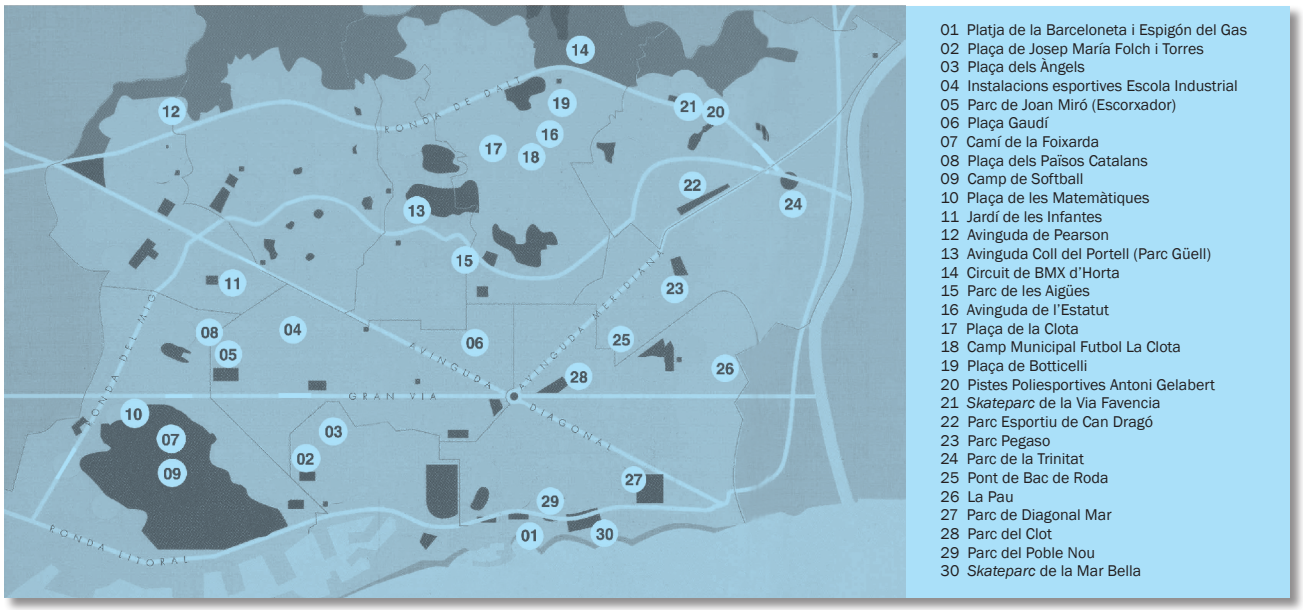

Figura 4
Mostra d'espais seleccionats per a la investigació. (Font: Francesc Magrinyà)

La mostra

Els espais seleccionats per a la mostra es poden consultar a la *figura 4*.

La selecció d'aquesta mostra es va fer tenint-ne en compte la representativitat (districte, característiques, activitats que s'hi poden realitzar, etc.) per al conjunt de la ciutat de Barcelona. La prospecció que es va fer per confirmar definitivament la selecció va servir per ratificar la importància d'aquests espais com a llocs de trobada per a diferents xarxes socials. Per això, es van descartar alguns espais que mostraven poc ús i es van afegir a la mostra alguns que apareixien com a veritables pulmons de la ciutat, en el sentit que eren molt freqüentats i utilitzats.

Un cop seleccionada la mostra es va sotmetre cada espai a de cinc a vuit observacions participants i s'hi van fer de dos a quatre entrevistes entre octubre del 2005 i juliol del 2006. Els mesos d'hivern es va poder observar un dèficit d'ús de la majoria dels espais, un ús que a la primavera va créixer de manera exponencial fins a l'estiu.

Anàlisi de les dades

Per analitzar les dades es va utilitzar el mètode d'anàlisi de contingut mitjançant categories temàtiques. L'establiment de categories es va fer en funció del marc teòric. Per tant, les informacions es van agrupar en les tres categories següents:

1. Característiques de l'espai que, tal com es comenta a la introducció del dossier monogràfic, poden influir en els comportaments de les xarxes.
2. Xarxes socials
3. Relacions entre les xarxes socials.

Cada categoria va ser dotada de subcategories, dins de les quals es va anar incorporant la informació recollida, tant quantitativa com qualitativa. Com és usual, el procés d'establiment de les subcategories va requerir moltes proves fins que es va donar per definitiu.

El procediment per anar omplint les subcategories va començar per l'anàlisi de les fitxes d'observació. Les entrevistes es van fer en una fase posterior i la seva anàlisi va tenir com a finalitat completar les informacions que faltaven. Es va buscar la "saturació" d'informació per a cada subcategoria que es considerava assolida quan es tenia una descripció exhaustiva de les categories establertes.

1. *Característiques de l'espai*
   1.1. *Gènesi de l'espai:* Com s'ha arribat a l'ús actual? Hi ha hagut participació d'enti-

tats veïnals? És fruit d'un procés reivindicatiu?…

1.2. *Accés a l'espai:* Barreres urbanístiques i arquitectòniques, proximitat o llunyania de la xarxa de transports públics, rampes, parets, etc.

1.3. *Característiques físiques:* Equipaments existents, circuits, dimensió de l'espai, caràcter multiesportiu o no.

1.4. *Tipus d'esports que es poden practicar.*

1.5. *Manteniment:* Com es fa? Depèn exclusivament d'un organisme públic? Hi ha col·laboració de la població usuària? S'ha creat alguna associació per fer aquest manteniment?

2. *Xarxes socials*

2.1. *Característiques demogràfiques:* El nombre de membres que les formen, la mitjana d'edat, el gènere, el lloc d'origen dels components, llocs de l'espai on es troben, etc.

2.2. *El procés de formació i evolució de les xarxes.*

2.3. *Els costums de les xarxes:* L'esport que practiquen, les reglamentacions que estableixen, els horaris de trobada i ús de l'espai, les formes i processos d'apropiació de l'espai, la forma d'organització de la xarxa o grup, etc.

2.4. *Tipus de mobilitat:* Veïnal o de proximitat, de centralitat, dual i fragmentada.

2.5. Les funcions que la xarxa i les seves pràctiques representen per als seus membres: capital social, reforç dels vincles familiars o d'amistat, reproducció d'una identitat cultural o un estil de vida, formes de cohesió veïnal o control social, socialització masculina, salut, lúdica, etc. Cada xarxa pot tenir més d'una funció.

3. *Relacions entre les xarxes*

3.1. *Harmòniques o d'intercanvi.*

3.2. *Tolerància o coexistència.*

3.3. *Conflicte.*

Resultats

Les xarxes socials en resum

Hem identificat un total de 62 xarxes socials als 30 espais públics urbans estudiats i hem calculat que són aproximadament unes 2.200 persones les que en formen part.

A la mostra que hem estudiat hi ha un 83,9 % de les xarxes socials basades en vincles d'amistat, mentre que els vincles familiars apareixen en un 27,4 %. Hem d'advertir que en un 11,3 % podem trobar tant vincles d'amistat com de família. Dins de les xarxes d'amistat són rellevants les xarxes de joves i adults (30,6 %) seguides de les de gent gran (19'4 %), les d'adolescents i joves (12,9 %), les de només adolescents (6,5%) i les d'iniciativa institucional (3,2 %). Els esports més practicats a l'espai públic són els esports moderns (54,8 %) i, en concret, el futbol i el bàsquet, seguits dels esports postmoderns (24,2 %) i els jocs i esports tradicionals (21 %).[3]

A continuació, passem a veure una descripció qualitativa de les dues xarxes principals (famílies/amistat, en les seves diferents subcategories) prenent com a base alguns exemples significatius. En la descripció d'aquests exemples seguim l'esquema de categories bàsic de la investigació, és a dir: característiques principals de la xarxa, costums, tipus de mobilitats i les seves funcions socials.

Xarxes socials de família

Les xarxes socials de família es caracteritzen principalment per estar formades per grups de nens i nenes acompanyats dels pares i/o mares, que utilitzen l'espai públic els caps de setmana o les tardes dels dies feiners per practicar de forma informal o lúdica diferents activitats esportives. Practiquen tota mena d'esports recreatius (*skateboarding*, patinet, patins, tennis de taula, pilota, bicicleta, frontó, bàsquet, voleibol, etc.) i el joc reforça els seus vincles familiars.

En relació amb les característiques dels espais de trobada, les xarxes de famílies, tant les autòctones com les d'origen immigrant, solen utilitzar espais propers als seus habitatges, encara que també poden arribar a utilitzar espais més allunyats que tenen una certa centralitat com, per exemple, els grans parcs o les platges de l'àrea

[3] Vegeu més detall a l'article de Magrinyà d'aquest mateix dossier monogràfic.

El caràcter lúdic amb què acostumen a practicar esport les famílies facilita que s'adaptin als elements urbans que es troben quan no hi ha instal·lacions esportives properes o bé estan ocupades. (Foto: Daniel Juan i Mariano Pasarello)

metropolitana. Si és possible, prefereixen els parcs amb instal·lacions adequades per al joc infantil i per a pràctiques esportives modernes, com ara el bàsquet, el frontó, el futbol, el tennis de taula, etc. Utilitzen els espais i instal·lacions que es troben més propers a les zones d'habitatge i zones de pas perquè són espais visibles, que donen més sensació de seguretat. No obstant això, mostren una gran adaptabilitat a diversitat de situacions, de manera que utilitzen diferents elements urbans per improvisar camps de joc quan no hi ha instal·lacions disponibles.[4] Al Parc del Clot, molts pares i mares amb els fills utilitzen les diferents parets externes d'un poliesportiu com a petits frontons mentre esperen el seu torn per jugar al frontó central. Al parc del Poble Nou, improvisen porteries amb diferents objectes fent servir, de vegades, fins i tot una cistella de bàsquet com a pal d'una porteria. Altres exemples de xarxes de famílies es poden trobar a: els Jardins de les Infantes, el Parc Pegaso, el Parc Diagonal Mar, les Pistes Poliesportives Antoni Gelabert, la platja de la Barceloneta, etc.

Xarxes socials d'amistat

Xarxes socials d'amistat entre adolescents

Aquestes xarxes d'amistat, com el propi nom indica, solen estar formades per nois i noies, d'entre 12 i 18 anys. Passen moltes hores a l'espai públic després de les jornades escolars. Encara que poden ser mixtes, únicament són els nois els que solen practicar esport. Segons l'esport que practiquen, les podem subdividir entre les que practiquen esports moderns i les que practiquen esports postmoderns. Les relacions que es construeixen es troben associades a una mobilitat veïnal, de proximitat. Molts, es coneixen del barri o de l'escola, i utilitzen el parc o l'espai públic més central com a punt de trobada. No obstant això, també arriben a experimentar mobilitats fragmentades i visiten altres espais de la ciutat sobretot, quan practiquen esports postmoderns. La funció principal de la xarxa és la sociabilitat entre adolescents, entre els quals les formes simbòliques de distinció social juguen un paper molt important.

Un practicant de patins en línia de *streetstyle* (*roller*) –esport postmodern– explica les seves relacions d'amistat associades a una mobilitat fragmentada, d'aquesta manera:

> "Són de diferents barris [els seus amics], perquè la majoria dels meus amics els conec de competicions, perquè gairebé sempre en això es comença sol, es comença sol fins que ja vas agafant nivell, vas a competicions, allà veus gent, dius de quedar, quedem aquí o allà i ja et vas fent la crew. La *crew* és com un equip, un team, però que així, en llenguatge de barris baixos es diu així, crew" (*roller* usuari esporàdic del *skateparc* de la Mar Bella).

Quan es tracta de xarxes que practiquen esports moderns, solen utilitzar espais amb instal·lacions adequades al seu esport, encara que també –com les xarxes de famílies– s'adapten a diferents situacions, com ara practicar el futbol en pistes de bàsquet, improvisant porteries amb diferents objectes.

Les xarxes que practiquen esports postmoderns també utilitzen espais amb instal·lacions adequades per al seu esport favorit, com els skateparks, però també fan servir tota mena de mobiliari urbà de la ciutat per practicar el seu esport, com fan els skaters, els rollers o els *bikers*. Fins i tot alguns d'aquests refusen les instal·lacions adequades i prefereixen utilitzar el carrer.

> "Jo sóc més de street, no de *skatepark*. Amb street vull dir el carrer. Les coses que hi ha al carrer, les utilitzes per a grindar i tot això. I el *skatepark* no m'agrada, em tira més l'altre, el street" (*skater* entrevistat a la Plaça dels Àngels).

[4] Per aprofundir en aquests aspectes llegir l'article de Willcocks en aquest mateix dossier monogràfic.

Un grup d'amics adolescents es troba, prop de casa seva, al Parc de Can Dragó, per practicar bàsquet durant el temps lliure. (Foto: Xavi Camino)

> "Solem anar a baranes, passamans […] Per exemple, a Sant Cugat n'hi ha una, a Cerdanyola, a Castellar del Vallès […] llocs on podem patinar. O aquí a Barcelona també, però ara que han posat la llei aquesta, ja no ens deixen a qualsevol lloc" (*roller*, entrevistat a la Plaça Universitat).

Per a molts dels membres d'aquestes xarxes, sobretot les vinculades a esports postmoderns, Internet és un important mitjà de comunicació, un punt de trobada al fòrum, com podem veure en la cita següent:

> "Per Internet parlem tots els de la crew [la xarxa social], fixem uns llocs on anirem de ruta i llavors diem: "quedem a les 11 a tal lloc". Jo què sé, a plaça Catalunya, per exemple, d'allà anirem, per exemple, a Sant Cugat, després al *skatepark* de Castellar i al final acabarem a […]. I estem tot el dia fora, patinant, mengem en algun Mc Donald's o en algun lloc i després a casa" (*roller*, usuari esporàdic del *skateparc* de la Mar Bella).

Xarxes socials d'amistat entre joves i adults

Aquestes xarxes d'amistat són les més nombroses (30,6 %). Majoritàriament, es troben formades per homes d'entre 18 i 65 anys. No obstant això, n'hi ha algunes que són mixtes, sobretot entre les que practiquen esports moderns o postmoderns. Es pot destacar aquí igualment que, quan practiquen jocs i esports tradicionals, es troben també amb gent gran. Encara que les característiques que presenten totes elles solen ser molt diverses, ens ha estat útil agrupar-les entre les que practiquen jocs i esports tradicionals, les que practiquen esports moderns o les que practiquen esports postmoderns. A continuació passem a veure'n alguns exemples.

Xarxes socials d'amistat entre joves i adults, que practiquen jocs i esports tradicionals

Un cas interessant per veure aquesta mena de xarxes, és la formada per les persones que practiquen frontó. Ens fixarem, com a exemple, en les pràctiques de frontó a tres espais diferents (Parc del Clot, Parc de les Aigües, Parc de la Trinitat).

En primer lloc, com a la majoria de xarxes d'amistat, la xarxa representa una important font de capital social per als seus membres, en el sentit que, moltes amistats que neixen en un espai, practicant un esport, s'acaben desenvolupant en altres activitats i àmbits. Així ens explica un assidu habitual del frontó del Parc del Clot:

> "Aquesta és la motivació de la gent, després s'ajunten per fer altres coses, potser en l'època dels bolets queden aquí i se'n van a agafar bolets o queden per anar en bici o organitzen un sopar de Nadal. És a dir, que es pot veure això com un club social, a una altra escala, més petit. Hi ha gent que potser ja no treballa, perquè estan jubilats o pels motius que siguin i vénen aquí i tenen una motivació" (usuari habitual del Parc del Clot).

Molt comú entre els usuaris dels diferents frontons que hem estudiat són els acords en els horaris, les regles d'ús de l'espai i les regles del joc, que tots coneixen. Aquests acords s'assoleixen a partir de la trobada diària, la convivència quotidiana i els vincles de confiança. Per exemple, al Parc del Clot, mantenen un horari establert per nivells:

> "Aquí, cap a les 8,30 h comencen a venir els de nivell més baix, perquè aquí es juga per nivells. Primer hi ha un nivell més baix, perquè potser són més grans, tenen 65 anys o més. Llavors, aquests vénen més aviat, i se'n van cap a les 10. Després ve gent que potser tenen 50 o 45 anys, que ja juguen més potents i llavors potser comencen a les 10 i juguen fins a les 12 o la 1 h. Però després, a la tarda, cap a les 14,30 h comença a venir la gent que ve a la tarda, que serien els que treballen al matí i vénen a jugar

i potser estan de 14,30 h o de 15 h, fins a les 17 h o 18 h. Després, els dissabtes i diumenges ve la gent més potent, ja al matí. I a les tardes, els caps de setmana, normalment no vénen" (usuari habitual del Parc del Clot i del Parc de les Aigües).

De la mateixa manera que es posen d'acord en horaris, usos i regles de joc, també s'organitzen per al manteniment de les instal·lacions. Al Parc de les Aigües, els usuaris del frontó s'organitzen per fer el manteniment de la pintura i les fissures i forats de la paret i el terra. Quan es tracta de reparacions més complicades demanen ajuda als jardiners de Parcs i Jardins que s'encarreguen del parc:

"Cada X temps reunim uns diners i ho pintem […]. Això [es refereix a una part de les tanques que van caure] ho va arreglar Parcs i Jardins. Han vingut, perquè és clar, això per a nosaltres era molt difícil i han portat un camió i ho han arreglat una mica. Ho demanem a Parcs i Jardins" (usuari habitual del frontó del Parc de les Aigües).

En altres casos, com al Parc del Clot, els usuaris s'ho van manegar per adaptar i convertir un espai, que estava dissenyat per realitzar projeccions de cinema a l'aire lliure, en un frontó, i en el cas del Parc de la Trinitat, un home sol s'encarrega del manteniment de les línies. L'esforç per mantenir i adaptar l'espai, així com la trobada diària entre amics genera un vincle d'apropiació positiva de l'espai. El fan servir, el mantenen i volen que els altres el mantinguin en bon estat.

Finalment, la mobilitat que experimenten els usuaris dels frontons sol ser de proximitat, de manera que els més habituals de cada frontó hi viuen a prop o en barris propers. No obstant això, també hi ha un gran nombre d'usuaris que experimenten una mobilitat fragmentada, en aquest cas, ens referim a usuaris que vénen de lluny, que coneixen i utilitzen altres frontons:

"Són molt variats. De tots els barris, hi ha gent que potser ve de Badalona, de Santa Coloma, d'altres són d'aquí de Sant Andreu, d'altres són del Guinardó, jo sóc de Sant Andreu, tocant al Guinardó […] Després hi ha alguns que són d'aquí, és clar, són del barri. Però on jo també jugo hi ha gent del barri, la majoria, si hi anem 10 són uns 5 del barri, segur, però els altres, un ve de Mataró, un altre de Santa Coloma, un altre ve de la Vila Olímpica, un altre de més enllà d'Hospitalet" (usuari del Parc del Clot).

El frontó del Parc del Clot va ser dissenyat com un cinema a l'aire lliure. Els mateixos usuaris el van anar convertint en un frontó. (Foto: Xavi Camino)

Xarxes socials d'amistat entre joves i adults que practiquen esports moderns

Pel que fa a les xarxes d'amistat formades per joves i adults que practiquen esports moderns, presenten altres característiques, com veurem a continuació. Per començar, podem establir una diferència entre les xarxes que practiquen esports en instal·lacions esportives a l'aire lliure i les que no tenen instal·lacions per practicar-hi el seu esport i utilitzen descampats o un altre tipus d'instal·lacions, que adapten a les seves necessitats. Les primeres, practiquen esports molt estesos, com el futbol, el bàsquet i el vòlei platja, que gaudeixen d'instal·lacions escampades per tota la ciutat, mentre que les segones practiquen esports poc coneguts, que han estat importats d'altres països i per això no tenen instal·lacions adequades, com ara el criquet, l'equavòlei o el softbol.

Igual com a les xarxes d'amistat descrites anteriorment, també en totes aquestes l'amistat és un dels motius principals en la configuració de les xarxes i vincles. Hem preguntat a un usuari del Parc Diagonal Mar, per què li agradava venir a practicar futbol en aquest lloc, i ens ha respost:

"Per la conya que hi ha sempre. La conya, el riure. I fer una mica d'esport. Riure'ns una estona amb els col·legues quan la caguen […] Jo he fet més amics aquí que caminant per allà. Per aquí passa molta gent" (usuari habitual del Parc Diagonal Mar).

Així, moltes amistats s'originen en el mateix espai i no van més enllà de l'activitat esportiva. En aquests casos, no cal que es truquin per trobar-se, tots saben en quins espais i en quins horaris es pot jugar i, més o menys, a qui et trobaràs.

> "Més o menys ens coneixem entre tots, com a mínim de vista, però bé, de vegades jugues amb uns i altres vegades jugues amb d'altres, però més o menys ens coneixem tots de vista i fem els equips, depenent del dia i de qui hi hagi" (usuari del Parc del Poble Nou).

Però, en altres ocasions, l'amistat s'acaba desenvolupant en altres espais i activitats, com en el cas del frontó.

Pel que fa a les regles que s'estableixen, quan juguen a futbol, cada espai manté els seus propis acords i regles. Per exemple, al Parc Diagonal Mar es juga d'aquesta manera:

> "Aquí juguen així, als dos gols surt un equip i n'entra un altre. El que guanya es queda i el que perd se'n va i així sempre, fins que el guanyador perd o es cansa. I si hi ha tres equips, doncs, van fent rotacions els que perden" (usuari del Parc Diagonal Mar).

Mentre que al Parc de l'Escorxador juguen així:

> "Al Parc de l'Escorxador juguen als dos gols i surten els dos equips, normalment, i n'entren uns altres dos. Però només juguen els dissabtes a la tarda" (usuari del Parc Diagonal Mar).

En general, però, els esports moderns com el futbol o el bàsquet, en tractar-se d'esports molt estesos mundialment, faciliten la trobada entre persones de diferents llocs d'origen. En el cas del Parc del Diagonal Mar, un usuari ens explica:

> "Sol venir una mica de tot: peruans, equatorians, solen venir argentins, uruguaians, algun brasiler, catalans que viuen aquí i gitanos que tenen un bon equip aquí […] Si hi ha poca gent ens barregem, si hi ha molta gent, doncs cada un amb el seu equip" (usuari del parc Diagonal Mar).

Si ens fixem ara en el manteniment de les instal·lacions, en tractar-se d'esports que gaudeixen d'instal·lacions esportives per tota la ciutat i que requereixen poc manteniment, els usuaris no necessiten organitzar-se per a tenir-ne cura o per ocupar-se del manteniment. Quan hi ha algun desperfecte que impedeix desenvolupar el joc, com ara una cistella trencada o una porteria caiguda, alguns usuaris avisen el Districte o els treballadors de Parcs i Jardins i, llavors, aquests, de manera informal, solucionen el problema dins de les seves capacitats. Diu un tècnic d'esports de districte respecte a aquestes reparacions:

> "La brigada no està prevista per fer això. La brigada està per al manteniment dels edificis. I això és un a més a més que jo els colo. Això és el que jo els dic: 'escolta, que això és perillós i podria passar alguna cosa'. I llavors, van per a allà, perquè jo sóc d'Esports i allò és material esportiu. Però, realment, ells fan manteniment dels edificis, però no manteniment de la via pública. És de forma informal, entens?" (tècnic d'esports de Districte).

No obstant això, en determinades ocasions, o bé perquè en alguns districtes el manteniment és encara més complicat o bé perquè els mateixos usuaris no utilitzen aquest mitjà informal de comunicació per aconseguir una reparació puntual, en alguns casos es dóna un manteniment fet pels mateixos usuaris. Per exemple, les cistelles del Parc de l'Espanya Industrial han estat arreglades diverses vegades pels mateixos usuaris i les línies del camp de joc de les cistelles de bàsquet del Parc de Can Dragó són pintades i repintades pels mateixos usuaris.

Respecte a la mobilitat que experimenten els membres d'aquestes xarxes, sol ser molt variada. Alguns grups es coneixen del barri i utilitzen les instal·lacions més properes per trobar-s'hi i jugar alguns partits de bàsquet o futbol. Al Parc Diagonal Mar, un usuari diu:

> "Normalment, la gent és del barri. Ajunten els equips i vénen aquí a jugar" (usuari del Parc Diagonal Mar).

Però també hi ha grups que vénen de lluny, d'altres barris, per jugar amb altres grups que ja es coneixen de vista en diferents espais:

> "Nosaltres venim de diferents llocs, del centre, de Sants i l'altre de Sant Adrià. Ens coneixem de la universitat i venim aquí perquè és a prop de la platja, és fàcil aparcar el cotxe, correm una mica i després venim aquí a jugar un partidet" (usuari del Parc del Poble Nou).

Al Parc Diagonal-Mar, diferents grups d'amics adults es troben per realitzar partits de futbol. Es queda sempre l'equip que guanya per dos gols. (Foto: Xavi Camino)

Xarxes socials d'amistat entre joves i adults que practiquen esports postmoderns

Com en les anteriors, l'amistat és una de les raons principals de formació d'aquestes xarxes. Segons l'esport que practiquen, mostren unes característiques determinades. Vegem a continuació, algunes de les xarxes més significatives.

Entre les que contenen un nombre més gran d'adults i el mateix percentatge de dones que d'homes, destaca la xarxa que es troba per patinar al Parc del Clot. Un soci de l'Associació de Patinadors de Barcelona, ens explica que un dels principals objectius de l'associació consisteix a promoure les relacions d'amistat:

> "Ni com a associació esportiva, només associació sense ànim de lucre […] la veritat és que no mantenim relacions amb la federació. Diguem que busquem diferents coses. Nosaltres és en pla més lúdic, sense presses, patines, hola que tal, fas la xerradeta i després prenem una cervesa. No en pla velocitat, fer un concurs […] a nivell competitiu també hi participem, alguns, en campionats, però no és el nostre afany" (soci de l'Associació de Patinadors de Barcelona).

Així, amb aquestes expectatives, els membres d'aquesta xarxa van fundar una entitat social, el 2002, amb el nom d'Associació de Patinadors de Barcelona. Des de llavors organitzen trobades, cursos d'aprenentatge, participen en celebracions municipals, etc. Segons explica un dels membres de la junta directiva, s'inspiren en organitzacions que han arribat a muntar, a París i a Londres, trobades on s'arriben a aplegar fins a 2.000 patinadors per realitzar recorreguts per la ciutat. En el moment en què es va fer l'entrevista hi havia gairebé quatre-cents socis inscrits a l'entitat, encara que només la meitat solia participar a les trobades: els dimarts a la nit, al Parc del Clot, on realitzaven exercicis d'iniciació i de perfeccionament, i els divendres a la nit es trobaven per fer recorreguts per la ciutat. Un membre de l'associació ens explica així el seu projecte:

> "Una de les nostres finalitats és tenir una ruta, com la tenen ciutats com París, on s'ajunten milers de persones i és una festa, nosaltres volem que creixi, que hi hagi molta gent, que no sigui una cosa estable, però que sigui bonica" (soci de l'Associació de Patinadors de Barcelona).

I mitjançant la pàgina web www.patinar-bcn.org, el "boca-orella" i el telèfon, és com es difon i es transmet la informació en relació amb els esdeveniments de l'associació, on seran les pròximes trobades, imatges de sortides recents, etc.

Encara que el Parc del Clot s'ha convertit en un punt de trobada important els dimarts a la nit, la mobilitat que experimenten els membres d'aquesta xarxa és bàsicament fragmentada, de manera que vénen de llocs molt diferents i molt distants i, alhora, utilitzen altres llocs i esdeveniments festius per a altres trobades.

Unes altres xarxes importants a tenir en compte dins d'aquesta categoria, són les de *skateboarding*, explica-

El túnel del Camí de la Foixarda ha estat transformat en un rocòdrom de lliure accés a partir de la iniciativa d'alguns usuaris, que hi han invertit diners i hores de treball desinteressadamente. (Foto: Xavi Camino)

des en aquest mateix dossier monogràfic per Camino, i la dels escaladors de la Foixarda (Camino, 2003). Totes dues constitueixen exemples clars de xarxes participatives que han generat importants processos d'apropiació i transformació de l'espai urbà.

Xarxes socials d'amistat entre gent gran que practiquen jocs i esports tradicionals

Aquestes xarxes es formen sobretot entorn de jocs i esports tradicionals. La majoria dels components són sempre homes, encara que en alguns casos les dones també hi participen o només observen. Sovint, acaben esdevenint associacions o clubs esportius vinculats a l'espai de trobada del barri on viu la majoria. Per tant, la seva mobilitat sol ser de proximitat, veïnal. El capital social es constitueix, sobretot, a partir de la preocupació per la salut, una cosa pròpia de la sociabilitat entre persones grans (Puig i Mosquera, 2002).

> "És de salut, salut al 100 per 100. Aquí veus senyors de 80 i tants anys jugant, i juguen tots els matins. I és una meravella. El seu pare té 85 o 86 i ve aquí tots els matins a veure com es juga" (usuari del frontó del Parc de les Aigües).

No obstant això, tampoc no es tracta de l'única funció, sinó que també té relació amb la forma de mantenir antigues amistats, ocupar el temps amb activitats de lleure, diversió, passar l'estona, etc.

Alguns exemples interessants d'aquest tipus de xarxa serien els practicants de bitlles lleoneses (Bellvitge, Plaça de la Clota, Parc de l'Escorxador), de petanca (difosos per tota la ciutat) o de la 'tuta' (Pont Bac de Roda).[5]

Els aficionats a les bitlles lleoneses, del barri del Carmel, van aconseguir un espai adequat per a les seves partides i pràctiques, el 1996, un cop constituït el "Club de Bolos Leoneses de Horta"; després d'una llarga experiència d'informalitat que van iniciar els anys setanta. (Foto: Xavi Camino)

Relacions entre les xarxes

Un punt important d'aquesta investigació ha estat observar i constatar les relacions que es produeixen entre les diferents xarxes, que en ocasions arriben a coincidir amb les seves activitats en un mateix espai públic.

En la majoria dels espais observats hem observat que es produeix una coexistència pacífica entre les xarxes socials. En alguns casos, no arriben ni a trobar-se, perquè cada una té els seus propis ritmes temporals. En altres casos, sí que coincideixen i acostumen a mantenir un respecte mutu entre elles, amb relacions, en general, molt distants, i codis de normes de relació no escrits. Algunes mantenen acords parlats sobre la distribució horària dels usos de l'espai. En general, les formes de relació no són conflictives. Pot ser que en els inicis de coincidir es produïssin friccions, però han arribat a acords (ocupar-se del manteniment de l'espai, deixar les coses tal com s'han trobat, etc.) destinats a facilitar la convivència. S'arriba a compromisos que, fins i tot, poden sorprendre com, per exemple, l'acord a què van arribar els skaters i els bikers que compartien la pista de skateboarding de la Mar Bella; tots els usuaris habituals ho saben:

> "És que aquí hi ha un acord d'aquests sense firmar. Perquè abans hi va haver una moguda amb els *skaters*. I vam acordar venir els dimecres. És una mena d'acord. I bé, els dimecres ja saben que venim nosaltres i no vénen gaire, ja. És a dir, és qüestió de parlar-ho tot" (biker usuari del *skateparc* de la Mar Bella).

Un altre exemple d'acord informal és el que mantenen els practicants de frontó i els de pilota mà al parc de les Aigües:

> "A més, ens entenem perfectament, els diumenges i els dissabtes juguen ells al matí [pilota mà navarresos]. I a la tarda, després, juguem nosaltres. Hi ha una bona entesa" (usuari del frontó del parc de les Aigües).

[5] Per veure una descripció més detallada i exemples d'aquestes xarxes es pot consultar: www.bcn/espaispublics o http://olympicstudies.uab.es/espaispublics

Tanmateix, durant les entrevistes, es van fer referències a conflictes i baralles puntuals amb comentaris despectius o de queixa cap a altres grups. Sovint, anaven associats a grups nouvinguts (persones d'origen llatinoamericà), a grups als quals tradicionalment se'ls atribueixen etiquetes socials negatives (persones gitanes, per exemple) o a practicants d'esports determinats que es perceben com a invasors (com ara el cas del BMX *freestyle*). Alguns dels responsables entrevistats (funcionaris, educadors socials o de carrer) han expressat alguns temors que, en el futur, els conflictes augmentin a causa de la immigració estrangera, la cultura de les noves generacions i la pràctica de nous esports. Tot plegat pot fer molt complexa la convivència als espais públics.

> "[…] D'entrada, la política és que si no surt un conflicte a l'espai públic hi ha certa permissivitat del districte, com si fos qualsevol altre ciutadà. El que passa és que en el futur hi pot haver algun tipus de conflicte, per exemple, amb un altre grup" (tècnic d'esports de districte).

No obstant això, la realitat és que els conflictes que s'han donat fins ara són pràcticament anecdòtics, en comparació amb la constatació d'una convivència harmònica a tots els espais observats. Per tant, pensem que és massa aviat per fer aquests pronòstics i, en el futur, els col·lectius d'usuaris i usuàries de l'espai públic ens podrien sorprendre amb processos d'autoregulació que generin una convivència cívica positiva, tal com han anat fent fins ara.

Un cas de mediació interessant és el que va protagonitzar un tècnic d'esports en relació amb un grup de famílies i amistats d'immigrants equatorians que anaven buscant un lloc de trobada:

> "Aquest grup era un dels grups que teníem detectat com a grup que assaltava instal·lacions a la zona de la Vall d'Hebrón. Llavors, un dia van aparèixer per aquí i ens expliquen que volen jugar d'una manera més regulada, sense haver de sortir corrents. I llavors, aprofitem la conjuntura i negociem amb el gestor del camp de futbol de la Clota. Que és un camp que té un nivell d'utilització molt baix, perquè està afectat urbanísticament pel pla de remodelació de la Vall d'Hebrón. Tots els clubs són conscients de la situació i és un camp infrautilitzat. Llavors, parlem amb el gestor que en aquesta última fase de vida del camp poguéssim potenciar-lo per a usos més socials i fins i tot treure un rendiment econòmic, que també era necessari. I bé el gestor està encantat amb ells. Són més complidors que cap, paguen religiosament, l'ajuden a arreglar el camp quan cal, pactem una quota fora del mercat. Estan pagant uns 500 euros al mes" (tècnic d'esports de Districte).

Com en certa manera ens suggereix aquest cas, la falta d'espais habilitats per a determinades activitats pot motivar l'inici d'algunes tensions i conflictes. Els membres del "Club de Bolos Leoneses Dama de Arintero", que es reuneixen al parc de Joan Miró, se sentien intimidats per la presència dels equatorians que utilitzaven les pistes de bitlles lleoneses per practicar equavòlei; els skaters solen queixar-se de les destrosses que, segons ells, provoquen els practicants de BMX *freestyle* amb el seu material pesat als *skateparcs*. Un practicant de BMX *freestyle* ens explica la situació d'aquesta manera:

> "A nosaltres, el que ens interessaria seria un lloc condicionat, que no fessis mal a la gent que s'hi fica. Nosaltres aquí, véns els diumenges i hi ha com 50 nens amb els pares fent això de tobogan. I els pares no entenen que això no és per jugar […] Perquè hi ha mil parcs a Barcelona. I és clar, li dius, t'enfrontes amb el pare, i si li fas mal al fill, imagina't. Doncs és un dels grans problemes. Et veuen gran, et veuen amb barba, et veuen amb la bici i et diuen tu què fas aquí si això és per als nens. Clar la bici no està aquí tan evolucionada com esport […]. D'altra banda, han fet un skatepark a Premià de Mar que no es pot muntar en bici, i ja t'enfrontes amb els skaters, t'enfrontes amb la policia… On més solem anar és a Mataró, Igualada, i al Prat, on han fet una pista que no es podia muntar en bici, però al final hem aconseguit que es pugui" (biker usuari del skateparc de la Mar Bella)".

Cap a una valoració qualitativa de les xarxes socials de l'esport en l'espai públic

El conjunt de les pràctiques esportives investigades, els espais on es desenvolupen i les xarxes socials que s'hi relacionen ens han ajudat a reflexionar d'una forma més completa sobre conceptes com ara l'esport com a "punt de trobada" i "capital social", que hem tractat en altres investigacions i que ara podem continuar caracteritzant d'una forma més precisa.

Així, l'esport, vist des de la perspectiva de les xarxes socials, se'ns presenta com un interessant "punt de trobada", entre altres, per les raons següents:

- Les activitats esportives a l'espai públic, en general, funcionen com un lloc de reconeixement-

conversa, amistat, relació social, més que no pas com un lloc de competició altament reglat o normativitzat. Són, en aquest sentit, altament inclusives.

- L'espai on es desenvolupen, generalment constitueix un lloc informal, un lloc no institucional, gestionat quotidianament pels mateixos practicants, amb unes normatives flexibles i adequades a les seves necessitats. No hi ha gaires requisits formals o burocràtics per practicar l'esport a l'espai públic. Així, podem considerar les pràctiques esportives a l'espai públic com a altament desburocratitzades.
- Els llaços i les relacions entre els participants, generalment són flexibles, encara que existeixen compromisos més o menys duradors. La flexibilitat de les relacions no els treu importància, sinó ben al contrari. La flexibilitat incideix en el fet que les activitats siguin molt adaptatives a l'espai.
- En aquestes activitats hi ha obligacions, però els participants les assumeixen en funció de les pròpies possibilitats.

Aquestes pràctiques esportives i les xarxes socials que s'hi relacionen, també ens poden ajudar a reconèixer noves formes d'organització del capital social en els nostres contexts més pròxims. Així, els grups i xarxes que hem observat no tenen, en general, una estructura de clubs esportius o entitats socials en el sentit tradicional. No tenir aquest tipus d'estructura pot resultar en ocasions una dificultat per al seu reconeixement, (fins i tot per a estudiar-les), però altres vegades resulta un avantatge, atesa la facilitat amb què es prenen acords, la facilitat de funcionament, d'adaptació a circumstàncies canviants. Cal començar a reconèixer aquestes noves formes d'organització del "capital social", especialment per part de les institucions encarregades de gestionar les relacions amb aquestes xarxes.

En la investigació hem detectat també diferents nivells d'organització i d'estructura. Des d'allò que podríem considerar com un primer nivell, en el qual la xarxa és organitzada i desenvolupada per la iniciativa d'un esportista determinat (en diferents espais i esports hem vist que aquest individu ha esdevingut, amb la seva acció, un personatge gairebé llegendari per a la resta de participants que hi han vingut al darrere) passant per un segon nivell, format per les xarxes que funcionen a la manera de preentitats (especialment grups d'immigrants), que s'apleguen en moments determinats per fer activitats i que tenen una estructura interna reconeguda pels membres del grup, però sense una clara representació externa, organització estatutària. I finalment, un tercer nivell d'organització, format per les xarxes d'esportistes que s'han conegut i han estructurat la seva xarxa a partir de les noves tecnologies de la informació, fins a assolir, en alguns casos, nivells semblants a allò que es coneix com a nous moviments socials urbans, com és el cas de xarxes de patinadors, de *bikers*, *skaters*, etc.

Al costat d'aquests tipus d'organització de les xarxes, continuen havent-hi també les entitats organitzades en el sentit més tradicional, formant en la majoria dels casos clubs esportius, com ara els grups al voltant d'activitats com la petanca, les bitlles lleoneses, la "tanguilla", les bitlles catalanes, etc.

El grau de cohesió interna de les xarxes també varia. Així, ens hem trobat amb xarxes organitzades de forma gairebé jeràrquica, xarxes poc definides, que es fraccionen regularment, però que no desapareixen, sinó que donen origen a noves xarxes, grups, seccions, fins i tot dins del mateix esport i del mateix espai públic, com en les que practiquen l'equavòlei, la petanca, les bitlles catalanes o també les bitlles lleoneses.

Altres xarxes es basen en la mateixa fragmentació, és a dir, en relacions puntuals, interessades, limitades en el temps, com per exemple els patinadors en línia que s'apleguen per patinar, segons la disposició del temps lliure de cada un. La fragmentació ofereix aquí més llibertat.

Un altre punt qualitatiu a ressaltar en aquestes xarxes són els diferents nivells d'arrelament i adaptabilitat al territori. Així, ens trobem amb xarxes com les dels immigrants, que per diverses circumstàncies, de vegades externes, o per decisions pròpies, es van movent d'un lloc a un altre de la ciutat, com ho fan els practicants, per exemple, de l'equavòlei –del Pont de Marina al Pont de Bac de Roda, a La Pau i a la Vall d'Hebrón.

Altres xarxes es troben molt arrelades a un espai determinat, que arriben a considerar com el seu "territori", amb una apropiació temporal d'aquest, fins i tot sense arribar a tenir un sentit de propietat. Aquest pot ser el cas dels que practiquen pilota mà o frontó al Parc de les Aigües, els que practiquen la 'tanguilla' al Pont de Bac de Roda o els que practiquen bitlles lleoneses a la Plaça de la Clota.

I, en un altre nivell, ens trobem amb les xarxes relacionades amb els esports postmoderns, que es caracteritzen per la recerca constant de llocs i escenaris nous en funció de les sensacions i reptes que es van generant dins del seu esport.

Conclusions

Creiem que els resultats de la investigació són suficients per indicar i provar l'emergència d'un camp de pràctiques esportives entorn de diferents espais públics, on la importància no es troba en la consecució de determinats resultats esportius de rendiment o preparació física, sinó que rau en la connectivitat social que produeixen. Aquesta connectivitat és conseqüència del caràcter totalment públic amb el qual es practiquen aquestes activitats esportives.

La importància d'aquests esports practicats a l'espai públic resideix en el fet que faciliten i promouen relacions socials, connexions, intercanvis, més que no pas resultats competitius. Acaben així, generant i estructurant xarxes socials de diferents extensions. Per aquest motiu contribueixen a la creació i al desenvolupament de diferents formes de capital social de caràcter urbà.

Pensem que aquestes pràctiques esportives són, en bona part, una conseqüència d'un model de ciutat. En molts casos, la forma en què es practiquen, el tipus de xarxa social que generen i l'impacte que produeixen, són un reflex d'allò que es defineix com a "postmodernitat", és a dir, relacions socials en les quals predomina un caràcter més o menys efímer, pràctiques individualitzades, basades en l'espectacularitat, promogudes per xarxes productives i comercials transnacionals, etc. I, alhora, persisteixen les xarxes més tradicionals, basades en relacions duradores, amb la recreació de pràctiques pròpies d'un origen comú, de jocs de tradicions ancestrals i populars, etc.

Aquestes xarxes socials entorn de l'esport i a l'espai públic ens indiquen també la reactivació de nous tipus de relacions territorials, associades a processos d'apropiació de l'espai públic. Les reivindicacions veïnals durant la transició democràtica dels anys setanta, vuitanta i noranta es basaven en la consecució de serveis per als barris (habitatges de protecció social, centres cívics, de salut, espais verds, transports públics, etc.). Els gestors i portaveus d'aquestes reivindicacions van ser, especialment, les entitats veïnals, que van acabar donant forma i gestionant el que podríem considerar com una primera etapa del "dret a la ciutat". Encara que en molts casos continuen desenvolupant-se aquest tipus de reivindicacions, també comencen a emergir noves formes del "dret a la ciutat". En aquesta fase, ja no són les associacions de veïns o les entitats els principals promotors i interlocutors, sinó que, ara, poden ser un altre tipus de grups, que es constitueixen de formes molt diverses, entorn d'interessos particulars i lluiten i inverteixen els seus esforços en reivindicacions d'un altre nivell. Per exemple, en aquest nivell podríem trobar les ONG's, però també l'"Associació Catalana de Surf", que es van mobilitzar per reivindicar el dret a mantenir a la ciutat una ona digna a la platja de la Barceloneta, que finalment va desaparèixer a causa de la construcció d'uns dics de contenció per evitar que els temporals s'emportin la sorra de la platja; o també l'"Associació Amics de la Fuxi" que motivats pel dret a la pràctica de l'escalada a la ciutat, després de llargues negociacions, va aconseguir la supressió de la prohibició i el reconeixement del "Camí de la Foixarda" com a parc públic d'escalada.

Finalment, no podem obviar que tot aquest tipus de reivindicacions respon, al cap i a la fi, al mateix de sempre, al dret a un espai que no sigui només un espai de relacions comercials, de comunicació entre un punt i un altre de la ciutat o un lloc on gastar el temps lliure residual. Perquè la formació d'aquestes xarxes socials entorn d'activitats esportives a l'espai públic són una expressió de resposta a necessitats d'arrel antropològica, com ja va assenyalar, en el seu moment, Léfèbvre (1978):

> "Les necessitats socials tenen un fonament antropològic; oposades i complementàries alhora, comprenen la necessitat de seguretat i la d'obertura, la de certesa i aventura, la d'organització del treball i la de joc, les necessitats de previsibilitat i d'improvisació, d'unitat i de diferència, d'aïllament i de trobada, de canvis i d'inversions, d'independència (potser, de solitud) i comunicació, d'immediatesa i de perspectiva a llarg termini. L'ésser humà té també la necessitat d'acumular energies i la de gastar-les, i fins i tot prodigar-les en el joc. Té necessitat de veure, de sentir, de tocar, d'agradar, i la necessitat de reunir aquestes percepcions en un món" (Léfèbvre, 1978, p. 123).

Abans de donar per finalitzades les conclusions de la investigació, ens agradaria també assenyalar algunes de les limitacions importants amb què ens hem trobat. Així, en primer lloc, ens hauria agradat poder assolir un objectiu molt més ampli, com podria haver estat investigar el conjunt de l'estructura i de les xarxes de l'esport informal a l'espai públic de Barcelona. Hem de confessar que, encara que ens va semblar atractiu des del primer moment, ens va resultar també massa ambiciós. Ni per temps, ni per capacitat no hem pogut investigar tots els llocs susceptibles d'investigació. Limitar-nos a un nombre concret d'espais, com han estat 30, ens ha resultat efectiu, encara que potser insuficient quan, alhora, som conscients que en una ciutat com Barcelona hi ha molts

més espais i xarxes que les que nosaltres hem catalogat. També som conscients d'algunes altres limitacions. Així, per exemple, algunes xarxes han estat més investigades que d'altres. També ens hauria agradat poder aprofundir en explicacions i exemples sobre xarxes, com ara les de famílies o les xarxes d'amics formats per iniciativa institucional. També hem seleccionat espais on hi havia xarxes socials, però no hem investigat en espais esportius on no n'hi havia o on, si n'hi va haver, van fracassar per algun motiu; no hem investigat tampoc en espais perfectament equipats des d'un punt de vista esportiu, que mai no van funcionar, com tampoc no hem pogut investigar algunes connexions metropolitanes que algunes de les xarxes socials i dels espais tenen. Un altre límit ha estat el factor temporal que qualsevol investigació sobre espai públic ha d'afrontar. La caducitat dels fets socials a l'espai públic sol ser molt ràpida. Com a prevenció davant d'aquest fet, no hem volgut atrapar allò que és públic en un sentit totalment estàtic, perquè som conscients del seu caràcter impredictible. No obstant això, hem intentat mirar-lo d'una forma sistemàtica i regular, tot intentant de comprendre i aprendre de les seves pròpies dinàmiques. En la nostra investigació queden, doncs, guardades, un bon nombre de preguntes sense resoldre, que esperem que serveixin alhora per incentivar altres treballs posteriors.

Bibliografia

Barnes, John A. (2004). Clase social y comités en una comunidad isleña noruega. A F. Requena (ed.), *Análisis de redes sociales. Orígenes, teorías y aplicaciones*. Madrid: Siglo XX, Centro de Investigaciones Sociológicas.

Bott, Elizabeth (1990). *Familia y red social. Roles, normas y relaciones externas en las familias urbanas corrientes*. Madrid: Taurus Humanidades.

Bourdieu, P. (1988). *La distinción. Criterio y bases sociales del gusto*. Madrid: Taurus.

Camino, X. (2003). Una apropiación informal del espacio urbano a través del deporte: La Fuixarda y la escalada. A X. Medina i R. Sánchez (eds.), *Culturas en juego. Ensayos de Antropología del deporte en España* (pàg. 297-323). Barcelona: Icària-ICA.

Elías, N. i Dunning, E. (1992). *Deporte y ocio en el proceso de la civilización*. México: Fondo Cultura Económica.

García Ferrando, M. (2006*a*). *Postmodernidad y deporte: entre la individualización y la masificación. Encuesta sobre hábitos deportivos de los españoles, 2005*. Madrid: Consejo Superior de Deportes, Centro de Investigaciones Sociológicas.

– (2006*b*). Veinticinco años de análisis del comportamiento deportivo de la población española (1980-2005). *Revista Internacional de Sociología* (44), 9-14.

García Ferrando, M. i Puig, N. (2003). Postmodernity and Inequality in the Sporting Habits of the Spanish Population. A M. Friederici, H.-D. Horch i M. Schubert (eds.), *Sport, Wirtschaft und Gesellschaft*. (págs. 53-66). Schorndorf: Hofmann.

Gutmann, A. (1978). *From Ritual to Record. The Nature of Modern Sports*. New York: Columbia University Press.

Heinemann, K. (2002). ¿De qué manera la tecnologización del deporte cambia la cultura del movimiento y el deporte? *Llibre de les actes del Cinquè Congrés de les Ciències de l'Esport, l'Educació Física i la Recreació de l'INEFC-Lleida* (pàg.145-160). Lleida: Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya.

– (2003). *Introducción a la metodología de la investigación empírica en las ciencias del deporte*. Barcelona: Editorial Paidotribo.

Léfèbvre, H. (1978). *El derecho a la ciudad*. Barcelona: Península.

Laraña, E. (1986). Los nuevos deportes en las sociedades avanzadas. *Revista de Occidente* (62-63), 5-21.

Lavega, P. i Olaso, S. (1999). *1000 juegos y deportes populares y tradicionales : la tradición jugada*. Barcelona: Paidotribo.

Lomnitz, L. (1994). *Redes sociales, cultura y poder*. México: Porrúa.

Magrinyà, F. (1998). Urbanismo de redes y planeamiento urbano. *Urbanismo II, Tercera época*. Barcelona: Colegio de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos.

Mandel, R. D. (1986). *Historia cultural del deporte*. Barcelona: Bellaterra.

Maza, G. (2004). El capital social del deporte. A T. Lleixa i S. Soler, *Actividad física y deporte en las sociedades multiculturales. ¿Inclusión o segregación?* (pàg. 43-56). Barcelona: Editorial Ice-Horsori.

Molina, J. L. (2001). *El análisis de redes sociales. Una introducción*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

Mosquera, M. J. i Puig, N. (2002). Género y edad en el deporte. A M. García Ferrando, N. Puig, i F. Lagartera (comps.), *Sociología del deporte*. (pàg. 99-132) Madrid: Alianza Editorial.

Olivera, J. i Olivera, A. (1995). La crisi de la modernitat i l'adveniment de la posmodernitat: l'esport i les pràctiques físiques alternatives en el temp de lleure actiu. *Apunts. Educació Física i Esports* (41), 10-30.

Pociello, C. (1987). *Sports et société : approche socio-culturelle des pratiques*. París: Vigot

– (1995). *Les cultures sportives*. París: PUF.

Puig, N. i Heinemann, K. (1992). El deporte en la perspectiva del año 2000. *Papers. Revista de sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona*, (38), 123-142.

Puig, N. i Maza, G. (coord.) (2008). L'esport en els espais públics urbans. Monogràfic d'*Apunts. Educació Física i Esports* (91).

Quivy, R. i Van Campenhoudt, L. (1997). *Manual de investigación en Ciencias Sociales*. México: Limusa-Noriega editores.

Requena, Félix (1994). *Amigos y redes sociales. Elementos para una sociología de la amistad*. Madrid: Siglo XXI, Centro de Investigaciones Sociológicas.

– (ed.) (2004). *Análisis de redes sociales. Orígenes, teorías y aplicaciones*. Madrid: Siglo XXI, Centro de Investigaciones Sociológicas.

Sánchez, R. (2003). Los usos del riesgo: el deporte de aventura como configurador de una ética de la contingencia. A F. X. Medina i R. Sánchez (eds.), *Culturas en juego. Ensayos de antropología del deporte en España*. (pàg. 251-274). Barcelona: Icària-ICA.

– (2004). Nuevos usos de la ciudad: actividades lúdico-deportivas y apropiación del espacio urbano. A C. Ortiz (ed.), *La ciudad es para ti. Nuevas y viejas tradiciones en ámbitos urbanos*. Barcelona: Anthropos.

Les dones, l'esport i els espais públics: absències i protagonismes

ANNA VILANOVA
Master of the Sociology of Sport. University of Leicester (Anglaterra)
Coordinadora de l'Observatori Català de l'Esport, INEFC
Investigadora del Laboratori d'Investigació Social i Educativa
INEF-Centre de Barcelona
anna.vilanova@gencat.cat

SUSANNA SOLER
Llicenciada en Educació Física i en Història
Professora del Departament d'Educació Física
Investigadora del Laboratori d'Investigació Social i Educativa
INEFC-Centre de Barcelona
ssoler@gencat.cat

Anna Vilanova

Susanna Soler

Resum

L'ús i la percepció de l'espai tenen una forta càrrega cultural de gènere, ja que tradicionalment l'espai públic s'ha considerat com a masculí i l'espai privat com a femení. Els resultats de l'estudi que es presenta a continuació reflecteixen encara aquestes circumstàncies, ja que la presència femenina en l'ús esportiu de l'espai públic destaca, precisament, per la seva absència. Tot i així, l'anàlisi de les xarxes socials femenines que es formen a l'espai públic a través de l'esport, revela com es poden generar espais de negociació en que les dones gaudeixen també dels espais de la ciutat per la pràctica esportiva.

Paraules clau

Dones, Espais públics, Esport, Urbanisme, Socialització.

Abstract

Women, Sport and Public Space: Absences and protagonisms

The uses and the perceptions of space carry a strong cultural loading in relation to gender, given that traditionally public space has been considered as masculine and private space, feminine. The results of the study that is presented here still reflect these circumstances in that the extent of female presence among uses of public space for sport precisely highlights this absence. Nonetheless, the analysis of the feminine social networks that are formed via sport in public space through, especially those family and friendship networks, reveals how spaces of negotiation can be generated by sporting practice, where women can also enjoy the spaces of the city.

Key words

Women, Public spaces, Sport, Urban Studies, Socialization.

Introducció: les dones, l'ús i la percepció de l'espai, i la pràctica esportiva

Una de les idees centrals d'aquest monogràfic és que l'espai públic té una dimensió social. En paraules de Jordi Borja i Zaida Muixí, l'espai públic "és un lloc de relació i d'identificació, de contacte entre les persones, d'animació urbana, de vegades d'expressió comunitària" (Borja i Muixí, 2001, pàg. 47). Per aquesta raó, els usos i percepcions de l'espai varien segons les experiències viscudes, de manera que els diversos col·lectius socials tenen un comportament espacial diferent. Cal tenir en compte, aleshores, que les representacions mentals de l'espai no són iguals per tothom, ja que varien segon el gènere, l'edat, la classe social, la identitat ètnica, etc. En aquest article, s'analitza específicament la incidència del gènere en l'ús esportiu de l'espai públic, i es descriu, especialment, el lloc ocupat per les dones en les xarxes socials que han estat objecte d'estudi.

En els jocs i activitats esportives de nenes i nens ja es reflecteix clarament la diferenciació en l'ús de l'espai. Les nenes juguen principalment dins de casa, i al pati de l'escola utilitzen els espais més petits i/o marginals, quedant-se als costats o als racons; els nens, en canvi, acostumen a jugar a fora de casa, i al pati de l'escola utilit-

Tipus de xarxa	Mixta	Predomini homes	Només homes	Total xarxes
Família	9	1	0	10
Amistats	8	28	16	52
Total	17	29	16	62

Taula 1
Composició segons gènere dels diferents tipus de xarxes

zen els espais centrals, més amplis, en els que mostren molta mobilitat (Asins, 1992; Vázquez i Álvarez, 1991). Aquest fet, com senyalen Amparo Tomé i Antonio Ruiz (1996) i Subirats i Tomé (2007), té fortes connotacions de poder i influeix molt en les formes d'utilitzar i percebre els espais.

En l'edat adulta, aquesta diferenciació es posa també en evidència, i els patrons tradicionals de gènere es reprodueixen en l'ús dels espais esportius. A l'hora de practicar esport, la majoria de les dones prefereixen: espais interiors (centres de fitness, sales de manteniment, centres d'associacions no esportives que inclouen activitat física, etc.); instal·lacions pròximes a les seves zones de residència, ja que no els agrada anar als parcs que estan allunyats dels habitatges, especialment de nit; per desplaçar-se solen utilitzar el transport públic, ja que són menys les que disposen de vehicle propi; i habitualment hi van acompanyades amb els seus fills i filles. Els homes, per la seva banda, utilitzen més els espais oberts de lliure accés, fent jogging pels parcs, per exemple; són usuaris dels pavellons i de les grans instal·lacions descobertes, com pistes d'atletisme o camps de futbol; es desplacen a espais més llunyans, utilitzant més el cotxe com a mitjà de transport (Klein, 1993 cfr. Martínez del Castillo i Puig, 1998, pàg. 167).

S'observa com la pràctica esportiva a l'espai públic és un dels territoris en els que la presència femenina destaca per la seva absència. Per una utilització més equitativa d'aquest espai, és necessari entendre la relació de les dones amb l'espai públic i les circumstàncies que l'afavoreixen.

Amb aquesta intenció, ens hem apropat a les xarxes socials en que hi ha dones per saber qui són. A continuació mostrem quins col·lectius de dones trobem a l'espai públic, a quines xarxes estan vinculades, quines són les seves pràctiques més habituals i a quins tipus d'espais solem trobar-les. Per fer-ho, emprem la mateixa base de dades produïda pel conjunt del projecte sobre les xarxes socials vinculades a l'esport en els espais públics de Barcelona l'elaboració de la qual ja ha estat explicada en l'anterior article de Xavi Camino, Gaspar Maza i Núria Puig.

Aspectes quantitatius: l'absència femenina

En els 31 espais analitzats s'han identificat fins a 62 xarxes socials, però cap d'elles està formada únicament per dones. Del conjunt de xarxes identificades se n'han observat 16 formades únicament per homes, 29 en que predominen els homes (amb només una o dues dones), i 17 de mixtes, en les que, si bé hi ha una major presència masculina, hi ha una quantitat important de dones. Fent un càlcul aproximat, en els espais estudiats, s'observa que utilitzen l'espai públic unes 2200 persones de les quals menys de 500 són dones.

Les dades mostren una clara absència de dones practicant esport en els espais públics urbans de la ciutat de Barcelona, de manera que podem dir que aquests segueixen sent, encara, un espai de socialització masculina. *(Taula 1)*

Cal destacar, també, que majoritàriament entre aquestes 17 xarxes mixtes hi predominen dones d'origen català, d'origen espanyol, o bé d'origen sud-americà, però no s'han observat xarxes, ni pràcticament presència, de dones d'altres orígens. D'altra banda, tampoc es troben noies adolescents practicant esport, aquestes "desapareixen" de l'espai públic, si bé si que s'hi fan presents com a espectadores o quan cerquen un espai de flirteig.

A més d'aquesta important diferència quantitativa entre xarxes masculines i mixtes, s'observen també diferències qualitatives. Un 52,9% de les xarxes mixtes són de tipus familiar i, en canvi, de les 45 xarxes en que hi ha un predomini d'homes o només estan formades per homes, només una és de tipus familiar, ja que aquestes majoritàriament són xarxes d'amistats (96,5% i 100% respectivament).

Així, s'observa que en aquells casos en que les dones fan ús dels espais públics, sovint ho fan sense desvincular-se del seu rol familiar. Troben, mitjançant l'esport, una manera d'esborrar la tradicional divisió entre àmbit públic i àmbit familiar.

Les xarxes masculines i les xarxes mixtes, doncs, tenen una composició força diferent, no només pel que

fa al sexe dels seus membres, sinó també pel tipus de relacions que hi ha entre aquests: de família o d'amistat. Aquest fet, d'altra banda, es vincula també amb el tipus d'espais i de pràctiques que s'hi duen a terme, així com el moment que s'hi poden trobar, tal i com es descriu més endavant.

Tipus de xarxes

Tot i trobar quantitativament molt poques dones a l'espai públic, en aquest article volem visualitzar quines són les que en fan ús i els seus perfils. Per fer aquesta descripció, hem diferenciat les xarxes de tipus familiar i les d'amistat.

Xarxes de famílies

En aquestes es troben mares i nenes que, junt amb la resta de la família, utilitzen parcs i places als caps de setmana per sortir i jugar. Hi trobem, doncs, mares que tenen un rol de cura i vigilància, i també les filles, que acostumen a jugar amb la resta de la mainada de la seva edat o els seus pares (a tennis taula, bàsquet, futbol, jocs tradicionals com "Atrapar", o bé van amb patinet o patins amb línia).

Aquests tipus de xarxes es troben a diversos espais urbans estudiats, com el de Diagonal Mar, les Pistes Poliesportives Antoni Gelabert, el Parc de l'Escorxador, el Parc del Clot, els Jardins de Les Infantes, i el Parc de l'Escola Industrial. És destacable, també, el frontó d'Antoni Gelabert, on noies preadolescents d'entre 13 i 14 anys acostumen anar-hi a jugar. Tots aquests espais, com es pot observar, són places, parcs i jardins que són visibles i pròximes a la zona de veïnatge, on es té més sensació de seguretat. Aquestes xarxes els utilitzen, sobretot, a la sortida de la jornada escolar i els caps de setmana, al matí.

Dins d'aquestes xarxes familiars s'observen lleugeres diferències entre les xarxes amb presència majoritària de dones d'origen sud-americà i les xarxes amb dones que majoritàriament han nascut a Catalunya. Les dones llatinoamericanes gairebé juguen sempre, tot i que sovint van amb la mateixa roba de carrer; en canvi les dones catalanes juguen amb poca freqüència, si bé porten roba esportiva. Generalment es situen a la vora que limita l'espai i observen les seves filles i fills, que juguen pel seu compte o amb el seu pare. En alguns casos, com per exemple en una de les observacions fetes al Parc del Poble Nou, la mare cuida i vigila els infants més petits mentre el pare juga amb els fills i filles més grans a bàsquet, futbol o tennis taula, entre altres. Els llocs on seuen a vegades no és mobiliari específic per seure però als límits dels espais s'hi troben rampes, murs, etc. que fan aquesta funció.

Xarxes d'amistats

Dins les xarxes mixtes d'amistats trobem dones joves amb diferents perfils: dones d'origen sud-americà que practiquen esports convencionals i en algunes ocasions s'organitzen en lligues; dones catalanes que practiquen esports considerats postmoderns, com el patinatge en línia o l'escalada; dones d'origen filipí que miren com juguen els homes a softball; i dones grans.

En el primer cas, destaquen les xarxes d'immigrants d'origen equatorià i peruà. Un exemple el trobem ubicat en una pista poliesportiva a l'aire lliure de la Zona Fran-

Noies jugant a bàsquet a les pistes de Can Dragó

Grup mixt jugant a bàsquet a l'Avinguda de l'Estatut

Dones adultes preparant-se per practicar equavòlei al Camp Municipal de Futbol la Clota

ca,[1] on un nombrós grup de dones es reuneix per jugar una lliga de bàsquet mentre al costat es disputa una lliga masculina de futbol. Ja en espais més convencionals, com els que es troben a Can Boixeres (L'Hospitalet), a la Vall d'Hebrón (al Camp de la Guinaueta), o a Trinitat Vella, també es poden trobar lligues femenines de futbol amb un nivell d'organització important.

Junt amb les xarxes formades al voltant del bàsquet o el futbol, també són especialment remarcables les xarxes que s'han creat al voltant de l'*equavòlei*. Aquesta modalitat esportiva, similar al voleibol però amb la xarxa més alta i un altre tipus de pilota, molt estesa a l'Equador, es practica a diferents espais, com el de La Pau, la Plaça de les Matemàtiques, la Via Favència i el Parc de l'Escorxador. A l'espai de La Pau, per exemple, hi havia 4 pistes: a les dues pistes centrals hi jugaven els homes, amb un alt nivell de competitivitat i rivalitat, i a les dues pistes perifèriques si situaven les dones i alguns homes, amb una pràctica més lúdica. En l'*equavòlei*, les dones hi participen en equips mixtes o en equips femenins, tot i que un equip femení no sol competir amb un equip mixte, sinó que els partits són entre equips femenins o entre equips mixtes.

D'altra banda, mentre unes juguen, d'altres s'ocupen del menjar i la beguda, sent una mostra, altra vegada, de la tasca de cura que realitzen tradicionalment les dones. En aquesta vessant organitzativa, és especialment remarcable el paper protagonista d'una de les dones, que juntament amb les seves filles, prepara i s'ocupa del manteniment de les pistes, coordina tots els grups que es van distribuint per l'espai proper i organitza l'alimentació al camp municipal de futbol La Clota, mentre el seu marit s'ocupa del sistema de competició.

En una línia més postmoderna, al Parc del Clot, cada dimarts al vespre hi trobem una nombrosa xarxa formada per petits grups d'homes, dones o mixtes que, de forma semblant a com es feia a les sales de ball de principis del segle xx, busquen conèixer gent, trobar-se, xerrar i passar una estona divertida, de manera que ha donat peu a la creació de diverses parelles. Avui en dia, però, l'activitat que realitzen és la d'aprendre a patinar i patinar pels carrers de la ciutat. En aquest sentit, cada divendres també s'organitza una patinada nocturna per la ciutat que acaba amb un sopar després del qual es va de festa. En aquesta xarxa ja hi trobem certa formalització i, fins i tot, s'han constituït com associació, amb el nom *Patinar Barcelona*. Després dels primers dies en que s'assessora a les persones que arriben de nou a l'espai, se'ls hi proposa que s'associïn, i així poden seguir amb regularitat les activitats que es van organitzant, disposar de material, rebre classes, o seguir els circuits pensats pel club, mitjançant la informació proporcionada a través del lloc web (www.patinar-bcn.org).

En un marc ben diferent, al camí de la Fuixarda, on hi ha diferents vies d'escalada, també s'hi poden veure dones practicant aquest esport. En els darrers 10 anys la presència femenina s'ha incrementat de forma considerable de manera que, si als anys 80 era pràcticament anecdòtica la presència d'alguna dona escalant, avui en dia ja no és estrany trobar-n'hi, essent un reflex de la incorporació de les dones en aquest esport. A la Fuixarda, generalment, hi van amb la parella o bé amb altres amics, i cada cop més, també noies que hi van a entrenar en solitari.

Seguint les pràctiques postmodernes, i més concretament la pràctica de l'skate, tot i que és una activitat majoritàriament masculina, hi destaquen dues germanes, de 15 i 17 anys, que tenen molt bon nivell i per aquest motiu s'han guanyat el prestigi dins la xarxa. Habitualment es mouen per l'*Skatepark* de la Mar Bella.

On també es pot trobar un nombre important de noies és a les platges de la Barceloneta i del Bogatell, jugant a

[1] Aquest espai és un dels que s'ha triat com a part de la mostra per un estudi que realitza el Centre d'Estudis Olímpics de la Universitat Autònoma de Barcelona en el marc del projecte "La participació de la dona immigrant en l'esport a Catalunya: les necessitats i hàbits de pràctica esportiva i l'oferta per a les comunitats llatinoamericanes i musulmanes", en el transcurs de l'any 2007.

volei-platja, en equips mixtes o femenins, a la primavera i a l'estiu.

Finalment, una altra xarxa d'amistats ben diferenciada de les anteriors és la que formen les dones grans. Aquestes juguen a petanca a diversos espais de Barcelona, sent els Jardins de Les Infantes un dels que s'ha estudiat. En aquest cas, són dones del barri que, amb els seus marits o amb les seves amigues, s'apropen a les pistes de petanca on s'organitza una partida masculina i una partida femenina, ja que segons les mateixes protagonistes ells tiren de més lluny i a elles els va millor tirar de més a prop. Tot i així, s'ha constatat que en altres espais es realitzen partides mixtes.

Noia apunt per practicar skate a l'skatepark de la Mar Bella

Conclusions

Al llarg de la història, i en totes les cultures, la relació de les dones amb l'espai públic ha estat una relació problemàtica que ha arribat fins els nostres dies. Al món occidental, la societat industrial va comportar una clara divisió entre l'àmbit públic, el de la producció, destinat a l'home, i l'àmbit privat, el de la reproducció, destinat a la dona.

El disseny de l'espai públic ha estat a mans dels homes, i aquests hi han reflectit els seus interessos i necessitats (Garcia-Ramon, Ortiz i Prats, 2004). Les dones, en canvi, apareixen en la planificació urbana com a objectes, no com a subjectes. Elles no han decidit sobre la utilització de l'espai de manera que la mateixa construcció de les ciutats ja és producte de, i produeix, les relacions entre homes i dones.

L'ús i la percepció de l'espai públic tenen clares connotacions de gènere i són una mostra de la relació jeràrquica entre allò masculí i allò femení, menys valorat socialment. El diferent significat de les expressions "home públic" i "dona pública", n'és un clar exemple.[2] La relació de les dones amb l'espai públic, doncs, reflecteix, alhora que reforça, el lloc de les dones en la societat.

La gran absència femenina observada en aquesta investigació posa en evidència la necessitat d'un disseny urbanístic que tingui en compte les necessitats i interessos de les dones: espais no dominats per les activitats tradicionalment masculines, com camps de futbol; espais en que es pugui combinar l'activitat en família amb l'activitat lúdicoesportiva; espais segurs i pròxims a les zones d'habitatge; etc.

Grup de dones grans jugant a la petanca a la Plaça Gaudí

Tenint en compte aquest fet, la creació d'uns espais que no obliguessin a fer la tradicional divisió entre àmbit públic i àmbit familiar seria un bon mecanisme per aconseguir apropar més les dones als espais públics. El disseny de l'espai és important a l'hora d'aconseguir que les dones s'apropin a l'espai públic, ja que el fet que la seva experiència amb la ciutat sigui saludable o dolorosa depèn, en gran part, de si els ofereix "accés a la creativitat i a l'autonomia" (Dupláa, 1996, pàg. 141).

L'estudi de les protagonistes que ocupen l'espai pú-

[2] Mentre que "home públic" fa referència a un home famós, un polític o un professional que realitza una activitat valorada per aquest personatge abstracte que és el públic, una "dona pública" té connotacions negatives i fa referència a una dona que és accessible a tots, que es dedica a la prostitució.

blic fent esport ens permet observar que la seva intenció és bàsicament lúdica o per estar en família, de manera que es reprodueixen, així, els esquemes de socialització clàssics. La pràctica esportiva a l'espai públic però, pot ser també una gran alliberadora per a les dones, ja que les pot apartar del seu aïllament a la vida domèstica. Al llarg del darrer terç del segle xx, en el que s'ha produït el que Victòria Camps (1998) anomena la "revolució de les dones", aquestes han anat guanyant espais respecte les generacions anteriors arribant, finalment, a l'espai públic, al carrer. En aquesta línia, on es troben més dones és en els contexts postmoderns, en activitats com els patins en línia o l'escalada. Aquestes pràctiques i espais públics s'han convertit en espais de negociació cultural, tal i com succeeix, des de fa anys, en els bars. Aquests espais de negociació contribueixen a l'anomenada "deconstucció del gènere"; és a dir, a trencar l'associació estereotipada entre un determinat tipus d'activitat o espai i un únic gènere.

Així doncs, Barcelona també ha experimentat aquest procés, tal i com es desprèn de la veu testimonial de Montserrat Roig, recollida per Christina Dupláa (1996, pàg. 142): "Barcelona és el testimoni d'aquestes conquestes femenines i d'aquestes lluites per l'autonomia; és, sens dubte, còmplice de l'alliberació de les seves dones".

Sens dubte, però, a partir d'aquest estudi exploratori calen treballs de recerca més aprofundits i específics sobre quina és la participació femenina en les activitats esportives a l'espai públic i com és l'experiència de les dones que hi podem trobar.

Bibliografia

Asins, C. (1992). La ocupación diferencial del espacio en educación física. A *L'ensenyament de l'educació física. Ponències de les IV Jornades Internacionals de coeducació* (pàgs. 183-193). València: Institut Valencià de la Dona - Universitat de València.

Borja, J. i Muixí, Z. (2001). *Espai públic: ciutat i ciutadania*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Camps, V. (1998). *El siglo de las mujeres*. Madrid: Ediciones Cátedra.

Dupláa, C. (1996). *La voz testimonial en Montserrat Roig*. Barcelona: Icaria.

García-Ramon, M. D.; Ortiz, A i Prats, M. (2004). Urban planning, gender and the use of public space in a peripherial neighbourhood of Barcelona. *Cities* (21), 215-223.

Klein, M.-L. (1993). Social-spatial conditions affecting women's sport: the case in the Ruhr area. *International Review for the Sociology of Sport* (28/2-3), 145-158.

Martínez del Castillo, J. i Puig, N. (1998). Espacio y tiempo en el deporte. A García Ferrando, M.; Puig, N. i Lagardera, F. (coord.), *Sociología el deporte* (pàgs. 151-178). Madrid: Alianza Editorial.

Subirats, M. i Tomé, A. (2007). *Balones Fuera*. Barcelona: Ediciones Octaedro.

Tomé, A. i Ruiz, A. (1996). El espacio de juego: escenario de relaciones de poder. *Aula* (52 – 53), 37 – 41.

Vázquez, B. i Álvarez, G. (coord.) (1991). *Guía para una Educación Física no sexista*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.

Les xarxes socials esportives en espais públics de Barcelona: xifres i tendències

FRANCESC MAGRINYÀ
Enginyer de Camins, Canals i Ports
Doctor en Urbanisme
Professor de l'Universitat Politècnica de Catalunya. Barcelona
francesc.magrinya@upc.edu

NÚRIA PUIG
Catedràtica de Sociologia de l'Esport.
Laboratori d'Investigació Social i Educativa.
INEFC-Centre de Barcelona
npuig@gencat.cat

Francesc Magrinyà

Núria Puig

Resum

Aquest article analitza de forma quantitativa les característiques de les xarxes socials esportives identificades en el curs de la investigació duta a terme a Barcelona. La base de dades conté la informació sobre 30 espais en els quals s'han localitzat 62 xarxes associades a l'esport i que, en conjunt, practiquen 86 activitats esportives diferents. L'anàlisi quantitativa se centra en la caracterització d'aquestes xarxes (edat, gènere, tipus d'esports, horaris, etc.); les relacions entre elles, segons l'esquema intercanvi-tolerància-conflicte; i el seu posicionament en la gestió dels espais, tant si és informal com institucional. En la conclusió, es revisen els principals resultats i es posa l'èmfasi en els que es consideren de més importància de cara a una comprensió de les xarxes socials vinculades a l'esport a la ciutat de Barcelona.

Paraules clau

Xarxes socials, Espai públic, Esport, Pràctiques informals, Barcelona.

Abstract

Sporting Social Networks in Public Spaces of Barcelona: Statistics and Trenes

This article quantitatively analyses the characteristics of the sporting social networks identified in the course of the research carried out in Barcelona. The database contains information about 30 spaces among which 62 networks associated to sport have been located and which, in their whole, practice 86 different sporting activities. The quantitative analysis focuses itself in the characterization of these networks (sport, gender, types of sport, timetables etc.); the relations between them according to the scheme of exchange-tolerance-conflict in place; and their positioning in the management of space, as much informal as institutional. In the conclusion, the key results are revised and it emphasizes those, which are considered of greatest importance for a better understanding of the social networks linked to sport in the city of Barcelona.

Key words

Social Networks, Public Space, Informal Practice, Barcelona.

Introducció

Aquest article analitza de forma quantitativa les característiques de les xarxes socials esportives identificades en el curs de la investigació duta a terme a Barcelona. S'hi caracteritzen les diferents xarxes, tant les persones que les componen com les seves pràctiques quotidianes i la seva relació amb l'espai. L'anàlisi quantitativa s'inicia avaluant els tipus de xarxes i els components d'aquestes (edats, gènere, tipus d'esports, horaris, etc.). A continuació, s'analitzen les relacions que es donen entre elles, basant-nos en la tipologia establerta; és a dir, intercanvi, tolerància i conflicte. Finalment, es dedica un apartat especial a la gestió dels espais que fan les persones que componen les xarxes, tant d'una manera informal i per compte propi, com en col·laboració amb les diferents instàncies de l'administració municipal. En la conclusió, es revisen els principals resultats i es posa l'èmfasi en aquells que es consideren de més importància de cara a una comprensió de les xarxes socials vinculades a l'esport a la ciutat de Barcelona.

Procediment d'anàlisi estadística

Per a l'elaboració d'aquest treball s'han recopilat les dades del treball de camp del projecte sobre xarxes que es va efectuar mitjançant observacions i entrevistes

en profunditat (Puig i Maza, 2008). D'acord amb els codis establerts, es va anar creant una base de dades *Access* que contenia alhora informació de tipus qualitatiu i dades quantitatives. Sempre es va tractar de donar una doble dimensió a la informació obtinguda, perquè el posicionament metodològic de l'equip parteix del fet que ni allò que és quantitatiu és millor que allò que és qualitatiu, ni a l'inrevés. Plantejar la investigació en aquests termes és afrontar un "fals problema" (Estruch, 1992) perquè la cosa important és elegir els indicadors apropiats (ja sigui quantitatius o qualitatius) per respondre correctament a la pregunta de la investigació (Heinemann, 2003).

La base de dades conté la informació sobre 30 espais analitzats, en els quals s'han localitzat 62 xarxes associades a l'esport i que, en conjunt, practiquen 86 activitats esportives diferents. Un cop constituïda aquesta base de dades, es va utilitzar el programa SPSS per analitzar les correlacions existents entre les diferents variables. El resultat és l'establiment d'unes certes tendències referides a les xarxes socials associades a pràctiques esportives en l'espai públic. Té un valor relatiu, perquè només s'han considerat els casos de cristal·lització de xarxes i no dels espais en els quals no s'ha decantat cap pràctica. Encara que les xarxes analitzades no representen en exhaustivitat la totalitat de les existents als espais públics de Barcelona, són una base de dades orientativa, la qual cosa permet d'establir unes primeres tendències que de segur seran un primer pas d'aproximació per a futurs estudis sobre pràctiques esportives informals en espais públics.

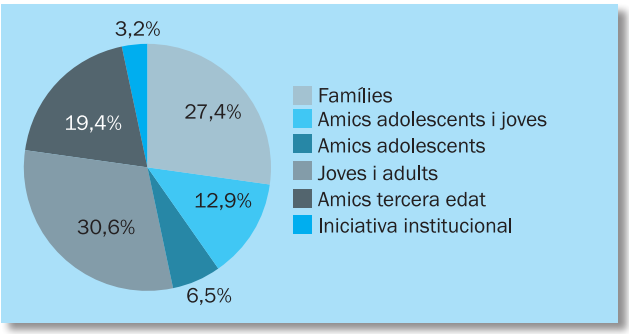

Figura 1
Tipologia de xarxes segons persones usuàries. (Font: elaboració pròpia)

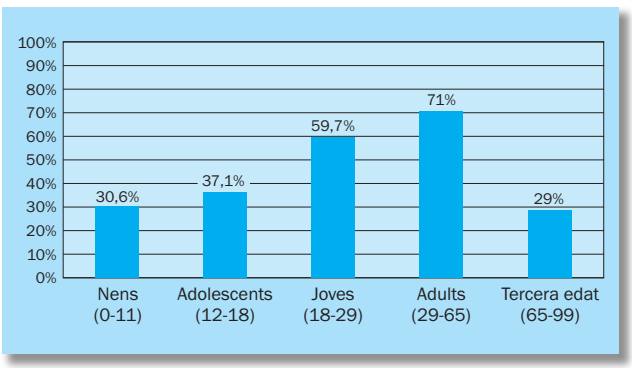

Figura 2
Percentatge de presència als espais de cadascuna de les diferents xarxes segons edat. (Font: elaboració pròpia)

Caracterització de les xarxes

Tipus de xarxa, edat i gènere

Una primera aproximació a les xarxes socials de l'esport és conèixer si les xarxes es troben formalitzades per relacions d'amistat o de família. L'anàlisi quantitativa permet de destacar el pes preponderant de l'amistat davant la família; les xarxes associades a l'amistat es presenten en un 83,9 % dels espais, mentre que les relacions de família només són presents en un 25,8 % dels espais.

Aquesta classificació se subdivideix alhora en diverses combinacions, de manera que a la *figura 1* podem veure amb més detall les combinacions possibles en aquesta tipologia bàsica de xarxes.

Es constata el predomini de les xarxes associades a joves i adults (30,6 %), i també a famílies (27,4 %).

Avançant una mica més en aquesta anàlisi de les xarxes, si es combina amb l'edat i el gènere de les persones que les componen, comencem a observar unes constants sociològiques de summe interès per comprendre'n les dinàmiques.

Pel que fa a l'edat, una primera constatació és que, si bé hi ha una tendència a associar l'ús de l'espai públic a joves i adolescents, es constata que els usuaris majoritaris de les pràctiques esportives són les persones adultes (71 %), sovint acompanyant nens, nenes i adolescents. Cal destacar, alhora, la presència dels joves (18-29 anys) en un 59,7 % dels casos a les diferents xarxes esportives. *(Fig. 2)*

Quant al gènere, la presència de dones és molt escassa. En efecte, existeix un 25,8 % de xarxes en les quals només hi ha presència d'homes, un 46,8 % que és predominantment masculina i només un 27,4 % que es pot considerar mixt.

Si es correlacionen els grans grups de xarxes amb l'edat i el gènere es constata un esquema (vegeu *figura 3*) on s'observa un trànsit amb l'edat, en el qual s'evoluciona des de les xarxes associades a la vinculació familiar cap a xarxes associades a vinculacions d'amistat. Així, mentre en l'etapa infantil la vinculació predominant és la família, amb l'increment d'edat s'estén cap a un predomini de xarxes associades a vinculació per amistat, s'arriba a un punt màxim amb les xarxes de joves (19-30 anys), es torna posteriorment cap a un vincle amb la família (adults 31-65 anys), i finalment es torna a vincles d'amistat amb els usuaris de la tercera edat (66-99 anys).

En relació a un altre aspecte que es pot observar al mateix gràfic, també hem constatat que existeix una correlació significativa entre família, nens i presència mixta. Fins al punt que es pot afirmar que una gran part de la presència de la dona va associada a l'acompanyament dels nens i nenes, i a la presència d'adolescents del sexe femení que actuen més com a acompanyants que no pas com a esportistes.

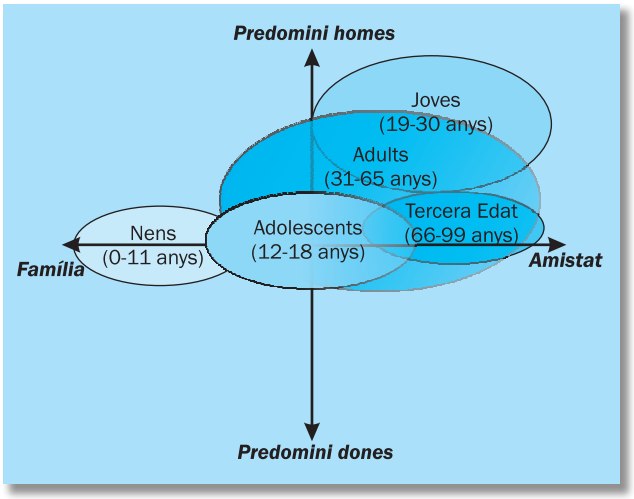

Figura 3
Correlació entre tipus de xarxa i gènere. (Font: elaboració pròpia)

Les xarxes i les pràctiques esportives

Vegem ara, de quina manera es relacionen aquestes primeres observacions amb els tipus de pràctiques esportives analitzades.

En primer lloc, analitzem la proporció numèrica de les xarxes, segons la tipologia establerta; és a dir, jocs i esports tradicionals, esports moderns i esports postmoderns.

Aquesta primera aproximació posa en evidència que els esports anomenats moderns són els predominants (54,8 %), les pràctiques esportives postmodernes (24,2 %), i les xarxes associades a jocs tradicionals (21,0 %) se situen en una posició secundària.

Novament, l'anàlisi estadística ens ajuda a avançar una mica més en la comprensió de les xarxes, perquè segons l'esquema de la *figura 4*, hi ha una correlació significativa entre el tipus d'aquestes (família o amistat), l'edat dels seus components i els tipus d'esports que practiquen.

En efecte, podem observar que a la part superior de l'esquema, en proximitat a les xarxes on predominen persones de tercera edat, s'agrupen les activitats (takatà, tuta, petanca, bitlles lleoneses…) categoritzades sota l'apartat de *jocs i esports tradicionals*. La pilota també s'integra en aquest grup, però més associada a persones adultes. Finalment, el mateix passa amb les "bitlles catalanes" però, en aquest cas, són més pròpies de les xarxes de famílies que de les d'amistat.

Els *esports moderns* es reparteixen entre joves i persones adultes, sobretot pel que fa al bàsquet, el futbol i el tennis taula, mentre que l'equavòlei, el softbol i l'esport recreatiu són més propis de xarxes de famílies. Aquesta observació concorda amb l'anàlisi efectuada per Camino, Maza i Puig (Puig i Maza, 2008), segons el qual aquestes últimes pràctiques són realitzades principalment per grups d'immigrants que es troben els caps de setmana als espais públics i, mentre es diverteixen, mengen i intercanvien informació sobre qüestions que són del seu interès (tràmit de papers, habitatge, treball, contactes).

Finalment, les pràctiques corresponents als esports postmoderns se situen a la part inferior de l'esquema i, tal com es comentava a l'apartat anterior, es corresponen amb xarxes compostes per persones joves i adultes a excepció del *wellness*, que en el cas de la pràctica en espais públics, va associat a grups de tercera edat. Aquest últim cas, és una mica particular i no gosem concedir-li més fiabilitat que l'anècdota, atès que tan sols n'hem trobat una xarxa. La componen homes grans que es troben gairebé cada dia de l'any a l'Espigó del Gas, a la platja de la Barceloneta (Puig *et alii*, 2006). De tota manera, l'anàlisi qualitativa de les persones que es dediquen a aquesta activitat mostra que les seves motivacions i les relacions que es produeixen entre els membres són molt similars a les xarxes d'amistat de gent gran que practiquen pilota o takatà.

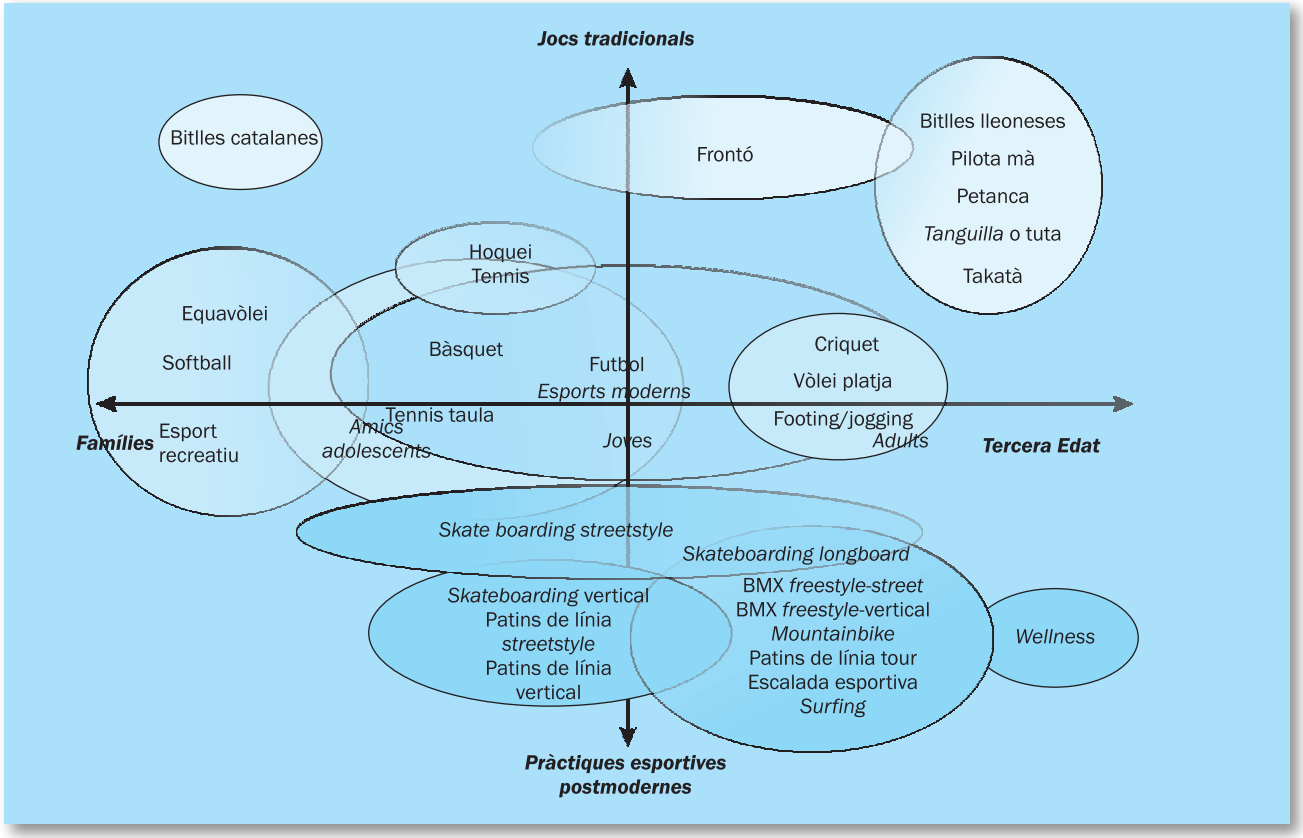

Figura 4
Correlacions entre pràctiques esportives i tipologies de xarxes. (Font: elaboració pròpia)

Un cop analitzada la correlació entre els tipus de pràctiques amb els tipus de xarxes i els seus components, passem a analitzar en detall les pràctiques esportives realitzades per les xarxes examinades.

Pel que fa a les pràctiques esportives associades a jocs tradicionals remarquem que l'activitat més representativa és la pilota (40,0 %) junt amb la petanca (20 %).

Pràctica esportiva	%
Skate	36,9
BMX i Bicicleta de muntanya	21,2
Patins	15,9
Escalada	15,8
Surf	5,3
Wellness	5,3

Taula 1
Distribució de les activitats en la categoria de pràctiques postmodernes. (Font: elaboració pròpia)

Ara bé, si considerem el conjunt bitlles catalanes, bitlles lleoneses, petanca i tuta, obtenim un total de 46,7 %. La suma d'aquestes pràctiques afegida a la pilota representa un 86,7% dels jocs tradicionals. Seria interessant, tanmateix, i per a estudis posteriors, analitzar la representativitat dels espais escollits, i en especial en el cas de la petanca.

Si analitzem el repartiment entre els esports moderns, el futbol i el bàsquet són els esports més practicats (28,8 % i 23,1 % respectivament). El tennis de taula només representa un 9,6 %, igual com l'equavòlei (9,6 %). Cal destacar, no obstant això, la presència de l'esport recreatiu (17,3 %). Aquestes cinc pràctiques representen el 88,4 % dels esports moderns.

Si agrupem les nombroses pràctiques postmodernes en grans grups (*skate*, BMX i Bicicleta de muntanya, Patins, Escalada, Surf i *Wellness*) el repartiment és el corresponent a la *taula 1*.

Finalment, és d'interès analitzar la predominança d'unes activitats davant d'altres, independentment de la

categoria a la qual pertanyin. El resultat s'ofereix a la *taula 2*.

El futbol, el bàsquet i l'esport recreatiu són les tres pràctiques més presents del total de pràctiques esportives, i en representen gairebé un 42 % del total.

L'origen de les persones que componen les xarxes

Per acabar aquesta anàlisi de caracterització quantitativa de les xarxes, ens ha semblat oportú d'examinar l'origen de les persones que componen les xarxes, perquè, una altra vegada, l'aproximació realitzada trenca amb percepcions, sovint distorsionades. En efecte, tal com Maza indica (Puig i Maza, 2008), una de les imatges més esteses en relació amb els usos esportius dels espais públics és la de grups d'immigrants que s'hi reuneixen, principalment durant els caps de setmana. Doncs bé, l'anàlisi estadística, almenys pel que fa als espais que hem analitzat, ofereix resultats ben diferents.

A la *figura 5*, es posa de manifest la presència combinada de diferents tipus d'usuaris, segons el grup social. En el 71 % dels espais és present el ciutadà anònim, que hem anomenat barceloní, com a usuari predominant de l'espai públic. La població immigrant és present en un 43,6 % dels espais; el col·lectiu més nombrós és el de llatinoamericans, que hi és en un 24,2 % del total dels espais.

Les relacions entre les xarxes

Un cop caracteritzades les xarxes numèricament, hem volgut fer el mateix tipus d'anàlisi amb les relacions d'interacció que es produeixen entre elles, segons la tríada Intercanvi-Tolerància-Conflicte. Recordem, en primer lloc, la definició que hem donat a cada un d'aquests conceptes:

Entenem com a *intercanvi* el nivell màxim de relacions que es pot donar entre les xarxes que comparteixen un mateix espai; és a dir, no solament es respecten i es recolzen sinó que poden arribar a compartir una mateixa activitat.

La *tolerància* significa que, sense arribar a intercanviar, coexisteixen en el mateix espai sense cap problema.

El *conflicte*, finalment, identifica les situacions en les quals les xarxes s'enfronten (de paraula, físicament…) per discrepàncies en l'ús i apropiació de l'espai que ocupen.

Des de la nostra perspectiva teòrica, aquestes tres categories no són estanques, sinó que són dinàmiques, en el sentit que en el marc d'una mateixa relació poden donar-se les tres situacions. Així, al principi, hi pot haver un clar conflicte que, mitjançant el diàleg acaba per resoldre's i la relació evoluciona a una situació de tolerància i fins i tot d'intercanvi. El procés, òbviament, també pot produir-se a l'inrevés. Vegem, ara, quina informació ens proporciona l'anàlisi estadística efectuada.

Una primera afirmació, que es manifesta per la seva evidència, és que les relacions entre xarxes gairebé sempre són de tolerància (93,5 % de casos) mentre que el conflicte es presenta gairebé en la mateixa proporció (56,5 %) que l'intercanvi (61,3 %).

Pràctica esportiva	%
Futbol	17,4
Bàsquet	14,0
Esport recreatiu	10,5
Pilota	7,0
Tennis taula	5,8
Equavòlei	5,8
Skateboarding streetstyle	4,7
Petanca	3,5
Escalada esportiva	3,5
Skateboarding vertical	2,3
Bitlles lleoneses	2,3
Total	**76,8**

Taula 2
Pràctiques esportives amb major presència. (Font: elaboració pròpia)

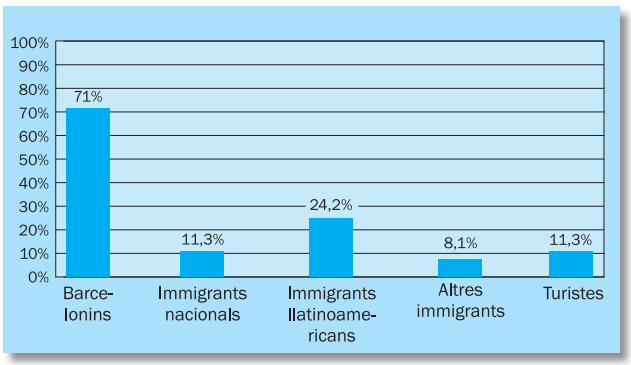

Figura 5
Percentange de presència de població usuària als espais segons origen. (Font: elaboració pròpia)

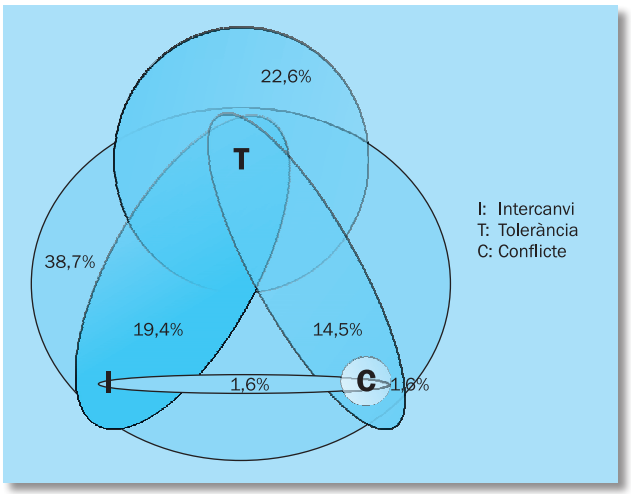

Figura 6
Repartiment de la presència combinada d'intercanvi, tolerància i conflicte entre les xarxes. (Font: elaboració pròpia)

Tanmateix, tal com hem comentat, aquest tipus de relacions no són estanques sinó que varien en el curs del temps. A la *figura 6* podem veure representat el resultat de l'anàlisi estadística efectuada sobre aquest punt.

Es pot afirmar que es comença per la tolerància, que és present en gairebé totes les combinacions possibles, però que tan sols en un 22,6 % es queda en tolerància. En un 58,1 % la tolerància es presenta al costat de l'intercanvi (19,4 % +38,7 %), i una vegada es produeix tolerància i intercanvi, el conflicte arriba en 2/3 dels casos (19,4%/58,1 %).

El que també es pot destacar és que només en un 16,1 % dels casos totals s'arriba al conflicte directament, sense intercanvi, i tan sols en ocasions molt comptades el conflicte es presenta de forma aïllada (sense tolerància ni intercanvi) (1,6 %). Ha de passar per la tolerància (94,2 %). De fet, al conflicte s'hi arriba, majoritàriament, després d'haver passat per l'intercanvi (71,5 %).

És a dir que, en una gran majoria de casos, l'intercanvi és font de conflictes, com en tota relació humana. L'espai públic, per la seva pròpia naturalesa, és un espai on pot sorgir el conflicte, en el qual regna la tolerància, i on els diferents grups arriben generalment a acords.

El resultat és summament ric de cara a valorar el paper dels espais públics en l'aprenentatge de la ciutadania. En efecte, són llocs on totes les persones –xarxes en el nostre cas– poden realitzar les activitats esportives desitjades. Tanmateix, en ser espais públics en els quals tothom té els mateixos drets, es produeix necessàriament un procés de diàleg que condueix, en la majoria dels casos, a l'autoregulació del conflicte. En les entrevistes realitzades, els testimonis recollits sobre aquesta qüestió són molts i l'anàlisi estadística revela que només en un 1,6 % dels casos el conflicte no es resol. És el moment en què instàncies mediadores hi han d'intervenir. Tanmateix, malgrat l'enorme ressonància que s'observa en els discursos (Maza, 2008), el conflicte és resolt majoritàriament per les pròpies xarxes i, en aquest sentit, més que veure'l com un fenomen negatiu s'ha d'entendre com el detonador que facilita la millora de les relacions entre els col·lectius (Borja & Muxi, 2001).

Xarxes i gestió de l'espai públic: noves perspectives

En aquest apartat ens ocupem de qüestions referides al comportament de les xarxes, que ens semblen de summa utilitat a l'hora de plantejar-se una millora de la gestió dels espais públics urbans per a usos esportius.

Anàlisi de la presència de les pràctiques en el temps

Una primera aproximació als horaris és l'ocupació dels espais per a usos esportius en dies feiners en un 67,7 % i els caps de setmana en un 91,9 %.

Una altra característica a destacar és que durant els dies feiners el període d'ús predominant és la tarda (67,7 %), mentre que en cap de setmana la presència al matí i a la tarda és bastant semblant amb el 77,4 % i el 71,0 % respectivament. Finalment, cal destacar que la presència durant les tardes i les nits és bastant semblant, si comparem el cap de setmana i els dies feiners: 67,7 %/71,0 % i 17,7 %/24,2 %. Podem afirmar que en el cap de setmana l'ús que més es diferencia de la resta de la setmana és el matí, que passa del 21,0 % al 77,4 %, moment de màxima afluència de les xarxes als espais. *(Fig. 7)*

Si establim una correlació entre els tres grans grups de pràctiques esportives (vegeu *figura 8*) podem afirmar que els jocs tradicionals es troben preferiblement els matins dels dies feiners, mentre que les pràctiques esportives postmodernes ho fan en el període de tarda/vespre, amb un repartiment entre laborables i festius

bastant semblant, encara que decantat vers els dies festius. Finalment, el grup majoritari dels esports moderns freqüenta els espais entre laborables i festius, encara que amb un predomini d'aquests últims, i repartit entre matins i tardes, tot i que amb un predomini dels matins.

La conclusió que es desprèn d'aquestes anàlisis és que, de manera espontània, els espais estan molt utilitzats per xarxes i horaris diferents. Això en facilita l'ús multifuncional. En certa manera, es pot dir que hi ha una "programació" no conscient dels usos, que optimitza l'aprofitament d'aquests espais.

Intervencions públiques i intervencions espontànies en la gestió dels espais

Presència d'operadors institucionals i com s'articulen amb les xarxes

En l'anàlisi que es presenta a continuació, es poden observar les interrelacions entre els diversos agents en la gestió dels espais. Sigui de manera establerta, o com a resultat d'anys de freqüentació dels espais, aquests agents han anat "distribuint-se" tasques respecte al manteniment dels espais, de manera que resulta una modalitat de gestió específica de la qual es poden extreure lliçons de cara al futur.

Una de les primeres constatacions que trobem és el rol del districte, que és present en un 75,8 % dels casos. Es pot afirmar que hi ha una aproximació local i descentralitzada a les pràctiques esportives a través de la figura administrativa dels districtes. D'altra banda, cal destacar el rol indirecte i significatiu de Parcs i Jardins, empresa de titularitat municipal encarregada de la gestió dels parcs, especialment pel rol preponderant dels parcs en l'existència de xarxes socials associades a les pràctiques esportives.

D'altra banda, i tal com s'observa de la *figura 9*, hi ha una articulació significativa entre les xarxes i la iniciativa institucional, fins al punt que un 67,7 % de les xarxes són conscients que hi ha intervenció municipal en la gestió dels espais. Això posa de manifest que hi ha un seguiment estret per part de l'administració municipal d'aquestes xarxes a través dels seus tècnics. I encara més. En un 35,5 % dels casos, les xarxes han pres iniciatives per establir contactes amb els tècnics i en un 27,4 % dels casos s'han desenvolupat processos participatius. Això es reflecteix a l'apartat següent en el qual es pot apreciar una certa "distribució de tasques" en els sistemes de manteniment.

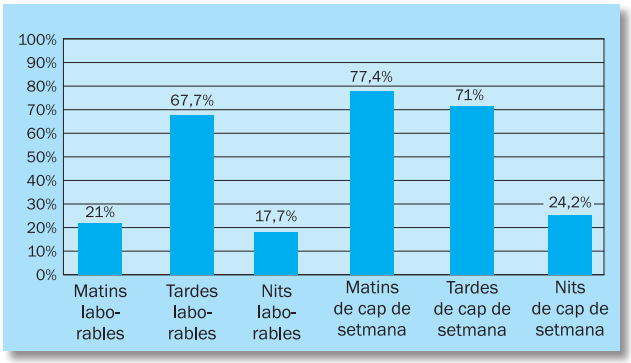

Figura 7
Presència de pràctiques esportives en els espais segons horari. (Font: elaboració pròpia)

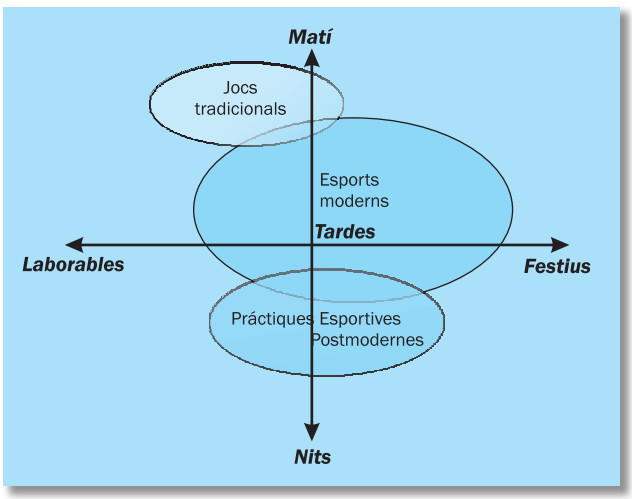

Figura 8
Distribució de les xarxes de pràctiques esportives segons horaris. (Font: elaboració pròpia)

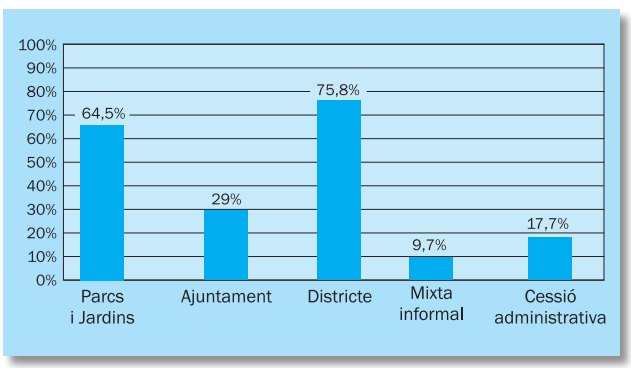

Figura 9
Presència d'operadors institucionals en la gestió dels espais de les pràctiques esportives. (Font: elaboració pròpia)

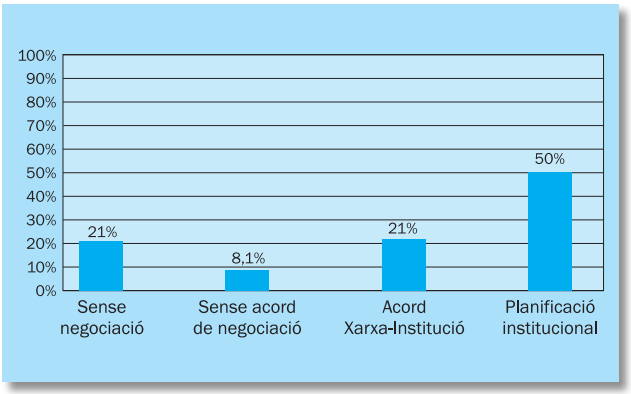

Figura 10
Acords entre xarxes esportives e institució. (Font: elaboració pròpia)

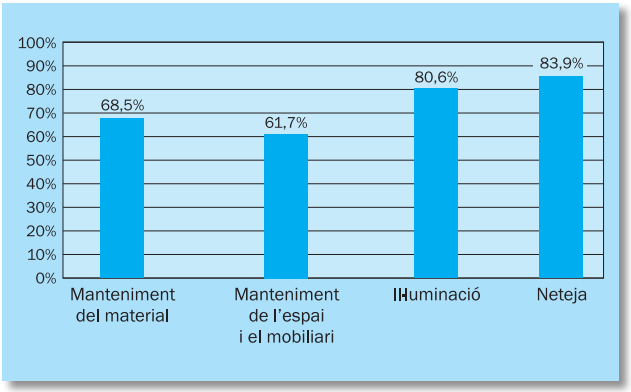

Figura 11
Tipus d'intervenció per al manteniment institucional dels espais de pràctiques esportives. (Font: elaboració pròpia)

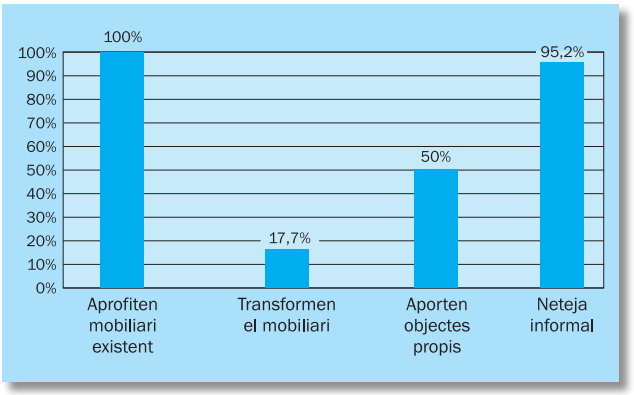

Figura 12
Tipus d'intervenció per al manteniment informal a través de les xarxes de pràctiques esportives. (Font: elaboració pròpia)

Sistema de manteniment dels espais: institucionals i informals

En un nivell ja més centrat en la gestió de l'espai executada directament per les mateixes xarxes de pràctiques esportives s'observa que en un 71 % de casos es formalitza una articulació amb la institució municipal, sigui per una planificació directa institucional (50 %) o per un acord entre la xarxa i la institució (21 %). A l'altre extrem se situen els casos d'una falta d'acord, una vegada plantejada una possible articulació entre xarxa i institució. Cal remarcar que aquest escenari només representa un 8,1 % de casos. Finalment, en un 21 % de casos es produeixen pràctiques esportives al marge de qualsevol interacció institucional, especialment associades a espais improvisats. *(Fig. 10)*

De l'anàlisi específica de les activitats de manteniment es constata que els espais són mantinguts per les institucions principalment a través de la neteja (83,9 %) i de la il·luminació (80,6 %) (vegeu *figura 11*). Mentre que el manteniment del material (68,5%) i el mobiliari (61,7 %) queden en un segon terme. En canvi, les xarxes intervenen més, precisament en aquests dos àmbits, tal com es desprèn de la *figura 12*.

En efecte, s'aprecia que les xarxes intervenen en primer lloc en l'aprofitament del mobiliari existent (100 %) i en la neteja (95,2 %). En un 50 % de casos també aporten objectes propis i només en un 17,7% dels casos transformen el mobiliari existent. Se centren, doncs, en manteniment de material i mobiliari.

Al nostre entendre, aquesta "gestió compartida" –ja sigui planejada o no–, és un aspecte fonamental en l'apropiació d'aquests espais, en la creació de *topofília* (Bale, 1989) De fet, en molta de la literatura revisada, ja s'ha pogut comprovar que la intervenció directa –total o parcial– als espais d'ús afavoreix els processos d'apropiació (Bach, 1993; Bale, 1989; Block & Laursen, 1996; Lefebvre, 1974)

Conclusions

Aquest estudi ha permès d'oferir unes primeres estadístiques que, encara que parcials, ens ofereixen unes tendències clares sobre l'ús de l'espai públic a través de pràctiques esportives informals. S'observa que el ciutadà comú és l'usuari esportiu preponderant de l'espai públic. Alhora, es constata que els adults són els usuaris majoritaris de les xarxes de pràctiques esportives. D'altra banda, queda en evidència que la vinculació de l'amistat s'acaba convertint en un element de referència (presèn-

cia en 83,9 % dels espais) davant el de la família, present tan sols en un 25,8 % dels espais. També destaca la poca presència de dones que es correlacionen amb l'esport recreatiu i com acompanyants familiars. Igualment, es pot establir una correlació entre determinades pràctiques esportives i les xarxes associades a l'edat. En aquest sentit, cal destacar que la vinculació familiar es presenta entre els nens, mentre que amb l'augment d'edat la vinculació predominant és de l'amistat; en arribar a l'edat adulta hi ha una certa partició entre xarxes familiars i d'amistat, mentre que en els jocs de la tercera edat l'element predominant és el de l'amistat.

Quant als horaris, destaca el predomini de les tardes, igual com el fet que els percentatges de tarda i vespre no varien significativament entre laborables i festius. També cal destacar el canvi clar als matins, entre laborables i festius. Igualment, hi ha una certa correspondència entre generacions d'esports i moment de pràctica. Així, es pot afirmar que els jocs tradicionals se situen principalment als matins dels dies feiners, mentre que els esports moderns, encara que més centrals, presenten una certa predominança festiva i de tardes. Finalment, les pràctiques postmodernes se situen a la tarda-vespre i de forma més indiscriminada entre laborables i festius.

Pel que fa a la gestió d'aquestes pràctiques esportives, més o menys informals, queda en evidència la presència de l'administració a través de diferents mecanismes, tant a nivell institucional com a través de la relació dels seus tècnics amb les xarxes informals. En el primer cas, la intervenció és a través de la pròpia gestió dels parcs i places i del personal de Parcs i Jardins. En el segon, es posa en evidència el treball dels tècnics de districte que formalitzen una presència institucional, en la qual les pràctiques al marge de la institució són minoritàries.

Finalment, de l'anàlisi de la interacció entre xarxes, cal destacar que l'element predominant és el de la tolerància (93,5 % de casos). També cal assenyalar que el conflicte és una cosa consubstancial a qualsevol relació humana, i també es produeix en el cas de les pràctiques esportives. Aquest, apareix en un 56,5 % de casos, en una proporció molt semblant a l'intercanvi (61,3 %), i de forma majoritària en combinació amb l'intercanvi i la tolerància (38,7 %). La cosa interessant, tanmateix, és que el conflicte acaba sent resolt per les mateixes xarxes, gairebé en la totalitat dels casos.

Tots aquests resultats només poden ser presos com unes primeres tendències, ja prou interessants per elles mateixes, de 30 dels espais on es desenvolupen pràctiques esportives informals de la ciutat de Barcelona. Tanmateix, en futurs estudis caldria establir una mostra més exhaustiva i, sobretot, amb una distribució representativa entre tots els districtes de la ciutat i el conjunt de pràctiques esportives existents.

Bibliografia

Bach, L. (1993). Sport without facilities: the use of urban spaces by informal sports. *International Review for the Sociology of Sport*, (28)2, 282-97.

Bale, J. (1989). *Sports geography*. London-New York: EF.N.Spon.

Bloch, Ch. i Laursen, P. (1996) Play, Sports and Environment. *International Review for the Sociology of Sport*, (31) 2, 205-217.

Borja, J. i Muxi, Z. (2001). *L'espai públic: ciutat i ciutadania*, Barcelona: Diputació de Barcelona.

Estruch, J. (1992). El conflicte quantitatiu/qualitatiu: un fals problema. *Técniques qualitatives en Ciències Socials*. Barcelona: Societat Catalana de Sociologia.

Heinemann, K. (2003). *Introducción a la metodología de la investigación empírica. En Las Ciencias del Deporte*. Barcelona: Paidotribo.

Lefebvre, H. (1974). *La production de l'espace*. Paris: Éditions Anthropos.

Puig, N.; Vilanova, A.; Camino, X.; Maza, G.; Pasarello, M.; Juan, D. i Tarragó, R. (2006). Els espais públics urbans com a generadors de xarxes socials. El cas de la ciutat de Barcelona. *Apunts. Educació Física i Esports* (84), 76-87.

Puig, N. i Maza, G. (coords.) (2008). L'esport en els espais públics urbans. Monogràfic d'*Apunts. Educació Física i Esports* (91).

Les lògiques de l'esport al carrer: espais, practicants i socialitats a Barcelona

RICARDO SÁNCHEZ MARTÍN
Llicenciat en Antropologia Cultural
Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna
Universitat Ramon Llull
ricardosm@blanquerna.url.edu

MATEU CAPELL MAYMÓ
Llicenciat en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport
Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna
Universitat Ramon Llull
mateucm@blanquerna.url.edu

Ricardo Sánchez

Mateu Capell

Resum

Amb aquest article pretenem mostrar una aproximació al complex univers de les lògiques que dirigeixen la colonització de l'espai públic urbà a través de les pràctiques fisicoesportives que, en més o menys mesura, utilitzen i s'apropien dels carrers i places de la ciutat de Barcelona. En les reflexions que segueixen el fil d'aquesta temàtica, s'observa l'heterogeneïtat del fenomen que, lluny de representar en exclusiva la superació i l'ultrapassament del sistema esportiu modern –així com també de les característiques que el sostenien– per ubicar-se en un univers postmodern, es presenta com un fet social total. Un esport "urbà" que és modern i postmodern alhora, informal i formal, lúdic i competitiu, lliure i dirigit, obert i tancat, contradictori i complex, sempre. Aquest estudi ens permet dibuixar les característiques d'alguns itineraris esportius urbans, assenyalar diferents perfils de practicants i, alhora, ens apropa a les xarxes de socialitat que s'estableixen en aquest context. Les investigacions empíriques que donen suport a la part de revisió teòrica d'aquest estudi es basen en un seguit de treballs realitzats pel "Grup de Recerca i Innovació sobre Esport i Societat" (GRIES) de la Universitat Ramon Llull, que incorpora un treball de camp realitzat en diferents fases durant el període 2002-2006.

Paraules clau

Esport urbà, Espais públics, Perfils esportius, Socialitats.

Abstract

The Logics of Sport in the Street: spaces, practitioners and city-dwelling in Barcelona

This article provides an approach to the complex universe of the logics leading the colonization of urban public spaces through informal physical activities. In more or less intensity, these activities use and take a greater part of the streets and squares from the city of Barcelona. The reflections to follow, will observe the heterogeneity of the phenomenon which, far from representing exclusively ideas of the overcoming the modern sporting system in order to locate itself in a postmodern universe, presents itself as a total social fact: a "urban" sport which is simultaneously modern and postmodern, formal and informal, recreational and competitive, free and directed, open and closed, contradictory and complex, always. Among this context, some urban sports agendas can be drawn or sketched thanks to this study. Our empirical research is based on a set of several studies developed by the Research and Innovation Group about Sport and Society (GRIES) from the Ramon Llull University (Barcelona), that also includes a field work carried out during the period 2002-2006.

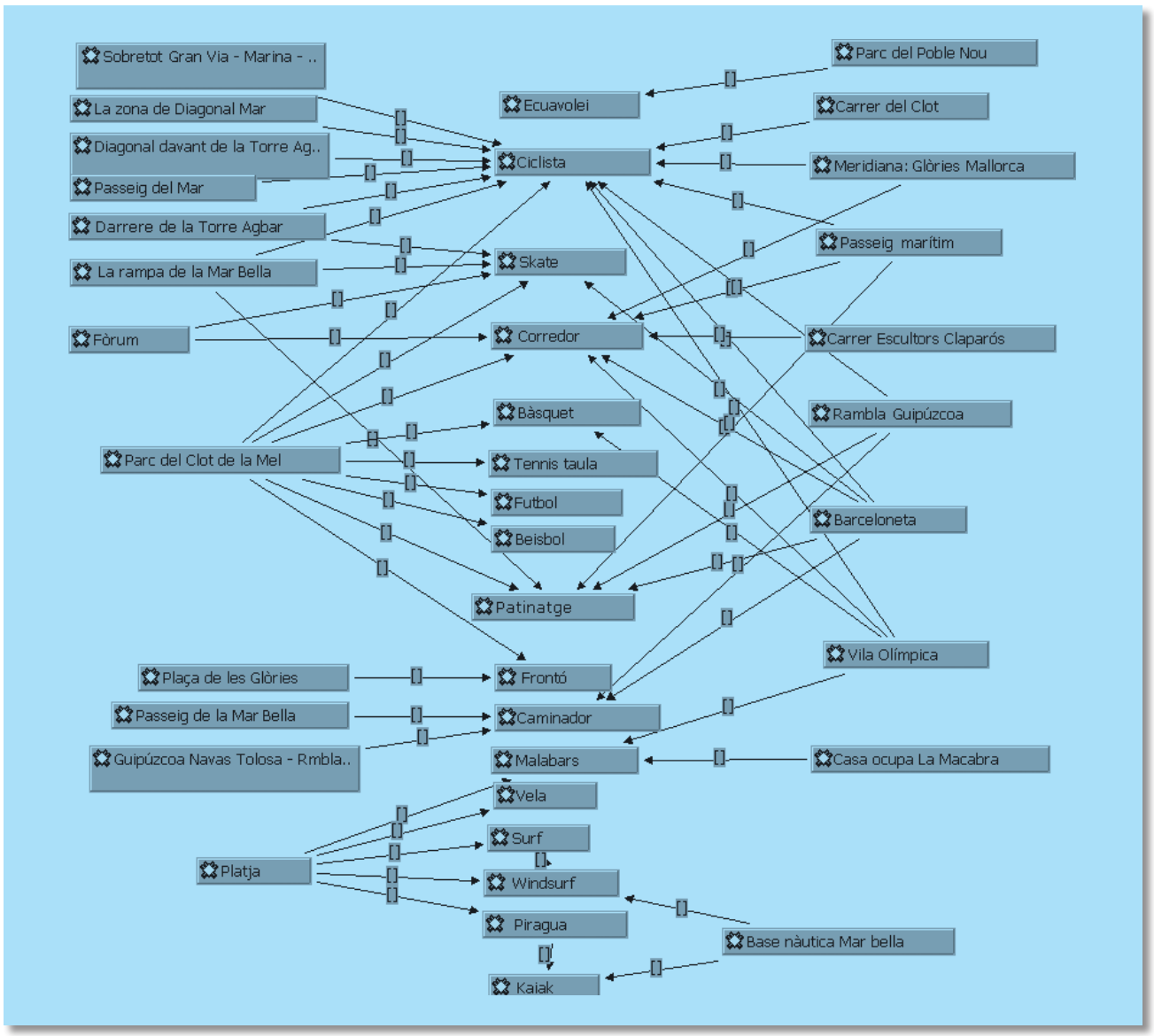
Key words

Urban sport, Public spaces, Sports profiles, City-dwelling.

Metodologia

Aquesta investigació es va plantejar en tres períodes successius de treball de camp durant els anys compresos entre el 2002 i el 2006. En un primer moment (2002-2003), es va realitzar un projecte pilot al districte de Sarrià-Sant Gervasi (M. Bassa, A. Chamarro, M. Moragas, 2006). En un segon període (2004-2005), es va dur a terme una investigació a l'altre extrem de la ciutat, en un territori que incloïa els districtes de Sant Martí i Ciutat Vella, que configuren el front marítim de Barcelona (Capell, 2005). Finalment (2005-2006), el treball de camp es va ampliar a la resta de districtes de la ciutat (Sánchez i Capell, 2007; Capell i Sánchez, en premsa). Les tècniques d'obtenció de dades que es van utilitzar durant el treball de camp van ser: *a*) Entrevistes semiestructurades: la mostra d'estudi van ser totes les persones que es van observar realitzant activitats fisicoesportives en algun espai públic de la ciutat. Finalment, en 206 sessions d'observació es comptabilitzen un total de 396 entrevistes que van ser enregis-

trades en gravadores digitals o anotacions al quadern de camp. *b*) Observació directa: es va realitzar un recorregut urbà per cada districte de la ciutat en diferents dies i hores, segons la importància del lloc, les informacions sobre horaris de diverses activitats donades pels usuaris entrevistats i recollides als fòrums virtuals, etc. L'investigador va documentar les imatges mitjançant registre fotogràfic (en total, més de 500 arxius d'imatge) i va recollir notes de camp sobre el tipus de pràctica esportiva i les seves característiques. L'anàlisi de dades, les entrevistes i les notes de camp, van ser transcrites a través d'un processador de texts i arxivades com a document electrònic. D'aquesta manera, les dades van anar passant a formar part d'una unitat hermenèutica del Programa CAQDAS Atlas.ti (versió 5.0). El programa esmentat permet transformar dades qualitatives ("quotes") en codis ("codes") i crear una xarxa de relacions -qualitatives, sense necessitat de fer càlcul matricial quantitatiu- entre elles ("network"). Tot això ens va permetre de crear xarxes, des de la més específica (cada ús i cada espai per separat, amb les seves característiques més rellevants segons la seva relació de xarxes) fins a la més general (relació entre usos i espais i relació entre diferents usos).

El programa Atlas.ti permet la creació de xarxes on es poden traçar, entre d'altres, les relacions entre els espais i les pràctiques a partir d'una anàlisi qualitativa (network corresponent al Barri de Sant Martí). (Font: GRIES)

Tendències de l'esport contemporani

Una de les característiques del procés de transformació de les activitats fisicoesportives que han anat apareixent des dels anys 80 ha estat la seva creixent diversitat i la consegüent complexitat, independentment de si aquestes tenen l'origen en els esports moderns o en pràctiques alternatives posteriors. Per explicar la transformació del sistema esportiu modern (tradicional, en la terminologia original de la font) i indicar els trets que caracteritzaven l'esport contemporani, Puig i Heinemann (1994) van pensar el sistema esportiu com un sistema obert a altres sistemes socials. De les interaccions i pressions amb altres subsistemes socials (l'econòmic, l'educatiu, el polític, el dels mitjans de comunicació), el sistema esportiu es va transformar tot donant lloc als nous models que ocupen l'espai esportiu: el competitiu, l'expressiu, l'instrumental i l'espectacle. Tanmateix, aquest nou dibuix sistèmic no és estable (Heinemann ja en va assenyalar la provisionalitat [2001]); la personalització de les pràctiques i l'acceleració en la dinàmica del procés de complexització contribueixen a transformar-lo en un fenomen incert i contingent. De fet, aquestes característiques són el motor dels estudis de prospectiva esportiva aplicada, on es busquen les tendències bàsiques en l'evolució del sistema i de les cultures esportives. En referència a estudis sobre la dinàmica i la transformació esportiva, trobem un clar exemple en la proposta de Pociello (1995), que dibuixa algunes línies bàsiques d'aquesta tendència en les pràctiques esportives, resumides en: difusió i democratització, individualització i personalització, deslocalització, hibridació, aventura i risc, ecologització i feminització. D'altra banda, cal dir que les noves modalitats d'entendre l'esport i la ciutat, han estat abordades des de diferents punts de vista que n'han tractat la sistematització, classificació i interpretació. Per exemple, ja a la segona meitat de la dècada dels anys 80, Laraña (1986, 1987, 1989) vinculava l'aparició d'aquests neoesports amb els canvis esdevinguts en les societats capitalistes occidentals. En efecte, la majoria accepta com a correcta la idea que aquestes noves pràctiques fisicoesportives recreen els valors predominants de la societat postmoderna, sintetitzats en la personalització multiforma (pràctiques a la carta), el relleu de l'ètica per l'estètica, la multiplicació dels sistemes de valors i la barroquització de l'univers simbòlic, el desenvolupament de la societat informacional, el policulturalisme, el tribalisme com a mitjà d'integració, l'extensió de les solidaritats toves, l'aparició de la consciència ecològica i la consciència de viure en societats de risc (Lipovetsky, 1990, 1994; Maffesoli, 1990; Beck, 1998; Luhmann, 2006).

L'esport "urbà"

L'esport modern va aparèixer amb la societat i la cultura de la seva època, i va adoptar moltes de les seves característiques: la secularització, la igualtat d'oportunitats, l'especialització, la racionalització, la burocratització, la quantificació i la recerca del rècord (Guttmann, 1978). Això va afectar també la forma de pensar el temps i l'espai esportiu. Per a alguns autors (vegeu, per exemple, Martínez del Castillo i Puig, 1998), aquesta necessitat d'especialització, racionalització i reglamentació va ser un dels elements clau en la forma de pensar l'espai esportiu, tal com queda patent en la creació d'equipaments esportius que es va produir a tota Europa durant el final del segle XIX i els inicis del segle XX. Tanmateix, aquest fenomen de regulació dels espais de l'esport, impulsat a partir de criteris funcionals, racionalitzadors i polítics, mai no ha respost completament a les demandes ciutadanes respecte a les necessitats d'ús esportiu dels espais públics. Dit d'altra manera, malgrat l'esforç de control, es nota des de fa dècades un impuls ciutadà cap a la reconquesta esportiva del carrer, de tal manera que "ja no podem parlar d'espai esportiu sinó, una vegada més, d'espai en general" (Puig, 1990). Trobem un exemple clar de la tendència ciutadana a esportivitzar el carrer, en les enquestes d'hàbits esportius que encarrega periòdicament el Consejo Superior de Deportes (García, 2006): l'any 1990, un 40 % de practicants utilitzava llocs públics com ara el carrer, els parcs, el camp, etc., percentatge que ha augmentat fins al 43 % el 2005. En el cas de Barcelona, les dades de l'última enquesta del 2006 mostren que un nombre important de practicants utilitzen habitualment l'espai públic urbà (el carrer un 39 %, els parcs un 22,8 %, la platja un 9,9 %, el port/mar un 5 %). A més, un 42,6 % dels practicants no utilitzen mai instal·lacions esportives (Ajuntament de Barcelona, 2006a). Aquestes dades refermen la idea, assenyalada anteriorment, de l'esport com a sistema obert, dinàmic, en contínua transformació, les línies d'evolució del qual s'adrecen cap a pràctiques més personalitzades, deslocalitzades,

que permeten la combinació i el trànsit entre diferents pràctiques.[1] Així, s'observa que aquestes característiques permeten trencar amb els límits que imposen els equipaments esportius moderns de manera evident en moltes de les "noves" pràctiques ludicoesportives que es realitzen en espais públics de la ciutat i que configuren allò que podem anomenar "esport urbà" (vegeu, per exemple, la gran afluència de ciclistes urbans que han aparegut durant les últimes dècades a la ciutat de Barcelona, desplaçant-se per tota mena de superfícies: la vorera, la calçada, els parcs i jardins, els carrils bici, etc.).[2] Aquestes pràctiques, que es desenvolupen i s'estenen de forma fluida, heterogènia i intermitent, sovint aporten noves formes d'entendre l'activitat física no competitiva, i també de repensar i superar constantment les normes dels espais preestablerts de joc, així com també els usos convencionals dels espais urbans. Aquests processos es reflecteixen –alhora que en són producte– dins de les polítiques esportives públiques, en un procés de retroalimentació. Així, trobem polítiques d'actuació com el Pla Estratègic de l'Esport de Barcelona, tal com veiem al "panell 4: un esport que construeix socialment la ciutat", on s'incorporen zones d'esport informal en alguns dels espais públics i es potencien equipaments esportius *de carrer*, tot accentuant la necessitat de fer possible la coexistència de diferents cultures esportives i de transferir recursos econòmics amb aquesta finalitat des de l'esport professional (Ajuntament de Barcelona, en línia). A més, també trobem en aquesta enquesta que la ciutadania prefereix, en un 95 %, la millora dels equipaments al carrer i a l'aire lliure, mentre que són menys populars les idees de promoció econòmica a través de l'esport, com la marca "Barcelona com a ciutat de l'esport" o la desgravació fiscal de la pràctica esportiva. Amb tot això, l'esport urbà s'inclou com un element més del que Bauman (2000) anomena la *modernitat líquida*, on tot allò sòlid (el sistema esportiu, en el nostre cas) s'esvaeix, tot donant lloc a formes socials poc determinades: solidaritats toves, compromisos efímers, etc., així com també el concepte d'urbanitat (urbs) que defineix Delgado (1999, 2007), caracteritzada per l'ambivalència, l'absència de lloc i l'erràtic. Tanmateix, no es planteja la substitució de l'estructura esportiva per una "no-estructura", sinó que es destaca l'aparició de formes noves que es produeixen en paral·lel i/o al marge de l'estructura esportiva tradicional. Així, assenyalem la idea que l'estructura bàsica del sistema esportiu tradicional no desapareix sinó que es descentra, sorgint noves "formes" que afecten tant a esports tradicionals (p.e. "*street basket*") com a noves modalitats esportives (p.e. "*parkour*"). Arribats a aquest punt, es pot puntualitzar que, en alguns casos, l'observada absència del "compromís" esportiu (entenent com compromís, la fitxa federativa, la pertinença a un club, etc.) no desemboca necessàriament en pràctiques o grups intermitents o desestructurats. Més aviat creiem que es tracta del següent: a diferència de les estructures esportives modernes, els compromisos d'entrada o permanència en l'activitat i/o en el grup són renovats o susceptibles de ser revocats constantment, no hi ha o no té per què haver-hi res segur. Hi ha un predomini de la llibertat davant el compromís, de la lleugeresa davant de la gravetat.[3] Es tracta d'una característica del procés d'individualització institucionalitzada (Beck, 2003) que condueix a l'establiment de "relacions pures" –també amb els espais– és a dir, relacions sense necessitat de compromís, que duren el que dura el desig de mantenir la relació per part dels seus integrants (Bauman, 2006; Giddens, 1995). Aquestes poden ser més o menys llargues, però estan mancades d'obligacions contractuals. Tanmateix, tal i com assenyalen els autors citats, aquest tipus de "relació pura" té un efecte incremental en l'extensió de la xarxa de relacions, ja que més llibertat per canviar la relació social i esportiva (per part de l'altre) és també menys seguretat, social i esportiva, personal. En efecte, com que la seguretat ja no es troba en el compromís, les persones la busquen en l'increment del nombre de relacions (també esportives) que hom pot establir. Trobem un exemple de xarxa de relació efímera i amb gran quantitat de nodes en els caminadors habituals del passeig marítim de la ciutat. De les

[1] Per analitzar els processos de personalització de la societat contemporània i, també, les pràctiques fisicoesportives "a la carta", vegeu Lipovetsky (1994).

[2] L'èxit de la bicicleta, ha arribat fins a tal punt que ha fet falta una regulació especial del seu ús (recollida a les Modificacions a l'Ordenança de Circulació de Peatons i de Vehicles del 2006 [Ajuntament de Barcelona, 2006b] i el Reglamento General de Circulación del 2003 [Ministerio de la Presidencia, 2003]) generant també noves propostes administratives de regulació i oferta d'activitats.

[3] L'exemple novel·lístic amb gran similitud entre els conceptes, es troba a Kundera (1986), on es desenvolupen relacions entre amants que es desenvolupen entre el compromís (gravetat) i la llibertat "pura" (lleugeresa).

Caminadors del Passeig Marítim que es troben en la Barceloneta per anar junts és un exemple de relació sense compromís formal que perdura al llarg del temps. (Font: GRIES)

Corredor. La realitat dels espais delimitats per a un determinat tipus de pràctica, no sempre es correspon amb el seu plantejament teòric. Exemple: carril bici de la Ronda Litoral. (Font: GRIES)

entrevistes es desprèn que es reconeixen de caminar per la zona i que mantenen xerrades i fins i tot caminen junts si es troben i els ve de gust, però que han intimat amb pocs o cap d'ells. Contràriament, a la mateixa zona també trobem un altre grup similar –coneguts entre ells de caminar per la mateixa zona– que ens va informar que tenien un dia i un lloc de trobada predeterminat, malgrat que no havien formalitzat mai aquesta relació i no se sentien obligats a mantenir-la: el costum s'ha fet norma.

Itineraris esportius urbans

L'espai urbà es presenta també com a itinerari, com a flux dels diferents actors socials, com a moviment i dinamisme de les interaccions i de les pràctiques. Seguint la perspectiva teòrica adoptada, posem un èmfasi especial en les pràctiques fisicoesportives itinerants (entenent com a tals no solament les que deambulen per un territori, sinó també les que migren de lloc de manera successiva), atès que representen les formes més "urbanes" de practicar esport i els seus protagonistes els nous "nòmades" de la ciutat.[4] Observem com, en l'itinerari esportiu, apareixen alguns elements que caracteritzen la modernitat líquida: mobilitat espacial, creació de xarxes de relacions efímeres, intermitents, "cel·lulars" i incertes (Bauman, 2006). Una societat i una activitat física que fan de l'espai públic un espai per als públics, tot aconseguint una poligàmia de llocs reinterpretats permanentment de forma personal, on reconstruir la pròpia biografia de forma experimental i reflexiva (Beck, 2001). En aquest sentit, hem observat les activitats fisicoesportives que fluctuen i recorren Barcelona, intentant dibuixar-ne les lògiques pràctiques que dibuixen els traçats esportius urbans, comprovant que poden desbordar també les polítiques urbanístiques de l'administració pública i privada de la ciutat. L'ordenació dels espais públics urbans d'ús esportiu és el criteri a partir del qual establirem una classificació de les "lògiques", de les "formes de fer" pràctiques en els itineraris esportius urbans. Més enllà de l'origen de l'ordenació administrativa –"des de baix" o "des de dalt", segons Rodríguez (2001)– aquestes propostes institucionals poden ser: *a*) ignorades, com és el cas del carril bici duplicat del Passeig de Colom, *b*) infrautilitzades, com en el cas del carril bici

[4] En relació amb el nou nomadisme urbà, vegeu Maffesoli (2004).

de la Ronda Litoral, *c*) colonitzades, per practicants d'altres disciplines esportives, sempre que les característiques de l'espai ho permeten,[5] i *d*) desbordades, on la pràctica esportiva específica el supera tot fluïnt vers altres zones, com és el cas dels ciclistes que utilitzen el carril bici de l'avinguda Diagonal fins que n'arriben al final i enllacen amb el parc de Cervantes (a la zona del Llobregat) o el passeig marítim (a la zona del Besòs) o quan, circulant per qualsevol punt en la seva longitud, se surten del carril per enllaçar amb algun dels carrers limítrofs.[6] Entre les característiques dels diferents itineraris fisicoesportius reals, no exclusivament els dissenyats des de les administracions i les organitzacions privades, podem trobar un ventall de possibilitats que van des de: *a*) itineraris "tancats" o redundants sobre un mateix espai sovint singular (parcs, zones de mar i de muntanya i altres paratges característics de la ciutat), utilitzats, per exemple, en el cas dels caminadors i corredors en zones com la muntanya de Montjuïc i el parc de la Ciutadella o la Carretera de les Aigües, fins i tot en el cas dels "*parkour*" del Clot i de la part baixa de Sant Martí, etc., a; *b*) itineraris "oberts", que recorren bona part de la ciutat passant per diversos districtes i barris, com és el cas dels ciclistes, "*skaters*" i "*longboarders*", corredors i patinadors que surten de ruta pels carrers de la ciutat.[7] Entre aquestes dues possibilitats, podem trobar multitud de combinacions de formes de recórrer la ciutat que poden passar, per exemple, per itineraris que combinen la utilització de transport públic o privat amb la pràctica esportiva, com és el cas d'alguns caminadors que surten sense final preestablert i, quan els ve de gust, tornen a casa en transport públic, "*skaters*" i patinadors que utilitzen les zones practicables del seu itinerari i van en transport públic quan no n'hi ha, la nova iniciativa del Bicing,[8] etc. És justament en aquest grup on poden donar-se amb més facilitat els itineraris pròpiament "urbans", en el sentit d'incertesa, sempre oberts a la sorpresa, sense una destinació determinada. Es tracta, doncs, del recorregut que millor s'ajusta a la lògica del passavolant (Delgado, 2007).

Perfilant l'esportista urbà

Podem comprovar que caminar (27,3 %), córrer pel carrer (7,9 %) i anar amb bicicleta com a exercici físic (7,8 %) es troben entre les sis primeres activitats realitzades per la població, reflectides a l'última enquesta d'hàbits esportius de la ciutat de Barcelona (Ajuntament de Barcelona, 2006a). A partir de les dades que ens mostra aquesta enquesta, és possible dibuixar alguns "perfils" de practicants en relació amb la pràctica realitzada. Per exemple, en el col·lectiu dels caminadors urbans, trobem una majoria de dones (35,2 %) davant d'una participació menor però significativa d'homes (20 %), on s'observa un predomini dels grups de més edat, ascendint positivament a partir del rang de 35 a 45 anys (18,2 %) fins al rang de 65 a 74 anys (61,8 %). En el cas dels corredors de carrer, ens trobem amb una majoria masculina (11,4 % davant un 4,1 % de participació femenina) concentrada en els rangs d'edat de 25 a 34 anys (10,8 %) i de 35 a 44 anys (14,2 %). En el cas dels ciclistes, el seu ús està més estès entre els diferents grups (homes 7,9 % i dones 7,7 %, de 15 a 34 anys entre el 10 % i el 12 %). Malgrat tot això, de les dades aportades per aquesta enquesta no es pot inferir quines motivacions addueixen els practicants, ni les trames socials que teixeixen al seu voltant, de manera que puguem, entre altres coses, ampliar i diferenciar els perfils de practicants d'una mateixa modalitat fisicoesportiva urbana. Intentem aportar més llum a l'assumpte a partir dels resultats de les nostres investigacions, on hem trobat alguns trets complementaris dels practicants. Les motivacions expressades en les entrevistes mostren, en primer lloc, els motius per a l'elecció de l'espai: la proximitat, la gratuïtat i l'acondiciament de l'espai (comoditat i adaptació). En segon lloc observem, en relació amb la pràctica

5 Hi ha espais delimitats que no són practicables per a determinats col·lectius, com pot ser el cas del carril bici del carrer Diputació o del carrer Consell de Cent, on no circulen vianants, ja que es troben inserits en la mateixa calçada, o la Carretera de les Aigües, on no trobem patinadors o "skaters" perquè no té el paviment adequat. Altres, com les pistes de bàsquet del Parc del Poblenou, són colonitzades puntualment per patinadors i "skaters" d'índole diversa.

6 Aquestes dues situacions que es produeixen en els usos fisicoesportius de l'espai urbà, tant les que el colonitzen com les que el desborden, són controlades i, de vegades, sancionades per via administrativa a partir de l'aprovació d'una ordenança municipal recent (Ajuntament de Barcelona, 2006c).

7 A Barcelona s'organitzen sortides de patinadors que, si bé no tenen l'impacte de la "Lille Friday Night Rollerk" (Passavant, 2001) o la "Blade Night de Berlín" (Dingel, 2001), agrupen setmanalment un bon nombre de participants, que pot superar els 200 patinadors.

8 "El Bicing és un nou mitjà de transport públic (…) la seva finalitat és cobrir els petits trajectes diaris que es fan per dins de la ciutat" (Barcelona de Serveis Municipals, en línia).

La gran diversitat de pràctiques esportives que han fet el salt des dels equipaments esportius fins al carrer inclou també hibridacions com és el cas del "windskate" (un "skate long" amb una vela de "windsurf" acoblada). (Font: GRIES)

alguns elements postmaterialistes, combinats amb valors moderns que val la pena tenir en compte (García, 2006): la salut, la distracció i el lleure. Per exemple, hem observat que, en aquelles pràctiques de desplaçament amb poca dificultat tècnica com ara el "jòguing", caminar o el ciclisme, predominen usuaris que busquen un rèdit de les pràctiques esmentades traduït en objectius de salut i benestar. D'altra banda, aquelles activitats de lliscament que requereixen un nivell tècnic més elevat (el patinatge, el "*skate*", el "*windskate*"…) són practicades majoritàriament amb els objectius de diversió i lleure. En aquest segon cas cal no oblidar que, especialment en els col·lectius de més edat (d'entre 30 i 40 anys), la competició amb un mateix i amb els altres i fins i tot la possibilitat de professionalització, hi pot jugar un paper important.

Pel que fa a les xarxes socials i la seva transcendència, hem observat que els esportistes urbans més joves tendeixen a formar grups tancats, normalment d'amics de l'escola, mentre que, en pujar la mitjana d'edat, les activitats passen a ser més solitàries en el seu plantejament personal, sortint els practicants sols o per parelles, però també més obertes al coneixement i la incorporació d'altres practicants desconeguts durant l'exercici. No oblidem que, a més, la imatge personal (no només la corporal) es converteix en un element important en els processos d'identificació, que no sempre són d'identitat fixa. Aquest fet no solament ens permet distingir entre diferents esports o activitats (Bourdieu, 1991), sinó també entre els practicants d'una mateixa disciplina, que es poden diferenciar entre si pel tipus d'indumentària: hem observat que els corredors i ciclistes vestits amb roba tècnica i adaptada a l'exercici realitzat s'acosten més a objectius d'entrenament i assiduïtat que no pas aquells que vesteixen de forma esportiva però menys especialitzada. Cal dir dir que, malgrat aquestes diferències, no podem oblidar que existeix una homogeneïtat d'estils generals o "estereotips". Per exemple, en el cas dels "*skaters*", ens pot ser molt difícil trobar algun practicant que no es trobi parcialment o totalment vestit amb roba que respongui als cànons de la moda "*skater*", igual com seria poc probable trobar un corredor, ni tan sols ocasional, vestit amb roba ampla, sabatilles de sola llisa i pantalons caiguts. Sens dubte, aquí, com en qualsevol altre àmbit social, l'"estil" manté el seu caràcter simbòlic i identificador, més enllà del seu caràcter instrumental. Això no obstant, cal no oblidar el paper que aquí hi juguen l'amplitud de funcionalitats, la coexistència entre pràctiques i els processos de bricolatge personal a què són sotmesos els universos simbòlics de les aparences, degut als processos d'individualització i diferenciació als quals està sotmès tot individu en les societats occidentals contemporànies. En el cas de la pràctica amb més usuaris que hem observat que practiquen altres disciplines urbanes, els patinadors, podem trobar des de l'estudiant que va a la universitat amb patins vestit de carrer, fins a l'esportista d'una altra disciplina fent sèries vestit amb pantalons curts i samarreta, passant també, entre d'altres, pels patinadors "*freestylers*" vestits a la moda "*skater*".

Esportistes urbans en xarxa

Per a Maffesoli (1990), la societat moderna està feta d'"individus", la societat postmoderna de "persones". L'individu modern té una identitat, mentre que la persona postmoderna s'identifica amb un rol. L'autor oposa la noció oberta d'identificació al concepte tancat d'identitat; l'individu es tanca en ella (s'esgota en la seva funció, i hi roman fidel), mentre que la persona s'identifica amb els seus simultanis o successius *rols* sense esgotar-se en cap d'ells. Així, l'organització de la socialitat postmoderna té forma de xarxa. Xarxa que es crea a través de les relacions entre diverses persones que s'articulen formant tribus que poden estar interconnectades: petits grups no permanents de persones unides per la identificació en un ordre o valor determinat. Així com la modernitat és homogeneïtzadora (exclou al diferent), la postmodernitat és

heterogeneïtzadora (assimila l'altre), ja que "l'ordre postmodern és plural i canviant" (Maffesoli, 1990, 17). D'aquesta manera, observem que es produeixen solidaritats més o menys difuses entre els grups de practicants, que es fan i es desfan en un temps indefinit de canvi, factor que és causa i efecte de la societat del risc i de la incertesa on s'emmarquen.[9] Trobem un exemple d'aquest fenomen als fòrums d'Internet, atès que són un lloc de generació constant de grups més o menys efímers, també en el camp de l'activitat fisicoesportiva urbana. Així, per exemple, un excorredor d'elit, membre d'un equip d'una marca multinacional de productes esportius, amb experiència professional en el rendiment, pot modificar o ampliar la seva xarxa de contactes, els itineraris i els objectius de la pràctica a través d'un fòrum virtual.[10] D'altra banda, no s'han perdut les trobades ocasionals sobre el terreny, on els practicants es continuen valent de la improvisació (per exemple, alguns dels jugadors de bàsquet del Parc del Poblenou, que es troben de forma esporàdica i organitzen un partit d'equips). En aquest sentit, es pot dir que la temàtica de les relacions entre els membres dels diversos grups és un focus de generació de diverso treballs sobre la construcció de xarxes socials en l'esport informal.[11]

L'exemple dels patinadors a Barcelona

Vegem, finalment, un cas exemplificador, el cas dels patinadors o "*rollers*". El perfil del patinador, segons l'estudi de Forest (2001), és el següent: majoritàriament homes urbans, solters, amb una mitjana d'edat de 26 anys (amb més d'un 50 % més grans de 25 anys), professionalment són quadres mitjans o superiors, el 85 % practiquen altres esports (esquí, "jòguing", BTT, etc.) generalment individuals, motivats per la total llibertat en la participació (sense compromisos) i per l'ambient, el 60 % té la sensació que la ciutat els pertany quan patinen. De la mateixa manera que la majoria dels altres grups observats, els patinadors tampoc no són un grup homogeni amb la mateixa cultura i els mateixos comportaments. En les pràctiques del "*roller*", podem distingir tres grans tipus: *a*) els que utilitzen el carrer, aventurers de l'espai col·lectiu ciutadà a la recerca de proeses i figures acrobàtiques a partir dels obstacles que els presenta el mobiliari urbà; *b*) els que prefereixen la rampa ubicada als "*skateparks*", en el cas que n'hi hagi, que són la resposta clàssica de les autoritats en forma d'equipament; i *c*) els que deambulen: el passeig urbà (la 'cursa', per a alguns) com a ús fisicorecreatiu de la ciutat. Aquesta última és la pràctica més estesa entre la gent que patina a la ciutat de Barcelona, segons les nostres observacions. Trobem patinadors sols, en grups petits i grans, fent rutes per la ciutat, aprofitant els carrils bici i les zones més llises dels nostres carrers, durant tot el dia i també de nit. Ensems, actualment existeix una associació de patinadors (Associació de Patinadors de Barcelona - APB, [en línia]) que ha aconseguit, entre d'altres coses, que se'ls permeti de tallar un seguit de carrers els divendres a la nit mitjançant uns "*stoppers*" –patinadors voluntaris amb mallots i barres reflectors– per tal de poder coordinar un gran nombre de patinadors que formen la seva ruta per la ciutat. A més d'acceptar qualsevol persona en les seves rutes setmanals, amb l'únic requisit de que porti patins i les proteccions pertinents, expliquen amb cursos gratuïts d'iniciació i remunerats (pagant una quota anual de soci de 25 euros) de perfeccionament al patinatge que imparteixen a la zona pública del Parc del Clot. Després de les nostres observacions trobem que no es justifica l'encasellament dels patinadors com un "col·lectiu postmodern" (tribus urbanes, grups reduïts, socialitat feble, etc.) i, molt menys, com a marginal. Com ja hem vist, es tracta d'una pràctica complexa amb multitud de perfils.

9 Evidentment, les agrupacions esmentades es fan en funció d'algun interès comú. En relació amb les noves socialitats i l'esport, vegeu Sánchez (2003).

10 "Sóc un noi de 35 anys de Barcelona que està buscant nois i noies per córrer junts a la tarda 2 o 3 cops per setmana. Porto 12 anys corrent i en la meva millor època vaig córrer (…) he entrenat en alguna ocasió amb atletes d'elit (…). Ara només entreno per hobby i per mantenir la forma, per això no m'importa el vostre nivell, és només per poder entrenar en companyia, que es fa més agradable. Jo visc a [Barcelona], però generalment m'acostumo a desplaçar a la Vila olímpica, Montjuïc i ara que arriba el bon temps també a la Carretera de les Aigües, però el dia que no hi ha gaire temps la Diagonal cap a la zona universitària també és benvinguda. En la qüestió personal comentar que sóc una persona educada, respectuosa, alegre, positiva, molt vital i de bona presència, sóc economista i treballo en un banc. Us espero. Una abraçada." (Data del missatge: Diumenge 10 de juny de 2007. Text original en castellà.). Consultable a www.loquo.com (en línia).

11 Sobre el tema de les xarxes socials a partir de l'esport urbà, consulteu les aproximacions de N. Puig i altres (2007) i M. Capell i R. Sánchez (en premsa).

Finalment, la presència dels "*rollers*" a Internet també és visible i abundant. Existeixen fòrums com els de l'APB, on es pot ser espectador i/o protagonista de les relacions entre els patinadors que la visiten i que participen en les sortides i l'organització de l'Associació. En fòrums com aquest s'hi pot observar la transcendència de la xarxa social d'alguns dels patinadors de Barcelona, on s'arriba a discutir de temes "domèstics" (sobre quin logotip posaran a les samarretes o a quina hora cal fer classes), però també de forma més àmplia sobre normatives de civisme, sobre rutes i viatges per altres ciutats, sobre els litigis, de vegades personals, pel poder a l'associació, sobre notícies d'actualitat en el patinatge urbà, sobre moda i, fins i tot, sobre problemes polítics, com la normalització lingüística aplicats al nom o al tractament jurídic de l'associació.

Conclusions

En el sistema esportiu contemporani, l'espai esportiu modern (les instal·lacions especialitzades, regulades, etc.), s'ha vist descentrat i l'activitat fisicoesportiva urbana desborda els equipaments i colonitza els carrers de la ciutat. Aquest fet està relacionat amb les característiques de la societat que alguns autors qualifiquen com a "líquida" (Bauman, 2000), "del risc" (Beck, 1998) o "hipermoderna" (Lipovetsky i Charles, 2006). Així, s'ha donat resposta a una idea d'espai i temps esportiu en contínua transformació, les línies d'evolució del qual s'adrecen cap a unes pràctiques més personalitzades, deslocalitzades, que originen allò que podem anomenar "esport urbà".

En aquest article ens hem centrat especialment en els itineraris esportius, perquè els considerem representatius d'aquestes noves formes d'esport urbà. Es tracta, en definitiva, d'una nova manera de viure la ciutat, de recórrer-la de formes molt diverses, a través d'itineraris sempre oberts a l'atzar, a la incertesa i a l'aventura; de redescobrir-la i reinterpretar-la de forma personalitzada, inventant una ciutat a cada passeig. Tot això, sobre un teixit de xarxes socials sotmeses a un repensament constant per part dels seus membres que, alhora, es reinventen i s'expressen esportivament a través de la ciutat. Es tracta, doncs, d'unes pràctiques que representen molt bé el joc entre les dues cares dels processos urbans: els usos esportius del carrer com a pràctiques desorganitzades, en ebullició, pura possibilitat que, alhora, també es troben subjectes a processos d'organització, de control i de reglamentació des de diferents àmbits. Els practicants, per la seva banda, provenen de múltiples contexts que influeixen en la seva forma de concebre la pràctica i les interrelacions socials, ja sigui dins de les estructures esportives convencionals, durant la pràctica oberta o a través de les noves modalitats comunicatives, com la que ens brinda Internet. Hem desenvolupat amb més concreció el cas dels patinadors de Barcelona, on s'observen varietat de perfils i un procés de diversificació creixent. A nivell general, les motivacions per a la pràctica són diverses i abasten un ampli espectre, distingint la salut, el lleure i la distracció per damunt de la resta. Encara que no són determinants, el tipus de pràctica i el seu requeriment tècnic acompanyen en més o menys mesura el pes que tenen les motivacions esmentades.

En resum, entre les diferents activitats fisicoesportives que fluctuen i recorren els espais públics urbans, podem trobar els elements que caracteritzen la modernitat líquida actual, una societat i una activitat física que fan de l'espai públic un espai per als públics, reinterpretat permanentment en forma de bricolatge personal.

Referències bibliogràfiques

Ajuntament de Barcelona (2006a). *Enquesta. Hàbits Esportius a Barcelona. Presentació de resultats*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

– (2006b). Modificacions a l'Ordenança de Circulació de Vianants i de Vehicles del 2006. A Administració Local, *Butlletí Oficial de la Província de Barcelona*, (110), pàg. 50.

– (2006c). Ordenança de mesures per fomentar i garantir la convivència ciutadana a la ciutat de Barcelona. A Administració Local, *Butlletí Oficial de la Província de Barcelona*, (20, annex-I), pàg. 14.

Bassa, M.; Chamarro, A. i Moragas, M. (2006). Deporte, espacio y construcción social del territorio: el caso del distrito de Sarriá-St. Gervasi de Barcelona. A X. Pujadas, A. Fraile, V. Gambau, F. X. Medina i J. Bantulà, *Culturas deportivas y valores sociales*. Madrid: Librerías deportivas Esteban Sanz, S.L., pàg.75-78.

Bauman, Z. (2000). *Modernidad Líquida*. Buenos Aires: FCE.

– (2006). *Amor Líquido. Acerca de la fragilidad de los vínculos humanos*. Madrid: FCE.

Beck, U. (1998). *La sociedad del riesgo. Hacia una nueva modernidad*. Barcelona: Paidós.

– (2001). Vivir nuestra propia vida en un mundo desbocado. Individualización, globalización y política. A A. Giddens i W. Hutton (ed.), *En el límite. La vida en el capitalismo global*. Barcelona: Tusquets, pàg. 233-246.

Beck, U. i Beck-Gernsheim, E. (2003). *La individualización. El individualismo institucionalizado y sus consecuencias sociales y políticas*. Barcelona: Paidós.

Bourdieu, P. (1991). *La distinción. Las bases sociales del gusto*. Madrid: Taurus.

Capell, M. (2005). Esport, espai i construcció social del territori: el cas del Front Marítim de Barcelona. A *III Jornades Universitàries de la Universitat de Vic* (Vic), 14 i 15 de abril (Vic, Universitat de Vic, volumen 1, pàg. 82-84).

Capell, M. i Sánchez, R. (en prensa). Las redes del deporte informal en el espacio público de la ciudad de Barcelona: una aproximación cualitativa. A X. Pujadas *et al.*, *Deporte y comunicación*. Madrid: Librerías deportivas Esteban Sanz, S.L.

Delgado, M. (1999). *El animal público. Hacia una antropología de los espacios urbanos*. Barcelona: Anagrama.

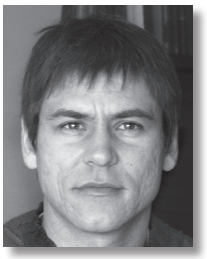
– (2007). *Sociedades Movedizas. Pasos hacia una antropología de las calles*. Barcelona: Anagrama.

Dingel, S. (2001). Le Schwebegefühl de la Blade Night de Berlín. A A. Loret i A. M. Waser, *Glisse urbaine. L'esprit roller: liberté, apesanteur, tolérance*. París: Autrement, pàg. 200-212.
Forest, C. (2001). Qui sont les randonneurs parisiens? En A. Loret i A. M. Waser, *Glisse urbaine. L'esprit roller: liberté, apesanteur, tolérance*. París: Autrement, 2001, pàg. 114-117.
García, M. (2006). *Postmodernidad y Deporte: Entre la Individualización y la masificación. Encuesta sobre hábitos deportivos de los españoles 2005*. Madrid: Consejo Superior de Deportes y Centro de Investigaciones Sociológicas.
Giddens, A. (1995). *La transformación de la intimidad: sexualidad, amor y erotismo en las sociedades modernas*. Madrid: Cátedra.
Guttmann, A. (1978). *From ritual to record. The nature of Moderns Sport*. New York: Columbia University Press.
Heinemann, K. (2001). Deporte y cambio social en el umbral del siglo XXI. A M. Latiesa, P. Martos i J. L. Paniza (comps.), *Deporte y cambio social en el umbral del siglo XXI*. Madrid: Librerías deportivas Esteban Sanz.
Kundera, M. (1986). *La insostenible lleugeresa del ser*. Barcelona: Destino.
Laraña, E. (1986). Los nuevos deportes en las sociedades avanzadas, *Revista de Occidente* (62-63), 5-22.
– (1987). La Sociología del Deporte y el estudio de la cultura contemporánea: Observaciones en torno a la difusión de nuevos deportes. A J. L. González (ed.), *Sociología del deporte*. Bilbao: Servicio Editorial Universidad del País Vasco, pàg. 7-24.
– (1989). Esport i cultura en la societat contemporània. Els nous esports. *Apunts. Educació Física i Esports* (15), 65-70.
Lipovetsky, G. (1990). *La era del vacío, Ensayos sobre el individualismo contemporáneo*. Barcelona: Anagrama.
– (1994). *El crepúsculo del deber. La ética indolora de los nuevos tiempos democráticos*. Barcelona: Anagrama.
Lipovetsky, G. i Charles, S. (2006). *Los tiempos hipermodernos*. Barcelona: Anagrama.
Luhmann, N. (2006). *La sociedad del riesgo*. México: Universidad Iberoamericana.
Maffesoli, M. (1990). *El tiempo de las tribus*. Barcelona: Icària.
– (2004). *El Nomadismo, vagabundeos iniciáticos*. México: FCE.
Martínez del Castillo, J. i Puig, N. (1998). Espacio y tiempo en el deporte. A M. García, N. Puig i F. Lagardera (comps.), *Sociología del deporte*. Madrid: Alianza Editorial, pàg. 159-186.
Ministerio de la Presidencia (2003). Reglamento General de Circulación de 2003. A Ministerio de la Presidencia, *Real Decreto 1428/2003*, BOE 306, pàg. 45684-45772 (21 de novembre).
Passavant, É. (2001). Genèse et développement de la Lille Friday Night Roller. A A. Loret i A. M. Waser, *Glisse urbaine. L'esprit roller: liberté, apesanteur, tolérance*. París: Autrement, pàg. 117-137.
Puig, N. (1990). Reflexió sobre els equipaments esportius. A A. Zaragoza i N. Puig, *Oci, esport i societat*. Barcelona: PPU, pàg. 161- 186.
Puig, N. i Heinemann, K. (1994). L'esport en la perspectiva de l'any 2000. A N. Puig i A. Zaragoza, *Lectures en sociologia de l'oci i de l'esport*. Barcelona: Universitat de Barcelona, pàg. 47-59.
Puig, N. *et al*. (2006). Els espacis urbans i l'esport com a generadors de xarxes socials. El cas de Barcelona. *Apunts. Educació Física i Esports* (84), 76-87.
Pociello, Ch. (1995). *Les cultures sportives*. París: PUF.
Rodríguez, A. (2001). *Los lugares sociales del deporte en la ciudad de Sevilla*. Sevilla: Instituto de deportes, Ayuntamiento de Sevilla.
Sánchez, R. (2003). El deporte: ¿nuevo instrumento de cohesión social? A F. X. Medina i R. Sánchez (eds.), *Culturas en juego. Ensayos de antropología del deporte en España*. Barcelona: Icaria-ICA.
Sánchez, R. i Capell, M. (2007). L'esport informal i la construcció de l'espai urbà. El cas del Municipi de Barcelona. A X. Medina i R. Sánchez, *Espais urbans: usos i transformacions, Revista d'Etnologia de Catalunya* (31), pàg. 70-81.
Sánchez, R. i Sánchez, J. (2001). Cultures esportives i valors socials: una aproximació a la dimensió social de l'esport. *Apunts. Educació Física i Esports* (64), 33-45.

Referències electròniques

Ajuntament de Barcelona: Conferència d'exploració estratègica. Conclusions Provisionals [en línia], http://www.bcn.es/esports/plaestrategic/presentacio/ca/docs/lesmesprioritzades.doc [Consulta: 29 juny 2007].
Associació de Patinadors de Barcelona: APB: Associació de Patinadors de Barcelona [en línia], http://www.patinar-bcn.org [Consulta: 28 octubre 2007]).
Barcelona de Serveis Municipals S.A.: Bicing [en línia], http://www.bicing.com [Consulta: 29 juny 2007].
Loquo (en línia), moderadors: Ubaldo Huerta, Belén Fernández, Javier Ortiz, Gonzalo Payo, Paolo Ragone, Palmira Ríos, Jose María Rodríguez, fòrum de comunitat compartir afició en Barcelona, Dublín: Kijiji International Limited, 2002.

Reinterpretar la ciutat: la cultura *skater* i els carrers de Barcelona*

Xavi Camino

XAVI CAMINO
Llicenciat en Antropologia social i cultural.
Laboratori d'Investigació Social i Educativa.
INEFC-Centre de Barcelona
xavi.camino@hotmail.com

Resum

En aquest article, analitzem el desenvolupament de la pràctica del *skateboarding* als carrers de Barcelona com un exemple d'apropiació informal de l'espai urbà, que deixa veure clarament les contradiccions que es generen en la producció de l'espai de la ciutat. Per fer-ho, partirem de les dades extretes d'un treball de camp realitzat entre els anys 2003 i 2007, mitjançant mètodes tradicionals de l'Antropologia, com ara, l'observació participant i les entrevistes en profunditat. Després d'explicar la situació actual i la perspectiva teòrica que hem adoptat, ens endinsem en l'estudi cultural d'aquesta experiència urbana, des dels seus orígens fins a l'actualitat. Seguidament, descrivim com es desenvolupa el fenomen cultural a Barcelona, tenint en compte la dialèctica generada entre l'Ajuntament, els *skaters* i altres usuaris de la ciutat. A continuació, seguint cronològicament els processos, expliquem que la proliferació d'un disseny de l'espai urbà que internacionalitza la imatge de la ciutat de Barcelona, a final dels 90, n'afavoreix també el reconeixement internacional com un lloc idoni per a la pràctica del *skateboarding*. Finalment, valorarem el paper que juguen els *skateparks* –les instal·lacions adequades– davant del desenvolupament del *skateboarding* als carrers.

Paraules clau

Skateboarding, *Streetstyle*, Espai públic, Arquitectura i disseny urbà, Apropiació informal.

Abstract

Reinterpreting the City: Skate Culture and the Streets of Barcelona

This article observes the development of the practice of skateboarding on and around the streets of Barcelona, as an example of informal appropriation of the urban public space, which leaves clearly visible the contradictions that are generated in the production of city spaces: between representational provisions realised and installed by city technical experts and urban politicians, and the unforeseen practices and meanings which the city's users in-turn develop for themselves. To achieve this assessment, the paper starts from a base of data extracted from a field-study undertaken between 2003 and 2007 using methods typical to anthropological research, including participant observations and in depth interviews. After explaining the current situation and the theoretical perspective that we have adopted, we focus on the cultural study of this urban experience, from its origins to the present day. Then we describe how the cultural phenomenon has developed itself in Barcelona, attending to the dialectic between the City Council, the skaters and other users of the city. Following events chronologically, we look at how the proliferation of a design for the city's public space, which internationalises the image of Barcelona, during the latter part of the 1990's, also favours its international recognition as a place suitable for the practice of skateboarding.

Key words

Skateboarding, Streetstyle, Public space, Architecture and urban design, Informal appropriation

La cultura *skater*: de l'apropiació informal de l'espai públic a la infracció

Durant l'últim quart del segle xx, Barcelona ha experimentat una important transformació urbanística que ha dotat la ciutat, entre altres coses, d'una gran quantitat d'espais públics i mobiliari urbà que, sense estar previst per a la pràctica del *streetstyle*, són idonis per fer-ho. El *streetstyle*, a hores d'ara la modalitat esportiva més practicada del *skateboarding*, consisteix a utilitzar l'ar-

* Vull agrair l'ajut incondicional que m'han prestat: Sergi Arenas, Xavi Llagostera, Mustapha Akdi, Manuel Roura, Maxi i Solange de l'ACAS, Silvia, Dave, Mike i Kiko de la Makabra, i a tots els *skaters* que d'una forma o altra han participat al llarg d'aquesta investigació. Sense ells no hauria estat possible.

quitectura i el mobiliari urbà com a un mitjà per desenvolupar maniobres amb el monopatí. Actualment, les característiques específiques de l'espai públic de Barcelona són tan reconegudes per la seva idoneïtat per a aquesta modalitat esportiva que és visitada per *skaters* d'arreu del món. Revistes, vídeos, companyies internacionals, Internet… tots diuen que Barcelona és bona per patinar:

> "Des del MACBA és un viatge fàcil agafar el metro per arribar a una multitud de llocs que són el millor que podries haver somiat, que han estat construïts durant l'última dècada" (Van Roechoudt, 2005).
>
> "Mira, Barcelona, és una gran ciutat i hi ha *skaters* d'arreu del món que vénen aquí" (Domínguez, 2002-03).

Tant és així que a començament de la dècada del 2000 alguns articles de premsa local parlen amb sorpresa sobre el fenomen:

> "Les places dures i la tolerància de la guàrdia urbana han convertit Barcelona en la destinació preferida dels *skaters* de tot Europa" (Puntí, 2003. *El País*).
>
> "La fama del Macba com a paradís dels *skaters* no és deguda només al boca a boca. Gairebé totes les marques del sector fan referència a aquesta plaça als seus anuncis i espots, i durant els últims tres anys alguns dels més grans d'aquest esport han vingut a la ciutat a filmar, i de passada, a practicar" (Fontova, 2002. *El Periódico*).

Moltes ciutats d'Amèrica del Nord, del nord d'Europa i la Gran Bretanya ja es van trobar davant d'aquesta mateixa situació a mitjan dels 90, i van prohibir la pràctica del monopatí a l'espai públic, fins i tot imposant sancions i requisant el material. Per això, la Barcelona de principi del 2000 es presentava com un oasi, lliure de prohibicions i persecucions.

Però aquesta situació no ha durat gaire temps. L'afluència de tants *skaters* durant els últims anys ha visibilitzat alguns conflictes relacionats amb el desgast del mobiliari urbà, la seguretat d'altres usuaris i el soroll que generen en determinats llocs. Alguns ciutadans han mostrat la seva queixa en diferents canals de comunicació:

> "No acostumo a freqüentar la plaça dels Països Catalans, però fa poc vaig passar-hi i la vaig trobar molt deixada, amb molts elements arquitectònics caiguts, fora de lloc i molts d'altres destrossats, això últim, gràcies a l'acció dels alegres nois dels patins que es llueixen amb espectaculars acrobàcies, meritòries per la seva dificultat, però molt lesives per al paviment o per als elements ornamentals i el mobiliari urbà, que no han estat fets per als violents impactes dels patinadors… a part dels ensurts que provoquen a més d'un transeünt. És el que tenen aquests llocs –com també la plaça que hi ha davant del MACBA– que ofereixen unes característiques idònies per a la pràctica d'aquest esport (si no fos que els materials no estan pensats per a l'ús agressiu i violent)" (Castany, 2005).

Tot plegat ha provocat una certa preocupació a les institucions implicades. Per això, l'aplicació el 2006 d'unes noves Ordenances Municipals per garantir la convivència ciutadana a l'espai públic han inclòs la pràctica del *skateboarding* com un presumpte mal ús de l'espai públic, que pot ser sancionat si ho valoren així les autoritats:

> "**Article 31.** […] Queda prohibida la utilització d'escales per a vianants, elements per a l'accessibilitat de persones discapacitades, baranes, bancs, passamans, o qualsevol altre element del mobiliari urbà, per a les acrobàcies amb patins i monopatins" (Ajuntament de Barcelona, 2005).

Seguint les aportacions de Léfèbvre (1978, 1976, 1974) podem percebre el conflicte que ens planteja la pràctica del *skateboarding* als carrers de Barcelona, com a resultat de les contradiccions que sempre es donen entre, d'una banda, les pràctiques dels usuaris i els significats espacials[1] que aquests desenvolupen, i d'una altra, les representacions de l'espai elaborades pels tècnics, experts i polítics gestors i productors de l'espai urbà.

Des d'aquesta mateixa perspectiva, Delgado (2007, 2005) assenyala que tot i que a la Barcelona de l'últim quart del segle xx, s'ha aconseguit de satisfer moltes necessitats en forma d'equipaments, serveis i zones verdes, no obstant això, les planificacions urbanístiques (representacions de l'espai) han anat sempre més adreçades a potenciar la terciarització i la internacionalització de la ciutat i la seva imatge que no pas a afavorir els interessos de la majoria dels ciutadans. Ara bé, conclou Delgado

[1] Léfèbvre (1976) anomena els significats culturals que adquireixen els espais "espais de la representació". Aquí hem preferit utilitzar "significats culturals", perquè ens sembla més suggeridor.

que tot això no ha impedit que l'element social (pràctiques socials i significats simbòlics), tot i contradir les planificacions, hagi acabat intervenint com un factor decisiu en la producció final de l'espai urbà. I per això, apunta:

> "La ciutat: uns creuen que la dominen des de dalt; els altres, senzillament, des de baix, se n'apropien" (Delgado, 2000).

Així, adoptant aquest punt de vista, entenem que la pràctica del *streetstyle* i les sociabilitats que aquesta genera en molts espais urbans de la ciutat, constitueixen una forma d'experimentar una apropiació de la ciutat "des de baix". Però aquesta apropiació no constitueix una oposició d'un sector dels ciutadans davant una producció de l'espai que s'oblida dels seus interessos. Els *skaters* s'interessen especialment per l'ús dels espais arquitectònics que precisament caracteritzen la tendència del desenvolupament actual de les ciutats: els centres financers i els espais de lleure i consum. En certa manera, la seva forma d'utilitzar-los representa una altra forma de reinventar-los.

En el present article abordarem el desenvolupament del *skateboarding* a la ciutat de Barcelona com a resultat de la confluència d'una seqüència de processos socials, culturals, econòmics, polítics i urbanístics. Per fer-ho, utilitzarem les dades extretes del treball de camp realitzat entre el 2003 i el 2007, mitjançant mètodes tradicionals en antropologia, com ara l'observació participant i les entrevistes en profunditat. L'estudi cultural d'aquesta experiència urbana, des dels seus orígens fins a l'actualitat, ens permetrà d'explicar l'evolució de les seves pràctiques espacials i significats culturals que, després, concretarem amb el desenvolupament del fenomen cultural a Barcelona, caracteritzat per la dialèctica generada entre l'Ajuntament, els *skaters* i altres usuaris de la ciutat. A continuació, des de la perspectiva presentada, observarem que la proliferació d'un disseny de l'espai urbà que internacionalitza la imatge de la ciutat de Barcelona a final dels 90 n'afavoreix, alhora, el reconeixement internacional com a un lloc idoni per a la pràctica del *streetstyle*. I finalment, davant d'aquesta situació, valorarem el paper que hi juguen els *skateparks* –les instal·lacions adequades.

L'evolució de la cultura *skater* a USA

De les ones a l'asfalt, el *sidewalk surfing*

> "Després de la Segona Guerra Mundial, diversos grups de joves californians van començar a apartar-se del sistema racionalitzat d'ocupació i a crear les seves pròpies esferes d'estatus. […] L'extraordinari nivell de prosperitat de la zona els va permetre de crear els seus propis estils de vida, mantenir-los i fer-los intensament visibles" (Wolf, 1997, p. 113).

Hem d'emmarcar l'origen i el desenvolupament de la pràctica del *skateboarding* en un context de bonança econòmica, social i política basat en el desenvolupament del benestar i del consum als USA, a final dels anys 50. Segons Bell (2004, p. 76-78), en aquella època, els valors dominants del capitalisme tradicional fonamentat sobre l'ètica protestant –l'estalvi i el treball– havien començat a ser desplaçats pel consum i l'hedonisme. La proliferació de nous estils de vida basats en activitats de lleure i consum eren difosos pel desenvolupament del mercat nord-americà i per a aquest mercat. I Califòrnia, com diu Bell i ens suggereix la cita de Wolf, era l'estat nord-americà que millor encarnava les conseqüències d'aquest canvi cultural.

Així, igual com moltes altres pràctiques culturals, el *skateboarding* va aparèixer a final dels 50, a la costa californiana, com una forma de passar l'estona entre els surfistes quan el mar es manifestava impracticable. Durant aquella dècada, l'activitat es va popularitzar entre molts adolescents i joves masculins dels USA i d'alguns països del nord d'Europa, va anar adquirint cada cop més independència del surf i va anar desenvolupant el propi camp econòmic, social i cultural. Al principi, aquells surfistes buscaven plans inclinats on poder emular els moviments de les ones –*sidewalk surfing*–, fins que al llarg de la dècada dels 70, gràcies a alguns avenços tecnològics, com ara la difusió de les rodes de poliuretà,[2] es comencen a desenvolupar diverses modalitats que es practicaran en diferents àmbits: el *pool*, que es practicava en piscines buides fent servir les corbes que la profunditat de la instal·lació oferia en la transició del pla a la paret; el *downhill* o descens de turons, utilitzant carreteres secundàries i buscant d'assolir la màxima velocitat; el vertical en rampes i *skateparks* –instal·lacions

[2] Les rodes antigues, de metall o argila, havien assolit el seu límit, no donaven més de si, eren lentes i no absorbien les irregularitats del terreny, provocaven caigudes contínues i impedien la innovació de la pràctica. En canvi, les noves rodes de poliuretà no solament eren més ràpides i absorbien les irregularitats, sinó que, a més a més, permetien fer girs ràpids i bruscos. Això, afegit a l'evolució i adaptació dels eixos va representar una revolució de la pràctica.

preparades–; i el *freestyle* o estil lliure, que consistia a realitzar maniobres acrobàtiques amb el *skate* en un espai llis, gairebé sense desplaçar-se.

Tanmateix, les expectatives creades durant els pròspers anys 50 i 60 es van veure truncades per les crisis econòmiques successives de la dècada dels 70. El creixement econòmic sostenible havia arribat al sostre i molts sectors se'n van veure ressentits. Encara que al llarg de la dècada dels 70 el *skateboarding* va experimentar un important desenvolupament, no va deixar de veure's afectat pels moments de crisi econòmica generalitzada. Moltes empreses del sector van haver de tancar a final dels 60, es van deixar d'organitzar esdeveniments i campionats i, a començament de 1970, pràcticament havia desaparegut el *skateboarding* com a mercat. No obstant això, alguns grups de joves de barris perifèrics de ciutats on el *skateboarding* havia tingut una forta presència van continuar practicant-lo i van desenvolupar una nova interpretació cultural de la pràctica, utilitzant espais marginals o abandonats que, d'alguna manera, reflectien les ruïnes de l'esplendor econòmica de les dècades anteriors.[3] Seguint les interpretacions que Hebdiche (2004) va fer sobre els moviments culturals juvenils dels anys 70,[4] podem dir que aquests joves que no van veure complir-se les expectatives que hom els havia creat durant la infantesa van adoptar i van desenvolupar valors de signe rebel. Així, a començament dels 70, el *skateboarding* representava, als ulls de la cultura adulta dominant, un estil de vida immadur, gens productiu i sense perspectives de futur. Mentre que per als seus practicants significava una forma de viure al marge de la societat que rebutjaven, utilitzant espais marginals o abandonats com a llocs on desenvolupar la pròpia sociabilitat.

No obstant això, al llarg dels anys 70 i els 80, es va anar desenvolupant un procés d'esportivització del *skateboarding* que, en certa manera, va acabar domesticant una gran part d'aquesta sociabilitat. El mercat, a mesura que es recuperava, i les institucions esportives, van anar integrant la imatge *skater* com a producte de consum i activitat esportiva, respectivament, i van desactivar, en molts aspectes, el seu caràcter originalment subversiu. Així que, a començament dels 80, van aparèixer les primeres entitats que representaven l'esport institucionalitzat, com la National Skate Association (NSA) a Amèrica del Nord. S'organitzaven importants campionats nacionals i internacionals, es van començar a homologar les instal·lacions, es reglamentaven els trucs, i alhora, el mercat es va encarregar de difondre l'activitat i la imatge cultural a noves capes socials i territoris globals.

El *streetstyle* o "el carrer és sempre millor"

L'aparició, a finals dels 70, d'una maniobra tècnica anomenada *ollie*,[5] permetria d'aprofundir en l'ús i el significat del mobiliari urbà al cor de les ciutats. L'*ollie* consisteix a fer un salt elevant la taula de manera que es queda enganxada als peus, sense que calgui agafar-la amb les mans. Amb l'evolució d'aquesta maniobra, el practicant podia realitzar salts per salvar obstacles sense necessitat d'aturar-se. D'aquesta manera, a partir dels anys 80, es va desenvolupar la pràctica del *streetstyle*. La idea central d'aquesta modalitat consistia a inventar recorreguts urbans en els quals cada vorada, rampa, esglaó o barana podien ser objecte de creació de complicades maniobres amb el *skate*. En certa manera, aquesta nova modalitat representava un desafiament al procés d'institucionalització que havia experimentat el *skateboarding* al llarg dels 70. Novament, sorgia dels marges, fora de les instal·lacions preparades –els *skateparks*–, i protagonitzat per joves que no entraven als *skateparks*, per manca de diners o per falta d'instal·lacions adequades al seu territori (Mortimer, 2004).

L'arquitectura i el disseny urbà de les grans ciutats oferien, ara, nous usos i significats. Així que, per a aquests practicants del carrer, conèixer una ciu-

[3] El documental *Dogtown and Z-Boys* dirigit per Peralta i estrenat el 2001, descriu clarament el desenvolupament del *skateboarding* en un barri perifèric de Los Angeles. Al llarg del documental es pot veure com un grup de joves va utilitzant diferents espais en decadència o abandonats, tot desenvolupant la seva pròpia sociabilitat. Primer, a les platges que configuraven el Pacífic Ocean Park, un parc d'atraccions que va tancar el 1967 i va entrar en una fase de decadència i abandonament de les seves instal·lacions; després, quan experimenten amb el *skateboarding* a les piscines d'antics hotels que han tancat i als col·lectors de drenatge que hi ha en llocs perifèrics o marginals de la ciutat, etc.

[4] Hebdiche (2004) interpreta, en termes gramscians, la diversitat de moviments culturals juvenils que es van desenvolupar després de la Segona Guerra Mundial i fins als anys 80 (les formes de vestir-se, de pentinar-se, les lletres de les cançons, els valors, etc.) com a desafiaments simbòlics d'una cultura subalterna davant l'hegemonia d'una cultura adulta determinada.

[5] Alan "Ollie" Gelfrand's va començar a practicar salts sense subjectar la taula amb les mans fent servir les rampes dels *skateparks*. I, a començament dels 80, el *freestyle* va adaptar aquella maniobra en superfícies planes, picant el *kicktail* (la cua de la taula) amb el peu del darrere per fer aixecar el *skate* i arrossegar-lo amb el dors del peu davanter (Mortimer, 2004; Borden, 2003; Doren i Pramann, 1992; Frodin i Messmann, 1990). Aquest truc es va popularitzar amb el nom d'*ollie* i actualment és considerat fonamental per a la pràctica del *streetstyle*.

tat significarà tenir al cap tots els sistemes d'espais i objectes arquitectònics urbans 'patinables' (Brodin, 2003). Unes escalinates de marbre que donen accés a la porta principal d'un museu o un teatre nacional, murs de granit que separen i delimiten espais en una plaça o conformen mòduls per seure, paviments llisos i polits, rampes i baranes d'accés a un canvi de nivell en una plaça del centre de la ciutat, seran reinventats pels *skaters* com a "*gaps*", "*wallrides*", "plans inclinats","*handrails*", "*slides*" i, alhora, seran dificultats mitificades, records inoblidables o importants punts de trobada.

Si reprenem, ara, les perspectives presentades a la introducció amb Léfèbvre i Delgado, podem dir que les marques, senyals, osques i transformacions que el monopatí inscriu en el mobiliari urbà, igual com els llocs de trobada que generen les seves xarxes socials en una ciutat –aquesta sociabilitat imprevista– representen no solament una forma d'experimentar i significar la ciutat, sinó també una manera d'escriure-la, de produir un espai que constitueix, una vegada més, l'activació d'un desafiament simbòlic davant de la producció de l'espai planificat. L'aforisme "*skate and destroy*" que es va difondre a començament dels 80 simbolitza aquesta reactivació subversiva:

> "I el *skate and destroy* era buscar llocs i patinar-los. I és clar, patinar significa desgastar una zona. Gairebé tots els trucs que es fan són fer lliscar la taula o l'eix per algun lloc, ja sigui de metall o de formigó o de marbre o del que sigui. I és clar, en utilitzar-lo, destrueixes. I també significa que tu, quan destrueixes, estàs creant alguna cosa, estàs creant un truc. Hi ha gent que ho mira com un art, però, és clar, estàs destruint també, però també et destrueixes a tu mateix, perquè cada vegada que falles, vas pagant, oi?" (Sergi Arenas, *skater* de Badalona).

D'alguna forma, aquest truc que el *skater* realitza en utilitzar un element urbà, inscriu marques, senyals o codis que altres *skaters* interpreten, de manera que l'espai marcat acaba oferint informació sobre què s'hi ha fet o què s'hi pot fer. I així, es va formant una geografia de trucs, mobiliari favorable, però també de punts de trobada, botigues del sector, etc.

Amb el temps, sobretot, durant la dècada dels 90, el *streetstyle* va acabar desplaçant la resta de modalitats i es va situar com la més practicada. I un mercat en expansió de material tècnic, revistes, vídeos i música dominat per un model produït a Amèrica del Nord[6] va difondre no solament innovacions en la pràctica sinó també imatges dels millors espais i mobiliari urbà per patinar-hi de moltes ciutats del món. A partir de llavors, el viatge o *tour*, es va instaurar com una pràctica habitual entre la majoria dels *skaters*, de manera que els que s'ho podien permetre feien viatges de llarga distància amb l'esperança de conèixer aquells llocs mitificats o descobrir nous objectes arquitectònics patinables. Segons Borden (2003), primer es van començar a visitar els països on ja feia temps que el *skateboarding* es desenvolupava amb força: Estats Units, Regne Unit, Austràlia, Canadà, Brasil i països del nord d'Europa; després es van anar incorporant nous països al circuit turístic: Malàisia, Indonèsia, Costa Rica, Puerto Rico, Tahití, Iugoslàvia, Eslovènia, Sudàfrica, Japó, Xina, Escandinàvia, Aràbia Saudita, Turquia, Israel, Iran, l'Iraq, etc. Paral·lelament, empreses de construcció de *skateparks* van començar a dissenyar el que hom ha acabat anomenant *skateplaces*: instal·lacions de *skate* que, pensades per al *streetstyle*, simulen mobiliari urbà, plans inclinats, baranes, escales, places amb les seves jardineres, carrers, etc.; alguns dels quals fins i tot reprodueixen i milloren espais públics reals.

D'altra banda, com ja hem explicat, el deteriorament del mobiliari urbà i les tensions amb altres usuaris de l'espai van motivar que, a mitjan dels 90, els governs de moltes ciutats en prohibissin la pràctica en l'espai públic, fins i tot imposant multes i requisant el material. Amb la mateixa idea va proliferar la instal·lació dels *skatestoppers*, que consisteixen en la instal·lació de petits obstacles de metall als mobiliaris urbans on ja hi ha inscrit un truc o és susceptible de ser practicat.

Aquesta reacció repressiva pot ser explicada per la dialèctica que trobem entre una cultura adulta hegemònica i una altra de juvenil subalterna. Al llarg de tot el procés de desenvolupament del *skateboarding* hem pogut veure com, sobretot, a partir dels 70, es començava a associar el seu estil de vida a significats subversius en relació amb una cultura adulta dominant. Així, en cada dècada, segons les seves condicions específiques, una generació d'adolescents i joves desenvolupava una for-

6 Només cal adonar-se que l'idioma fonamental de la terminologia tècnica del *skateboarding* és l'anglès: *switch, kickflip, slide, backside, frontside, tail, nose, gap, regular, goofy*, etc. Tot i que l'expansió a d'altres territoris hagi pogut generar alguns termes híbrids entre l'anglès i altres idiomes.

ma diferent de subversió a través del *skateboarding*. En els 70 es practicava en espais abandonats o marginals, posant en evidència les ruïnes de les promeses de les dècades anteriors; en els 90 es va començar a practicar al cor de les ciutats més avantguardistes, recordant, una vegada més, que el component social és imprevisible en la producció de l'espai. Però davant d'aquests desafiaments, s'acaba produint sempre el mateix mecanisme de desactivació: un mercat que acaba integrant i difonent la imatge subversiva com a producte de consum i unes institucions esportives, representants de la cultura adulta hegemònica, que racionalitzen les noves pràctiques *skaters* i, finalment, un govern que en prohibeix la pràctica més enllà dels espais destinats. Tanmateix, a hores d'ara la gran difusió que ha experimentat el *skateboarding* en diferents generacions, territoris, mercats i institucions ha originat una gran heterogeneïtat de significats; allò que per a uns pot ser una forma de distinció social, per a d'altres és una pràctica subversiva o un esport professional, un joc per a nens, una activitat lúdica, una moda passatgera o un estil de vida.

La importació de la cultura *skater* a Barcelona

Primer *boom*: descobrir la ciutat

A les ciutats espanyoles, encara que a final dels 70 i principi dels 80 ja es practicava el *skateboarding*, seguint les tendències nord-americanes, no va ser fins a final dels 80 i principi dels 90 quan es van tornar visibles per a l'opinió pública. Alguns diaris del moment parlaven del fenomen amb un cert to de preocupació:

> "Una de les variants del *skate* és fer el carrer […] Aquesta modalitat és la més perillosa. A l'Hospitalet s'han donat casos de col·lisions amb cotxes […] Els comerciants d'aquest material esportiu expliquen que les vendes pugen sense parar" (Ribas, 1990. *El Periódico*).

A Espanya, a final dels 80, primer s'experimentava com a un joc per a nens i adolescents i més tard, com un estil de vida amb el qual identificar-se durant l'etapa juvenil. En una primera època, arribava el *skateboarding*, de les grans companyies i amb més mitjans per a la seva expansió, el vertical i el *freestyle*; en aquells moments, les versions més institucionalitzades del *skateboarding*. No obstant això, la manca d'espais adequats, com ara els *skateparks*, va facilitar que els grups d'adolescents que van començar a practicar-lo ho fessin pels carrers i places de molts pobles i ciutats espanyoles. Molts d'aquests espais es van convertir en llocs de trobada per a aquests adolescents que anaven generant xarxes socials d'abast regional. En principi, cada un formava part d'un grup vinculat a un espai del propi barri. Els dies festius acostumaven a realitzar recorreguts per la ciutat i els seus voltants, tot visitant altres punts de trobada, d'aquesta manera, coneixien membres d'altres grups, i així fins a assolir una important extensió regional.

La manca de *skateparks* va portar els practicants a descobrir espais i mobiliaris patinables de la ciutat i els seus voltants. Alhora, molts grups instal·laven, als seus llocs de trobada, les seves pròpies rampes i calaixos portàtils, construïts per ells mateixos a partir de restes de fusta o d'altres materials. Així que, encara que molts somiaven amb instal·lacions adequades, ja estaven desenvolupant el *streetstyle*, de tal forma, que quan es van introduir els *skateparks*, a començament dels 90, molts *skaters* s'havien acostumat al *streetstyle* com un discurs alternatiu que, d'altra banda, ja començava a rebre influència del mercat nord-americà. O sigui que, quan un d'aquests espais es feia conegut començava a ser visitat per la majoria de *skaters* de la ciutat i els seus voltants. L'afluència d'aquests provocava alguns conflictes amb altres usuaris, sobretot quan es tractava d'espais no destinats a la pràctica del *skateboarding*. L'avinguda de Gaudí va protagonitzar, entre 1989 i 1990, una d'aquestes lluites per l'espai. Així ho explicava Patrick en una entrevista per a la revista *TRES60* el 1990:

> "Estàvem patinant i la gent dels pisos de dalt van començar a llençar ampolles, cendrers, llaunes, vidres, de tot. No van tocar a ningú, per sort. Bé, a un li van llençar una bossa plena de lleixiu, li va caure al cap i va cremar-li tot el cabell […] Una d'aquelles tardes que estàvem patinant allí, van baixar uns veïns i em van posar a flor de pell. Em van apallissar fins que se'n van atipar. Em van agafar pel cap i em van copejar diverses vegades contra el vidre d'un banc [sucursal]" (Patrick, 1991).

Un altre espai públic que va experimentar un llarg procés d'apropiació informal per part de *skaters* i que perdura fins als nostres dies, va ser la plaça dels Països Catalans. Al marge de la representació espacial que van pensar els seus autors, el poc ús que els veïns havien exercit des de la seva inauguració el 1983 i el context urbà caracteritzat per la confluència d'importants vies

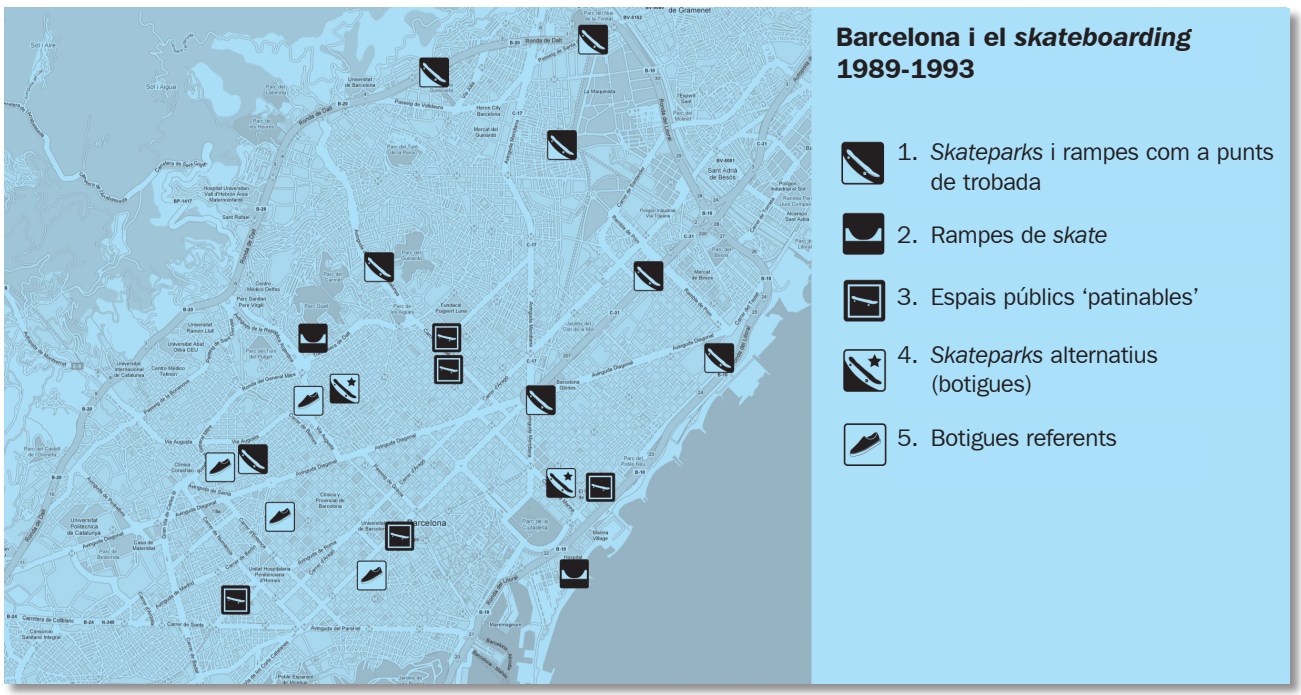
La plaça dels Països Catalans era, junt amb l'avinguda Gaudí, un dels primers espais públics que funcionaven com a punts de trobada per als skaters de Barcelona i voltants, a final dels vuitanta. (Foto: Xavi Camino)

de comunicació i edificis d'oficines va donar a la plaça un caràcter social incert, poc definit, i va permetre que molts *skaters* de diferents zones de la ciutat i els seus voltants s'anessin apropiant de l'espai; van arribar fins i tot a transformar-lo amb instal·lacions de tota mena, més o menys temporals, segons els seus interessos pràctics. I en els últims anys, la plaça es va anar convertint en un referent internacional que visitaven anualment molts *skaters* d'arreu del món.

Amb aquest fenomen cultural en expansió, el govern socialista de la ciutat de Barcelona, en plenes vigílies de les Olimpíades, va desenvolupar diferents projectes d'intervenció. Interpretant l'ús *skater* dels carrers com una demanda i esperant apartar-los-en amb la construcció de *skateparks* i rampes per tota la ciutat, es van inaugurar, entre 1990 i 1992: el *skatepark* del Turó Parc, el *bowl* de Glòries, el *skatepark* de la Mar Bella, el de la Guineueta, les rampes de la Sagrera, de la Trinitat i d'Horta, i les Dunes de la Rambla Prim.

> "La inauguració, fa unes setmanes del *Skate* Glòries […] suposa la primera mostra de la resposta institucional al creixent nombre de *skaters* que fins llavors havia de competir amb la resta dels transeünts per un tros de vorera […] Antoni Marcet, regidor de l'Eixample, justifica els dotze milions de pessetes que va costar l'obra en la necessitat "de condicionar espais perquè puguin fer esport sense molestar ningú" (Díaz, 1990. *La Vanguardia*).

Encara que la iniciativa de l'Ajuntament va ser molt positiva quant a la generació de punts de trobada i al reconeixement del *skateboarding* com a pràctica esportiva formal, no van deixar d'aparèixer contradiccions i

En el mapa es pot veure clarament com a principis dels noranta, encara existien pocs espais públics reconeguts per a la pràctica del street-style. Per altra banda, es pot veure com l'Ajuntament havia apostat per la instal·lació de diversitat de skateparks per tota la ciutat. (Elaboració: Xavi Camino y Marcus Willcocks)

conflictes entre les pràctiques espacials dels *skaters* i les planificacions urbanístiques del govern de la ciutat, entre la cultura *skater* i la cultura adulta dominant. Per començar, el *streetstyle* difícilment desapareixeria, tal com ens anunciava Patrick a l'entrevista per a la *TRES60*:

> "Encara que es reemplacin els llocs per pistes, un carrer mai no serà el mateix que una pista feta així, artificial. Volen treure el *street* i posar-lo en llocs tancats i amb bancs i tot això, però no és el mateix" (Patrick, 1991).

D'altra banda, alguns dels espais projectats per al *skateboarding* van generar problemes de convivència. El *skatepark* del Turó parc, potser l'únic que es va construir mitjançant la participació de *skaters* i la col·laboració de la botiga Skate Only, va ser durant molts anys, i malgrat les queixes dels veïns, un dels punts de trobada més reconeguts de Barcelona i els seus voltants, fins que, finalment, el 2002 va ser destruït i substituït per un petit bar amb terrassa.

Igualment, alguns projectes mai no es van arribar a utilitzar o van convèncer poc els *skaters* i van quedar abandonats. El *skatepark* de la Guineueta, construït el 1992 a sobre de la Ronda de Dalt, constava d'una *pool* d'iniciació i sis rampes en forma d'U. Les rampes pràcticament no s'han utilitzat per patinar, perquè són massa perpendiculars i no formen el que se'n diu una "transició": una corba que s'aixequi gradualment i permeti de pujar amb facilitat. Així que la *pool* i l'espai que l'envolta han estat el centre actiu del *skatepark* fins ara, i n'ha quedat una àmplia zona totalment desaprofitada. La rampa de l'Escullera del Gas, a la Barceloneta o la que hi ha ubicada al parc del carrer Brusi, al barri de Sant Gervasi, gairebé no s'han utilitzat mai i es troben pràcticament abandonades.

Decadència i segon boom: el *streetstyle*

A partir de 1993, després dels Jocs Olímpics, l'escena *skater* nacional va experimentar un procés de decadència. La recessió general que estava experimentant l'escena *skater* a nivell internacional i la crisi econòmica que vivia Espanya, va conduir al tancament de moltes botigues, distribuïdores i revistes del sector. Alhora, la població de practicants va baixar considerablement i els *skateparks* van entrar en llargs processos de deteriorament. Molts *skaters* atribueixen aquesta decadència a factors culturals. Diuen que la majoria d'ells es van interessar per activitats suposadament més adultes, com ara el lleure nocturn, el consum de drogues, la música electrònica, l'art urbà, com el grafit, etc. Diuen també que el *skateboarding* va haver de competir amb l'entrada massiva d'altres esports en apogeu, com el surf, el *snowboard* o els patins en línia, i que les noves generacions, les quals suposadament havien de sostenir el mercat nacional del *skateboarding* es van interessar per altres activitats.

A mitjan dels 90 l'escena *skater* internacional es va recuperar amb força mitjançant un mercat dominat pel *streetstyle* que s'havia desenvolupat a l'Amèrica del Nord. Així, a Barcelona, una nova generació de *skaters* es barrejava amb la promoció anterior i molts dels que havien abandonat la pràctica per altres activitats van tornar a recuperar-la. Les xarxes socials regionals tornaven a créixer. *Skaters* que havien continuat patinant durant el període de crisi expliquen sorpresos com veien créixer dia a dia el nombre de practicants d'una forma exagerada.

L'ús *skater* de l'espai públic, que mai no havia desaparegut del tot, malgrat la proliferació dels *skateparks* dels 90, ara s'intensificava. El *streetstyle*, més esportivitzat, més institucionalitzat, amb més suport econòmic, en feia més complexa la pràctica amb l'aparició de trucs cada cop més sofisticats, tot afavorint així l'ús de nous i antics mobiliaris urbans mai no patinats abans. A final dels 90 i principi del 2000, a Barcelona pràcticament només es comercialitzava material especialitzat en *streetstyle*. La cosa normal era practicar *street*, de manera que els *skaters* de la generació anterior, que s'havien format seguint les tendències del vertical i per a qui el *streetstyle* havia estat una forma de descobrir la ciutat, es van veure estimulats a millorar el seu estil més bàsic de carrer.

La ciutat de Barcelona com a *skateplaza*

El disseny de l'espai públic a Barcelona s'adapta a la pràctica del *streetstyle*

> "Per patinar necessites els *skateparks*, creus que són fonamentals, però… t'has parat a pensar què faries si no n'hi hagués? Barcelona és un bon exemple de com gaudir del *skate* simplement amb el que et trobes pel carrer" (Elbira, 1990).

Tornant ara a començament dels 80, veurem com el procés de transformació de l'espai urbà de la ciutat de Barcelona conflueix sorprenentment amb els interessos pràctics del desenvolupament del *streetstyle* internacional, a final dels 90.

Sergi Arenas, al pool de la Guineueta. Aquesta instal·lació ha estat ampliada i reformada per iniciativa dels usuaris habituals. (Foto: Xavi Camino)

Des de principi dels 80, influïda per una tendència global i aprofitant la conjuntura política de la transició democràtica, la ciutat de Barcelona, com moltes altres ciutats de tradició industrial, va experimentar un procés de desmantellament generalitzat de les indústries i una important ampliació del sector serveis. La ciutat, com a escenari, va iniciar, aleshores, una gran transformació urbanística on ubicar la nova orientació econòmica. Amb la intenció d'atreure capital estranger en les seves diferents formes (turisme, seus de companyies transnacionals, activitat financera, construcció immobiliària, etc.) les polítiques urbanístiques del Consistori van apostar per revitalitzar les zones més degradades del centre històric i generar nous espais públics, tot inspirant-se en el discurs europeu en boga d'organització urbana compacta, de tradició mediterrània (Esteban, 1999; Capel, 2005; Delgado, 2005).

La producció de l'espai orientada per aquestes polítiques va donar lloc, a final dels 90, a l'extensió d'un model de disseny urbà que internacionalitzava una imatge avantguardista de la ciutat. Per fer-ho, es va apostar per la renovació del paisatge urbà a partir de campanyes de subvenció per a la restauració de façanes d'edificis, i la regulació i uniformització dels elements urbans de la ciutat, com ara els senyals, els bancs, papereres, vorades, pivots, marquesines, etc. (Cáceres, 1987). Amb la mateixa idea, es va produir una proliferació de les anomenades "places dures": espais lliures de vegetació, diàfans i molt amplis, amb superfícies molt llises, fetes, en els millors casos, de pedra granítica, amb rampes llarguíssimes, murs de granit o marbre de diferents mides i formes, perfectament tallats, en angle recte o configurant petites inclinacions en rampa, etc. Aquestes places van desencadenar una intensa polèmica, a mitjan dels 80, entre un sector de la ciutadania que les preferia verdes i els defensors de l'avantguardisme arquitectònic i del pragmatisme que asseguraven oferir pel que fa a manteniment i costos de producció (Moix, 1994). Cáceres, un defensor del nou estil arquitectònic de la ciutat, justificava el 1987:

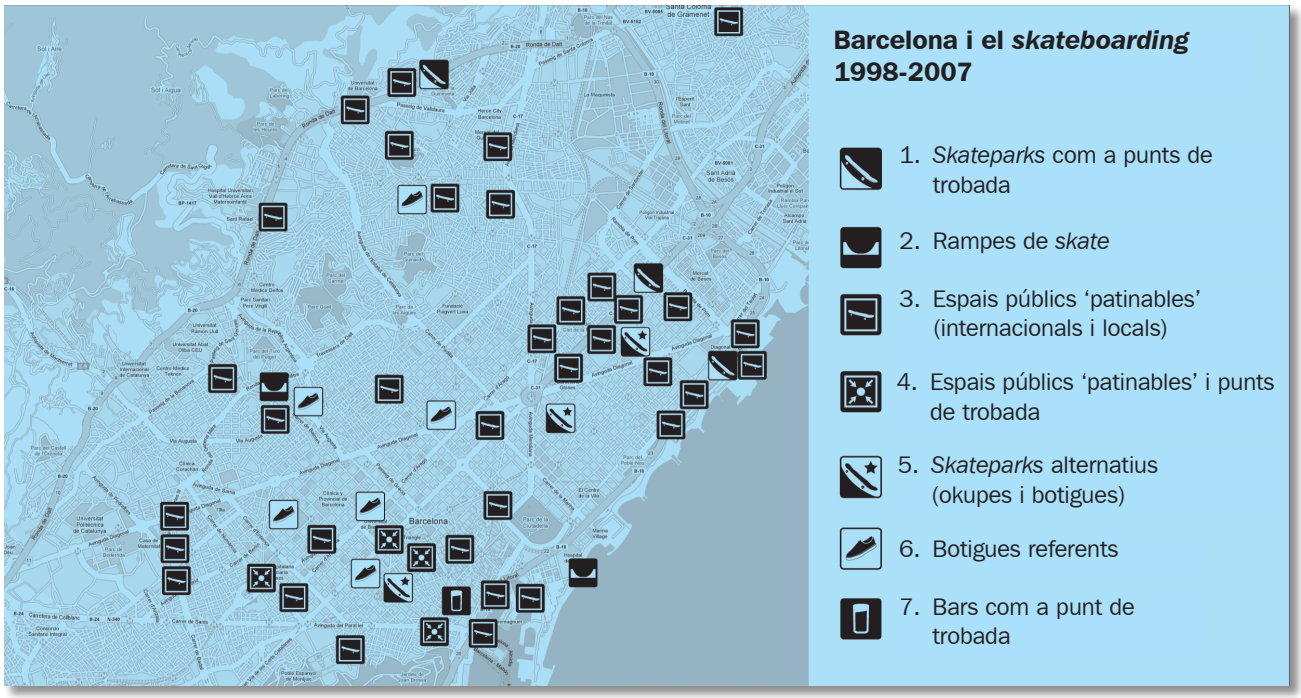
> "El buit facilita que una bústia o un fanal arribin a ser objectes de recreació. Aquest laconisme expressiu hauria d'impregnar el disseny dels elements urbans. Aquesta actitud ajuda a donar protagonisme a l'espai, tot alleugerint-lo de la tensió que provoca la quantitat i la intensitat dels elements que s'hi col·loquen" (Cáceres, 1987).

Al marge d'aquesta controvèrsia, la innovació formal que van representar "les places dures" va anar configurant, inesperadament, espais favorables per a la conversió d'usos i significats que van conrear els *skaters* al llarg de la dècada dels 90 a tot Barcelona: rampes i transicions perfectes, grans salts o *gaps*, baranes o *handrails*, *slides*, calaixos i piràmides, és a dir, autèntics *skateplaces* de gran qualitat. Musta, un *skater* habitual del centre de Barcelona, s'explica parlant sobre la qualitat i els avantatges de la plaça dels Àngels per a la pràctica del *streetstyle*:

> "El material és increïble. Caus i no passa res. A més, des d'aquí pots anar patinant a molts llocs, per això m'agrada patinar aquí" (Musta, *skater* del centre de Barcelona).

El contacte i l'intercanvi d'informació amb xarxes socials de l'estranger, a través del viatge o d'Internet, la comercialització, més enllà del mercat nacional, de vídeos i revistes amb imatges de *skateboarding* gravades en espais de Barcelona i els seus voltants, i molt especialment la tolerància administrativa[7] de la qual es gaudia en comparació amb altres ciutats del món, van afavorir el reconeixement internacional de Barcelona com a lloc idoni per al *streetstyle*. I a final dels 90,

[7] Fins al 2006, la ciutat tenia unes ordenances sobre l'ús de l'espai públic que permetien la pràctica del monopatí, sempre que no hi hagués aglomeracions de vianants. I en aquest cas, les autoritats aconsellaven, normalment, abandonar la zona fins que no hi hagués tanta gent, sense la necessitat de sancionar els practicants o de requisar el material. (Butlletí Oficial de la Província de Barcelona, 1999, núm. 13, p. 41).

Al mapa, s'hi observa la proliferació d'espais públics amb un disseny favorable per a la pràctica del streetstyle. La majoria, han estat construïts durant els últims 20 anys. (Elaboració: Xavi Camino i Marcus Willcocks)

molts espais de la ciutat van començar a rebre una important afluència de *skaters* d'arreu del món. Aquesta afluència ha provocat també, en els últims anys, un rebuig per part de molts *skaters* de l'àrea regional, que solen utilitzar zones més allunyades del centre o menys conegudes, igual com *skateparks* d'altres poblacions properes. De manera que molts d'aquests espais del centre de la ciutat s'han convertit en punts de trobada per a molts *skaters* turistes i estrangers o procedents d'altres ciutats espanyoles que resideixen a Barcelona a temporades.

Entre els llocs més significatius podem esmentar: la plaça dels Països Catalans, la plaça dels Àngels, la plaça Universitat o els jardins de les Tres Xemeneies, el Moll de la Fusta, el passeig del Word Trade Center, el passeig de la Barceloneta, la plaça de la Catedral i un llarg etc.

Quan la ciutat és un *skateplaza*, què passa amb els *skateparks*?

A començament del 2000, influïts pel mercat nordamericà, es va produir un retorn a les tendències pràctiques i estètiques dels 70 i els 80, cosa que va donar lloc al que s'ha acabat anomenant l'*old school* –el *vertical* i la *pool*–, davant el domini que representava el *streetstyle* o la *new school*. Així, quan l'espai públic de la ciutat de Barcelona s'havia convertit en un *skateplaza*, els *skateparks* construïts els 90, molts d'ells en una fase avançada de deteriorament, van començar a ser reapropiats "des de baix" pels seus usuaris habituals, molts dels quals formaven part de la generació dels 90. Aleshores, ells mateixos es van encarregar de les reparacions, del manteniment i de l'ampliació de l'espai, fins i tot amb la integració de nous elements per practicar les diferents disciplines (*streetstyle, vertical, pool*).

Un exemple paradigmàtic és el dels *skaters* de la Guineueta i els membres de l'Associació de *Skate* 'Deslizamientos Eróticos Húmedos' (DEH). Aquests es van ocupar del manteniment, en nombroses ocasions, quan el districte no responia a les seves demandes i, a poc a poc, van anar innovant l'espai amb la instal·lació de nous elements patinables (baranes, calaixos). I el 2003 van realitzar una ampliació de la *pool* –amb el consentiment informal del districte, atès que el permís d'obres no acabava d'arribar mai–, amb els diners que havien recaptat a festes i concerts de *rock punk* i *hard core* que solien organitzar allà mateix, com una referència de l'*old school*.

Un altre cas és el dels *skaters* del *skatepark* de la Mar Bella que, encara que no van arribar a constituir

La plaça dels Àngels, davant del museu del MACBA, ofereix interessants elements urbans per a la pràctica del streetstyle, reconeguts internacionalment. (Foto: Xavi Camino)

una organització formal com la de DEH, també es van encarregar en moltes ocasions de les reparacions i el manteniment de l'espai, i el 2002, fins i tot van realitzar una elevació de les rampes. En els últims anys, nous usuaris habituals, els practicants de BMX vertical, es van encarregar d'ampliar les rampes amb un calaix a la part superior.

El creixement d'aquest mercat i la seva demanda ha motivat, en els últims anys, que molts Ajuntaments de poblacions properes a Barcelona encarreguessin a empreses constituïdes per *skaters* que construïssin *skateparks* de gran qualitat. El *pool* de Sitges, el de Premià de Dalt, el de Castelldefels, el de Gavà, el *skatepark* de Badalona, el del Prat del Llobregat, el de Sant Boi, el de Sant Feliu del Llobregat, el de Castellar del Vallès, el de Malgrat de Mar o el de l'Ametlla del Vallès s'han construït en els últims 5 anys.

Encara que hi ha hagut diversos projectes sobre la taula,[8] no s'ha construït cap *skatepark* a Barcelona des de 1992. Tanmateix, això no ha privat que alguns *skaters* desenvolupessin els seus propis projectes. Els *skateparks* de les naus industrials okupades de La Makabra o de la TDN representen iniciatives independents que han acabat cobrint les demandes de les xarxes socials del *skateboarding* a Barcelona. Un altre exemple interessant és el de l'Associació Cultural d'Amics del *Skate*, la qual va instal·lar una rampa a la rebotiga de roba i material tècnic anomenada *Skateboarding Hey Ho, Let's Go*, i que s'ha convertit, en menys d'un any, en un referent punt de trobada del centre de Barcelona, tant per a *skaters* residents com per a turistes.

A partir de gener del 2006, unes noves *Ordenances Municipals* per a "fomentar i garantir la convivència ciutadana a l'espai públic de Barcelona", com dèiem a la introducció, han inclòs la pràctica del *skateboarding* com un mal ús del mobiliari urbà, que ha de ser sancionat quan les autoritats ho considerin convenient. O sigui que, encara que en determinats llocs i moments se'n tolera la pràctica, periòdicament, la policia realitza batudes en els espais on hi ha més afluència de *skaters*, requisant material i imposant multes que poden arribar fins a 750 euros, quan són considerades infraccions lleus, i que poden ser incrementades fins a 1.500 euros en el cas de considerar-se greus.

La ciutat com a escenari dialèctic de la societat i mecanismes per integrar el *skateboarding*

Aleshores, i a tall de conclusió, la dialèctica que introdueix la pràctica del *skateboarding* en la producció de l'espai de la ciutat, ens remet, un cop més, a Léfèbvre, quan diu que la ciutat com a escenari és "el lloc on es manifesten sempre les contradiccions de la societat considerada" (1976, p. 66), en aquest cas, entre les pràctiques espacials dels *skaters* i les planificacions urbanístiques del govern de la ciutat, entre la cultura *skater* i la cultura adulta dominant, entre el que podríem interpretar com a innovacions culturals i els valors tradicionals hegemònics. Per això, la producció de l'espai de la ciutat, s'ha d'entendre, finalment, com a producte d'aquesta di-

[8] El 2003, en un projecte elaborat pel despatx d'arquitectes de Beth Galí, amb la col·laboració de l'empresa de rampes Spoko, es destinava "el Sot del Migdia", a Montjuïc, a la construcció d'un gran parc on s'incloïen instal·lacions per a la pràctica del *skateboarding*, l'escalada esportiva i el piragüisme (Cols, 2003). La magnitud del projecte va fer inviable dur-lo a terme. Més tard, Spoko va presentar al Districte de Sant Martí un projecte que plantejava la millora i ampliació de les instal·lacions del *skatepark* de la Mar Bella, però no va arribar a materialitzar-se. El 2006 hi va haver un altre projecte, dissenyat una altra vegada per Spoko per a l'Institut Barcelona Esports de l'Ajuntament de Barcelona, en què es destinava un altre espai de la muntanya de Montjuïc per a la construcció d'unes instal·lacions reglamentàries (*Half Pipe*) per poder organitzar esdeveniments internacionals, però tampoc no es va portar a terme per manca d'inversors.

alèctica, conflictiva, entre els interessos de "els de dalt" i les apropiacions imprevistes de "els de baix". I llavors, cal veure, quins marges d'apropiació integrarà, tolerarà o exclourà el poder?

En el cas que ens ocupa, moltes ciutats han optat per l'exclusió mitjançant la persecució sistemàtica, fins a convertir la pràctica del *skateboarding* en un delicte. La tolerància ha caracteritzat la posició de l'Ajuntament de Barcelona fins que el 2006 es va incloure el *skateboarding* com un presumpte mal ús de l'espai públic. D'ençà d'aleshores, es manté una tolerància intermitent, que sol dependre de la massificació, dels desperfectes i de les queixes d'alguns veïns. Però les sancions solen transmetre repressió i no negociació per a la convivència; per a això cal reconèixer abans les dues parts implicades. I si hom opta pel reconeixement, per què no aprofitar, doncs, les sinèrgies positives que pot desencadenar la seva promoció?

Davant d'una aplicació estricta de l'Ordenança, una opció d'integració consistiria a crear espais segregats adequats per a aquesta pràctica i les seves sociabilitats, els *skateparks*. Una opció que ha proliferat en moltes poblacions dels voltants de la ciutat de Barcelona, amb l'agreujant que això implica que es prohibeixi fora d'aquestes instal·lacions, fet que les converteix en autèntiques "reserves" de *skaters*. Una altra forma d'integració podria ser la d'afegir aquesta pràctica a la producció de l'espai; caldria permetre-la en determinats espais públics ja emblemàtics i fins i tot potenciar-la millorant el lliscament en determinats elements urbans dels espais escollits –per exemple, acoblant reforços de metall sobre els angles susceptibles de lliscament, de manera que, alhora, serveixin per protegir la durabilitat de l'element urbà.

I una altra forma d'integració o, si de cas, una acció complementària de les anteriors, passaria per desplegar una campanya de naturalització o domesticació de la imatge, una cosa que alguns tècnics de l'Ajuntament ja consideren. En aquest sentit, es tractaria de promoure la pràctica com una disciplina esportiva, tot potenciant les entitats del sector, la construcció d'unes instal·lacions reglamentàries que permetessin l'organització de campionats internacionals, etc., de manera que la vinculació de la imatge *skater* amb la idea de subversió quedés eclipsada per la de disciplina esportiva. Això podria comportar una certa acceptació general de la presència de *skaters* al carrer, que naturalitzés les negociacions i acords informals amb altres usuaris.

Bibliografia

Ajuntament de Barcelona (2005). Mesures per a fomentar i garantir la convivència ciutadana en l'espai públic de Barcelona". A *Ordenances Municipals de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona.

Bell, D. (2004). *Las contradicciones culturales del capitalismo*. Madrid: Alianza Universidad.

Borden, I. (2003). *Skateboarding, space and the city*. Oxford: Berg.

Butlletí Oficial de la Província de Barcelona (1999). *Ordenanzas sobre circulación de peatones y vehículos y sobre uso de las vías y los espacios públicos*. Núm. 13/p. 41, Article 7 i 9. [15/01/1999].

Cáceres, R. (1987). El disseny en l'espai públic. *Espacios públicos*. Ajuntament de Barcelona.

Capel, H. (2005). *El Modelo Barcelona: un examen crítico*. Barcelona: Ediciones del Serbal.

Castaño, P. (2005). "Son prou dures, les places dures?" [en línia], 1/12/2005 http://www.bdebarna.net/v1/mapa.php?mapa_id= 125&historia=753 [Consulta: 12/05/2007]).

Cols, C. (2003). Montjuïc proposa reservar el Sot del Migdia a *skaters* i escaladors. *El Periódico* (27/10/2003).

Delgado, M. (2000). Memorias urbanas. *El País* (3/02/2000).

– (2005). *Elogi del vianant. Del model Barcelona a la Barcelona real*. Barcelona: 1984 edicions.

– (2007). *Sociedades movedizas. Pasos hacia una antropología de las calles*. Barcelona: Anagrama.

Díaz, M. (1990). Locuras adolescentes. *La Revista de La Vanguardia* (19/12/1990).

Esteban, J. (1999). *El projecte urbanístic. Valorar la perifèria i recuperar el centre*. Barcelona: Aula Barcelona, col. Model Barcelona, Quaderns de gestió, núm. 2.

Fontova, R. (2002). El MACBA limitará la pista de los *skaters* para evitar accidentes. *El Periódico* (5/10/2002).

Frodin, M. i Messmann, F. (1990). *Skateboard*. Barcelona: Noray.

Harvey, D. (1998). *La condición de posmodernidad. Investigación sobre los orígenes del cambio cultural*. Buenos Aires: Amorrortu editores.

Hebdiche, D. (2004). *Subcultura. El significado del estilo*. Barcelona: Paidós Comunicación.

Léfèbvre, H. (1978). *El derecho a la ciudad*. Barcelona: Editorial Península.

– (1976). *Espacio y política*. Barcelona: Editorial Península.

– (1974). *La production de l'espace*. París: Éditions Anthropos.

Mao, F. i Fennetaux, M. (2004). *Skate. Un estil de vida*. París: Fitway.

Moix, Ll. (1994). *La ciudad de los arquitectos*. Barcelona: Anagrama.

Mortimer, S. (2004). *Tony Hawk. Ocupación: skateboarder*. Barcelona: Reservoir Books Mondadori.

Puntí, J. (2003). La Meca del monopatín. *El País* (19/06/2003).

Ribas, A. (1990). La práctica del *skating* avanza sin plenas garantías de seguridad. *El Periódico* (27/05/1990).

Van Doren, M. i Pramann, U. (1992). *Fascinación skateboarding*. Barcelona: Editorial Paidotribo.

Wolf, T. (1997). *La banda de la casa de la bomba y otras crónicas de la era pop*. Barcelona: Anagrama.

Audiovisuals i revistes

Peralta, S. (2001). *Dogtown and Z Boys*. Los Angeles (USA): Vans of the Wall productions.

Streets of Barcelona (2005). United States of America: Satva Leung productions. Built Worldwide incorporation, GLOBE everywhere.

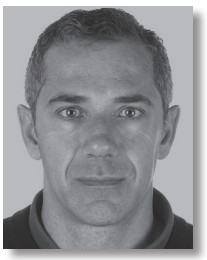
Kingpin Skateboarding europa (01) (Decembre/Gener 2002-03) U.K.: edició francesa.

Sg. Surf, senow, skate girl, vol. 08 (07) (Octubre 2005) Los Angeles (U.S.)

TRES60 (06) (Setembre-Octubre 1991) Santurtzi (Vizcaya).

Discursos i pràctiques esportives als espais públics de la Barcelona postolímpica

GASPAR MAZA GUTIÉRREZ
Doctor en Antropologia social i cultural.
Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social
Universitat Rovira i Virgili. Tarragona
gaspar.maza@urv.cat

Gaspar Maza

Resum

El present article és una revisió d'alguns dels discursos entorn de l'esport que es practica en l'àmbit de l'espai públic de la ciutat de Barcelona tractant d'analitzar la lògica d'aquestes pràctiques des del punt de vista dels propis practicants però també des dels discursos de persones com a escriptors, periodistes, polítics, gestors… que, a través de les seves declaracions, contribueixen a la construcció d'una part d'aquest tipus d'experiència esportiva en un context urbà.

L'anàlisi es focalitza en dos grups d'esportistes més en concret com són els *skaters* d'una banda i alguns grups d'immigrants d'origen estranger per un altre, donat l'alt impacte mediàtic que les pràctiques d'ambdós han tingut a la ciutat, així com l'ampli ventall de discursos contraposats que han sorgit al voltant de les mateixes.

Paraules clau

Discurs, Espai públic, Acupuntura urbana, Xarxa, Capital social.

Abstract

Discourses and sporting practices in the public spaces of post-olympic Barcelona

This article offers a review of some of the discourses related to sport that is practiced in the setting of the public space of Barcelona, attempting to analyse the logic of these practices from the point of view of the practitioners but also from the discourse of people such as writers, journalists, politicians, managers … who, by means of their declarations, also contribute to the construction of a part of this type of sporting experience in an urban context.

The analysis focuses itself more specifically on two groups of sports practitioners; one being skaters and the other being several groups of immigrants of foreign origin, given the high media impact that the practices of both groups have had in the city, in a similar way to the wide gamut of discourses which have also emerged around such activities.

Key words

Discourse, Public Space, Urban Acupuncture, Network, Social Capital.

Introducció

"Qualsevol diumenge, a l'hivern i a l'estiu, els nous passeigs marítims s'omplen de gom a gom. Allà hi ha els fills i els néts de la immigració. Porten xandalls llampants, es disfressen de ciclista, d'alpinista, de patinador, de motorista, d'explorador, de qualsevol cosa, i s'adornen amb tota mena de genolleres, colzeres, gorres de visera i samarretes universitàries. És un riu immens de parelles abillades amb un gust pèssim formidable. El riu ja no és gris sinó multicolor, ja no està minat per la malaltia, l'odi, la rancúnia, sinó per una certa esperança i també per un cert orgull, perquè aquest riu de gent és el que ha construït la ciutat i ha deixat la seva sang a cada un dels edificis, carreteres, passeigs, ports o fàbriques de Catalunya. De manera que la gent de Barcelona s'ha obert el seu propi passeig i el recorre confiadament…" (Félix de Azúa, 1999, pàg. 139).

En aquest text de l'escriptor Félix de Azúa se'ns ofereix una visió un xic irònica de les circumstàncies observades per aquest escriptor a la ciutat de Barcelona el 1992 –any de celebració dels Jocs Olímpics–; és a dir, una ciutat plena d'optimisme, en una època de creixement econòmic, una ciutat on les classes treballadores tenen més temps lliure i on s'ha produït un cert apogeu d'un tipus de pràctiques esportives que tenen com a escenari principal l'espai públic urbà.

Aquest autor reflecteix, a la seva manera, un important canvi sociològic respecte a tot just unes quantes dècades anteriors, quan no existien ni aquests espais ni algunes d'aquestes pràctiques esportives. En un primer punt, aquest article tracta de mostrar algunes de les causes principals d'aquest canvi.

En segon lloc, el nostre treball tracta d'abordar una anàlisi crítica i comparativa de diferents notícies de premsa, texts de planificació estratègica, declaracions de polítics i tècnics, declaracions de diferents esportistes,[1] entenent tot aquest conjunt de materials com a "discursos",[2] és a dir:

> "Un discurs consisteix en grups d'idees produïdes culturalment o socialment que contenen texts (que contenen signes i codis) i representacions (que descriuen el poder en relació amb els altres). Com a forma de pensament, és freqüent que un discurs representi una estructura de coneixement i poder. Una anàlisi del discurs revela aquestes estructures i ubica el discurs en unes relacions històriques, culturals i socials més àmplies" (Z. Sardar i B. Van Loon, 2005, pàg. 14).

A la tercera part, aquest article se centrarà a presentar el contrast entre els discursos i les pràctiques esportives a l'espai públic urbà, prenent com a exemple els *skaters*, d'una banda, i els immigrants estrangers d'una altra. Ambdós grups són una mostra de les diferents conseqüències i repercussions socials que les seves pràctiques esportives tenen en el conjunt de la ciutat.

Un objectiu transversal d'aquest article és anar combinant l'anàlisi de les pràctiques esportives i els discursos que les acompanyen, tot relacionant-les alhora amb diferents aspectes de les estructures socials, polítiques i culturals de la Barcelona postolímpica que trobem en el seu context.

El "model Barcelona" i l'esport: de la reconquesta dels espais, als espectacles i a l'apropiació ciutadana

> "Un escalador del castell de Montjuïc, un *skater* del MACBA o un patinador de la Diagonal tenen en comú un nou concepte de l'esport, indestriable d'allò que és urbà i del risc. Nens i nenes no juguen gaire als carrers i places, i practiquen l'esport tancats en clubs, però molts joves descobreixen aquest altre llenguatge que afirma la personalitat i expressa contestació" (R. Prades, Otro deporte. *El Periódico,* 5-8-2004).

En aquesta notícia de l'any 2004 podem apreciar que, des del punt de vista d'aquest periodista, la pràctica esportiva a l'espai públic barceloní s'ha anat confirmant com un fet ben evident per a moltes persones i que aquestes pràctiques se'ns presenten alhora a través de nous tipus d'esports, de protagonistes i de valors culturals al voltant d'aquests.

Per veure aquest procés en conjunt, cal començar per reconèixer que aquesta mena de canvis es van produir alhora en altres esferes. Així, a Barcelona, a final dels vuitanta, es va fer un salt de l'esport tradicional dels clubs i les federacions (àmbits d'esport de competició bàsicament) a l'inici del model d'"esport per a tothom", al desenvolupament del *fitness* privat, a l'esport com a salut i qualitat de vida, a l'apogeu de les curses populars… L'esport es va estendre a persones i col·lectius no contemplats abans com a esportistes; es va allargar la pràctica esportiva fins a edats més avançades; es va passar del sistema esportiu tancat al sistema esportiu obert (K. Heineman i N. Puig, 1991), els municipis van desenvolupar regidories d'esport i les polítiques d'instal·lacions esportives municipals van passar a ser una part bàsica dels programes polítics dels partits, tant de dretes com d'esquerres. Els canvis no només es van donar a Barcelona sinó que van afectar també a tot l'Estat espanyol, tal com reflecteixen diferents autors (M. García Ferrando, N. Puig i F. Lagardera, 2002).

Com a conseqüència d'aquests canvis, les pràctiques esportives es van multiplicar i alhora es van estendre també a altres escenaris. Un d'aquests nous escenaris va ser el nou espai públic i, especialment, el que va aparèixer com a conseqüència dels jocs olímpics celebrats el 1992.

La nominació de la ciutat de Barcelona com a seu

[1] Les notícies de premsa seleccionades per a aquest article van de l'any 1992 al 2005. Les notícies procedeixen de diaris com ara: *El País, La Vanguardia, El Periódico, Avui* i altres diaris de tirada més local. La selecció de les notícies s'ha realitzat seguint criteris de rastreig de notícies a través de treball hemerogràfic i a través de diferents cercadors; eren notícies que incloïen referències a espais, esports o grups que situaven les seves pràctiques esportives a l'espai públic. Altres dades procedeixen del mateix treball de camp etnogràfic dut a terme per l'equip d'investigació (Puig i Maza, 2008).

[2] L'anàlisi de discurs que s'utilitza a l'article no és el mètode d'anàlisi de contingut en el sentit tradicional, que se centra en l'anàlisi d'allò que es diu, sinó que tracta de contemplar l'anàlisi de les pràctiques en relació amb allò que es diu, les subjectivitats i metàfores d'allò que hom ha dit o la importància de la posició del subjecte que parla en relació amb la situació o el context referit… La cosa bona d'aquest mètode és que permet una visió més àmplia i contextualitzada d'allò que s'ha dit, davant les limitacions que presenten les anàlisis centrades exclusivament en l'anàlisi de contingut.

olímpica l'any 1986 i la celebració dels jocs l'any 1992, van obrir un període de creació de noves instal·lacions esportives, tant com de noves infraestructures viàries, de telecomunicacions, nous serveis… que posteriorment serien presentats al món com una particular forma de desenvolupament urbà o "model Barcelona".[3] El mateix Fèlix d'Azúa reflectia críticament les conseqüències d'aquest acusat gir de la ciutat cap a l'àmbit esportiu en detriment d'altres àmbits:

> "La cultura física de Barcelona és al cim. A partir de 1993, tothom que vulgui llançar javelines, saltar tanques o fer salts, serà irremeiablement feliç. Hi ha descampats per tota la ciutat, més centres esportius que aparcaments. No es pot demanar més." (F. de Azúa, ¿Era el titánic o una plancha de surf? *El País*, 23-4-1992).

L'influx de l'esport a la ciutat no va parar després de la celebració dels jocs. Altres infraestructures es van anar acabant durant els anys posteriors als jocs, i també es van continuar celebrant esdeveniments esportius de primera magnitud (final de la Lliga Europea de Bàsquet, X Campionats del Món de Natació, Jocs Mundials de Policies i Bombers…). D'altra banda, a través de diferents autors i enquestes es va continuar constatant la importància creixent de l'ús de l'espai públic per a l'esport (García Ferrando, 2005-2006, Ajuntament de Barcelona 2006).

L'elaboració, l'any 2002-2003, de l'anomenat Pla estratègic de l'esport, va significar un pas més en el reconeixement i l'ascens de l'esport com a un element fonamental per al desenvolupament urbà, alhora que es reafirmava en objectius com ara atreure turisme mitjançant l'organització d'esdeveniments esportius de renom, captar empreses de serveis esportius… o dotar les intervencions esportives d'objectius socials.

Un últim punt que ens indica la importància d'aquest impacte progressiu de les pràctiques esportives en el conjunt de l'esfera publica de Barcelona, va ser la nominació de l'any 2007 com a l'any de l'esport a la ciutat i la centralitat en el programa esmentat de l'anomenat "esport social" com a objectiu:

> "Des de l'Ajuntament de Barcelona, treballem per incrementar la cohesió social de la ciutat i mantenir el teixit associatiu, sempre pensant a afavorir la projecció internacional de Barcelona. Hem posat l'accent en l''esport social' com a una activitat històrica, de ciutat, per sobre de les especialitzacions, que posa l'èmfasi en les persones i en els valors de cohesió, solidaritat i superació per sobre de la competició i les infraestructures, ressaltant amb tot això que les organitzacions esportives són indispensables per a la bona salut de la vida de la ciutat" (Any de l'esport 2007. Ajuntament de Barcelona.www.bcn.cat/esports).

En aquest text podem veure, doncs, que l'esport en clau social, és posat ja a la mateixa altura que l'esport espectacle, competitiu o de clubs. Alhora, es reafirma la vinculació de l'esport amb objectius com ara la cohesió, davant discursos d'èpoques anteriors en les quals només es connectava amb aspectes relacionats amb la salut, la qualitat de vida, la promoció esportiva…

Amb declaracions d'aquesta mena s'acaba culminant un cicle on hem assistit a una progressiva emergència d'un "discurs social de l'esport" en el qual es constata el pas d'un esport especialment centrat en esdeveniments mediàtics o de promoció, a un esport que té una importància social que comença a ser cada vegada més rellevant.

Passem a veure a continuació alguns exemples de l'aportació de l'esport a la consolidació d'alguns espais públics apareguts després dels jocs del 92.

L'esport com a generador d'"acupuntures" urbanes. Alguns exemples d'apropiacions espacials mitjançant l'esport

Una interessant llista d'exemples d'allò que ha estat anomenat "acupuntura urbana" ha estat presentada per l'urbanista Jaime Lerner (2005) al llibre que porta aquest mateix títol. Aquestes 'acupuntures' van des de les intervencions purament urbanístiques, (revitalització de petits edificis, millora de carrers, reutilització d'espais en desús…) fins a les intervencions menys materials i tangibles, com pot ser la creació d'un punt de trobada al voltant d'una activitat determinada, o la valoració del paper que poden jugar en la vida urbana espais tan personals com un bar, un petit comerç, un modest club

[3] Aquest model va ser objecte de diferents crítiques amb defensors i detractors sobre la validesa del contingut, la seva eficàcia, la seva originalitat o la prolongació dels efectes a la ciutat fins a l'arribada de nous esdeveniments, com ara el Fòrum de les Cultures de l'any 2004. A favor: "Quaderns de gestió" Ed. Aula Barcelona; crítics: UTE 2004, M. Delgado, 2006… entre d'altres.

esportiu… i, en general, totes les accions de sentit comú que posen en marxa els mateixos ciutadans des de les seves pròpies iniciatives. Així segons Lerner:

> "L'acupuntura urbana no sempre es tradueix en obres. En alguns casos, n'hi ha prou a introduir un nou costum, un nou hàbit, que crea les condicions necessàries perquè es doni la transformació. Sovint, una intervenció humana, sense que es planegi o es realitzi cap obra material, acaba sent una acupuntura" (J. Lerner, 2005, pàg. 7).

Després de la nostra investigació, algunes de les activitats esportives que hem observat a l'espai públic de Barcelona també les considerem com a "acupuntures urbanes" en el sentit donat per Lerner. Vegem-ne tres exemples amb diferents graus, sentits i repercussions.

L'esport com a intervenció intermitent. Pont de Felip II-Bac de Roda

Podríem considerar el pont de Felip II (Bac de Roda) o de Calatrava[4] com un dels exemples més interessants d'infraestructura viària on, des que va ser construït, s'han anat radicant successivament diferents tipus de pràctiques esportives informals, especialment els caps de setmana. Aquest pont es va acabar de construir el 1987; es tracta d'una infraestructura per unir dos barris situats dins d'una zona que es catalogava, en aquell moment, com una "àrea indecisa" –entre els carrers de Felip II i Bac de Roda–, un lloc físicament caracteritzat per la depressió produïda pel ferrocarril. La construcció del pont va facilitar la connexió viària entre els districtes de Sant Martí, Horta-Guinardó i Nou Barris.

Amb el pas del temps, els arcs del pont i també els seus voltants es van anar convertint en part en una infraestructura per a l'esport. Primer ho va ser per a una xarxa de persones provinents de Castella i practicants de la "*tanguilla*" (a hores d'ara cada dia instal·len i desinstal·len el seu joc) i els caps de setmana per a l'ús d'immigrants d'origen equatorià practicants d'equavòlei.[5] Així veia el pont un d'aquests esportistes, en una entrevista de l'any 2005:

Pont de Felip II-Bac de Roda. (Font: Gaspar Maza)

> "Ja veus tu, quin espai més 'maco'. El que passa, que ens agradaria queee… que si ens fessin una pista, això és la… Però tot i així, nosaltres hem buscat un lloc que no fem nosa a ningú i és molt bo; allà ni hi passen cotxes, aquí l'únic que hi passa és el tren. Però les altres coses són formidables per a nosaltres. Fins i tot, avui, potser a l'ombra pot fer una mica de fred, però aquí s'està estupendament. És extraordinari. Una altra cosa… que quan plou, mira també juguem allà (sota el pont), quan plou ens serveix aquesta altra pista del pont. Ens protegeix, i a l'estiu, que fa molta calor, ens posem aquí a l'ombra" (Practicant de *Tanguilla*).

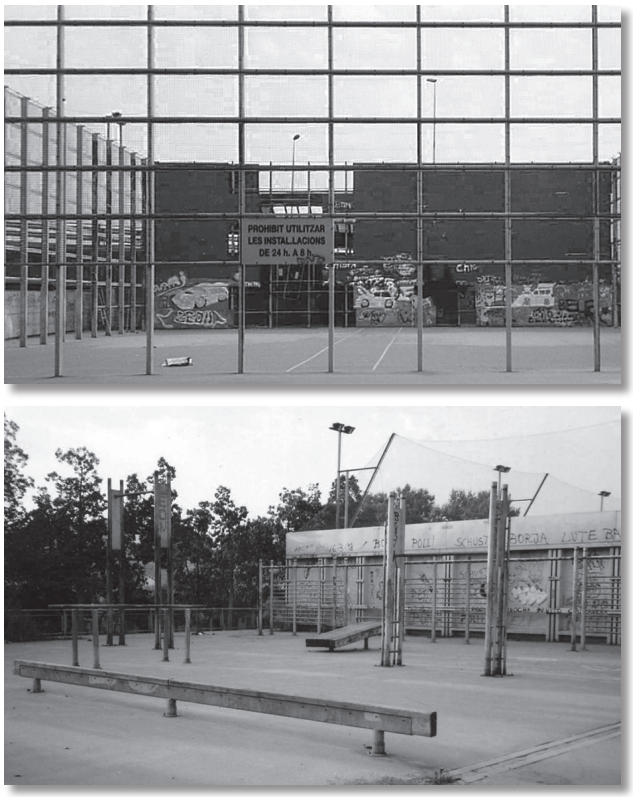
Aquests esportistes, amb les seves pràctiques adaptades a l'estructura del pont, van acabar donant un ús singular i un sentit nou a una infraestructura concebuda inicialment tan sols com un pont.

L'esport com a I+D. Platges

Un dels espais de la ciutat de Barcelona que més van millorar amb les reformes olímpiques i postolímpiques van ser les platges. La platja de la Barceloneta, la Vila olímpica i el Bogatell van anar esdevenint espais cada dia més populars. L'esport és aquí un element secundari, davant les funcions principals que compleixen llocs d'aquesta mena, com ara el lleure o temps lliure. No obstant això, aquest és un lloc especialment important, que reuneix un bon nombre de pràctiques esportives de tot tipus a l'espai públic: ta-

[4] Santiago Calatrava. Arquitecte i enginyer. És un dels arquitectes de més renom mundial. Les seves estructures es caracteritzen per estar inspirades en formes orgàniques naturals. Aquest pont va ser una obra de referència a la ciutat de Barcelona.

[5] Equavòlei: variació del vòlei federat. És un esport practicat principalment per immigrants d'origen equatorià. Aquesta pràctica s'utilitza, també, com a excusa per reunir-se i compartir moments i experiències.

Instal·lacions esportives Bon Pastor. (Font: Gaspar Maza)

katà,[6] gimnàstica de manteniment, surf, futbol, rugbi, pesca esportiva, vòlei platja…

Una xarxa nova d'esportistes que utilitzen la platja són els mateixos investigadors dels centres tecnològics instal·lats recentment en un nou edifici molt pròxim a la zona de la Barceloneta. Un grup d'aquests es dedica a organitzar diferents campionats de vòlei al llarg de la setmana. L'activitat esportiva, segons la seva opinió, és una forma de fer exercici, però també una forma de crear i reforçar vincles personals relacionats amb les seves investigacions.

En una notícia de l'any 2006 podem apreciar millor la visió particular d'aquests investigadors, per als quals un espai públic amb aquestes característiques i tan a prop del lloc de treball és per a ells una "excel·lència" afegida al seu treball:

> "'És que aquí els investigadors, a la tarda, se'n van a jugar a vòlei a la platja, i això no té preu.' 'Aquesta activitat sembla que contribueix a l'excel·lència científica… però, anar-se'n a la platja en lloc de quedar-se al laboratori, no és perjudicial per a la investigació?' 'Al contrari, és molt positiu –contesta la biòloga cel·lular Vanessa Marfil–. 'Aquí hi ha molta gent que treballa moltes hores, sovint més de deu diàries, perquè està fent la tesi o perquè està en projectes d'investigació molt absorbents. I és habitual que després d'un partit hagis de tornar al laboratori, però quan hi tornes ho fas amb més ganes i amb el cap clar. Per a mi és molt positiu'. I després hi ha la gran virtut que al torneig de vòlei es troben investigadors d'àrees diferents, que possiblement algun dia acabaran desenvolupant projectes conjunts" (J. Corbella, Ciència en banyador. Més de 200 investigadors participen en un torneig de vòlei a la platja, que és l'enveja dels seus col·legues estrangers. *La Vanguardia*, 18-6-2006).

En aquesta xarxa podem veure, doncs, una visió de l'esport i l'espai platja com a punt de trobada, intercanvi d'informació i coneixements, tant com a activitat esportiva o recreativa.

L'esport i els seus límits. Pèrgoles del Bon Pastor i Baró de Viver

No sempre l'esport ha funcionat com una acupuntura urbana o ha ajudat al desenvolupament de processos de creació o d'enfortiment de capital social, tal com hem pogut veure als exemples anteriors. Cal reconèixer els límits de l'esport en l'aspecte social (Maza, 2002) i també pel que fa a la seva capacitat d'acupuntura urbana en l'espai públic.

L'exemple dels equipaments esportius sobre les lloses que cobreixen la Ronda del litoral al seu pas pels barris del Bon Pastor i Baró de Viver[7] ens ho van mostrar així en diversos moments. Al principi, l'esport en aquests dos indrets va ser un intent planificat per introduir un ordre en una zona marcada pel desordre i els límits imposats pel riu Besòs i la Ronda del litoral. En aquests dos llocs l'espai esportiu es va construir a sobre del cinturó de circulació i va quedar amb entrades de llum a l'autovia, però també com un focus de soroll abundant.

Els dos espais esportius tampoc no es van integrar del tot a la dinàmica i al context veïnal, ni tampoc van

6 Takatà: és un esport jugat (inventat) a la platja de la Barceloneta, que compta amb un nombre petit de practicants, però que alhora hi són molt assidus. Existeix una Associació Catalana de Takatà i en realitza la promoció especialment el CN Atlètic Barceloneta.

7 Les pèrgoles es van inaugurar l'any 1992 i van ser obra dels arquitectes Josep Ignasi de Llorens i Alfons Soldevilla.

trobar prou força per atreure la pràctica esportiva de persones d'altres llocs més pròxims. L'excés de soroll provinent de les vies del cinturó, el disseny poc atractiu de les instal·lacions esportives, la seva falta de manteniment, la manca de programes de promoció, va fer que aquest espai evolucionés més cap a un "no lloc" que cap a un lloc de trobada i relació, malgrat diferents esforços conscients per reconduir-lo, com ens explicava un tècnic municipal:

> "La Pèrgola, a fora, té una pista, una zona d'exercicis gimnàstics. La pista s'ha deixat com una pista de lliure ús, perquè fa un temps es va intentar dinamitzar-la i poder veure si hi havia gent que volia venir aquí, llogar-la i utilitzar-la, però no; a veure, hi ha molta reticència de la gent a anar a Baró de Viver i, després, hi ha molta tendència a Baró de Viver que, això és nostre i hi vinc quan em dóna la gana. Per tant, tant hi fa si algú ha pagat 10 euros per llogar la pista i la troben ocupada… s'hi posaven pel mig… tensió i molts problemes. A la conclusió que arribem és que això ha de ser un espai d'accés lliure. La pèrgola ha acabat sent un espai que s'ha cedit al club de lluita perquè faci la seva activitat, com si fos un local, però una mica més gran" (Tècnic Municipal Districte San Andreu).

En general, l'esport, tal com podem veure en la major part dels exemples, s'ha adaptat bé a espais amb característiques ben diferents entre ells: ponts, túnels, espais de regeneració, platges. Podem veure també que en la majoria dels casos l'esport ha fet un aportament a tall del que podríem considerar com a "recepta urbana";[8] una aportació "civilitzatòria" d'espais que la reforma urbanística solament va poder concloure d'una forma parcial. S'ha adaptat especialment bé a infraestructures on fins i tot el projecte esportiu no n'era l'element central. Ha ajudat a generar diferents xarxes socials (des de persones locals a immigrants nacionals, immigrants estrangers, científics, turistes…).

No obstant això, no sempre l'acupuntura esportiva s'ha pogut completar (Baró de Viver, Bon Pastor, per exemple). En aquests llocs també va estar altament condicionada pel tipus de disseny i molt especialment per un tipus de gestió que no es va acabar d'articular bé amb la població del seu voltant.

Dels espais a les persones. *Skaters versus* immigrants. Herois i víctimes de la postmodernitat

> "Els turistes es converteixen en errants i posen els sons de l'enyorança de la llar per sobre de les realitats casolanes: perquè així ho volen, perquè ho consideren l'estratègia de vida més raonable "donades les circumstàncies", perquè els plaers reals o imaginaris de la vida del recol·lector de sensacions els han seduït. Però no tots els errants estan en moviment perquè prefereixin estar en moviment a quedar-se quiets. N'hi ha molts que potser s'haurien negat a embarcar-se en una vida de vagareig si els ho haguessin preguntat, però el primer que es va fer no va ser precisament preguntar-los res […] Consideren la seva condició tot, menys la manifestació de la llibertat. La llibertat, l'autonomia, la independència –si és que arriben a aparèixer al seu vocabulari- es presenten invariablement en el futur. Per a ells, ser lliure significa no haver de deambular. Tenir una llar i tenir permís per romandre-hi a l'interior. Ells són els rodamons" (Z. Bauman, 2001, pàg. 117).

Per al sociòleg Z. Bauman els turistes, d'una banda, i els rodamons d'una altra, constitueixen una metàfora de la divisió de classes de la nostra època actual, que l'autor cataloga com a postmoderna. Z. Bauman ens assenyala que en la postmodernitat un determinat grup de persones viu una vida folgada, amb plena llibertat d'elecció, mentre que un altre grup es troba totalment encadenat al seu destí.

De la Barcelona postolímpica a l'actualitat, dos dels grups que més s'han acabat significant amb les seves pràctiques esportives a l'espai públic han estat, d'una banda, els *skaters* (casualment, una bona part d'aquests, turistes d'origen estranger) i d'altra banda, diferents grups d'immigrants procedents especialment de l'Índia, el Pakistan o l'Amèrica llatina, constrets per un altre tipus de projectes, més relacionats amb la millora econòmica i de qualitat de vida.

Vegem alguns dels discursos sobre aquest tema i les diferents motivacions que han portat aquests grups a vincular les seves pràctiques esportives a l'espai públic. L'esport és aquí més una metàfora de les diferències socials i culturals que no pas una acupuntura urbana.

[8] www.recetas urbanas.org. En aquesta pàgina web de l'arquitecte sevillà Santiago Cirugeda es recullen diferents experiències d'intervencions a tall de recepta urbana per a la recuperació social d'espais buits, solars abandonats… Per a aquest autor, la millora d'aquests espais passa també per saber aprofitar les deficiències, ambigüitats, silencis, dubtes… que les reglamentacions urbanístiques mostren sovint pel que fa a aquests llocs.

Skaters

> "Et sents lliure; el *skate* va néixer al carrer; el *skate* és un esport que serveix per expressar-se, per donar missatges, per a l'alliberament d'energies físiques… La taula no és una joguina. I no ho és perquè quan t'hi poses al damunt és una cosa tan creativa que es converteix en una forma fantàstica de descarregar l'adrenalina. És com un vici" (M. Díaz Prieto i K. Manresa, Locuras adolescentes. *La Vanguardia*, 19-12-1990).

Declaracions d'aquesta mena solen ser habituals entre els *skaters* en relació al valor que atorguen al seu esport i a l'espai que aquest ocupa en les seves vides. Als seus discursos apareix una combinació d'idees de resistència amb altres de relacionades amb l'individualisme i la creativitat, que troben a l'espai públic el seu escenari principal.

> "Comences per ser el marginat de la classe, al metro tothom et mira malament, els pares no entenen aquesta mania de patinar i, a poc a poc, et vas adonant que no t'interessa estudiar per ser algú, perquè de fet ja ho ets; i el *skate* et treu ja de petit d'aquest cercle quotidià i et posa de ple en la vida del dia a dia, del plaer i l'alegria del patí, a un pas de la velocitat i a un altre de l'acrobàcia" (X. Sastre, Cantos rodados. *La Vanguardia*, 9-12-2000).

La particular psicogeografia dels *skaters* converteix els seus practicants en investigadors permanents de l'espai urbà, cercadors de tresors, redescobridors de les innovacions urbanístiques que apareixen després de les reformes de carrers, places, entorns d'edificis emblemàtics…

> "Et pots passar hores donant-hi voltes i estudiant les baranes, els caires de les voreres, els bancs, amb el patí sota el braç… I ho intentes fins que aconsegueixes saltar, girar i volar, amb el temps. Així et treus un pes de sobre, un pes que no només és l'èxit en ell mateix; també recarregues confiança i els teus ulls ja busquen una altra zona" (X. Sastre, Cantos rodados. *La Vanguardia*, 9-12-2000).

Una part d'aquest col·lectiu *skater* ha trobat en l'espai públic urbà el lloc on afirmar la seva presència, el lloc en el qual els esportistes utilitzen les seves pràctiques com a via per a viure en una realitat paral·lela o per a afavorir el desenvolupament de nous estils de vida i d'identitat[9] (M. Castells, 1997; Z. Bauman, 2001).

Immigrants

> **P.** Des de quan utilitzes aquest parc?
>
> **R.** Des que el van fer, aquest parc, perquè jo visc aquí al costat. El que passa és que abans no hi venia gent. Des de fa un any i escaig, dos anys, ja va venint més gent a jugar… I jo, doncs, sempre, els caps de setmana, si no sóc aquí, sóc allà, o amb les criatures, o si no, aquí, jugant amb els col·legues…
>
> **P.** Coneixes els que hi vénen?
>
> **R.** A aquests no. Aquests són nous, són brasilers.
>
> **P.** Qui acostuma a venir aquí?
>
> **R.** Acostuma a venir una mica de tot… Peruans, equatorians… acostumen a venir, aquest… algun brasiler, catalans que vénen aquí i gitanos que hi tenen un bon equip.
>
> **P.** Us agrupeu sempre per nacionalitat?
>
> **R.** Si hi ha poca gent, ens barregem, si hi ha molta gent, doncs, cadascú amb el seu equip.
>
> **P.** Què és el que t'agrada tant, del futbol?
>
> **R.** La conya que hi ha sempre. La conya, riure. I fer una mica d'esport. Riure una estona amb els col·legues quan la caguen… Jo he fet més amics aquí que no pas rondant d'un lloc a l'altre. Per aquí hi passa molta gent.

En les declaracions d'aquest immigrant podem veure un "discurs" molt diferent del dels *skaters*, tant per l'ús i el paper atribuït a l'esport, com per l'espai públic on se situen.

El primer espai on vam poder veure immigrants fent esport a l'espai públic va ser el cèntric barri del Raval. Aquest barri, durant els noranta, va ser retratat amb innombrables articles parlant, en especial, dels pakistanesos, unes vegades asseguts a la Rambla del Raval i d'altres jugant al criquet. El seu joc es va convertir, així, en una cosa exòtica a la ciutat, tant perquè eren esports poc habituals, com pels llocs públics on es practicaven, davant de la nul·la existència d'instal·lacions per a aquests esports.

Les notícies sobre la presència dels esports dels immigrants a l'espai públic va ser continuada amb l'atenció suscitada per la presència d'immigrants llatinoamericans jugant a futbol o a l'equavòlei a diferents parcs i descampats de la ciutat (Suñé, 2004).

La seva presència massiva en alguns d'aquests, va donar lloc a l'elaboració d'investigacions i enques-

[9] Vegeu M. Castells, *La era de la información,* vol. II. Alianza Editorial, 1997.

tes[10] sobre una cosa que va ser vista com un nou fenomen urbà, en el context d'uns parcs fins a aquells moments considerats com a molt tranquils:

> "Diversos aspectes expliquen, segons els experts, l'èxit popular de les zones verdes; el repunt de la natalitat, la utilització cada vegada més sovint dels parcs, per part dels adolescents, com a espais de relació, i sobretot la presència significativa d'una nova immigració, són potser els més importants. Jordi Campillo –gerent de l'Institut Municipal de Parcs i Jardins– apunta que els immigrants procedents d'altres països i d'altres continents porten amb ells, a Barcelona, una cultura molt associada a l'aire lliure. A més a més, les seves condicions de vida en aquesta ciutat no són les òptimes; habitatges petits i en males condicions, ingressos escassos, dificultats de desplaçament, falta de segona residència. Per això, sobretot els diumenges i quan arriba el bon temps, no és estrany veure'ls passar el dia al parc, practicant esport o fins i tot menjant. Caldrà habilitar, per exemple, àrees de *picnic*, canviar les papereres, les taules, que els usuaris puguin disposar de zones d'ombra que no siguin de gespa, sinó de materials més resistents" (R. Suñé, Parques multiusos. El uso intensivo de las zonas verdes de Barcelona obliga a redefinirlas y a invertir en rehabilitación. *La Vanguardia*, 23-11-2004).

Podem veure en aquesta notícia una barreja d'interpretació cultural (immigrants amb una presumpta cultura d'aire lliure) amb altres arguments socials molt més concrets i precisos (males condicions d'habitatge, economia…) alhora que una intenció raonable: adaptar el mobiliari o el disseny als nous usos.

En un altre article de l'any 2004, es recalcava el motiu de la presència d'aquests grups als parcs, tot fent ressaltar, una altra vegada, la modèstia econòmica com una de les principals causes que havia portat els immigrants a ocupar els parcs cada diumenge. Al mateix article apareixien també unes interessants declaracions de diferents immigrants en què comentaven aquestes pràctiques i la relació d'aquestes amb la seva situació actual.

> "Aquí la gent s'assabenta que la cosina de Guayaquil ha tingut un altre fill. Els emigrats s'adonen que les seves penes i alegries són semblants. 'Els llatinoamericans són molt de la seva família –diu l'advocada Dulce María Anchundia, presidenta de l'associació llatinoamericana Manos Unidas– a mesura que la seva situació econòmica millora, fan altres coses, com qualsevol ciutadà: s'integren'. Aleshores, mentre s'alliberen del desarrelament es reuneixen els diumenges als parcs, un costum que no van portar del seu poble. "Allà anem als parcs igual que vostès: passegem i quan ens ve gana anem en un restaurant –diuen Carlos i Elena– però aquí la gent no té diners per a restaurants i passa el dia al parc" (L. Benvenuty, Los paseantes de la esperanza. *La Vanguardia*, 23-11-2004.)

En aquestes declaracions veiem aparèixer una altra discordança important respecte a la motivació *skater*. La preocupació per l'economia, per la família, són primordials per als immigrants, mentre que els *skaters* troben les seves raons en l'expressivitat personal, en el desafiament individual, en la creació original d'un truc determinat amb el patí. Quant a la seva visibilitat, també ens trobem que mentre els *skaters* utilitzen l'espai públic urbà com a escenari, alguns dels immigrants, especialment els que no tenen papers, es veuen forçats a refusar-ho per no ser vistos, o a anar a zones menys visibles.

Amb la constatació d'aquestes diferències per part d'aquests dos grups veiem, doncs, també, una part de la cara més negativa de la postmodernitat referida per Z. Bauman i la seva famosa metàfora sobre la dualitat social que representen els "turistes i els rodamons". També ens recorda la necessitat de mirar aquestes pràctiques esportives no solament com a esport sinó també com el reflex de diferents condicions socials; com ara l'expressió de grups que es troben en posicions estructurals subordinades en diferents graus i nivells.

Rèpliques a la informalitat. El simulacre com a solució. Les opinions de veïns, polítics, institucions, gestors municipals

En aquest punt analitzarem un altre tipus de discursos que creiem que també és important de tenir en compte per acabar de comprendre el conjunt de mirades sobre l'esport a l'espai públic urbà. Ens referim als discursos de les persones que no practiquen esport en aquests espais, però que per la seva banda, a causa de la seva posició, tenen una influència molt gran en el desenvolupament o la limitació d'aquestes activitats o bé en l'emergència d'una opinió pública determinada.

Així, acostuma a ser habitual que siguin els veïns més propers a aquestes zones els que mostren les principals queixes per allò que consideren una "ocupació de

[10] Òmnibus, setembre, 2004. Ajuntament de Barcelona.

l'espai". Un exemple d'aquest tipus van ser els veïns de la plaça dels Països Catalans, al barri de Sants, respecte a les pràctiques de *skate* en aquesta (malgrat la indiferència que van mantenir cap a elles durant anys):

> "Els *skaters* qüestionats. La tribu urbana dels *skaters* ha deixat de ser indiferent per als veïns del parc de l'Espanya Industrial i la plaça dels Països Catalans, un autèntic punt de referència per a aquests practicants" (*Línia Sants*, 22-març 2006).

Un altre tipus de veïns contraris a aquests esports són les institucions al costat de les quals es practica el *skate* d'una manera intensiva, com és el cas de l'entorn del museu MACBA. Aquesta institució s'ha mostrat ideològicament més tolerant, encara que amb objeccions:

> "Ens trobem forçats a tenir-los en consideració, perquè el MACBA ha de mantenir un diàleg obert entre el barri i l'edifici i perquè tenim ambició de contemporaneïtat i de joventut… Encara que hi ha una convivència i una adaptació respectuosa als diferents usos, estem estudiant delimitar la zona i delimitar l'espai que ocupen els *skaters* amb l'entrada al museu" (R. Fontova, El MACBA limitará la "pista" dels "skaters" para evitar accidentes. Difícil convivencia entre una instalación cultural y una práctica popular. *El Periódico*, 5-10-2002).

Les declaracions dels polítics i dels responsables municipals constitueixen una part fonamental a tenir en compte dins les respostes a aquest tipus de pràctiques esportives a l'espai públic. En aquest punt, allò que es destaca en molts articles és un primer moment de reconeixement cap a aquests esports, seguit a continuació de la necessitat d'una solució a la seva presència, ja sigui a través de la segregació, o bé mitjançant el seu control:

> "Josep Maria Luchetti (gerent del districte de Ciutat Vella) assegura que 'si no hi ha saturació de *skaters* no es trencarà l'equilibri multicultural que hi ha a la plaça'. Segons la seva opinió, el *skate* no genera problemes amb turistes i passejants, encara que colonitzi la rampa. No volem ni fomentar-ho, ni eliminar-ho, però si a causa de la seva difusió a Internet augmenta massa, sí que tindrem un problema, perquè acabaria expulsant altres usuaris". (R. Fontova, El MACBA limitará la 'pista' dels 'skaters' para evitar accidentes. Dificil convivencia entre una instalación cultural y una práctica popular. *El Periódico*, 5-10-2002.)

La preocupació generada per les pràctiques esportives dels *skaters* també es repeteix respecte a les pràctiques esportives dels immigrants. D'aquests grups, preocupa l'ocupació que fan de l'espai, la possibilitat de conflictes amb altres grups, la brutícia que generen amb le seves activitats. L'elevada presència d'immigrants als parcs ha acabat provocant també les reaccions dels mateixos polítics, amb posicions que van des de les que tendeixen al control a les que els veuen com una oportunitat o un nou repte:

> "El repte, afegeix Mayol, és el d'adaptar-nos a una realitat nova i per fer-ho ens cal una gran flexibilitat mental. No podem resistir-nos al fet que aquestes persones facin un ús de picnic dels parcs. La presència intensiva desgasta, deteriora, però no es pot prohibir" (R. Suñé, *Parques multiusos*. *La Vanguardia*, 23-11-2004.)

En conclusió, mentre que els periodistes donen constància d'aquests espais i d'aquests esports, especialment a partir dels incidents, de les pors que provoquen o de la sobreocupació que produeixen… els polítics responen als periodistes i a la ciutadania amb propostes de "responsabilitat", preocupació, o noves reglamentacions com a solució.

Així doncs, finalment, podem veure que des del conjunt dels no practicants es despleguen tot un seguit d'idees i discursos, més o menys respectuosos, que ràpidament esdevenen vigilants i discriminadors, tant sobre els esports com sobre els espais o els mateixos grups. Com a solució més habitual tendeixen a decantar-se per projectes d'àrees especialitzades per a practicar-los, on es pugui concentrar, segregar, o simular allò que primerament ha aparegut lliurement a l'espai públic.

Conclusions

Una bona part de les pràctiques esportives i discursos que hem estat examinant tenen els inicis entorn de les reformes urbanes i les noves instal·lacions construïdes amb motiu dels jocs olímpics de 1992. Després d'un primer moment d'apogeu de l'esport espectacle, es va produir una evolució en els discursos esportius oficials, per tal de posar-se en sintonia amb els canvis produïts. Als discursos de suport als grans esdeveniments esportius i la promoció esportiva, s'hi va incorporar també el discurs de la promoció de l'esport com a vincle de cohesió social.

En aquest trajecte han estat les mateixes pràctiques

esportives les que s'han mostrat tant o més efectives que els discursos, tal com hem pogut veure als diferents exemples d'acupuntura urbana o a les accions de cohesió social que determinades xarxes d'esportistes han emprès des dels seus interessos i iniciatives particulars.

També hem constatat la necessitat de tenir en compte l'existència d'unes determinades condicions socials a l'hora d'abordar una anàlisi cultural de l'esport. Així, han estat motivacions molt diferents les que han portat grups, com és el cas de *skaters* i els immigrants, a situar les seves pràctiques a l'espai públic. Les pràctiques esportives dels uns i dels altres tenen significats oposats i provoquen reaccions i discursos de signe diferent, com a conseqüència de les diverses posicions socials que tots dos grups ocupen en el conjunt de la vida urbana. L'anàlisi de les pràctiques esportives i dels discursos en l'espai públic ens fa, doncs, conscients de la necessitat d'una anàlisi d'allò que és social tant com de l'aspecte cultural, igual com de les condicions en les quals han estat produïts.

Des d'una altra perspectiva, també podem veure que s'ha produït una certa contradicció entre el reconeixement discursiu d'aquest tipus de pràctiques esportives (plans estratègics, per exemple) i les respostes institucionals que s'hi donen des del dia a dia. Malgrat que el respecte envers aquestes activitats s'ha mantingut fins a l'actualitat, en diferents ocasions s'han generat conflictes i tensions, unes vegades provocades pels veïns més pròxims a aquests espais i altres vegades provocades per les reglamentacions d'ús de l'espai públic.

Les respostes a aquestes tensions tendeixen a decantar-se per la normativització d'aquestes activitats esportives, per la reglamentació de l'espai públic, per la recerca de control i en el cas més concret de les activitats de *skaters* i immigrants, per la segregació en espais delimitats, cosa que limita totes les possibilitats de capital social que en la seva expressió més informal ens poden continuar oferint.

Bibliografia

Ajuntament de Barcelona (2006). *Enquesta sobre hàbits esportius*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Bauman, Z. (2001). La *posmodernidad y sus descontentos*. Madrid: Akal.

Camino, X. (2003). Una apropiación informal del espacio urbano a través del deporte: La Foixarda de Barcelona y la escalada. A X. Medina i R. Sánchez, *Culturas en juego. Ensayos de antropología del deporte en España*. Barcelona: Icaria.

Castells, M. (1997). *La era de la información. El poder de la identidad*. Madrid: Alianza, Vol. 2. 1997.

De Azúa, F. (1999). *La invención de Caín*. Madrid: Alfaguara.

Delgado, M. (2005). *Elogi del vianant. Del "model Barcelona" a la Barcelona real*. Barcelona: Edicions de 1984.

García Ferrando, M. (2006). *Postmodernidad y deporte: entre la individualización y la masificación. Encuesta sobre hábitos deportivos de los españoles*. Madrid: Consejo Superior de Deportes, Centro de Investigaciones Sociológicas.

García Ferrando, M.; Puig, N. i Lagardera, F. (2002). *Sociología del deporte*. Madrid: Alianza Editorial.

Lerner, J. (2005). *Acupuntura urbana*. Barcelona: Institut d'Arquitectura Avançada de Catalunya.

Maza, G. (2004). El capital social del deporte. A T. Lleixa i S. Soler, *Actividad física y deporte en sociedades multiculturales. ¿Integración o segregación?* Barcelona: Ice-Horsori.

Puig, N. i Heineman, K. (1991). El deporte en la perspectiva del año 2000. *Papers,* núm. 38, pàg.123-141.

Puig, N. i Maza, G. (coords.) (2008). L'esport en els espais públics urbans. Monogràfic d'*Apunts. Educació Física i Esports* (91).

UTE Unió Temporal d'Escribes (2004). *Barcelona marca registrada*. Barcelona: Virus Editorial.

Sardar Z. i Van Loon B. (2005). *Estudios culturales para todos*. Barcelona: Paidós.

Urbanisme i esport: anàlisi de les pràctiques esportives informals a l'espai públic de Barcelona

FRANCESC MAGRINYÀ
Enginyer de Camins, Canals i Ports
Doctor en Urbanisme
Professor de la Universitat Politècnica de Catalunya. Barcelona
francesc.magrinya@upc.edu

Francesc Magrinyà

Resum

Aquest article es proposa de revisar el concepte d'espai públic i el sentit de l'ús que en fan els ciutadans. Per fer-ho, s'estudia, en primer lloc, l'evolució del concepte i, en segon lloc, s'analitzen les pràctiques esportives informals que es produeixen als espais de Barcelona, com a exemple d'aplicació del concepte. Per fer-ho, s'utilitzen els resultats de la investigació duta a terme al voltant de les xarxes socials esportives, sobre una mostra de 30 espais i més de 60 xarxes de la ciutat de Barcelona (Puig i Maza, 2008).

Com a resultat de l'anàlisi s'ha constatat que el concepte d'espai públic presenta una crisi a causa de la transformació que experimenten els nous usos de l'espai i per l'apogeu dels espais d'ús col·lectiu de gestió privada, generats a les noves àrees de centralitat.

Paraules clau

Postmodernitat, Projecte urbà, Espai públic, Esport, Conflicte, Barcelona.

Abstract

Urbanism and Sport: Analysis of the Informal Sporting Practices in the Public Space of Barcelona

This article proposes to review the concept of public space and the sense of its use by the citizens of the city. To achieve this, it studies, in first place the evolution of the concept and, in second place, it analyses the informal sporting practices, which generate themselves in the public spaces of Barcelona, as an example of the application of the concept. To this end, results are used from the research conducted into the social sporting networks from a sample of 30 spaces and more than 60 networks, in the city of Barcelona(Puig and Maza, 2008).

By way of results of the analysis, the concept of public space is confirmed as presenting a crisis owing to the transformation suffered by the new uses of the space and owing to the climax of collectively used, privately managed spaces, generated in the new central areas.

Key words

Postmodernity, Urban Project, Public Space, Conflict, Barcelona.

Espais públics: de quins públics parlem?

La imatge nostàlgica d'esport a la ciutat que ens ve a tots al cap és la dels nens jugant al carrer. Però, al costat d'aquesta, apareix com a contrapunt la imatge del senyal de "prohibit jugar a pilota" a l'espai públic. Trobem aquesta contradicció als espais de Barcelona, on les ordenances cíviques aprovades recentment, prohibeixen explícitament la pràctica d'esport en l'espai públic, si es considera que molesten els veïns i, malgrat això, es continuen desenvolupant pràctiques esportives informals als espais públics.

El concepte d'espai públic és, fins a un cert punt, contradictori. És reivindicat com un espai central per a l'exercici de la ciutadania (Borja i Muxí, 2001), però es desenvolupa un apogeu dels centres comercials considerats com els nous espais col·lectius de referència de propietat i de gestió privada.

En el cas de Barcelona, els espais públics van passar de ser una reivindicació, amb programes molt precisos, d'una població que reclamava equipaments durant la transició democràtica, a ser dissenyats com a mers decorats sense programa. A hores d'ara, parlem d'espais públics i no sabem ni a quins espais ni a quins públics ens referim.

Tota aquesta suma de contradiccions ens planteja

revisar el concepte d'espai públic i el sentit de l'ús que en fan els ciutadans. Per fer-ho, ens proposem, en primer lloc, analitzar l'evolució del concepte i, en segon lloc, analitzar les pràctiques esportives informals que es produeixen als espais de Barcelona. Per fer-ho, utilitzarem els resultats d'una investigació sobre una mostra de 30 espais i més de 60 xarxes de pràctiques esportives informals de la ciutat de Barcelona (Puig i Maza, 2008). D'aquesta manera, podrem conèixer les condicions de l'emergència d'aquest tipus de xarxes socials en un període de transició del concepte d'espai públic.

De l'espai públic de la revolució liberal a l'espai col·lectiu de la postmodernitat

La conceptualització d'espai públic ha anat evolucionant amb el temps. De fet, les pràctiques que es generen als espais urbans són la superposició i la interacció entre les diferents concepcions d'espai i de públics al llarg del temps. A continuació, plantejarem un esbós de les característiques més significatives dels canvis dels actors que exerceixen el poder sobre l'espai, els elements de legitimitat per exercir aquest poder i les implicacions sobre els espais urbans.

Seguint les tipologies de poder de Weber sobre la ciutat aristòcrata i la ciutat plebea, la classificació proposada per Lefébvre entre poder feudal, comercial i industrial i l'anunci d'una nova fase crítica (Lefébvre, 1968), igual com la distinció elaborada per Harvey entre l'etapa del capital i la postcapitalista (Harvey, 1990), proposem una lectura evolutiva dels espais, segons l'esquema de tres poders: feudal, capitalista i financer, i la distinció entre les fases comercial i industrial dins de l'època del poder capitalista (Magrinyà, 2002), que ens ajudin a comprendre en perspectiva el concepte d'espai públic (vegeu *fig*.1). En aquest esquema el poder feudal estaria representat pel mecanisme de delegació del poder del rei a la noblesa, com a forma de legitimació de l'aristocràcia. El poder capitalista, alhora, es trobaria legitimat per la propietat privada liderada per la burgesia, com a nou actor de la societat. Finalment, el poder financer quedaria caracteritzat pel fet que els capitals traspassen fronteres i els seus gestors estan per sobre del pacte entre el poder burgès associat a la propietat privada i el poder polític decantat en l'Estat modern (vegeu *fig. 1*). Seguint aquest procés evolutiu, constatem que en aquesta última etapa la propietat privada queda supeditada al sistema financer internacional representat a les borses de la globalització (Nova York, Londres, Tòquio). Ara ja no es tracta només d'un equilibri entre dret públic i dret privat en el marc d'un estat, sinó que apareixen gestors privats de les noves centralitats que imposen les seves regles de joc més enllà dels estats i les seves administracions, tot condicionant el control del sòl públic.

La transició de l'espai públic considerat com a esfera pública a l'espai col·lectiu com a punt de relació individualitzada

El canvi i la transició de l'àgora grega a la plaça central associada al mercat, a les poblacions feudals emmurallades, va representar la presa de poder per part de la noblesa en l'etapa feudal. La transició al poder capitalista va ser liderada per l'aparició del concepte d'espai públic associat a la noció d'esfera pública, propi de l'època liberal del segle XVIII. La burgesia reclamava un espai de debat d'idees, que es concretaven als cafès literaris, basat en la raó crítica com a element per defensar els seus interessos i la seva legitimitat, davant l'espai del poder polític tradicional (Habermas, 1978, p.38). Els "*squares*" londinencs o els exemples parisencs de la Place des Vosges i de la Place Royale en el segle XVIII, mostren que la nova burgesia es reunia, es mostrava i exercia el seu poder d'influència en aquests nous espais.

Posteriorment, ja en l'evolució de la fase comercial a la fase industrial, es va generar una transició del model de la família burgesa com a unitat autònoma cap a la família com a unitat de consum; d'aquesta forma s'inicia un procés de major presència de l'Estat (Habermas, 1978, p.149). De fet, l'administració va augmentar la seva presència, va delimitar el rol preponderant de la família burgesa en l'etapa inicial, i va limitar el domini de la propietat privada a través de les ordenances, cosa que genera el que Benevolo va anomenar etapa postliberal (Benevolo, 1982). Però l'Estat va construir, alhora, un sistema d'equipaments (parcs urbans, bulevards, mercats i xarxes de serveis urbans) generadors de l'espai públic tal com el coneixem avui.

En la transició a l'etapa actual, associada al poder financer, es constata que l'origen legitimador de la

Tipus de poder	Poder feudal	Poder capitalista		Poder financer
		Comercial	Industrial	
Forma de poder	Delegació	Propietat privada	Dret públic + Propietat privada	Sistema financer internacional + Dret públic + Propietat privada
Actors del control del sòl	Propietat de la noblesa	Propietat privada	Estat + Propietat privada	Gestors privats de noves centralitats + Estat + Propietat privada
Espai de relació privilegiat	Jerarquia dels tres estaments	Família burguesa	Família com a unitat de consum	Individu com a unitat de consum
Tipologia d'espai predominant	Espai polític	Espai polític + Espai públic	Espai polític + Espai públic	Espai polític + Espai públic + Espai col·lectiu
Organització urbana	Població	Barri/Ciutat	Aglomeració	Metròpolis
Forma de relació	Proximitat	Proximitat al centre	Accesibilitat	Connexió
Unitat urbana d'intervenció	Parcel·la com a valor d'ús	Parcel·la com a valor de canvi	Intervies com a unitat mínima d'intervenció	Àrees de Nova Centralitat
Tipus d'espai privilegiat	Àgora + Mercat	*Squares* + Mercats	Places i parcs + Mercats + Eixos viaris i sistemes d'equipaments	Places i Parcs + Espais efímers + Mercats + Centres comercials + Centres culturals
Tipus de pràctica esportiva privilegiada	Jocs tradicionals	Jocs tradicionals + Esports moderns en clubs privats	Jocs tradicionals + esports moderns en clubs privats i equipaments públics	Jocs tradicionals + Esports moderns en clubs privats i Equipaments públics + Pràctiques esportives postmodernes en espais col·lectius (privats o públics)

Figura 1
Tipologies espais i relacions segons els tipus de poders al llarg de la història. (Font: elaboració pròpia)

classe burgesa a través de l'esfera pública, i la seva concreció en l'espai públic a través del discurs de la racionalitat, ha quedat en suspens. En l'etapa burgesa, l'espai públic es va reivindicar com un espai essencial d'allò que és comunitari i d'allò que és públic, però en l'actualitat s'observa que l'espai públic està en crisi. L'ideal comunitari es reivindica al costat d'una tendència individualitzadora que és contradictòria amb el mateix concepte de comunitat, tal com assenyala Bauman. Estem en una etapa en la qual es reivindica l'espai públic, però la tendència és anar cap a espais col·lectius, individualitzats en l'espai i en el temps (Bauman, 2003). Els espais de decisió ja no són tan sols els espais públics, sinó que s'hi sumen els espais col·lectius de caràcter privat. En aquest escenari és important assenyalar que a l'espai polític i a l'espai públic s'hi ha afegit l'espai col·lectiu, plantejat aquest últim com a aliè al control polític tradicional, i on les xarxes de relacions busquen espais intersticials a l'espai formal representat per l'espai públic (Delgado, 1999).

Un canvi d'escala que transforma els tipus de relacions entre els habitants

Al costat de la transformació de l'essència de l'espai públic s'ha produït una reorganització d'allò

que és urbà. La forma d'organització de l'etapa de poder feudal era la del poble que tenia una plaça que era el centre d'activitat i de representació social. Amb l'entrada del poder capitalista es va produir l'emigració camp-ciutat i les poblacions van canviar d'escala, i es van passar a imposar les ciutats amb els seus múltiples barris (fase comercial), i més tard les aglomeracions (fase industrial). En aquest escenari, les relacions de proximitat, ja no eren les úniques. Primer va aparèixer el concepte de proximitat al centre de la ciutat (centralitat) i, després, el concepte d'accessibilitat als diversos centres urbans, en el qual els eixos viaris, places i bulevards es van convertir en els nous espais de representació. Finalment, en l'etapa del poder financer ha sorgit el principi de connexió associat al trobament individualitzat per interès, al marge dels espais tradicionals de trobada generats per relacions de proximitat. Als sistemes tradicionals de centralitat s'ha desenvolupat un sistema paral·lel de centralitats associat al nou sistema de producció, distribució i consum (Dupuy, 1991), del qual han sorgit les àrees de nova centralitat (Herce i Magrinyà, 2002).

Des de la perspectiva de l'espai per a les pràctiques esportives observem que transitem de la plaça del poble al "*square*" de barri en la fase comercial i a l'equipament urbà en la fase industrial. En aquest últim escenari, el que importa és l'accessibilitat als serveis i, entre ells, als equipaments esportius. En una tercera etapa, apareix una nova generació de xarxes, els actors de les quals actuen com a facilitadors de serveis, siguin públics o privats, que es distribueixen amb lògiques espacials diferents. Aquest és el cas de les diferents distribucions espacials dels practicants dels clubs de futbol, segons tipologies (clubs elitistes, clubs de proximitat, etc.) (Grossjean, 2006). Ja no pesa el criteri de la distància com a un element determinant, segons la lògica *christalleriana* tradicional. El que pesa és el caràcter d'espai col·lectiu on s'ofereix un servei, independentment dels espais tradicionals. En paral·lel, els espais públics es troben en un procés de privatització *de facto* a través de nous operadors privats, en el qual del concepte d'espai públic es tendeix a l'espai col·lectiu. Un exemple paradigmàtic és la privatització dels espais de joc al Parc de Luxemburg a París, inimaginable fa pocs anys (vegeu *fig. 2*).

Figura 2
Privatització de l'espai públic al Parc de Luxemburg a París.
(Font: elaboració pròpia)

En aquest escenari ja no es té en compte la proximitat com a únic paràmetre d'accessibilitat, sinó que emergeix

Figura 3
Comparació de les relacions associades al comerç entre un mercat i un centre comercial.
(Font: elaboració pròpia)

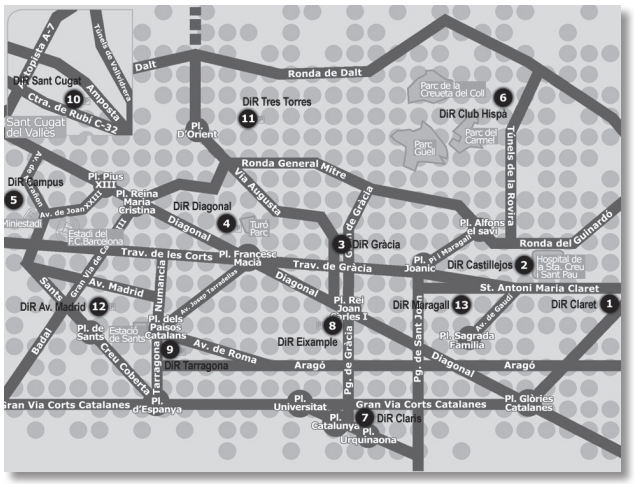

Figura 4

Xarxa d'una empresa de centres privats de pràctiques esportives anomenades como a fitness. (Font: http://www.dir.cat/clubs/clubsdir_home.aspx)

el concepte de connexió a la xarxa. De les mobilitats associades al comerç dels mercats de les antigues places de les nostres ciutats hem evolucionat als centres comercials d'influència nord-americana, com a nous espais d'ús col·lectiu (vegeu *fig*.3). Aquesta evolució s'observa en les mateixes pràctiques urbanístiques, on apareix el concepte d'àrees de nova centralitat, que gairebé en la seva totalitat han estat associades a la promoció de centres comercials, com és el cas de Barcelona en el període de 1987-2007. El mateix ha passat amb l'esport. Davant una espessa xarxa d'instal·lacions esportives municipals i clubs esportius, propis dels equipaments de l'etapa del poder capitalista, han aparegut noves xarxes de pràctiques esportives: xarxes privades associades al *fitness* (vegeu *fig*.4) o xarxes de pràctiques esportives informals en les quals la gent es relaciona en espais d'ús col·lectiu, siguin espais públics o privats.

Dels espais i les pràctiques esportives en el marc de l'evolució de l'espai públic

L'origen de les pràctiques esportives modernes associades a l'etapa de poder capitalista és el resultat d'un procés, a llarg termini, de pacificació dels enfrontaments populars, associat al procés de monopolització de la violència física per part de l'Estat i de la interiorització progressiva de les obligacions socials per part dels individus (Elias i Dunning, 1992). En l'etapa capitalista, Callède, basant-se en el model francès, distingeix cinc fases: 1) Grups animats pels esports atlètics (1885 -1919) associat a l'organització de societats esportives urbanes (Clubs); 2) Equipaments construïts a la capital en ocasió dels Jocs Olímpics de 1924 i dels equipaments municipals dels governs socialistes (1925-1935); 3) L'impuls urbà de l'esport i la difusió del model a les ciutats mitjanes i petites (1936-1938); 4) La cobertura a l'escala del territori nacional d'equipaments esportius estandarditzats per iniciativa de l'Estat (1960-1975); 5) Segmentació progressiva del model esportiu (1980-1995) (Callède, 1987). A Barcelona, la primera i la segona etapa són coetànies a les etapes del model francès, però la tercera i la quarta es retarden arran de la Guerra Civil i la dictadura (Santacana i Pujadas, 1990). De fet, no es produeix un fort impuls fins a l'arribada dels ajuntaments democràtics a partir de 1979 i la preparació dels Jocs Olímpics de Barcelona de 1992, en la qual els municipis estenen els equipaments esportius amb el suport econòmic de les administracions centrals i autonòmiques.

Els espais i els públics de l'esport en l'etapa postmoderna

Les xarxes d'esport privades

L'inici de la transició a l'etapa financera correspon a la segmentació del model esportiu, i a la generació de nous punts de connexió associats a diferents xarxes i operadors. En el cas de les pràctiques esportives, apareixen xarxes socials de caràcter privat al marge dels espais públics tradicionals, en un procés complex de superposició. Així, per exemple, les xarxes socials privades de *fitness* o *wellness* es desenvolupen en espais privats d'ús col·lectiu, al marge de la xarxa d'equipaments esportius públics. El municipi de Barcelona disposa de 300.000 barcelonins abonats a equipaments esportius, la qual cosa representa un 20 % de la població. D'aquests, 180.000 estan abonats a equipaments públics de caràcter municipal, cosa que representa el 12 per cent de la població barcelonina. De fet, la ciutat disposa d'una xarxa de 131 equipaments municipals esportius, sumant els poliesportius, els camps de futbol, piscines, etcètera, característiques de l'etapa capitalista. D'aquests 131, 42 són equipaments poliesportius amb abonats (Viquipèdia, 2008). Aquests equipaments acostumen a tenir un mo-

del de gestió indirecta, segons el qual, la instal·lació és de titularitat municipal, però la gestió és privada, a càrrec d'una entitat o club sense ànim de lucre. En paral·lel, però, hi ha una altra xarxa, que pertany a la nova etapa financera i en la qual es poden destacar les instal·lacions de clubs de *fitness* DiR, que compten amb 13 centres a la ciutat de Barcelona (vegeu *fig*.4), i que suma un total de més de 80.000 abonats, al voltant d'un quart del total d'abonats a pràctiques esportives de la ciutat.

Les xarxes de pràctiques esportives informals als espais públics

Com a contrapunt a les xarxes socials privades, emergeixen les xarxes socials associades a les pràctiques esportives informals, als espais públics tradicionals, de les quals és una mostra la investigació sobre xarxes socials esportives informals (Puig i Maza, 2008). Aquestes xarxes d'amistat i de família busquen nous espais de la ciutat i s'apropien dels residus dels espais clàssics de l'espai públic. En una primera anàlisi d'aquests espais es constata que les xarxes d'esport predominants aprofiten, en primer lloc, els equipaments associats als parcs i places, propis de l'etapa capitalista. Però, al costat d'aquests, destaquen els espais residuals al costat dels equipaments esportius. Aquests espais poden ser adaptats pels practicants i fins i tot per la mateixa administració, o bé ser utilitzats de forma improvisada per les mateixes xarxes esportives informals. Així, per exemple, els *skaters* s'apoderen de la Plaça dels Països Catalans, situada al costat de l'estació de Sants, perquè ha estat dissenyada com un recinte tancat, sense accessibilitat directa i amb un disseny de mobiliari molt favorable a aquesta pràctica. De la mateixa forma, els joves realitzen pràctiques esportives (bàsquet, futbol, etc.) en espais urbans sense un entorn de veïnat i més aviat anònims, com ara el Parc del Poble Nou, emmarcat pel cementiri i la Ronda del Litoral.

Una característica significativa és que els espais on emergeixen les xarxes de pràctiques esportives informals se situen, o bé a les vores o límits dels barris, com és el cas de la pràctica d'equavòlei associada a les comunitats d'immigrants equatorians, que se situa al sector del Parc Joan Miró més proper al carrer Tarragona, límit entre dos districtes. (vegeu *fig*. 5), o bé aprofiten les noves infraestructures viàries, com és el cas del *skate*, el bàsquet i el futbol, al recobriment de la Ronda de Dalt a Via Favència, o pistes de tennis i pilota al Nus de la Trinitat (vegeu *fig*. *6*).

D'altra banda, algunes de les xarxes aprofiten per situar-se al costat dels nous equipaments esportius, com és el cas de la pràctica de *skate* de la Mar Bella, al costat de l'Estadi de la Mar Bella, o la pràctica de BMX en un circuit improvisat al costat del Velòdrom d'Horta, per posar dos exemples (vegeu *fig*. *6*). Tan sols en uns pocs casos utilitzen espais abandonats que, pel seu contorn, no tenen una presència clara dels usuaris del veïnat, com és el cas dels voltants del Pont de Bac de Roda.

En aquest marc, el poder polític busca un control social d'aquestes noves xarxes, que s'escapen inicial-

Figura 5
Posició dels espais de pràctiques esportives informals, segons els límits de barri. (Font: elaboració pròpia)

Figura 6
Posició dels espais de pràctiques esportives informals, segons les xarxes d'infraestructures viàries. (Font: elaboració pròpia)

ment del seu poder, articulat al voltant de l'espai públic formal tal com l'entenem tradicionalment. L'administració local, a través dels tècnics del Districte, desenvolupa iniciatives més o menys institucionals per recollir o, com a mínim controlar, aquestes pràctiques esportives que, en moltes ocasions, no són acceptades pels veïns, en considerar que l'espai els pertany. Aquest és el cas de la pràctica de l'equavòlei, on una xarxa de practicants utilitza el Camp Municipal de Futbol de la Clota, els caps de setmana, a partir de les tres de la tarda, quan les competicions formals de futbol ja han finalitzat. Aquestes instal·lacions es troben infrautilitzades, perquè el camp de futbol serà afectat per un pla de transformació urbanística. Veiem, doncs, que aquestes formes i pràctiques formen part d'un període en el qual l'espai públic ja no és el centre de representació del poder i en el qual els espais utilitzats o generats per les xarxes de pràctiques esportives se situen en els marges dels espais urbans desenvolupats en l'etapa capitalista, seguint l'esquema plantejat per Delgado (Delgado, 1999, p.194). Cal destacar, però, que en qualsevol cas, les xarxes de pràctiques esportives representen un capital social positiu associat a l'ús de l'espai públic.

Cap a una lectura de la interacció entre espais i públics en les pràctiques esportives informals

Un cop plantejats els referents de les formes de poder i de control del sòl, igual com de les formes d'organització urbana i d'intervenció als espais urbans, proposarem una lectura de la interacció entre espais i públics.

Per a l'anàlisi de la interacció en els espais públics proposem una lectura diferent de l'apropiació clàssica dels espais, en la qual els usuaris dels espais ja no s'hi apropen només per proximitat. Les relacions d'accessibilitat a llocs allunyats o bé les relacions per trobades individualitzades per connexió fan que aparegui la possibilitat que als espais urbans s'estableixin relacions de convivència entre persones d'origen divers. Això ens planteja un escenari on hi pot haver persones que siguin favorables a establir relacions amb desconeguts (relacions d'heterogeneïtat) i alhora persones que les evitaran i només establiran relacions entre coneguts (relacions d'homogeneïtat).

En paral·lel, l'efecte dels transports i les telecomunicacions, com a nous mitjancers significatius entre les relacions establertes, condicionarà el tipus de relació d'un habitant amb el seu entorn urbà. Els habitants poden establir amb el seu entorn un sentiment de vinculació més o menys gran, que anomenarem arrelament territorial. Així, d'una banda, existeix una població que aprecia viure als centres històrics o entorns de proximitat. I, d'altra banda, ens trobem amb una població que pot relacionar-se perfectament en qualsevol punt de l'aglomeració sense cap vincle amb el seu entorn. De l'encreuament de les diferents combinacions d'aquestes dues variables (relacions de mobilitat homogènies/heterogènies i arrelament territorial, o no) es generen quatre grans grups de relacions de mobilitat significatives: de veïnat, dual, fragmentat i de centralitat (Magrinyà, 2003). Tot això condicionarà el nou disseny dels espais.

Cap a una tipologia d'espais, segons públics de pràctiques esportives informals

El cas de les pràctiques esportives informals és un tipus de relacions molt interessant, atès que és un exponent positiu de les xarxes que es desenvolupen en l'espai públic. En primer lloc, perquè l'esport planteja uns codis d'interacció entre desconeguts i les relacions de mobilitat fragmentada o de centralitat es poden canalitzar millor. En segon lloc, perquè es produeix un cert principi de rutina o quotidianitat en la pràctica esportiva, que genera una certa familiaritat en la pràctica i l'ús de l'espai públic. Les pràctiques esportives esdevenen, en conseqüència, un dels exponents de generació de capital social als espais públics.

Des d'aquesta perspectiva, analitzem els resultats quantitatius del treball de camp realitzat en la investigació sobre xarxes socials que estem comentant. Una primera constatació d'aquesta anàlisi és que les pràctiques esportives es troben associades a la presència de xarxes de barri en un 75 % dels casos. És a dir, que les relacions de mobilitat de veïnat són una condició gairebé necessària, encara que no suficient, com es constatarà més endavant.

De l'anàlisi del tipus de relacions de mobilitat generades per les pràctiques esportives es constata, en primer lloc, que els esports tradicionals –especialment la petanca– o els esports moderns entre grups d'amics del barri o entre membres d'una mateixa família, en un es-

pai esportiu de proximitat (vegeu *fig. 7* i *8*), generen relacions de mobilitat de veïnat. També cal destacar el cas de relacions de mobilitat de veïnat quan una comunitat d'immigrants d'última generació fa ús d'un espai públic que no és utilitzat. El cas més significatiu és el d'una plaça poc utilitzada o un espai abandonat. A la figura adjunta es mostra l'espai abandonat al costat de la Plaça Folch i Torres, on membres de la comunitat pakistanesa practicaven criquet (vegeu *fig. 7* i *8*).

Les relacions de mobilitat dual, o relacions d'interacció entre desconeguts pertanyents a un mateix barri, són relacions molt típiques generades per les pràctiques esportives, en les quals els joves utilitzen i comparteixen un mateix espai, segons unes regles de tolerància i intercanvi mínim, el suficient per al desenvolupament de la pràctica esportiva. Aquest és el cas representat en la imatge de Via Favència, on hi ha joves que practiquen el *skateboarding* i comparteixen una rampa dissenyada per a aquesta pràctica. Passa el mateix entre comunitats d'immigrants que utilitzen un espai a compartir, i acorden *de facto* un horari determinat, com és el cas de la pràctica de l'equavòlei al Parc de Joan Miró. Normalment, aquestes comunitats utilitzen espais públics del barri on viuen, encara que també estan disposats a buscar espais en qualsevol altre indret de la ciutat (vegeu *fig. 7* i *8*).

D'altra banda, les relacions de mobilitat fragmentada en pràctiques esportives són molt característiques de grups familiars o de grups d'amics, siguin joves o adults, que es desplacen a un espai públic on és possible realitzar una pràctica esportiva (bàsquet, futbol, etc.). En aquest cas, aquests grups no busquen el contacte amb altres grups desconeguts, tan sols desitgen practicar un esport (vegeu *fig. 8*). Són espais associats a parcs urbans, encara que també és típic el cas de les comunitats d'immigrants d'última generació que van a la recerca d'un espai on practicar esport amb membres de la seva comunitat, i per fer-ho busquen un espai, sigui on sigui. Aquest és el cas de la pràctica d'equavòlei al costat del pont de Bac de Roda. Hem constatat que un grup d'aquesta comunitat va deixar de jugar en aquest punt i es va desplaçar a altres llocs de la ciutat (vegeu *fig.7* i *8*).

Cal destacar, alhora, que les relacions de mobilitat de centralitat són característiques de la pràctica esportiva en la qual hi ha membres que estan disposats a interaccionar amb gent desconeguda per practicar esport d'equip (aquest és el cas del frontennis, el bàsquet, o el futbol, entre altres esports) o entre joves que van en cerca d'agrupacions en les quals la pràctica d'un esport, el *skate*, per exemple, és un signe d'identitat (vegeu *fig.7* i *8*).

	Relació territorial	*Espai de relacions homogènies (interacció entre coneguts)*	*Espai de relacions heterogènies (interacció entre desconeguts)*
		Relacions de mobilitat de veïnatge	***Relacions de mobilitat dual***
Relacions de mobilitat de proximitat → associada al barri	***Arrelament veïnal***	Grup tradicional de barri (Petanca) Grup Familiar (Bàsquet, Futbol)	Joves utilitzant un espai (Patins, *Skate*)
		Grup ètnic de barri (Criquet)	Grups, entre ells un grup ètnic (Bàsquet, Equavòlei)
		Relacions de mobilitat fragmentada	***Relacions de mobilitat de centralitat***
Relacions de mobilitat de connexió → per pràctica esporiva	***Arrelament metropolità***	Grup Familiar o Grup de joves o adults que es desplacen a un espai preparat (Bàsquet, Futbol)	Individus que es troben per a una pràctica (Frontennis, Bàsquet, Futbol, Patins en línia)
		Grup ètnic aïllat en espai abandonat (Equavòlei)	Individus que es troben amb una pràctica *(Skate)*

Figura 7
Tipologia de relacions de mobilitat associades a pràctiques esportives informals en espais públics. (Font: elaboració pròpia)

Relacions de mobilitat de veïnat

Relacions de mobilitat dual

Relacions de mobilitat fragmentada

Relacions de mobilitat de centralitat

Figura 8
Exemples de relacions de mobilitat associades a pràctiques esportives informals als espais públics de Barcelona. (Font: elaboració pròpia)

Les interaccions, segons la tríada Intercanvi-Tolerància-Conflicte i el seu vincle amb els tipus de relacions de mobilitat associades a les pràctiques esportives

Finalment, i com a suport a l'anàlisi que hem anat realitzant, observarem quina és la correlació entre el tipus d'intercanvi i la predominança d'un tipus de relació de mobilitat o una altra. En aquest sentit, es pot assenyalar que les relacions d'esport són un capital social en si mateix. La qüestió és, de quina forma interaccionen aquestes xarxes entre elles i amb el seu entorn, i de quina forma aquestes relacions ajuden a articular un caràcter en aquests espais.

De l'anàlisi de les diferents xarxes de pràctiques esportives i de la predominança de l'intercanvi, la tolerància i el conflicte, com a formes graduals de relació, observem, en primer lloc, que quan hi ha pràctiques esportives informals gairebé sempre hi ha tolerància (95,2 % de casos). Es pot afirmar que es comença per la tolerància, que es troba present en gairebé totes les combinacions possibles, però que només en un 22,6 % es queda en tolerància.

A l'altre extrem, observem que només en un 15,3 % dels casos totals s'arriba al conflicte directament i que el conflicte no es presenta gairebé mai sol. De fet, al conflicte s'hi arriba, majoritàriament, després d'haver passat per l'intercanvi (71,5 %). És a dir, que en una gran majoria de casos els intercanvis són font de conflictes, com en tota relació humana. L'espai públic, per la seva pròpia naturalesa, és un espai de conflicte, on regna la tolerància, i on els diferents grups arriben generalment a acords.

Per estudiar com es desenvolupa la diversitat de relacions urbanes i com s'arriba a una coexistència, farem servir com a instrument, l'anàlisi de la combinació de les relacions de mobilitat a través de pràctiques esportives als espais.

Una primera constatació és que el percentatge de relacions de tipus exclusivament de veïnat no solament és mínima (4,8 %), i que més aviat que es combina amb altres tipus de relació de mobilitat. Les pràctiques esportives informals a l'espai públic es troben associades a relacions de mobilitat alhora veïnal i dual i de forma menys preponderant s'hi troben presents les relacions de mobilitat de tipus fragmentat o de centralitat. Si analitzem la presència de les diferents combinacions de relacions de mobilitat observem que hi ha dos grups que conformen un grup majoritari. El primer, definit per la combinació de relacions de mobilitat veïnal-dual, i el segon, format per la combinació de relacions de mobilitat veïnal-dual-fragmentada. La suma d'aquests dos grups representa un total de 56,4 % del total de les xarxes de relacions. És a dir, que en l'àmbit de les pràctiques esportives, les relacions veïnals hi són presents de forma predominant, però combinades amb les relacions duals i, en segon terme, amb les relacions fragmentades (vegeu *fig. 9*). D'altra banda, és significativa la presència de relacions de mobilitat de centralitat combinades amb altres relacions; en total sumen un 24,3 %. Finalment, cal destacar la presència mínima de relacions exclusivament de mobilitat fragmentada, que són les més problemàtiques, tal com mostren les correlacions amb la variable conflicte aïllat. Igualment, l'intercanvi i el conflicte sense tolerància es presenten on només hi ha relacions fragmentades. Això ens porta a constatar que les relacions fragmentades, per si soles, o sense les pràctiques de les relacions de mobilitat duals, són les que produeixen gran part dels conflictes sense intercanvi, i per això no són generadores en si mateixes de cohesió veïnal. Podem afirmar, en conclusió, que les relacions de mobilitat associades a pràctiques esportives són generadores de capital social i es produeixen en general a través d'intercanvis des de la tolerància, primer a través de relacions de mobilitat de dualitat i després a través de relacions de mobilitat de centralitat i, en general, amb presència de relacions de veïnat; les xarxes associades a relacions de mobilitat fragmentada que es presenten de forma aïllada són les més problemàtiques per als espais públics.

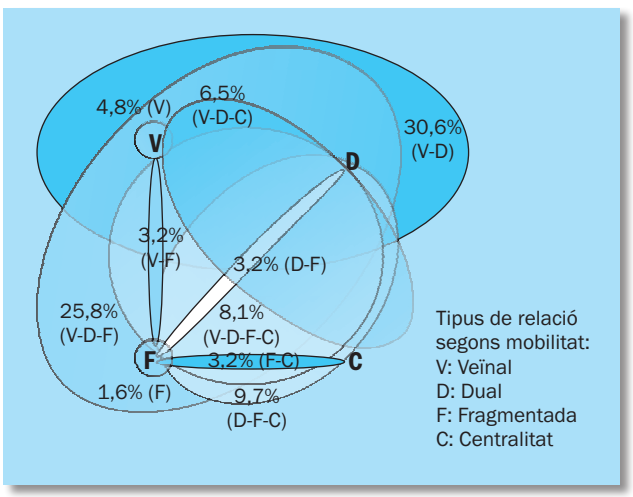

Figura 9
Presència combinada de les diferents relacions de mobilitat associades a les xarxes de pràctiques esportives als espais públics de Barcelona ciutat. (Font: elaboració pròpia)

Conclusió

Quan planifiquem espais públics ens hem de plantejar per a quins públics es dissenyen i quines són les condicions d'emergència de les xarxes socials que els poden ocupar. Per fer-ho, cal analitzar les interaccions entre espais i públics. Ja no ens podem permetre continuar dissenyant decorats sense analitzar-ne els públics potencials. Alhora, hem constatat que el concepte d'espai públic presenta una crisi, a causa de la transformació que experimenten els nous usos de l'espai i per l'apogeu dels espais d'ús col·lectiu de gestió privada generats a les noves àrees de centralitat. El disseny d'espais públics ja no pot plantejar-se únicament sota els patrons "clàssics" de disseny d'un buit en el qual es confia en les relacions de mobilitat de veïnat. Cal incidir en les activitats que s'exerceixen en la proximitat de l'espai per cristal·litzar-hi un espai amb caràcter. Davant els espais tradicionals, on només hi havia la mobilitat de veïnat, a hores d'ara, i en un mateix espai, coexisteixen diferents tipus de relació de mobilitat (veïnat, dualitat, fragmentades, centralitat). Si volem continuar dissenyant espais "públics" cal afrontar quin en serà el potencial d'usuaris i analitzar les relacions de mobilitat que s'hi produiran. En aquest context, hem observat que les pràctiques esportives en espais públics són un element estabilitzador dels espais, atès que el seu caràcter quotidià i l'existència d'unes normes de llenguatge de convivència són generadors d'un intercanvi amb tolerància. El conflicte existeix, igual com l'intercanvi, però ni més ni menys que en tota relació humana. Amb l'anàlisi de les relacions de mobilitat es constata que les relacions de les xarxes de pràctiques esportives afegeixen, a les relacions de mobilitat de veïnat clàssiques, les relacions de mobilitat duals i de centralitat, que representen, en total, més d'un 80 % del total de relacions de mobilitat associades. Els usuaris de les pràctiques esportives a l'espai públic interaccionen, encara que no es coneguin, i estan disposats a desplaçar-se més enllà de l'espai de proximitat. Les relacions de conflicte sense intercanvi es produeixen quan en un espai hi ha únicament relacions de mobilitat fragmentada, en la qual els usuaris no interaccionen ni amb l'entorn ni entre ells, i aquests espais es fragilitzen perquè no n'existeix una apropiació permanent.

Com a suggeriments, plantegem d'analitzar els parcs i places, que acullen un percentatge majoritari de pràctiques esportives informals, i especialment els que estiguin situats en límits de barris, perquè són susceptibles de conflictes sense intercanvi, si les articulacions de relacions de mobilitat no són adequades. Passa el mateix amb els espais adjacents a les infraestructures viàries que atreuen pràctiques esportives informals. És en aquests espais i amb els de les àrees de nova centralitat on és més necessària una reflexió sobre el disseny dels espais públics, atès que transiten en una certa ambigüitat entre espai públic i espai col·lectiu, i on la temptació fàcil és d'acabar convertint-los en espais col·lectius de caràcter privat, a l'estil dels centres comercials, en els quals inevitablement es perd el caràcter d'allò que és urbà.

Bibliografia

Bauman, Z. (2003). *Comunidad. En busca de seguridad en un mundo hostil*. Madrid: Siglo Veintiuno de España Editores.

Benevolo, L. (1982). *Diseño de la ciudad*. Barcelona: Ed.Gustavo Gili.

Borja, J. i Muxi, Z. (2001). *L'espai públic: ciutat i ciutadania*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Callède, J. P. (1987). *L'esprit sportif. Essai sur le développement associatif de la culture sportive*. Bordeaux: Presses Universitaires de Bordeaux.

Delgado, M. (1999). *El animal público. Hacia una antropología de los espacios urbanos*. Barcelona: Anagrama.

Elias, N. i Dunning, E. (1992). *Deporte y ocio en el proceso de la civilización*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.

Grosjean, F. (2006). Un football des champs et un football des villes: analyse géographique du service football dans un cadre régional, *Staps, Revue internationale des sciences du sport et de l'éducation physique*, núm. 74, Automne (2006), pp. 85-98.

Habermas, J. (1978). *L'espace public. Archéologie de la publicité comme dimension constitutive de la société bourgeoise*. París: Editions Payot.

Harvey, D. (1990). *La condición de la posmodernidad. Investigación sobre el origen del cambio social*. Buenos Aires: Ed. Amorrortu.

Herce, M. i Magrinyà, F. (2002). *La ingeniería en la evolución de la urbanística*. Barcelona: Edicions UPC.

Lefebvre, H. (1968). *Le droit à la ville*. París: Editions Anthropos.

Magrinyà, F. (2003). Hacia una relectura de los espacios públicos desde la posmodernidad. A *Idensitat. Proyectos de intervención crítica e interacción social en el espacio público*. Madrid: Editorial Injuve, pàgs. 229-239.

Magrinyà, F. (2003). Quelles urbanités dans les espaces publics? A *La ville étalée en perspectives*. Toulouse: Éditions Champ social, pàg.103-106.

Pociello, C. (1995): *Les cultures sportives*. París: Presse Universitaires de France.

Puig, N. i Maza, G. (coords.) (2008). L'esport en els espais públics urbans. Monogràfic d'*Apunts. Educació Física i Esports* (91).

Santacana, C. i Pujadas, X. (1990). *L'altra olimpíada. Barcelona'36*, Barcelona: Ediciones de la Tempestad.

Wikipedia (2008). Deporte en Barcelona. http://es.wikipedia.org/wiki/Deporte_en_Barcelona#Una_ciudad_para_practicar_deporte [Consulta:11/02/2008]

Els codis visuals associats a l'esport: una interpretació de l'espai públic

MARCUS WILLCOCKS
Llicenciat en Disseny Industrial.
Central Saint Martins College of Art and Design (University of the Arts) London.
Màster en Disseny i Espai Públic. Elisava (Barcelona)
Becari-Investigador del Design Against Crime Research Centre (Londres)
m.willcocks@csm.arts.ac.uk

Traducció de l'anglès: Irene Strobl. Centro Linden (Pamplona)

Marcus Willcocks

Resum

Aquest article se centra en alguns temes descoberts mitjançant l'anàlisi de l'aspecte visual o del disseny realitzat en els estudis d'espais públics que s'utilitzen per a les activitats esportives. Es basa en la investigació realitzada sobre xarxes socials als espais públics de Barcelona (Puig i Maza, 2008) L'article es fonamenta en la idea que el desenvolupament de xarxes socials a través de la pràctica de l'esport en espais públics, millora la possibilitat de mantenir l'anomenada «qualitat de vida» als espais esmentats i per a les persones que s'hi troben. L'objectiu concret és, sobre la base de la perspectiva de la pràctica «centrada en l'usuari», analitzar com es poden combinar determinats elements existents als espais públics per definir o comunicar codis visuals, que per a molta gent no són sinó petits elements sense interconnexió, però que per als qui practiquen uns esports determinats, són 'ingredients' bàsics, buscats per la mateixa activitat esportiva i per les xarxes socials que s'hi associen. De la mateixa manera, els 'codis visuals' emesos per un espai indiquen si en aquest s'hi 'practica' un esport concret, o no, la forma com es realitza i qui hi pren part.

Paraules clau

Disseny de l'espai, Interpretació, Codi visual, Possibilitat, Apropiació.

Abstract

The Visual Codes Associated to Sport: an Interpretation of Public Space

This paper consolidates some of what was learned from a visual, design-focussed research approach to studies of public spaces used for sporting activity. It starts from the base of research previously conducted linked into social networks, sport and public space (Puig y Maza, 2008). The article assumes that, where social networks can develop from the practice of sport in public spaces, there is a better chance of maintaining said 'quality of life' in the respective spaces and for those that use them. The specific focus of this paper draws on a perspective offered by 'user-centred' design practice to analyse how certain elements found in public spaces can combine to define or communicate visual codes, which to many people may just appear as disconnected specific details of spaces, but which to practitioners of particular sports, the same elements communicate as key 'ingredients' sought by that sporting activity and its associated social networks. Accordingly the 'visual codes' emitted by a space play a part in determining if sport is 'played' there or not, and if so - which type(s) and between who.

Key words

Spatial design, Interpretation, Visual code, Affordance, Appropriation.

Introducció: Quins codis visuals atreuen la pràctica esportiva en un espai públic?

Perquè pugui sorgir qualsevol xarxa o grup social allà on conflueixen un esport i un espai públic,[1] cal facilitar, d'antuvi, l'activitat a l'espai esmentat. Aquest article té com a objectiu explorar la forma en què les combinacions d'elements –planificades o no– en espais públics poden estimular la pràctica esportiva; i com tendeixen a *apropiar-se* dels espais esmentats els qui practiquen aquests esports, en funció de com hagin interpretat el conjunt d'elements o *l'equip de què es disposa en aquell lloc*, que defineix els *codis visuals*: p.e. la interpretació

[1] Cal assenyalar que el terme espai públic s'utilitza en sentit ampli. No es refereix només a places, oficialment catalogades com a espais públics, sinó també a tot tipus d'espais intermedis (solars) i altres espais de l'entramat construït, accessibles sense restriccions, 'oberts' tant en sentit formal com informal.

d'espais que pertanyen a esports concrets. En l'intent de tractar adequadament el tema plantejat, l'article es fixa en l''adequació' i en la distribució de l'espai, que poden reflectir la relació entre els creadors, els gestors i els usuaris d'aquests.

Partint de la premissa que l'existència de xarxes socials esportives a l'espai públic pot propiciar la millora de la qualitat de vida de la població, tant en l'aspecte físic com en el social, l'article considera que els qui practiquen esport constitueixen una font d'activitat legítima, acceptable i positiva en els nostres entorns públics, i que són potencials catalitzadors que poden ajudar a la revitalització de zones problemàtiques. Igualment, l'article considera que propiciant activitats d'aquesta mena, es pot generar més sensació de pertinença a l'entorn geogràfic.

L'article introdueix la idea dels *codis visuals* com a elements influents a l'hora de prendre decisions relatives al tipus d'ús dels espais públics. Considera els codis esmentats com a factors de *possibilitat* espacial: les possibilitats d'acció que obre la nostra interpretació de l'espai. Mitjançant aquestes possibilitats es pot facilitar o impulsar la pràctica esportiva, perquè un grup o xarxa social pugui desenvolupar-la a l'espai públic. Donada la seva naturalesa 'pública', aquest espai presenta poques possibilitats d'autopromoció[2] i depèn de la seva pròpia estructura per atreure l'interès dels potencials esportistes. Tradicionalment, el suport a aquestes pràctiques esportives s'ha fet seguint les convencions establertes: acostuma a implicar una especificació del propòsit dels diferents espais amb objectes tridimensionals (p.e., la 'porteria') i límits bidimensionals (p.e., el 'camp'), que són específics de cada esport. Com veurem més endavant, es poden reconèixer de manera intuïtiva els elements espacials que es necessiten per practicar un esport concret, de manera que es poden abstreure els codis necessaris (com a interpretacions del jugador) d'entre els molts tipus d'elements que es poden trobar als espais públics. En aquests casos, les instal·lacions esportives públiques definides *institucionalment* es fan menys atractives que les definides *pels participants* o que les definides *en col·laboració*, alhora que els participants (o "usuaris", en termes de disseny) poden proporcionar la seva pròpia experiència per fer que l'espai resulti més flexible, segons la pròpia versió de l'activitat.

El material que presentem aquí es divideix en dues seccions, a les quals segueixen els comentaris de la conclusió:

1. Presenta el marc teòric, sobre l'ajut que pot aportar una perspectiva de disseny a l'hora d'estudiar l'esport als espais públics. Aquesta secció es divideix, alhora, en tres parts:
   a) *Codis visuals*. Analitza quins tipus i quines barreges de detalls de disseny, 'possibilitats' d'espais, poden definir 'equips' de 'codis visuals', interpretats pels qui practiquen esport als espais esmentats.
   b) Els codis visuals i el disseny de l'espai com a *promoció de l'activitat*. Aquesta part presenta i subratlla el paper dels codis visuals com a estímul o catalitzador potencial d'activitats positives. Fa referència a l'anàlisi espacial centrada en l'usuari, per comprendre o impulsar l'activitat en espais públics i també es refereix a estratègies internacionals que han desenvolupat conceptes, com ara *la promoció de l'activitat i la territorialitat*, per ajudar a comprendre què és el que anima a fer que es desenvolupin comportaments desitjables o concrets als espais públics.
   c) Apropiació = Disseny dirigit pels participants. Introdueix la reciprocitat en doble sentit en el procés de relació entre el disseny d'objectes o entorns i les respostes i l'acostament dels usuaris o participants als 'dissenys' esmentats (apropiats) en practicar l'esport, igual com en la creació i definició dels espais que utilitzen. Es fa referència als pioners en els temes de metodologia de disseny i estudis de ciències socials sobre la percepció. Més endavant, la part c) d'aquesta primera secció introdueix quatre tipus d'apropiació, segons els grups de comportament dels diferents tipus d'esportistes que interpreten la *possibilitat de l'espai* de maneres diverses, cosa que es tradueix en diferents tipus d'apropiació.
2. Presenta estudis de cas, basats en esports que s'observen als espais públics de Barcelona, en un intent d'identificar alguns dels *kits* de codis visuals adoptats pels usuaris dels diferents esports. Presenta, igualment, exemples visuals de com po-

[2] El 'boca a boca' entre les xarxes socials és vital, sens dubte, per impulsar l'ús de l'espai, però no s'hauria de qualificar com a autopromoció de l'espai, com aquí s'indica.

den atreure els codis visuals a la pràctica esportiva en espais públics.

3. A la conclusió es fa una revisió dels tipus de codis visuals que semblen influir en la pràctica esportiva i es resumeixen els tipus d'apropiació dels espais observats.

1. Teoria: la contribució d'una perspectiva de disseny per a l'observació de la pràctica esportiva en l'espai públic

Com poden canviar un seguit de simples elements físics visuals l'ús de l'espai públic?

Per ajudar en l'anàlisi d'aquest tema, se suggereix que, tant els detalls dissenyats, com els no dissenyats, d'entorns construïts, influeixen en la resposta física i en el comportament de les persones, de manera que poden canviar la naturalesa d'un 'espai' determinat, convertint-lo en un 'lloc'; és a dir, dotar-lo d'una identitat associada a la pràctica d'unes activitats concretes. Sovint, l'activitat principal que es realitza en un espai tot al llarg del temps no coincideix precisament amb l'objectiu que els seus creadors li havien assignat inicialment. Al llarg de l'estudi sobre xarxes socials que es presenta en aquest dossier monogràfic (Puig i Maza, 2008) s'han identificat molts exemples en els quals l'activitat més associada a un espai públic determinat no era la prevista originàriament i, a més a més, aquesta activitat ha afavorit encara més l'apropiació de l'espai on es desenvolupa.

Codis visuals

Tots els espais públics contenen combinacions de detalls perceptibles, que en algunes ocasions es combinen per presentar *codis visuals* específics, que, en la terminologia del psicòleg James Gibson (1977) i del científic cognitiu Donald Norman (1999), es poden classificar com a tipus de *possibilitat* espacial. En el nostre cas, utilitzarem principalment el terme *codi visual*, atès que el nostre interès se centra en la recepció d'estímuls percebuts pel sentit de la vista (connectats de manera més complexa a la memòria, la cultura, l'àmbit social, etc.) i no tant pels altres sentits.

Els *kits* de *codis visuals* són les combinacions d'elements interpretats, que determinen *l'apropiació* i els usos corresponents en l'espai públic. Difereixen dels elements reals (equipament) previstos per a una activitat esportiva pel fet que representen elements espacials que els usuaris utilitzen per al seu esport (p.e. els límits de la canxa) encara que no hagin estat concebuts originàriament per a aquesta pràctica. Aquests *kits* o 'equips', serveixen per comunicar el que Donald Norman anomena en ocasions com a 'imatge del sistema': "Perquè s'arribi a utilitzar bé un producte, la persona que l'utilitza ha de disposar del mateix esquema mental (esquema de l'usuari) que el mateix dissenyador (esquema del creador). Però el dissenyador (creador) només té l'oportunitat de comunicar-se amb l'usuari mitjançant el producte, per la qual cosa la comunicació es produeix només en la 'imatge del sistema': la informació que transmet el mateix producte" (Norman, 2005, p. 75-76).

En conseqüència, els *codis visuals* són el resultat de les barreges (equips) de detalls espacials que afavoreixen *l'apropiació* d'uns certs esports, i no d'uns altres. No es tracta només d'unes línies pintades i d'instal·lar equipament, sinó també de tanques, arbres i altres tipus de mobiliari urbà; de variacions a la superfície, canvis de nivell, angles, proporcions o materials i canvis, textures, colors i altres, que formen part de la paleta visual a partir de la qual s'interpreten els codis per a uns esports determinats. Podem veure un exemple d'això a les *figures 1* i *2*.

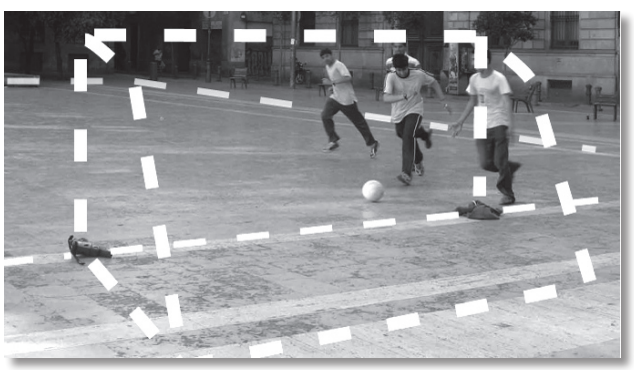

Figura 1

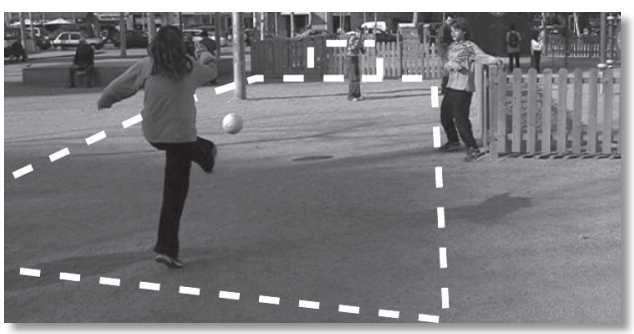

Figura 2

Els camps per jugar a futbol informal estan definits senzillament per elements preexistents o afegits, que s'interpreten com la porteria o els límits del camp: a la *figura 1* són uns patins i un jersei, que assenyalen els extrems de la porteria, mentre que el canvi de to del paviment delimita el camp de joc. En alguns punts de la Plaça de les Tres Xemeneies es poden veure espais sense marques per a la pràctica de cap esport, utilitzats per jugar a futbol. La *figura 2* mostra que el perímetre d'una tanca, en combinació amb un fanal, serveix per marcar els límits del camp de joc, i la porteria coincideix amb l'altura de la tanca. En tots els casos, els jugadors veuen un 'kit' apropiat d'elements per practicar l'esport elegit.

Codis visuals i disseny espacial per a la promoció de l'activitat

El 1961, la periodista i creadora d'elements urbans, Jane Jacobs, va defensar la necessitat dels "generadors d'activitats diverses" (Jacobs, 1961) i la importància dels "usos primaris mixtos" dels espais urbans; va assenyalar que la pràctica d'estils de vida actius als espais públics constitueix un bon indicador de la qualitat de l'estabilitat social d'una ciutat i que la presència freqüent de gent en activitat positiva, com és el cas dels qui practiquen un esport, ajuda a fer que no apareguin activitats menys desitjables en el lloc esmentat. Va suggerir que la forma en què es crea l'entorn que ens envolta pot afectar i fins i tot impulsar les "activitats diverses" de què parlava. Segons les línies mestres del CPTED (Crime Prevention Through Environmental Design –Prevenció de la delinqüència mitjançant el disseny de l'entorn–)[3] pel que fa a la creació de ciutats i espais públics segurs i desenvolupats a partir dels conceptes de Jacobs, l'estímul voluntari dels esports per generar espais públics positius es classificaria com a *promoció de l'activitat*. Això, alhora, forma part de la promoció de la *territorialitat* en una zona urbana determinada, d'acord amb les opinions d'autors clau com Jeffrey (1971), Newman (1972), i d'altres. L'objectiu comú de tots ells seria dissenyar una zona perquè s'ocupi amb usos legítims, de manera que sigui més fàcil detectar les activitats no desitjades i es pugui reduir o dissuadir la delinqüència, en part gràcies a una major sensibilitat de la comunitat a causa de l'ús regular de l'espai i en part gràcies a una major vigilància generada per la mateixa activitat. Per tant, en aquest cas, els codis visuals que faciliten les diferents pràctiques esportives poden ajudar també a reforçar un ús legítim i desitjable d'un espai públic o d'un parc.

Aquestes reflexions sobre *promoció de l'activitat* i *territorialitat* són importants també perquè subratllen la importància dels detalls d'un entorn públic concret i la seva influència en la generació d'activitats. El procés de creació d'espais que originin xarxes socials per mitjà de l'esport, com una de les opcions de les 'activitats diverses' (Jacobs, 1961) suposa que cal identificar i localitzar els detalls que poden fer que un 'lloc' sigui alguna cosa més que un simple 'espai'. A més a més dels autors que han tractat el tema de la seguretat urbana, alguns experts en ciències socials, entre els quals s'inclou William H. Whyte (1980), han reconegut la importància que té comprendre millor com influeix el disseny d'un espai en les activitats dels habitants. Whyte va desenvolupar diversos estudis sobre la vida diària de diverses ciutats dels Estats Units i va observar que els detalls dels espais de les ciutats es poden interpretar de maneres diferents, segons les intencions i les necessitats dels ciutadans i habitants de la zona.

> "Llocs així són de valor incalculable per a una ciutat, costin el que costin. Constitueixen un conjunt d'elements bàsics i els tenim davant del nas. Això sí, cal mirar-los" (Whyte 1980, p. 101).

En relació amb els espais públics per a l'activitat esportiva, sembla que n'hi ha alguns, destinats a un ús esportiu específic, que s'utilitzen molt poc mentre que d'altres, no dissenyats per a la pràctica esportiva, tenen més ús esportiu, donada l'"apropiació" que n'han fet els usuaris: en part per l'accessibilitat que presenten per a un determinat grup social i, en part, com a resposta al fet que els elements que presenta l'espai (codis visuals) es combinen d'una forma que fan possible l'activitat o fins i tot la fomenten. En podem veure un exemple contrari a la *figura 3*.

No solament l'existència, sinó també l'aspecte d'aquest banc d'exercicis *(figura 3)* forma part de l'impacte visual general que transmet l'espai als usuaris potencials i, tal com es pot observar, sembla clar que la

[3] Per a més informació, consulteu també http://www.cpted.net, http://www.doca.org.uk, http://www.designagainstcrime.com i http://humanics-es.com/recc-design.htm#cpted

imatge –el que se'n percep visualment, no la presència per ella mateixa– dissuadeix de l'ús de l'espai com a gimnàs a l'aire lliure. Dit altrament, les línies que formen una tanca del perímetre exterior de canxes esportives, són gairebé el primer que percebem en apropar-nos-hi. Podem entendre que els detalls de l'entorn –tant dins com al voltant d'una instal·lació esportiva– també podrien constituir part d'un codi visual que fa que la gent no s'hi acosti en lloc d'animar a utilitzar l'espai previst per a un ús esportiu.

Figura 3

Apropiació = Disseny dirigit pel participant

Els usos principals que tindrà un espai determinat no depenen únicament d'allò que ofereixi el mateix espai, sinó que poden dependre força de la demanda de les xarxes socials del lloc, sobretot, dels que estan disposats a tenir contacte amb l'espai físic. Per això, potser alguns dels espais públics més populars, en termes de facilitar les xarxes socials, han resultat ser els que permeten que els usuaris hi tinguin influència directa, o que se'n puguin apropiar. És a dir, un procés que inclou el *disseny dirigit pel participant*.

> Apropiació:
> "La cosa apropiada és allò que es posa al servei de les necessitats humanes, el que és propi o adequat" (Delgado, 2001, p. 34).

Aquesta definició de l'autor i antropòleg Manuel Delgado es troba molt en la línia de la descripció realitzada per l'experta en disseny centrat en l'usuari, Jane Fulton Suri d'IDEO, en relació amb els hàbits dels usuaris (o 'participants') que realitzen les apropiacions de les que parla Delgado:

> "Alterem el propòsit o context de les coses per aconseguir els nostres objectius" (Fulton Suri i IDEO, 2005, p. 103).

Tanmateix, en algunes ocasions, com indica Delgado de manera més explícita, els espais poden ser també flexibles a les necessitats o interpretacions del participant. Els espais que ho aconsegueixen permeten als usuaris tractar l'entorn com una tela en blanc, o gairebé blanca, a la qual hi poden afegir els ingredients necessaris per completar el seu *equip* (com veurem unes pàgines més endavant, a Barcelona, en el cas de la '*tanguilla*' al Pont de Calatrava, l'escalada a la Foixarda i el *skate* a la plaça dels Països Catalans), per facilitar la pràctica del seu esport. Ben al contrari, altres espais s'adapten sense canvis físics, únicament per mitjà de canvis d'interpretació, tal com ho determinen els diferents grups socials que hi practiquen esport (criquet a Folch i Torres, surf a la platja de la Barceloneta, escalada al Parc Güell). De manera paral·lela, els codis que transmeten cada un dels llocs no es refereixen tant a la funció física d'un espai com a l'associació amb un 'espai social', com el descriu Léfèbvre a *The Production of Space* (1991), en funció dels diferents grups de participants que l'utilitzen i en resposta als espais. Marc Agué assenyala que

> "Les línies, marques, canvis de material, forma i color són importants per a la definició de l'espai realitzada pels grups que en fan ús… i per la societat que l'envolta. […] Independentment de l'àmbit del projecte, l'arquitecte hauria de tenir al cap tant la singularitat de l'edifici que construirà com el seu entorn. Per damunt de tot, però, hauria de tenir en compte la relació amb la societat que l'envolta, no només perquè alguns d'ells hi acabaran vivint o passant-hi el temps, sinó fonamentalment perquè parteix de l'ambient d'aquest lloc i aquell temps recau sobre el concepte del mateix projecte. Tant si ho vol com si no ho vol, l'arquitecte expressa la seva relació (conformista o original) amb els criteris estètics del moment i a través d'aquests, expressa un cert concepte (ideologia) de vida, treball, temps lliure…" (Agué, 2001, p. 97-99).

Barcelona és una ciutat reconeguda internacionalment, tant per l'esport com pels seus espais públics, i

exerceix un paper important pel que fa a la forma en què el disseny de l'entorn respon als conceptes d'espai social, i també en la forma en què els participants l'alteren. Com hem assenyalat anteriorment, la investigació sobre xarxes socials que presentem en aquest dossier monogràfic (Puig i Maza, 2008) va mostrar que alguns espais de Barcelona, creats *institucionalment* per a un esport concret, amb prou feines eren utilitzats, mentre que es percebia que d'altres, no dissenyats per a la pràctica esportiva, havien estat apropiats per diferents grups de *practicants* (usuaris) d'activitats esportives. La insistència d'Agué en la relació entre la creació d'un arquitecte i la societat que l'envolta serveix per a recordar que els edificis, i en el cas d'aquest estudi, sobretot els edificis situats en entorns públics, són allà per interaccionar-hi i perquè la gent que hi té qualsevol mena de proximitat els faci servir. Conseqüentment, l'estudi dels grups que fan ús d'aquests entorns i els seus hàbits (p.e., les seves apropiacions) probablement pot ajudar a reforçar la relació entre el dissenyador i el participant o usuari.

En aquest sentit, potser no sempre es dóna el cas que proporcionant els *components* tradicionals d'un gimnàs a l'aire lliure, per exemple, s'aconsegueixi que l'espai es faci servir efectivament com a gimnàs o que s'utilitzi amb la freqüència desitjada; això depèn, també, del context social. D'altra banda, és possible que un o una practicant de *fúting* utilitzi al llarg del seu circuit habitual diversos elements del mobiliari urbà –graons, bancs per a estiraments, una font per refrescar-se– que, en instal·lar-se, no estaven previstos per ser utilitzats per esportistes.

Donald Norman (1988) comenta la importància del fet que els dissenyadors (o proveïdors) tinguin en compte el missatge que emet qualsevol disseny. Parla de la interpretació humana en tres nivells: visceral (resposta emotiva inicial); de comportament (de quina forma canviem els nostres actes, segons el disseny) i reflexiu (canvis conseqüents en la percepció del valor de l'objecte, afegit a la seva imatge, la satisfacció personal, els records, la tradició, etc.).

El psicòleg James J. Gibson (1979), conegut per haver encunyat el terme *Affordance (Possibilitat)*, que suggereix que percebem l'entorn en termes de possibilitats per a l'acció, de manera que els espais ens "possibiliten" o permeten córrer, escalar, patinar, etc.

Donald Norman va més enllà en proposar que les "possibilitats percebudes" (Norman, 1999) poden estimular respostes intuïtives als objectes i entorns. Sobre aquesta base, imagina que alguns esports busquen la presència d'elements visuals concrets als espais públics. Podem començar a reconèixer els tipus de codis visuals que formen aquestes possibilitats mitjançant els breus estudis de cas que s'exposen a continuació.

En observar els diferents esports i espais de Barcelona, es poden distingir quatre nivells d'apropiació, dividits en dos tipus d'espai: els dissenyats per a la pràctica d'un esport concret –els espais esportius 'definits institucionalment'– i els llocs no dissenyats originàriament per a l'esport –'definits pel practicant', barreja d'espais esportius i no esportius.

Els usos i apropiacions que experimenten els espais definits institucionalment inclouen:

1. Grups que *utilitzen* el codi visual de les installacions esportives existents *tal com les troben*, o que hi afegeixen uns objectes simples durant el joc (com ara una pilota, un bat, etc.) que es retiren en finalitzar la pràctica esportiva. En aquests casos, es juga a l'esport a què correspon el codi visual que proporciona l'espai. Exemples d'aquests esports són el bàsquet, el *fúting*, el ping-pong, l'esport recreatiu/familiar i, en ocasions, el *skate* (p.e. a la platja de la Mar Bella), el futbol i d'altres.
2. Grups que *editen* el codi visual existent, perquè practiquen l'esport que preveu l'espai, però adaptant, personalitzant o mantenint l'espai. Encara que el codi bàsic que proporciona l'espai pugui ser apropiat per a l'activitat, en ocasions, sobretot si les xarxes socials estan ben establertes, els practicants de l'esport en qüestió intervenen en l'espai, mantenint-lo o millorant-lo segons la seva demanda. L'adaptació o personalització pot incloure canvis físics de l'espai, com afegir-hi, per exemple, una rampa de *skate* o un ganxo per a bosses i abrics en una pista de petanca o una marquesina per facilitar un lloc de reunió al costat d'un camp de futbol. El manteniment contempla l'arranjament o la renovació parcial dels espais existents o d'elements deteriorats, com ara parets, tanques, límits, etc. Els mètodes concrets d'aquest tipus d'apropiació varien molt però, en tots els casos, s'observa que constitueixen un intent de completar els codis que els practicants consideren necessaris per utilitzar l'espai per a la pràctica esportiva, p.e. pilota a mà, petanca, softbol, tennis, BMX, *skate*.

Entre els usos i apropiacions trobats en espais definits per l'usuari (o definits en col·laboració amb els qui els han dissenyat) s'inclouen:

3. Grups que *reinterpreten* el codi visual existent, sense canvis físics (o afegint-hi alguns elements eliminables), però per a una pràctica esportiva no prevista o diferent de la planejada originàriament. La forma en què es respecta l'espai és semblant al grup 1 (utilització), però la diferència principal rau en el fet que el codi de l'esport que es practica és interpretat a partir d'elements no connectats necessàriament amb l'activitat esmentada, p.e. vòlei-platja, *surf*, *surf de vela*, equavòlei, esport recreatiu/familiar, *fúting*, futbol, *skate*, bicicleta de muntanya, BMX, etc.
4. Grups que tant *reinterpreten* com *editen* els codis visuals d'instal·lacions no esportives. La reinterpretació es dóna en elegir un espai originàriament no dissenyat per a aquesta activitat i l'edició es produeix en adaptar, personalitzar o mantenir físicament l'espai, per adequar els codis a l'esport en qüestió. Els esports observats amb aquest tipus d'apropiació són: *tanguilla*/tuta, takatà, bitlles, equavòlei, escalada, *skate*, futbol, BMX, etc.

Aquests grups es defineixen segons l'observació de l'activitat i les apropiacions de l'espai. Per tant, alguns esports pertanyen a més d'un ús de l'espai, perquè els diferents grups responen de manera diferent dels codis i tenen accés, òbviament, a diferents entorns.

A partir dels esports observats tot al llarg de la investigació sobre xarxes socials realitzada a Barcelona, es pot traçar la taula de grups d'apropiacions següent (*taula 1*). Una anàlisi superficial de la taula indicaria que

Tipus d'espai	*Espai definit institucionalment (dissenyat intencionadament per a l'esport practicat)*		*Espai definit pel practicant (usuari) (originàriament no dissenyat per a l'esport practicat)*	
Apropiació (Ús) de codis espacials (possibilitats) pels practicants	(1) Utilització del codi existent: Espai utilitzat tal com es troba o amb elements afegits (retirats després del joc)	(2) Edició de codi: Els usuaris adapten, personalitzen o mantenen l'espai	(3) Reinterpretació del codi: Espai utilitzat tal com es troba o amb elements afegits (retirats després del joc)	(4) Reinterpretació i edició del codi: Els usuaris adapten, personalitzen o mantenen l'espai
	Jocs i esports tradicionals			
		Frontó/Pilota a mà Petanca		TANGUILLA / TUTA Takatà Bitlles
	Esports moderns			
Activitat esportiva practicada	Bàsquet Esport recreatiu-familiar Futbol Fúting Tennis de taula	Bàsquet Futbol Softbol Tennis	Vòlei-platja EQUAVÒLEI Esport recreatiu-familiar Futbol Fúting	Criquet EQUAVÒLEI Futbol
	Esports postmoderns			
	Patinatge en línia SKATE	Bicicros SKATE	Bicicros Bicicleta de muntanya SKATE Surf Surf de vela	Bicicros CLIMBING SKATE
Totals	7	8	10	9

Els esports llistats en MAJÚSCULES són els tractats en els estudis de cas d'aquest article.

Taula 1
Grups d'apropiacions dels espais. (Font: elaboració pròpia)

prop del 56 % dels esports observats als espais públics de Barcelona es practiquen en llocs no dissenyats per a aquests esports.

Resulta també interessant assenyalar que la categoria amb més nombre d'esports practicats (10) són els espais definits per l'usuari i que són reinterpretats; és a dir, quan els usuaris poden interpretar molts dels codis que necessiten per al seu esport a partir d'elements ja existents a l'espai, encara que no hagi estat dissenyat per a aquesta activitat.

Aquesta dada pot ajudar a comprendre que els codis necessaris per atreure a la pràctica de l'esport no es limiten als elements bidimensionals i tridimensionals que tradicionalment s'associen als diferents esports.

2. Exemples de Barcelona

Per mitjà d'exemples concrets, els breus estudis de casos següents pretenen de mostrar com responen certes activitats esportives a determinats "*kits*" de codis visuals. Mostren com es combinen determinats detalls per emetre senyals diferents que contribueixen a facilitar o fins i tot a promoure les activitats que es poden desenvolupar als emplaçaments respectius.

En gairebé tots els casos, la identificació de límits o fronteres visuals constitueix un element important que ajuda a definir el repte i la naturalesa competitiva de molts esports. En ocasions, com ara el cas del futbol, es pot formar un mínim codi visual només amb unes intervencions gràfiques (bidimensionals) a l'espai: línies i punts de demarcació. Per a altres esports calen canvis de tipus tridimensional en els plans, formes, escales o materials, com passa amb l'escalada, el surf o el monopatí. En altres casos, les interpretacions dels codis espacials deixen una mostra clara d'altres necessitats socials requerides per les xarxes relacionades amb un esport, més enllà de la mateixa activitat. En aquests casos els codis poden ser més complexos, perquè representen elements d'interacció social –seients, taules, decoració, etc.–, com s'esdevé amb la *tanguilla*, la petanca i l'equavòlei.

Skate (monopatí)

Els principals elements (o codis) espacials que atreuen els patinadors solen ser les superfícies planes i contínues, amb materials llisos per poder-hi lliscar, en combinació amb canvis de nivell i de pla que propiciïn els salts i la pràctica de piruetes. Qualsevol espai gairebé llis de l'entorn urbà –que presenti visualment cinc, sis i fins i tot vuit plans, a més a més del terra– pot representar per a un patinador un nou repte per practicar el seu esport. De vegades, quan hi ha un pla de sòl llis, s'interpreta com un bon punt de sortida per als patinadors, des del qual afegeixen nous reptes (nous codis al '*kit*'), com ara rampes extres, barres a més alçada, etc. *(figura 4)*.

La *figura 5* és un exemple del fet que la presència o l'addició d'aquests 'reptes urbans', que en realitat poden no ser sinó una petita elevació del nivell de la superfície, crea un efecte d''atracció' sobre altres patinadors. Els patinadors són conscients dels elements que suposen reptes i es reuneixen per provar la nova temptació. En estendre's la fama de la qualitat d'uns certs codis aplicats a un espai concret, és a dir d'unes certes combinacions d'elements urbans, hi augmenta el nombre de patinadors i interpreten l'espai de noves maneres. A la Plaça de les Tres Xemeneies s'ha celebrat en diverses ocasions 'Urban Funke', un esdeveniment del *skate* i de les seves cultures relacionades, com música i ball 'hip hop'. Gairebé amb tota seguretat, es va triar el lloc en part per la fama de l'espai entre xarxes de patinadors, per ser un dels llocs preferits de Barcelona, perquè ofereix un equip excel·lent de reptes amb les seves combinacions de superfícies variades, línies, nivells i plans.

Tanguilla

Aquest espai *(figura 6)*, situat sota el pont de Calatrava, al carrer de Bac de Roda, a Sant Martí, no es va dissenyar originàriament, ben segur, com a pista per a *tanguilla*, però algunes persones que hi van sovint a jugar a *tanguilla* van dedicar molt de temps i esforç a netejar-lo i agençar-lo. L''equip' utilitzat per aconseguir que l'espai sigui apropiat per a la pràctica de *tanguilla* és una combinació de codis que es troben al mateix espai i altres d'afegits a l'espai pels usuaris habituals. Es va triar aquest indret i es fa servir, perquè s'entén que és un lloc adaptable a les exigències dels '*tanguillers*'.

El mateix entorn ofereix dos codis importants, que constitueixen la base per reunir els jugadors: *a*) una pista, amb la mida i la proporció delimitades per

la distribució de bigues i pilars del pont superior i *b*) protecció de les condicions meteorològiques, gràcies al pla horitzontal que forma l'estructura inferior del pont. Per acabar de definir aquest codi bàsic, els jugadors han aconseguit i hi han col·locat altres elements necessaris per al joc; fustes per formar el punt de llançament, el límit final de la pista i un cordill tot al llarg de la pista acaba de demarcar el 'propi' dels jugadors.

A més a més dels codis funcionals necessaris per a la pràctica esportiva, els 'codis socials' de l'espai tenen la seva importància en contribuir al conjunt de codis que es busquen aquí. La *figura 6* mostra que l'espai percebut entre la línia de la vora, delimitada pel pont i les bigues exteriors d'aquest, es reconeix formalment com a espai d'espera o de col·locació dels espectadors.

És més, els jugadors han afegit cadires darrere de la pista i han format una taula amb fustes que han trobat (*figura 7*), que simbolitzen conjuntament els principals elements de tipus social, tant per als espectadors com per als jugadors.

Per a qui passa pel lloc i observa aquest espai i els seus diversos elements pot ser que els mateixos codis no comuniquin un lloc de reunió habitual, de socialització i de pràctica de *tanguilla,* però per als qui coneixen el joc, la interpretació resulta clara.

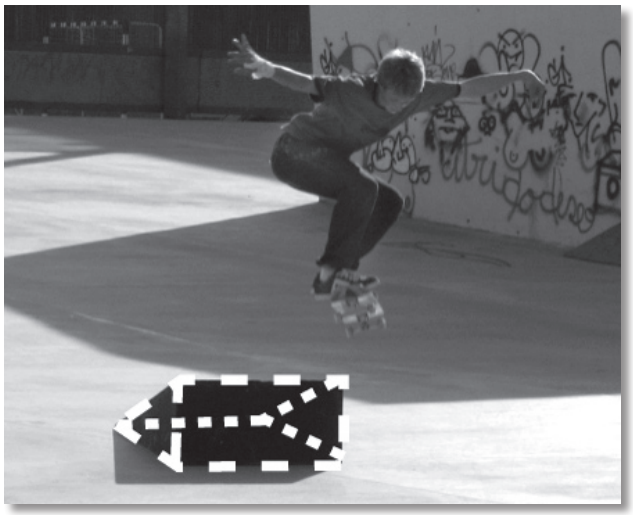

Figura 4

Figura 6

Figura 5

Figura 7

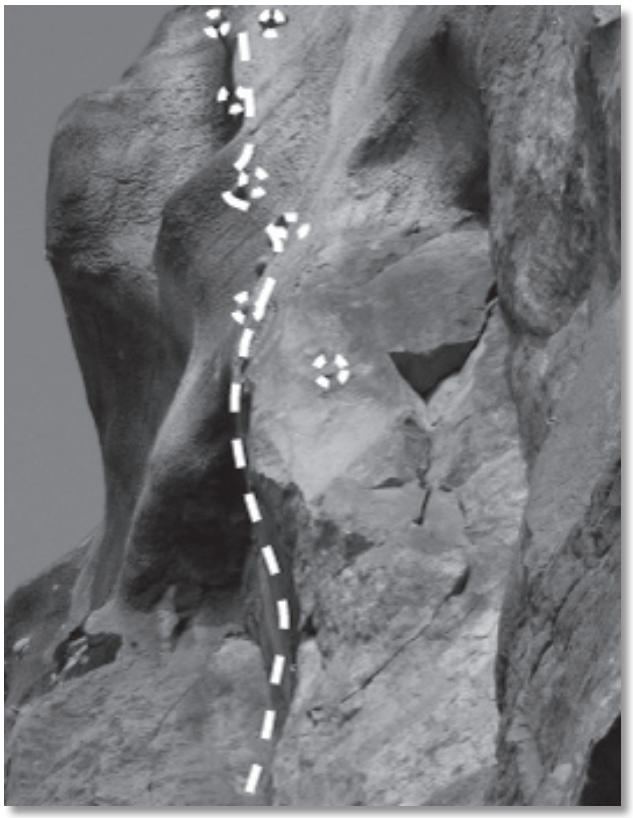

Figura 8

Figura 9

Escalada

Per als escaladors que practiquen l'esport a La Foixarda, a Montjuïc, els codis espacials bàsics, que els empenyen a practicar el seu esport, inclouen: *a*) plans inclinats o verticals que estimulen el repte d'escalar i *b*) un seguit de petites protuberàncies o buits i formes tridimensionals on agafar-se amb els dits de peus i mans, que actuen com a preses.

Per contrast, el que es troba a La Foixarda és una paret més alta (*figura 8*), i un túnel (*figura 9*) en forma d''U' invertida, que es va crear originàriament per al trànsit rodat a Montjuïc. Per als escaladors, les línies variades verticals simbolitzen la base tradicional de la seva activitat esportiva i ofereixen una gran varietat de reptes. L'espai resulta encara més apropiat en haver-s'hi afegit punts de subjecció, necessaris per explotar les possibilitats de l'espai. A mesura que el lloc ha anat guanyant fama per a la pràctica de l'esport, ha anat atraient més escaladors, que han adoptat el túnel pròxim a la paret (*figura 9*) com una altra possibilitat de practicar variants del mateix esport. Aquesta 'U' invertida no solament és una estructura reforçada que serveix de suport al terreny de la part superior (la seva funció original), sinó que representa un repte per als qui escalen per les seves parets corbes. En anar adquirint popularitat aquesta apropiació, s'hi han anat afegint més i més punts de suport o preses, cosa que configura noves rutes (*figura 8*) i reptes perquè els escaladors mostrin les seves habilitats. De manera semblant al que passava, com comentàvem anteriorment, amb el *skate*, aquestes identificacions codificades de la ciutat atreuen els altres escaladors, que tendeixen a convergir, individualment o en grups, en aquest tipus d'espais.

Equavòlei

Els espais que ocupen els equatorians de Barcelona per practicar l''equavòlei' responen, d'una banda, a la interpretació d'alguns codis fonamentals que animen a la pràctica de l'esport esmentat, però alhora seleccionen els espais (punts de trobada) en funció de la possibilitat que ofereixen per facilitar la reunió social. El Camp Municipal de Futbol d'Horta-Guinardó en constitueix un bon exemple (*figura 10*).

Per a aquesta activitat d'equavòlei es requereix, com a element inicial, una superfície plana, horitzontal i consistent, en la qual es pugui delimitar una canxa rectangular. En aquest lloc, la presència d'una superfície dura i en part sorrenca proporciona un bon material per saltar i aterrar, alhora que permet fixar amb relativa facilitat els pals que subjecten la xarxa. En aquesta pista, els usuaris hi afegeixen alguns elements: una xarxa especial d'equavòlei, fixada en dos pals i a una alçada determinada i una cinta, que defineix l'am-

plada de la canxa i indica que l'espai és a punt per a la pràctica de l'esport.

Amb la inclusió en l'espai de tres cintes horitzontals i 6 pals verticals s'adapta el Camp Municipal de Futbol, que passa de ser camp de futbol a representar tres canxes adossades d'equavòlei. Aquesta distribució anima a fer que es desenvolupin alhora partits de diferents nivells: alguns formen part de torneigs organitzats, mentre que d'altres són partits informals o serveixen d'entrenament per a partits posteriors.

Es pot veure que, en molts casos d'equavòlei, la zona de la canxa per ella mateixa no compleix amb tots els codis que necessiten els jugadors per considerar-la apta per a la pràctica de l'equavòlei. L'aspecte social també hi és molt important per a la majoria dels grups que practiquen equavòlei i tendeixen buscar possibilitats del caire social en les ofertes dels espais. A l'avinguda de l'Estatut, els elements definits pels usuaris inclouen múltiples talls d'uns 30 cm d'ample en el pendent, que simbolitzen esglaons, faciliten l'accés al lloc, incloent-hi l'accés al veí Camp Municipal de Futbol, i altres talls en el pendent, més amples i baixos (*figura 11*) que signifiquen una zona d'espera i un banc per al públic; en conjunt, donen idea del paper social que exerceix l'espai.

Sovint, els espais elegits per crear una canxa emeten també codis que comuniquen la possibilitat d'establir 'centres socials', de manera que s'hi pugui passar la tarda, en companyia d'amics i familiars. Al Camp Municipal de Futbol, la terrassa adjacent a l'edifici que hi ha en aquell punt (*figura 10*) acostuma a ser reinterpretada pels grups d'equatorians com una autèntica cantina, en la qual preparen els seus menjars típics per a jugadors i acompanyants. A més a més dels codis que defineixen les canxes mateixes, la presència d'elements espacials que descriuen aquests centres socials a les canxes d'equavòlei exerceix un paper important a l'hora d'identificar les localitzacions que fan les xarxes socials d'aquest esport.

Figura 10

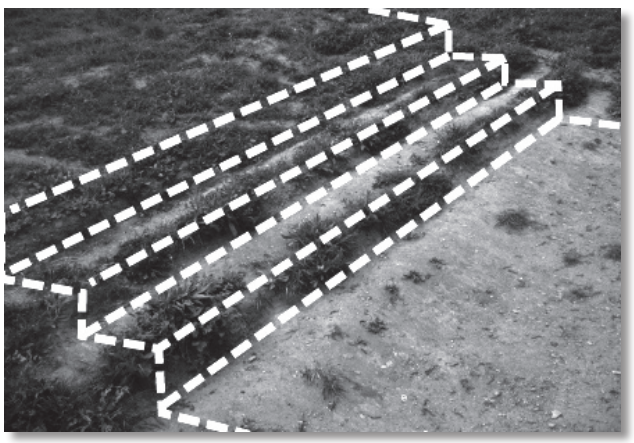

Figura 11

Conclusions

Quins són els codis visuals que atreuen la pràctica esportiva en un espai públic determinat? Aquesta era la pregunta inicial del nostre article, la resposta de la qual sintetitzem a continuació.

La investigació mostra que els espais no són només una suma d'elements predeterminats, sinó que és l'usuari, ja sigui un vianant, un resident a la zona, un visitant o un esportista, qui aporta la pròpia interpretació de com respondre a l'entorn, en funció de la manera en la qual percep el lloc i l'entorn. En aquest sentit, cada un dels esports sembla tenir el seu propi "equip" i els qui el practiquen interpreten l'espai i els seus elements de manera diferent d'altres usuaris del mateix espai.

Podem concloure, a partir dels estudis de cas, que els elements físics, que en la ment de qui practica un esport poden arribar a formar un camp de joc o esport, són detalls de l'entorn com ara:

- Construccions en forma de línies, que es troben a l'espai.
- Canvis de plans.
- Escala de l'entorn.
- Canvis de color.
- Canvis de textura.
- Materials de les superfícies principals.

Aquests elements són 'possibilitats' que proporciona l'espai, i els esportistes hi poden afegir altres elements, diferents per a cada esport, que enriqueixen el 'camp de joc'. En estudiar la forma en la qual es formen els codis visuals dels diferents esports quan els usuaris adapten l'espai, resulta evident que els mateixos espais es poden presentar d'una manera adaptable o flexible, sense perdre la seva capacitat per atreure la pràctica esportiva.

Els grups socials més organitzats semblen demanar codis més complexos als espais on practiquen l'esport. En moltes ocasions, els espais han de comunicar codis no solament per a l'activitat esportiva, sinó també per a les necessitats intermèdies dels grups o xarxes socials, com poden ser el descans, el refresc i la possibilitat que els amics i la família observin el joc i esperin.

Tot espai o instal·lació, tant si es va dissenyar per a la pràctica esportiva com si no, està format per combinacions d'elements, planificats o ocasionals, que les persones interpreten per fer-se idea d'identitat i possible ús, i després actuen d'acord amb la idea esmentada. Tanmateix, un mateix espai concret admet interpretacions diferents, perquè els usuaris observen i valoren elements diferents, que els indiquen com fer servir o com comportar-se davant de l'espai esmentat. Aquest paquet d'elements interpretats constitueixen els *codis visuals* emesos per l'espai. Alguns dels espais més populars per a la pràctica esportiva s'interpreten per mitjà de codis visuals que resulten molt subtils o fins i tot ambigus per a altres persones que utilitzen el mateix espai.

Dels estudis de cas es pot deduir també, que un espai no té per què estar dissenyat per a una sola pràctica esportiva, perquè l'estimuli entre els membres d'unes xarxes socials determinades. No obstant això, els espais que ofereixen una diversitat de codis visuals a usuaris diferents, inclosos els potencials practicants d'esport, resulten ser populars i es fan servir amb regularitat, tant per a l'aspecte esportiu com per al social.

Bibliografia

Agué, M. (2001). *Ficciones del fin del Siglo*. Barcelona: Gedisa.

Cozens, P. (2006). Urban Sustainability and Crime Prevention Through Environmental Design. A *175th Anniversary State Conference: Western Australian 2029 A Shared Journey*. Perth, Exhibition Centre, Novembre.

Delgado, M. (2001). *Memoria y Lugar*. Valencia: Universidad Politécnica de Valencia.

Fulton Suri, J. i Ideo. (2005). *Thoughtless Acts*. San Francisco: Chronicle Books.

Gibson, J. (1986). *The Ecological Approach to Visual Perception*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.

– (1977). The Theory of Affordances. In Perceiving, Acting, and Knowing. A R. Shaw i J. Bransford, *Toward an ecological psychology*, (p. 67-82). Hilldsdale/New Jersey: Erlbaum Associates, Pub.

Jacobs, J. (1961). *The Life and Death of Great American Cities*. New York: Random House.

Jeffery, C. R. (1971). *Crime Prevention Through Environmental Design*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.

Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. London: Blackwells Publishing.

Newman, O. (1972). *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*. New York: Macmillan.

Norman, D. (1988). *The Design of Everyday Things*. New York: Basic Books.

– (1999). *Affordances, Conventions and Design*. *Interactions*. New York: ACM Press.

– (2005). *Emotional Design*. New York: Basic Books.

Puig, N. i Maza, G. (coords.) (2008). L'esport en els espais públics urbans. Monogràfic d'*Apunts. Educació Física i Esports* (91).

Whyte, W. (1980). *The Social Life of Small Urban Spaces*. New York: PPS.

Dissenyar la ciutat per a l'esport als espais públics

FRANCESC MAGRINYÀ
Enginyer de Camins, Canals i Ports
Doctor en Urbanisme
Professor de la Universitat Politècnica de Catalunya. Barcelona
francesc.magrinya@upc.edu

MIGUEL Y. MAYORGA
Arquitecte
Professor de la Universitat Politècnica de Catalunya. Barcelona
miguel.mayorga@upc.edu

Francesc Magrinyà

Miguel Mayorga

Resum

L'objecte d'aquest treball és l'anàlisi urbanística de 30 espais on es desenvolupen les xarxes socials esportives analitzades. Per fer-ho, s'analitzen els mecanismes clau en l'aparició d'una pràctica esportiva; el disseny dels espais planificats i la seva relació amb les pràctiques esportives; i, en especial, la relació entre cada projecte urbà i el seu entorn, la permeabilitat dels límits i la continuïtat dels eixos de relació per als vianants, el caràcter perifèric o central de l'activitat esportiva en l'espai públic i el rol del mobiliari en les pràctiques esportives.

Es posa en evidència el valor dels parcs com a espais de referència de la planificació urbana associada a l'esport en l'espai públic; el rol de les infraestructures viàries com a generadors d'espais per a pràctiques esportives informals, i també el dels equipaments esportius com a pols d'atracció de nous espais de pràctiques esportives al seu voltant.

D'altra banda, es constata la relació amb la residència com un element clau per a la bona catalització d'una pràctica esportiva. Igualment, es valoren els espais oberts i l'existència d'uns eixos per als vianants, clars i llegibles, que travessin l'espai i que generin centralitat a les activitats, entre elles, les esportives. Es constata una tendència a situar les activitats esportives en posicions perifèriques, cosa que seria interessant d'evitar, igual com una certa tendència a repetir un mobiliari determinat (cistelles de bàsquet, taules per a tennis de taula i camps de petanca) davant d'altres pràctiques que tindrien bona acollida (frontó i futbol) i en els quals no cal anar a formats estàndard.

Paraules clau

Projecte urbà, Infraestructures viàries, Espai públic, Pràctiques esportives informals, Mobiliari urbà.

Abstract

Design the City for the Sport in Public Spaces

The aim of this work is the urbanistic analysis of 30 spaces in which the sporting social networks studied, develop themselves. To achieve this, the key mechanisms in the apparition of a sporting practice will be analysed the design of the planned spaces and their relation with the sporting practices; and, in particular, the relation between the urban project and its environment, the permeability of the limits and the continuity of the hubs of pedestrian connections, the character of the periphery or centre of the sporting activity en the public environment and the role of the urban furniture and installations in the sporting practice.

The article brings into evidence the value of parks as spaces of reference, pointing to urban plans associated to sport in public space; the role of the diverse infrastructures as generators of spaces for informal sporting practice, in this way like certain tendencies to repeat determined types of urban installation (baskets, table tennis and petanca) against other practices which would be more welcomed (football and fronton) and in those in which it is not necessary to adhere to standard formats.

Key words

Urban Project, Vial Infrastructures, Public Space, Informal Sporting Practice, Urban Furniture.

Introducció

Aquest treball aborda l'anàlisi urbanística de 30 espais públics de Barcelona, analitzats dins del projecte de xarxes socials esportives (Puig i Maza, 2008) i pretén d'extreure ensenyaments sobre per què es desenvolupen en aquests espais, quina és la interacció entre la pràctica esportiva i l'espai públic i quins són els elements claus en el seu disseny per a l'adaptació a les necessitats esportives. Per fer-ho, després d'un breu repàs a la generació d'espais públics associats a les pràctiques esportives, analitzarem quins mecanismes són claus en l'aparició d'una pràctica esportiva. I un cop caracteritzades les tipologies d'espais, passarem a analitzar el disseny dels espais planificats i la seva relació amb les pràctiques esportives. Ens centrarem en la relació entre el projecte urbà i el seu entorn, la permeabilitat dels límits i la llegibilitat i continuïtat dels eixos de relació per als vianants; el caràcter perifèric o central de l'activitat esportiva en l'espai públic i la seva relació davant dels mecanismes de complementarietat *versus* segregació de les activitats, per analitzar finalment el rol del mobiliari en la pràctica esportiva.

Caracterització de les diferents tipologies d'espais per a pràctiques esportives informals

Els parcs, com a espais de referència en la planificació urbana associada a l'esport a l'espai públic

Els parcs i les places són un element central per a l'acollida d'activitats esportives a l'espai públic; aquesta localització representa més del 50 % de les pràctiques esportives informals trobades en aquest estudi. Destaquem, dins del sistema de parcs centrals de la ciutat, parcs tan diversos com el Parc de Joan Miró, el Parc del Clot, el Parc de Diagonal Mar, el Parc de les Aigües, el Parc de la Pegaso o el Parc Esportiu de Can Dragó.

El rol de les infraestructures viàries com a generadores d'espais per a pràctiques esportives

Cal assenyalar, alhora, que les vies segregades associades principalment a les rondes i als seus accessos han generat una gran quantitat d'espais residuals, que han estat aprofitats posteriorment com a espais esportius. Així, ens trobem amb el Parc del Poble Nou com a resultat d'una cobertura planificada de la Ronda del Litoral, o els espais associats a la cobertura de la Ronda de Dalt, reivindicada pels veïns: Pistes Poliesportives Antoni Gelabert i *Skate* Park de la Via Favència. També cal destacar el nus de la Trinitat que, a l'espai interior, configura el Parc de la Trinitat. Al costat dels anteriors espais destaquem els espais generats al llarg dels Accessos Nord del Túnel de la Rovira, que han generat espais improvisats per a la pràctica esportiva, com ara el de l'Avinguda de l'Estatut, la Plaça Boticelli i la Plaça de la Clota. També trobem espais viaris a l'interior de parcs, com és el cas de l'Avinguda Coll del Portell al Parc Güell i el Camí de la Foixarda al Parc de Montjuïc. Finalment, observem espais improvisats al carrer, com és el cas del *skate* a l'Avinguda Pearson o en un espai residual, com els accessos del Pont de Bac de Roda.

Els equipaments esportius atrauen nous espais de pràctiques esportives al seu voltant

Un altre fenomen interessant a tenir en compte és la generació de pràctiques esportives informals al costat d'instal·lacions esportives formals. Així, observem la pràctica de bàsquet i de tennis de taula, que anomenem Instal·lacions Esportives de l'Escola Industrial, al costat de la Piscina Sant Jordi. De la mateixa forma, se situa el Circuit BMX d'Horta, al costat del Velòdrom d'Horta, el *Skate* Parc de la Mar Bella, al costat de l'Estadi de la Mar Bella o el Camp de Softbol al costat de les instal·lacions esportives de la muntanya de Montjuïc. També cal destacar el Camp Municipal de Futbol de La Clota, afectat per un projecte de remodelació urbanística de la zona, que és reaprofitat com a espai per a la pràctica d'equavòlei.

Presència de les diferents tipologies d'espais relacionades amb pràctiques esportives

Una primera preocupació ha estat establir una tipologia d'espais que acullen les pràctiques esportives informals localitzades. Per fer-ho, s'ha elaborat una classificació dels espais urbans a partir dels 30 espais detectats *(taula 1)*.

De l'anàlisi dels resultats es constata, en primer lloc, la gran importància dels parcs com a espais dissenyats que acullen pràctiques esportives, i en els quals, a més a més, també s'han improvisat altres pràctiques, que representant un 40,3 % de les xarxes de pràctica esportiva.

Tipologia d'espai		%	%
Espai planificat	Parc	40,3	51,6
	Plaça	11,3	
Espai no planificat associat a una infraestructura	Adaptat	19,4	24,2
	Improvisat	4,8	
Espai no planificat associat a un equipament esportiu	Adaptat	17,7	17,7
Espai abandonat	Parcel·la	6,5	6,5

Taula 1
Tipologia d'espais relacionats amb pràctiques esportives.
(Font: elaboració pròpia)

Alhora, destaca la poca presència de pràctiques esportives a les places; per molt visibles i simbòlics que puguin ser alguns dels exemples, com la Plaça dels Àngels al Raval, només representen un 11,3 %.

Cal destacar la presència significativa d'espais especialment adaptats per a les pràctiques esportives, normalment espais residuals de la ciutat, que representen un 37,3 % (associats a infraestructura en un 19,4 %; i associats a equipaments esportius en un 17,7 %). Alhora, és relativament petita la representació d'espais improvisats per a la pràctica esportiva (11,3 %: 4,8 % + 6,5 %), contràriament al que es podria pensar inicialment.

També és significativa la presència d'espais adaptats a partir dels espais residuals o generats per una infraestructura, especialment viària, que en total representen un 24,2 % (19,4 + 4,8 %) dels casos. Igualment, cal destacar la importància del mecanisme de generació d'un espai esportiu al costat d'una instal·lació esportiva planificada, fet que representa un 17,7 % de casos.

Elements per a una anàlisi del disseny dels parcs des de la perspectiva de l'esport

Un cop analitzats els elements generadors d'espais entrarem en l'anàlisi de les característiques i requisits d'un parc pel que fa a les pràctiques esportives.

Un parc urbà és un espai construït i projectat per acollir activitats humanes, on incorporar un seguit d'elements i activitats de tipus contemplatiu i recreatiu i on destaquen tres components principals: els accessos i les circulacions, les zones d'estada i les àrees verdes. Per a l'anàlisi ens centrarem en els aspectes següents:

- Relació entorn-projecte. Interessarà especialment la relació entre el parc i les zones residencials de l'entorn, igual com els límits del parc.
- Connexió amb vies per als vianants i comercials de l'entorn.
- Llegibilitat, accessibilitat i continuïtat dels recorreguts interns.
- Proporció i dimensió dels espais d'estada i de pràctiques esportives.
- Localització, quantitat i dimensió del mobiliari i de l'equipament esportiu.

Els parcs a la ciutat i les pràctiques esportives

La relació del parc amb l'entorn

Una primera característica és l'escala de l'espai. La planificació, de forma generalitzada, defineix els parcs com metropolitans, urbans i de barri. No obstant això, els usos d'aquests espais corresponen, en gran majoria, a pràctiques de l'escala de barri. Així per exemple, un espai com el Parc de la Trinitat, per la seva dimensió i per la situació, podria ser considerat un parc metropolità o, si més no, urbà, i tanmateix es constata que els usuaris d'aquests i altres espais són fonamentalment usuaris del barri. Els usuaris d'un espai, en un 80 % viuen a menys de 500 m de l'espai d'usos (Ollé i Magrinyà, 1999). Només en espais molt emblemàtics, com ho és l'exemple del Parc de la Ciutadella, hi ha un cert ús quotidià pròpiament urbà.

Si analitzem les pràctiques esportives i el seu entorn observem que la presència de l'habitatge (71,0 %) és un factor clau per a l'arrelament d'una xarxa esportiva. Al costat d'aquesta, és molt present l'existència de parcs (72,6 %) que, com hem vist, són realment claus com a tipologies d'espais a tenir en compte. Igualment, cal destacar la presència de vies de comunicació i en especial als espais adaptats per a pràctiques esportives i la presència de comerç en un 46,8 % de casos. Finalment, cal subratllar la presència de descampats en un 30,6 % de casos, associats en una part significativa a espais improvisats.

Parc de la Pegaso i Parc del Poblenou: dos entorns contraposats

El parc de la Pegaso és el resultat d'una reconversió d'una àrea urbana dedicada a la indústria automotriu. El parc (vegeu *figura 1*) és definit com una forma trapezoïdal delimitada per una trama irregular que té un entorn d'edificacions d'ús residencial.

En canvi, el parc del Poble Nou se situa en una àrea de transformació urbana del front marítim de Barcelona i s'estén longitudinalment en una franja paral·lela a la ronda del Litoral, que en el primer tram es troba definida, d'una banda, pel mur del cementiri i, de l'altra, pel pas a nivell inferior de la mateixa ronda. La comparació d'aquests dos entorns ens mostra que el Parc de la Pegaso ofereix, d'entrada, més potencial d'activitat, pel seu entorn residen-

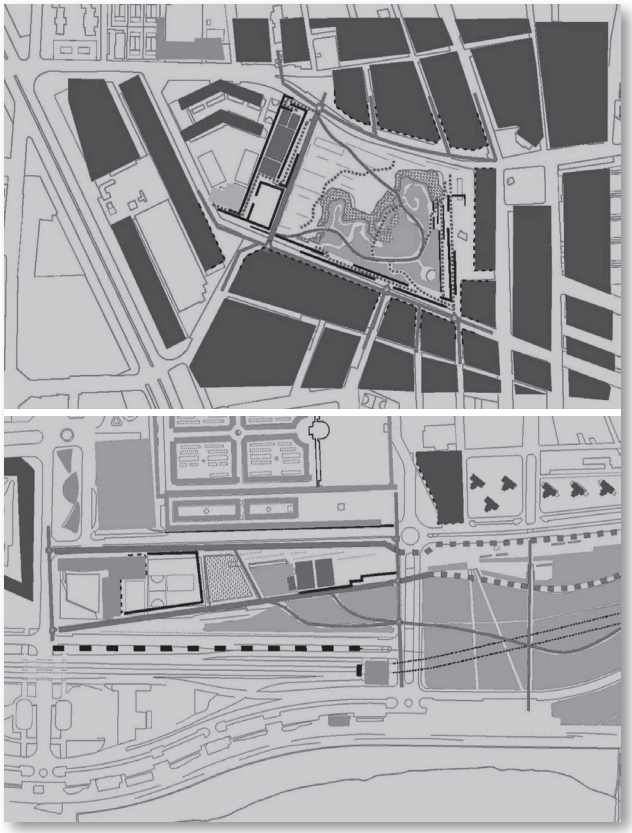

Figura 1
Parc de la Pegaso (a dalt)*; Parc del Poblenou* (a baix).
(Font: elaboració pròpia)

cial, que no pas el Parc del Poblenou. En aquest últim, la part esportiva s'hauria pogut integrar millor situant-la al costat de l'eix residencial de la Rambla del Poble Nou i deixar l'actual sector destinat a pràctiques esportives com a més contemplatiu i de passeig.

La relació amb la residència un element de referència per a les pràctiques esportives: els exemples del Parc de la Trinitat i de la Plaça Boticelli

El parc de la Trinitat i la plaça Boticelli (vegeu *figura 2*), sorgeixen com a espais urbanitzats associats a eixos viaris principals de la ciutat, construïts en ocasió de la preparació dels Jocs Olímpics de 1992. El Parc de la Trinitat i la Plaça de Boticelli són dos exemples de diferents dimensions en els quals s'aprofita un nus viari (nus de la Trinitat i rotonda de Boticelli) per generar un espai de pràctiques esportives prop d'una zona residencial adjacent.

El nus de la Trinitat resol la connexió de les rondes del Litoral i de Dalt de Barcelona amb els principals accessos viaris a la ciutat; proposa un gran parc al seu interior, prop del riu Besòs.

L'accés principal és un espai obert, en forma de pèrgola i amb arbres, que serveix d'avantsala a l'ingrés al parc i ofereix connexió amb el barri residencial. El parc s'organitza a través d'un sistema de recorreguts i franges radioconcèntrics amb dues entrades, una de principal, que dóna accés a l'estació del metro, i una altra cap al barri. El sistema d'accessos i de circulació plantejat és clar i llegible, perquè aprofita la proximitat al barri de la Trinitat Vella i la seva unió a través del soterrament viari en aquest sector.

El programa del parc s'articula segons una franja exterior en forma d'atri del parc que permet el descans, l'estada i trobades en petits grups, una primera franja interior que agrupa les activitats esportives principals (tennis i frontó) amb espais verds i també les adaptades

Figura 2
Plaça Boticelli (a dalt)*; Parc de la Trinitat* (a baix).
(Font: elaboració pròpia)

(bàsquet i tennis de taula) situades en els accessos; una segona franja on es localitza l'estany i els jardins per a activitats contemplatives i una tercera franja on es localitzen espais verds que serveixen de fons i límit posterior al parc. Dins d'aquesta distribució d'activitats s'observa una gradació en la intensitat d'ús de més activitat a menys des de l'exterior cap a l'interior, que confereix ordre al parc i que afavoreix una combinació d'activitats.

La plaça Boticelli forma part de la solució viària que connecta la Ronda de Dalt amb el Túnel de la Rovira, tot limitant els barris del Carmel i d'Horta. El sistema infraestructural es troba compost per un tram viari i dues rotondes, que com una mena de *park way* incorporen a l'interior àrees verdes i de pràctiques esportives. La plaça Boticelli és la rotonda inicial superior d'aquesta proposta viària urbana que incorpora a l'interior, i a una cota inferior, un petit parc amb àrea esportiva, amb un entorn urbà caracteritzat per activitats residencials a un costat i d'equipaments a l'altre. Tot i que disposa de dos accessos, en realitat només se n'utilitza un, que ofereix una connexió directa amb un sector d'habitatges del barri d'Horta, que travessa la via a diferent nivell.

La plaça Boticelli presenta unes zones enjardinades i dos espais per a la pràctica esportiva, un per a petanca i un altre que aprofita un dels túnels d'accés com a espai adaptat per a pràctiques d'escalada. El programa d'usos que conviuen puntualment no es relaciona eficientment, ni amb el conjunt del parc lineal plantejat ni amb el seu entorn desconfigurat.

Aquests dos casos mostren, que malgrat les dificultats en el disseny, és possible adaptar per a pràctiques esportives espais associats a una infraestructura viària, sempre i quan existeixi una zona residencial que disposi de fàcil accés a l'espai, i que a més a més, les activitats esportives i de lleure no estiguin limitades per la contaminació sonora de l'espai viari.

La relació entre l'espai per a la pràctica esportiva i el conjunt del parc

Parc de les Aigües i Jardí de les Infantes com dos exemples de parcs contraposats: obert en oposició a tancat

El cas del Parc de les Aigües i del Jardí de Les Infantes (vegeu *fig.3*) representa el contrast de dos parcs de barri, tots dos amb un entorn d'ús residencial i d'equipaments consolidat, però el primer amb un jardí urbà tancat i introvertit, mentre que el segon és definit com un jardí urbà obert.

Al parc de les Aigües, la permeabilitat del recinte es troba força limitada per la condició de clausura que li confereix el tancament amb murs. L'accessibilitat i la circulació es resol amb la connexió de les dues zones predominants diferenciades -una de plana i una altra d'inclinada-, a través d'un recorregut principal curvilini que travessa el parc, de manera bastant clara i contundent, però de feble connexió amb els espais més allunyats, un d'aquests, el frontó, (vegeu *figura 6*). Pel seu caràcter de recinte, presenta problemes de segregació respecte de l'entorn, el qual no és partícip de tot el potencial que comporta el veïnatge amb un jardí urbà, ni per visibilitat, ni quant a relació física; podria oferir una millora qualitativa dels carrers adjacents. D'aquesta forma, la pràctica esportiva del frontó es troba aïllada del context i és purament residual.

En el cas del Jardí de les Infantes, en preval la condició inicial d'espai obert, amb una vora perimetral formada per zones enjardinades que actuen com a límit natural cap al seu entorn, però que no afecta les relacions visuals i defineix els accessos. Presenta una geometria de recorreguts, bastant simètrica i formalment autònoma. L'ús d'un recorregut anular concèntric, que té connectats quatre camins radials en diagonal, permet un ús intensiu del parc, avantsala a l'escola i al poliesportiu, dos equipaments importants per al barri. El parc ofereix moltes possibilitats al seu voltant i l'ús n'és variat i intens, però el disseny li ofereix poques possibilitats d'afavorir qualitativament la pràctica dels usos als quals està sotmès. Els espais per a l'esport, per exemple el bàsquet i el tennis de taula, es troben disposats de manera improvisada i en moments determinats causen incompatibilitat amb el trànsit per als vianants de pas. Podem concloure, d'aquesta contraposició, que sempre serà favorable que les pràctiques esportives se situïn en espais oberts i de relació amb l'entorn, com és el cas del Jardí de les Infantes, però caldrà vetllar-ne el disseny, que en molts projectes no es troba previst per endavant, ni pensat per complementar entre usos i circulacions, provocant ineficiències.

La relació del parc amb el teixit urbà: els exemples dels Parcs del Clot i de Joan Miró

A continuació analitzarem dos parcs –el del Clot i el de Joan Miró– d'una major complexitat i amb dos plan-

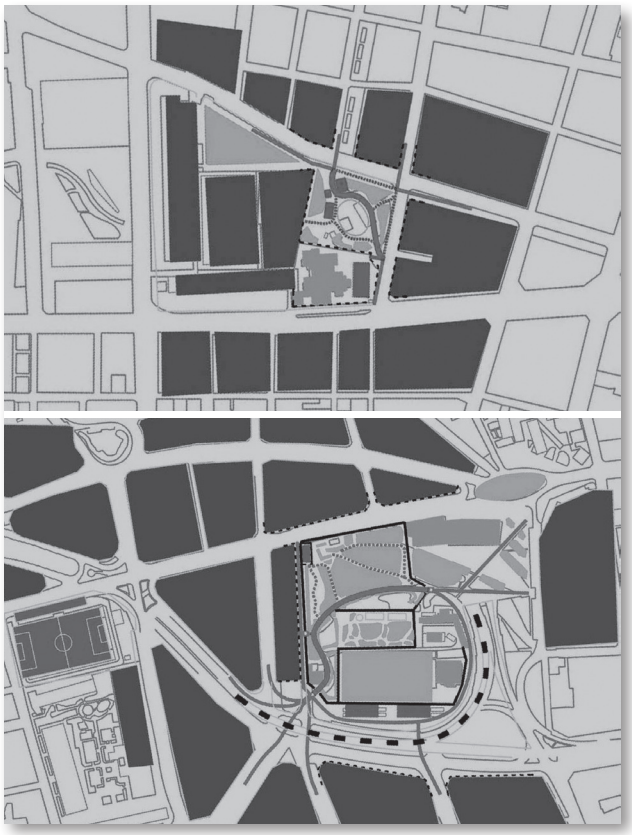

Figura 3
Jardí de les Infantes (a dalt)*; Parc de les Aigües* (a baix).
(Font: elaboració pròpia)

tejaments radicalment diferents (vegeu *figura 4*). El parc del Clot es localitza en un sector residencial amb activitats comercials i antigues indústries, amb un teixit urbà desordenat on la trama de l'eixample es dissol. El barri és travessat per importants eixos arterials de la ciutat, que convergeixen al nus de la Plaça de les Glòries, intersecció que representa un espai de centralitat de la ciutat i que a hores d'ara es troba en plena transformació.

La implantació del parc és deguda a la reconversió d'un espai d'ús industrial, la qual cosa condiciona la forma del solar, els desnivells i algunes restes arquitectòniques de la fàbrica preexistent, elements que en conjunt són assumits dins del projecte del parc.

El parc del Clot (vegeu *figura 4*) presenta una estructura interna principal en forma de "V", formada per dos eixos longitudinals, travessada transversalment per un tercer eix proper al vèrtex. El recorregut principal longitudinal, que correspon amb l'espai de transició carrer-parc, compleix funcions d'accés i de distribució en la seva continuïtat longitudinal. El segon recorregut parteix del vèrtex en unió amb l'eix carrer-parc i travessa el parc en diagonal per connectar amb una placeta, i complir la funció d'eix de distribució interna. Per la seva banda, l'eix transversal, més curt en longitud, aporta dos accessos que relacionen importants destinacions del barri, dos centres d'activitat (el mercat i el centre comercial), que, a més a més d'oferir activitats comercials, permeten la connexió amb el metro. D'altra banda, l'estructura bàsica de recorreguts del parc és llegible i permet una orientació ràpida. Amb poques paraules, l'estructura de recorreguts interna i externa està articulada per donar continuïtat als teixits circumdants.

Si comparem el parc del Clot amb el de Joan Miró constatem que aquest últim presenta un entorn semblant. Es troba ubicat en el límit entre el districte de l'Eixample i el de Sants-Montjuïc i al costat del carrer Tarragona, eix de transformació urbana d'oficines i hotels que connecta la Plaça Espanya i l'estació de Sants, i en el qual es reconverteix l'actual plaça de braus en un centre comercial i de lleure. El solar, de forma quadrada i

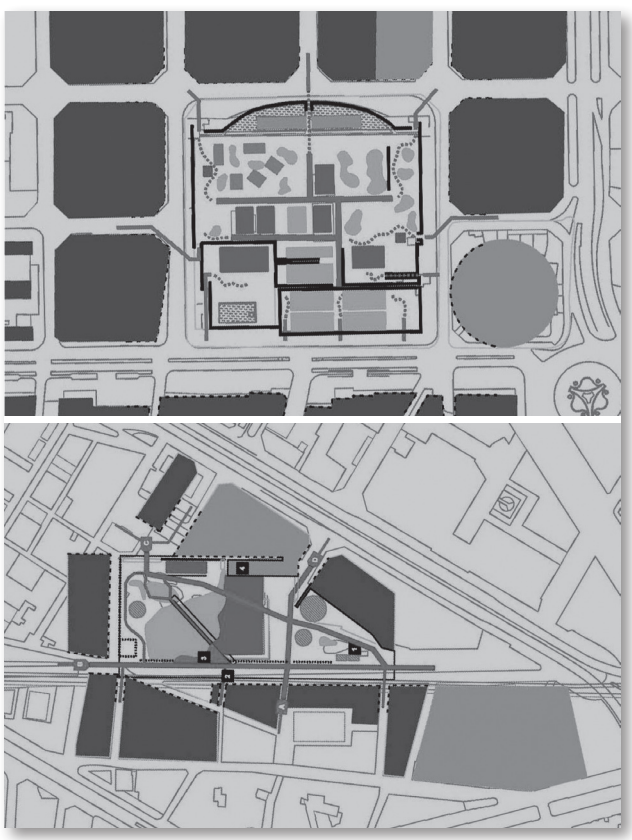

Figura 4
Parc de Joan Miró (a dalt)*; Parc del Clot* (a baix).
(Font: elaboració pròpia)

Figura 5
Recorregut transversal al Parc del Clot (a dalt)*; Recorregut transversal al Parc de Joan Miró* (a baix). (Font: elaboració pròpia)

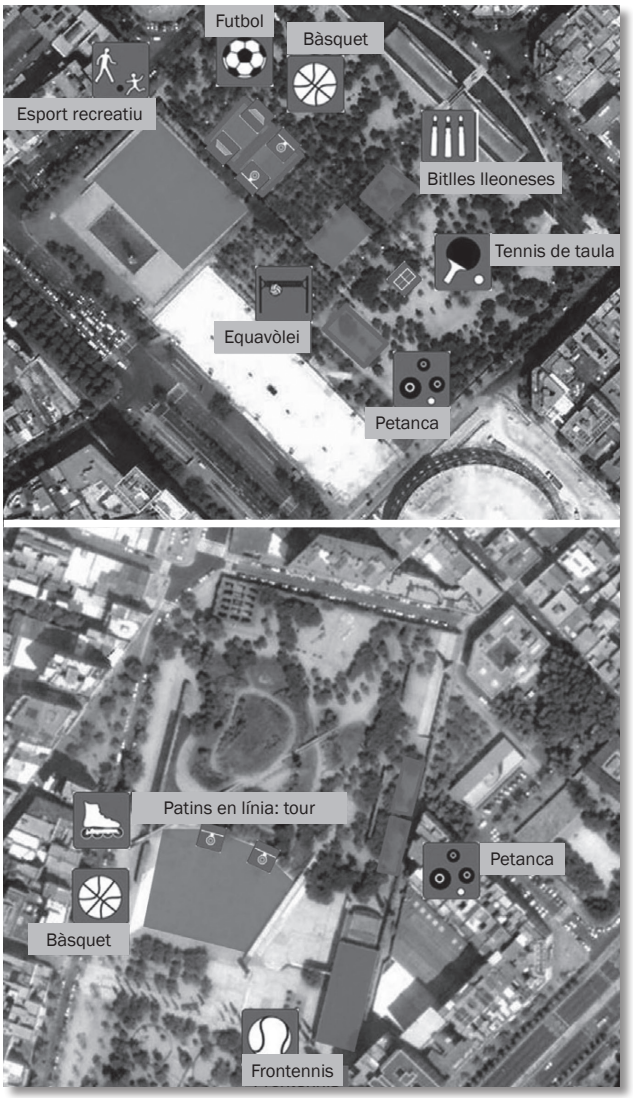

Figura 6
Pràctiques esportives: Parc de Joan Miró (a dalt)*; Parc del Clot* (a baix). (Font: elaboració pròpia)

d'una dimensió equivalent a quatre illes de l'Eixample, prové d'una operació de deshabilitació de l'antic escorxador municipal. El parc ha de respondre, d'una banda, a un entorn pròxim de teixit residencial de l'eixample i, d'una altra, a les condicions canviants d'un front destinat a oficines i activitats comercials.

Però a diferència del Parc del Clot, al Parc de Joan Miró l'accés és més complicat. S'hi accedeix mitjançant espais que presenten canvis de nivell amb escales i rampes, i recorreguts zigzaguejants (vegeu *fig.5*), fet que dificulta l'accessibilitat, limita l'orientació i la relació amb l'entorn immediat. D'altra banda, l'interior del parc s'estructura a partir de l'agrupació centralitzada d'un seguit d'espais configurats amb pèrgoles i arborització espessa, que s'interconnecten entre ells, però que es relacionen molt feblement amb l'exterior. Aquest disseny té conseqüències negatives, perquè el parc és apropiat per la població des de la vora, però no hi ha un eix central de circulació clar i accessible que ofereixi centralitat a les activitats a l'interior.

Si comparem ara les activitats dels dos parcs amb detall (vegeu *fig. 6*), observem que el parc del Clot contempla espais d'índole diversa, dins d'un espectre d'usos que comprèn els d'una recreació passiva o recorregut contemplatiu, fins als de recreació esportiva o ús polivalent. El resultat és una barreja articulada de les diferents activitats del parc, on les diferenciacions físiques dels espais són subtils i ben aconseguides, en el qual no es recorre a l'ús de tancaments i on la zona esportiva juga un paper rellevant per la seva situació central visible i

controlada, però amb una alta complementarietat formal i funcional cap al parc mateix i cap a l'entorn urbà circumdant (*vegeu fig.6*).

El Parc de Joan Miró, en canvi, es programa amb una rica combinació d'activitats, que van des de l'ús intens i urbà d'una plaça dura, àrees enjardinades amb pèrgoles, àrees esportives i fins i tot una biblioteca infantil per al barri. Però el resultat, en general, és el d'un parc compost per espais fortament compartimentats, amb una complicada estructura de circulació interna, on els recorreguts són d'escassa llegibilitat i es desvinculen dels accessos i eixos de relació amb la trama urbana del barri. Quant a les zones destinades a l'esport es perceben com una concentració volumètrica en l'espai central del parc d'espais limitats per tanques, vegetació i murs, d'accés complicat, tant des de l'interior del parc com des de l'exterior, aspecte que contrasta amb les condicions de l'espai, que és en el fons una gran esplanada (vegeu *fig. 6*).

Es constata, doncs, la importància d'uns bons accessos i d'unes circulacions centrals, clares i llegibles, que articulin el parc i assegurin connexions urbanes a través d'aquest, com és el cas favorable del Parc del Clot en contraposició amb el cas desfavorable del Parc de Joan Miró (vegeu *fig. 5*).

El caràcter perifèric o central de l'activitat esportiva en l'espai públic

Complementarietat vs. segregació de les activitats

Malgrat el factor positiu que representa situar de forma central les activitats d'un parc i entre elles les esportives, es constata que la posició de l'espai específic per a la pràctica esportiva se situa en la majoria de casos en una posició perifèrica (54,8 %) o adjunta (12,9 %). I tan sols en una proporció menor se situa en una posició central (32,3 %). A més a més, s'observa que, en general, el mobiliari típic implementat en aquests espais de forma institucional a través de les cistelles de bàsquet o de les taules de tennis de taula se situa en la majoria de casos en espais residuals. És a dir, acaba sent un espai doblement residual. Sembla que sovint l'espai per a l'esport és l'espai residual que queda un cop planificat un espai públic, quan n'hauria de ser al contrari, un element central.

Plaça dels Àngels i Plaça dels Països Catalans: un espai central i un espai segregat units per un disseny adaptat a la pràctica del skate

La contraposició entre la Plaça dels Àngels i la Plaça dels Països Catalans *(figura 7)* és un exemple de la reflexió anterior. La plaça dels Àngels es localitza al barri el Raval i forma part d'un seguit d'actuacions urbanístiques per a la recuperació del centre històric mitjançant la creació d'una centralitat cultural. El seu disseny és el resultat de diversos museus que la delimiten: el Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA), l'edifici del Foment d'Arts Decoratives (FAD), el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB). En l'actualitat, la zona té un ús intens, on conviuen diverses activitats urbanes per part de passejants, turistes i veïns. Erigida com una plaça dura, presenta un terra en plataforma única, amb mobiliari mínim i arborització inexistent. Cal destacar, que la permeabilitat de la plaça dels Àngels és elevada i amb un ús intens per als vianants, de tal manera que els seus vertaders límits es dissolen fins

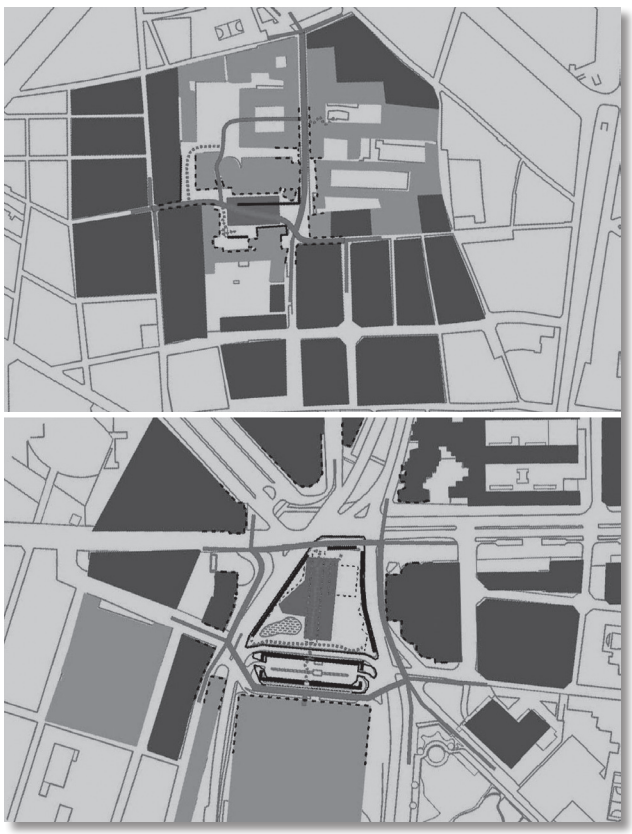

Figura 7
Plaça dels Àngels (a dalt); *Plaça dels Països Catalans* (a baix).
(Font: elaboració pròpia)

Figura 8
Dos espais amb un disseny i un mobiliari que han atret la pràctica del Skate: Plaça dels Àngels (a dalt) *i Plaça dels Països Catalans* (a baix). (Font: elaboració pròpia)

on arriben els recorreguts que travessen els edificis o els carrers per a vianants.

La plaça dels Àngels acull les activitats urbanes públiques amb força flexibilitat, per a veïns i visitants. Així, caminar, divagar i asseure-s'hi tenen diverses possibilitats de realització, amb diferent intensitat, segons cada espai, fet que també explica, per què la Plaça dels Àngels es concreta com a àmbit privilegiat per a l'ús espontani de la pràctica del *skate* i fins i tot del futbol de carrer, mentre els espais interiors del MACBA i CCCB es decanten cap a usos de tipus més passiu. Es podria assenyalar, no obstant això, que les activitats de barri són, fins a un cert punt, absents, per una manca de mobiliari i activitats a les vores de la plaça al servei del barri.

La plaça dels Països Catalans, està plantejada com un espai per servir d'avantsala a l'estació de ferrocarrils de Sants. El seu entorn es troba caracteritzat per una confluència d'importants eixos viaris i de teixits urbans força diversos, tant en la morfologia d'illa i el traçat de carrers, com per les façanes dels edificis que l'envolten, que són de diverses formes, mides i altures; la solució d'aquest projecte ha estat un sistema de pèrgoles que intenta d'oferir un cert ordre en un gran espai obert sense unes vores definides clarament.

Com que, arquitectònicament, és considerada una plaça dura, és un espai que, per la flexibilitat imposada per aquesta condició, hauria de ser –formalment i funcionalment– un espai de mediació que unifiqués l'heterogeneïtat que li ofereix l'entorn; hauria de donar resposta no solament a la façana d'accés a l'estació ferroviària sinó també, d'una banda, als edificis d'oficines i residència, i d'una altra, a les estacions d'autobusos, metro i pàrquing que li concedeixen un important rol d'intercanviador modal de transport.

En canvi, a la Plaça dels Països Catalans, les condicions d'accessibilitat i circulació es caracteritzen per una circulació perimetral externa intensa, a través de recorreguts per als vianants i d'una circulació de vehicles, i d'altra banda d'una circulació per als vianants interna de la plaça molt feble que connecta l'eix principal de la plaça amb el seu entorn. En conclusió, la continuïtat i complementarietat dels diferents fluxos i recorreguts és baixa i no articula els recorreguts i connexions que podrien passar pel centre de la plaça en comptes de passar-hi al voltant.

En el fons, a la plaça dels Països Catalans la segregació de la part central, deguda a uns límits físics dissenyats de forma arbitrària, genera un ús baix dels espais centrals, tot privilegiant la condició de buit, que ha consolidat la plaça i fins i tot el mobiliari en conjunt, com un lloc colonitzat per les pràctiques esportives del *skate*.

A tots dos espais s'arriba, de fet, a una pràctica del *skate*, que se n'ha apropiat. Però mentre a la Plaça dels Països Catalans no es comparteix amb cap altre ús, a la Plaça dels Àngels, el *skate* conviu amb una gran diversitat de recorreguts per als vianants i activitats. (*Figura 8*).

El mobiliari i les pràctiques esportives

El mobiliari planificat i dissenyat i el mobiliari improvisat

Les pràctiques esportives informals a l'espai públic queden condicionades pel seu disseny i el del seu mobiliari, i alhora, generen nou mobiliari. Una primera constatació de les observacions als diferents espais és que el disseny de l'espai públic està molt comparti-

Figura 9
Exemples d'adaptació del mobiliari existent (Futbol) o de construcció d'un nou mobiliari (Skate). (Font: elaboració pròpia)

Figura 10
Exemples de mobiliari adaptat posteriorment per a skate (a dalt) *o de mobiliari abandonat* (a baix). (Font: elaboració pròpia)

mentat, inicialment pel que fa al disseny i posteriorment en la seva gestió. A la segregació predominant de les pràctiques esportives als espais dissenyats, s'hi afegeix que després, en la gestió dels espais, s'acaben col·locant els tres *packs* d'un parc que es consideri: àrea de joc recreatiu per a nens, àrea de 'pipicà', i àrea per a pràctiques esportives. Aquest últim grup va associat al *pack* de mobiliari: cistelles de bàsquet, taules per al tennis de taula i recintes de petanca. Aquests espais, que són ubicats en una última fase, podrien ser uns elements clau en el disseny del parc i fomentadors de xarxes socials generadores de capital social. Dissortadament, però, se situen al residu del residu. És a dir, a la lògica de situar la zona esportiva com a element residual i perifèric del parc, s'hi afegeix la pràctica de situar el mobiliari esportiu com l'instrument per omplir espais residuals.

Malgrat això, i davant dels espais no dissenyats per a les pràctiques esportives a les parts centrals, els usuaris generen fenòmens de reapropiació de mobiliari existent a l'espai públic, com és el cas de la delimitació d'una porteria (vegeu *figura 9*) o literalment d'autoconstrucció de mobiliari per a la pràctica esportiva, com és el cas del *Skate* (vegeu *figura 9*).

En general, el mobiliari esportiu és un element posat en valor pels ciutadans i usuaris dels espais públics. Tan sols als espais on no hi ha hagut una apropiació per part del veïnat s'han generat mecanismes d'abandonament i destrucció, com és el cas dels equipaments esportius construïts al Bon Pastor (vegeu *figura 10*).

Anàlisi de l'oferta de mobiliari i de la demanda de les pràctiques esportives

Una primera constatació és la presència majoritària de tres elements de mobiliari característics dels parcs i places i que són, d'una banda, les cistelles de bàsquet (51,6 %) i les taules per a la pràctica del tennis de taula (46,8 %), associades a un acord amb una entitat d'assegurances. I, d'altra banda, els espais de la petanca (41,9 %), que al costat dels 'pipicans' i els espais de jocs per a nens, són una constant als parcs i places. A una certa distància s'hi troben les porteries de futbol (30,6 %).

Pràctica esportiva	*Presència als espais*	*Mobiliari*	*Presència als espais*	*Relació mobiliari/pràctica esportiva*
Petanca	4,8%	Petanca	41,9%	8,7
Tennis taula	8,1%	Tennis taula	46,8%	5,8
Bàsquet	19,4%	Cistelles	51,6%	2,7
Tennis	1,6%	Tennis	3,2%	2,0
Skate	11,4%	Rampes *Skate*	16,1%	1,4
Futbol	24,2%	Porteries	30,6%	1,3
Pilota	9,7%	Pilota	11,3%	1,2

Taula 2
Repartiment comparatiu de les pràctiques i del mobiliari. (Font: elaboració pròpia)

Una constatació significativa és que no existeix una correspondència entre el percentatge de presència de la pràctica esportiva i la presència del mobiliari associat a cada una d'elles. S'assenyala, per exemple, que el futbol és la pràctica més present entre les xarxes analitzades i, en canvi, la disponibilitat de porteries de futbol no és gaire elevada. *(Taula 2)*.

De la mateixa manera, s'observa que el mobiliari més comú és el format per les cistelles de bàsquet (51,6 % d'espais), les taules per a tennis de taula (46,8 %) i recintes de petanca (41,9 %), quan les pràctiques respectives eren només de 19,4 %, 8,1 % i 4,8 %. En canvi, si realitzem la comparació en el cas del frontó, observem que la pràctica es troba en un 9,7 % de casos davant un mobiliari de l'11,3 %. Aquesta és la pràctica que té un ajust millor entre oferta i demanda. No és així en el cas de la petanca, que té una relació de 8,7 entre oferta (41,9 % d'espais) i demanda (4,8 % de casos). La taula adjunta posa en evidència que la política de situar unes pistes de petanca, d'una banda, i unes cistelles de bàsquet i unes taules de tennis d'una altra, com a pràctica de planificació comuna en aquest tipus d'espais no té, en tots els casos, una justificació evident. Mentre que la pràctica del bàsquet es correspon a la pràctica (2,7 %), no s'esdevé el mateix en el cas de la petanca (8,7 %) ni del tennis de taula (5,8 %). I d'altra banda, s'aprecia la necessitat de reconsiderar la baixa oferta d'espais per al frontó (1,2%) i el futbol (1,3 %). Aquestes consideracions es troben limitades per la representativitat de la mostra, perquè, per exemple, la presència de la petanca és molt més gran que la de la mostra estudiada, però en qualsevol cas, seria molt interessant generar una base de dades de xarxes de pràctiques esportives informals i analitzar-ne la correspondència amb l'oferta de mobiliari.

Conclusions

La caracterització de les diferents tipologies d'espais per a pràctiques esportives informals posa en evidència el valor dels parcs com a espais de referència de la planificació urbana associada a l'esport a l'espai públic. Cal destacar el rol de les infraestructures viàries com a generadores d'espais per a pràctiques esportives, igual com dels equipaments d'esport com a pols d'atracció de nous espais de pràctiques esportives al seu voltant. Després de definir els elements clau per al disseny dels parcs, des de la perspectiva de l'esport, hem extret els elements que ens semblen clau per a una bona sinergia entre espai públic i pràctica esportiva. Una primera és la importància de la relació del parc amb el seu entorn, com ens ho mostren els exemples dels parcs de la Pegaso i del Poblenou. La relació amb l'ús residencial, un element clau per a la bona catalització d'una pràctica esportiva, queda demostrada amb els exemples del Parc de la Trinitat i de la Plaça Boticelli. Entrant ja en el disseny propi del parc constatem el rol clau que pot exercir la permeabilitat dels límits i la continuïtat i llegibilitat dels eixos de relació per als vianants. Els exemples del Parc de les Aigües i els Jardins de les Infantes ens mostren el valor positiu d'un espai obert i permeable. De la mateixa manera, els exemples dels Parcs del Clot i de Joan Miró ens mostren la importància d'uns eixos clars i llegibles, que travessin l'espai, perquè donin centralitat a les activitats i, entre aquestes, a les esportives. Es constata que hi ha una tendència a situar les activitats en posicions

perifèriques, però que en els casos en què s'han erigit en una posició central, les xarxes socials generades ocupen tot el seu potencial com a generadores de capital social. En aquest sentit, es pot establir una correspondència entre centralitat i complementarietat i entre posició perifèrica i segregació de les activitats. Així, per exemple, el *skate* ocupa dos espais de forma central o generant un espai segregat, com és el cas, respectivament, de la Plaça dels Àngels i de la Plaça dels Països Catalans, units per un disseny de mobiliari adaptat a la pràctica del *skate*. Finalment, si analitzem el rol del mobiliari en les pràctiques esportives informals observem que hi ha una certa tendència a repetir un mobiliari determinat (bàsquet, tennis de taula i petanca) davant d'altres pràctiques que tindrien més acollida (frontó i futbol) en els quals no cal anar a formats estàndard. Totes aquestes consideracions, no són més que un primer exercici entre disseny urbà i esport, cada vegada més necessari per a la promoció de l'ús de l'espai públic a la ciutat.

Bibliografia

Borja, J. i Muxi, Z. (2001). *L'espai públic: ciutat i ciutadania*. Barcelona: Ed. Diputació de Barcelona.

Herce, M.; Magrinyà, F. i Miró, J. (2007). *L'espai urbà de la mobilitat*. Barcelona: Edicions UPC.

Magrinyà, F. (1998). Urbanismo de redes y planeamiento urbano. *Revista de Obras Públicas, OP*, Urbanismo II, juny, pàg. 48-57.

Ollé, V. i Magrinyà, F. (1999). Las relaciones de movilidad de los parques metropolitanos de Barcelona. Tesina de l'ETSECCPB-UPC, Barcelona, UPC.

Puig, N. i Maza, G. (coords.) (2008). L'esport en els espais públics urbans. Monogràfic d'*Apunts. Educació Física i Esports* (91).

Espai públic i esport: de la reflexió a la intervenció. Algunes propostes

NÚRIA PUIG
Catedràtica de Sociologia de l'Esport.
Laboratori d'Investigació Social i Educativa
INEF de Catalunya (Barcelona)
npuig@gencat.cat

Núria Puig

Resum

L'article presenta un seguit de propostes d'intervenció que es deriven dels resultats de les investigacions realitzades a Barcelona sobre l'esport als espais públics urbans. Se centra en tres aspectes considerats essencials: l'esport practicat als espais públics urbans és un capital social; aquest capital es genera quan els espais públics estan concebuts perquè siguin llocs de trobada i no de passada; i els espais públics urbans, en conjunt, són llocs d'aprenentatge de la ciutadania. En la conclusió se suggereixen actuacions per millorar la situació existent i posar remei a alguns dels dèficits que s'hi han observat.

Paraules clau

Gestió esportiva, Espais públics urbans, Propostes d'actuació, Xarxes socials.

Abstract

Public Space and Sport: on Reflection and Intervention. Selected Proposals

This article presents a series of proposals for intervention, which are derived from the results of the research realized in Barcelona into sport in urban public spaces. It centers itself on three ideas considered to be essential: that the sport practiced in urban public spaces is a form of social capital; this capital generates itself when the public spaces are conceived to act as meeting places and not transitory spaces, and that the urban public spaces, in their entirety, are places of learning about citizenship. The conclusion suggests possible actions for improving the existing situation and to remedy some of the shortfalls that have been identified.

Key words

Sport management, Urban public spaces, Intervention proposals,Social networks.

Introducció

Aquest article ofereix uns suggeriments d'intervenció per a la política esportiva municipal, que es desprenen dels resultats obtinguts en les investigacions dutes a terme. És conseqüència d'una petició de l'Institut Barcelona Esports (IBE) de l'Ajuntament de Barcelona, organisme que ha recolzat i finançat una gran part de l'informe del projecte sobre les xarxes socials esportives als espais públics de la ciutat. Aquest organisme promou projectes d'investigació amb la finalitat de millorar-ne la política esportiva i a l'encàrrec hi constava que se suggerissin pautes d'actuació.

No és freqüent en Ciències Socials que, en acabar una investigació, el mateix equip que l'ha realitzada faci suggeriments d'intervenció sobre la realitat que ha estudiat. Com a molt, a la conclusió, es fan uns comentaris bastant superficials sobre possibles camins a seguir. Això, en part, té com a raó el fet que les persones dedicades a investigar no cal que siguin competents a l'hora d'intervenir socialment. Les formacions requerides per a una cosa i l'altra són diferents. Es pot ser capaç de diagnosticar una realitat, però no tenir els coneixements ni les habilitats per a intervenir-hi.

Tanmateix, les persones que han intervingut en els projectes presentats en aquest monogràfic tenim formacions molt diverses encara que aquests es fonamentin principalment en les Ciències Socials. Persones amb formació en Antropologia, Ciències de l'Esport, Sociologia, Urbanisme, Educació Social, Disseny Urbà… hem interactuat, dialogat, treballat i pensat conjuntament. Es tracta de professions algunes de les quals sí que tenen, entre les seves tasques, la intervenció social i urbana.

Per tant, tenim un bagatge que ens permet d'atrevir-nos a fer suggeriments.

Ara bé, volem posar l'èmfasi en el fet que els suggeriments realitzats són pautes per a una discussió generalitzada entre totes les persones (usuàries, especialistes, veïns i veïnes, responsables, municipals…) implicades d'una manera o una altra en el funcionament dels espais públics urbans. Es tracta, doncs, d'oferir una mena de guió que ha de ser debatut totalment –o per parts– als cercles on es cregui necessari. I aquest debat pot adquirir formes tan diverses com ara, jornades de discussió, exposicions, concursos d'idees, etc. La nostra tasca no és una altra que oferir un marc on es puguin tirar endavant totes aquestes iniciatives.

Acceptem, per tant, el repte de suggerir i, a les pàgines que segueixen, alhora que es destaca allò que ens sembla que són els resultats principals de la investigació, es van fent propostes sobre la forma en què, segons el nostre criteri, es podrien millorar algunes situacions. Finalment, a partir de tot el que hem escrit, a les conclusions es fa una síntesi del que podrien ser les pautes de gestió esportiva dels espais públics urbans.

El capital social de l'esport als espais públics urbans

Les dades d'enquestes precedents, igual com les obtingudes en les nostres investigacions, mostren repetidament que la pràctica de l'esport ja no es limita a les instal·lacions convencionals, sinó que es projecta en tot l'espai de la ciutat. Passeigs, carrers, parcs, places… són llocs on les persones realitzen les activitats més variades, soles o en grups. En aquest sentit, la nostra contribució ha estat oferir xifres concretes, perfils de practicants, xarxes socials associades a l'esport i els seus tipus, emplaçament, característiques dels espais… cosa que ajuda a conèixer millor les tendències de la demanda. El suggeriment que es desprèn de tot plegat –i que ja ens ha estat repetit en moltes ocasions anteriorment– és que la planificació dels espais per a l'esport ja no s'ha de centrar en els específics, sinó que ha de tenir en compte el conjunt del territori, tant rural com urbà.

Ara bé, al nostre entendre, un dels resultats obtinguts i que ens sembla de rellevància, és el que posa de manifest el *capital social* que es crea en el context de les xarxes socials esportives que hem detectat en aquests espais.

Les xarxes socials esportives afavoreixen la creació de capital social. (Foto: Xavi Camino)

Prenem aquest concepte de Pierre Bourdieu que, al llarg de tota la seva obra, el va utilitzar per definir el conjunt de relacions, contactes i prestigi que té una persona i que, afegit al capital econòmic, cultural i simbòlic, li permet de reproduir o millorar, segons els casos, el lloc ocupat en l'espai de les posicions socials.[1] El capital social es genera en el marc de les xarxes de relacions que tenen les persones. I per això, "en un sentit ampli, es considera capital social, l'existència en major o menor mesura, dins d'una societat determinada, de diferents xarxes de relacions socials, contactes, amistats, prestigi, circulació de favors…" (Maza, 2004, p. 44-45). Aplicat al nostre estudi, l'existència de tantes xarxes socials estables i continuades en el temps evidencia un volum de capital social important que es genera en aquests espais i del qual són portadores totes les persones pertanyents a les xarxes esmentades.

El capital social d'una xarxa pot significar, en concret, confiança, acceptació i respecte de valors i normes, solidaritat, reciprocitat, tolerància, diàleg, amistat, cooperació, circulació d'informació, actuació col·lectiva, sentit del deure i de la responsabilitat… exercici de la ciutadania, en suma.

Cal destacar que, en termes generals, les persones que componen les xarxes analitzades no pertanyen a les elits de la ciutat, que ja tenen els seus llocs de trobada –privats, no accessibles a tothom– on generen el seu

[1] Per a una descripció precisa dels diferents tipus de capital, vegeu Bourdieu, 1988.

capital social. Al contrari, el capital social generat als espais públics urbans correspon als col·lectius socials que tenen l'oportunitat de trobada només –o gairebé– en espais públics lliures de normes d'accés i del pagament de quotes.

Tenint en compte tot el que hem exposat, considerem de summa importància que s'aprofiti el potencial de les xarxes socials esportives per a la creació de capital social entre determinats col·lectius de la ciutat. Aquestes xarxes, junt amb altres que també afavoreixen l'emergència d'aquest capital (associacions d'autoajuda, grups literaris, corals, associacions de veïns i veïnes…) reforcen el tercer sector de la ciutat –la societat civil– i la fan més lliure d'excessos intervencionistes per part del sector públic o de les arbitrarietats del mercat (Heinemann, 1999, p. 79-87).

Ara bé, un cop constatada la importància del capital social generat al voltant de les xarxes socials esportives, convé d'aprofundir més en la reflexió i tractar d'entendre el perquè de la seva existència i també les amenaces que hi pot haver pel que fa a la seva permanència.

Un projecte de ciutat

Barcelona és una ciutat que té un desenvolupament urbanístic que ha estat posat com a exemple en moltes ocasions. Qui ve a la ciutat per primera vegada s'adona que aquí s'hi viu. Els carrers, les places, els parcs, les zones per als vianants… són punts de trobada a més de llocs de pas per anar d'un lloc a l'altre. Els espais públics de la ciutat, en conjunt, són llocs d'intercanvi social, una cosa que ja no passa, o mai no ha passat, a d'altres ciutats del planeta.

Aquesta situació no és casual. Des de fa molt, Barcelona ha anat gestant un model urbanístic de ciutat que, d'un temps ençà, està sent anomenat el "model Barcelona". La concepció i posterior realització de l'Eixample a càrrec d'Ildefons Cerdà, durant el segle XIX ja va marcar una fita en el desenvolupament de la ciutat. La seva concepció de les illes hexagonals que possibilitaven l'existència d'unes particulars cantonades que encara avui faciliten el trànsit i el trobament; i els jardins interiors que havien de ser llocs d'intercanvi per als habitants de l'entorn, són algunes de les seves importants contribucions. A final del XIX i durant tot el segle XX, la ciutat es va anar articulant al voltant de grans projectes (exposicions universals de 1888 i 1929, Jocs Olímpics de 1992 i Fòrum Universal de les Cultures 2004) que amb encerts i, sens dubte amb desencerts, han permès la posada en comú d'esforços de reflexió, cooperació, inversió, construcció… que han donat una certa coherència i racionalitat a les accions empreses i ha limitat les arbitrarietats excessives. En conjunt, hi ha un projecte de ciutat *pensat*, no *casual* almenys en la seva totalitat.[2]

Pel que fa a la trama d'espais públics on es troben les xarxes que hem analitzat, la seva configuració actual respon a decisions preses poc després de les primeres eleccions municipals de 1979. Segons Borja i Muxí (2001, p. 20) "la prioritat donada a l'espai públic va ser en bona part fruit d'una falta de recursos per a fer grans infraestructures o ambicioses operacions d'habitatge". Capel (2005) hi afegeix dues raons més, a saber: el paper dels moviments socials, la importància de la participació i l'acord popular i la capacitat per impulsar el desenvolupament econòmic. Quant a aquest últim aspecte, l'autor es refereix a unes paraules de Pasqual Maragall quan era alcalde de la ciutat, que assenyalà explícitament que "la millora de l'espai públic és rellevant per a la resolució dels problemes econòmics i socials" (Capel, 2005, p. 7). Així doncs, veiem que els grans projectes duts a terme no s'han realitzat al marge de la ciutat sinó que l'han estructurat, tot donant coherència a un teixit urbà que afavoreix l'intercanvi entre les persones. Les xarxes observades i el capital social que s'hi ha generat, en suma, són resultat d'un projecte de ciutat. N'és possible la constitució, perquè la ciutat té unes condicions estructurals que n'afavoreixen l'emergència.

Tanmateix, a hores d'ara el model Barcelona no es troba exempt de crítiques, que han de ser ateses, perquè posen en evidència amenaces que podrien tenir conseqüències no desitjades en el futur per a la vida ciutadana.

En els últims temps, diverses veus consideren que "hi ha símptomes evidents que la força de la iniciativa privada i la debilitat d'un projecte global públic està trencant

[2] En parlar de projecte "pensat" no s'introdueix un judici de valor en el sentit que sigui bo o dolent. Tal com s'expressa, es refereix a un projecte no casual. Això no exclou, tanmateix, que hagi estat pensat per a uns col·lectius, en detriment dels altres; que sigui menys pensat del que, de vegades, es pretén. A l'article de Xavi Camino d'aquest mateix dossier monogràfic (Puig i Maza, 2008), dedicat a bibliografia per aprofundir en els temes tractats, hi ha un apartat complet amb referències que analitzen l'evolució urbanística de Barcelona, que permeten endinsar-se en aquesta qüestió.

aquest model (de Barcelona)" (Capel 2005, p. 26). Falta un projecte metropolità que articuli de manera coherent el creixement urbanístic més enllà dels límits del terme municipal, els esforços descentralitzadors que tenen com a objecte apropar els òrgans de decisió a la ciutadania no donen els fruits desitjats, el transport públic, especialment els trens de rodalies, té deficiències serioses, i els preus de l'habitatge han assolit uns nivells que obliguen a sectors importants de la població a abandonar la ciutat (Delgado, 2005; Borja, 2007; Borja i Muxí, 2001; Capel, 2005; Tello i Robira, 2002).

Aquestes mancances estructurals comencen a fer-se notar en les formes de freqüentar els espais públics i en les xarxes socials que s'hi generen, tal com s'ha pogut observar a través d'alguns dels resultats obtinguts. Tot i que hi ha xarxes que es troben en espais públics permanents, n'hi ha d'altres que es troben en llocs marginals o que estan sota amenaça de desaparició. Tal com es pot llegir a l'article de Francesc Magrinyà sobre *Urbanisme i esport* en aquest mateix dossier monogràfic (Puig i Maza, 2008), la desaparició d'espais públics a favor d'àrees comercials allunyades dels llocs de residència posa en perill la consolidació de les xarxes, en reduir-se les mobilitats de veïnat o duals, que van associades a nuclis de residència i no a simples espais d'esbarjo allunyats de zones d'habitatge. En canvi, el predomini de mobilitats de centralitat o fragmentades no n'afavoreix la creació.

De tota l'anàlisi realitzada en aquesta part es desprèn que, d'una banda, la creació de xarxes socials associades a l'esport als espais públics de Barcelona ha estat possible gràcies a l'existència d'un projecte de ciutat i, d'altra banda, hi ha indicis que el model està evolucionant en un sentit que podria fer desaparèixer les condicions que han fet possible l'aparició d'aquestes xarxes.

En aquest sentit, ens sembla necessari que en l'entorn esportiu es produeixi una reflexió sobre el model de ciutat, atès que, com hem vist, aquest condiciona l'emergència de les xarxes socials esportives analitzades. Aquesta reflexió hauria de comprendre des de l'anàlisi del desenvolupament urbanístic –del concepte de ciutat, amb els seus encerts i desencerts, igual com el seu origen-, al de les concepcions arquitectòniques dels espais i el disseny dels materials i equipaments que contenen. Cal refrescar la memòria històrica d'alguns sectors i transmetre-la a les joves generacions, perquè siguin conscients del llegat que han heretat.

El model de ciutat condiciona l'emergència de les xarxes socials esportives. (Foto: Klaus Heinemann)

Aquest suggeriment potser pugui semblar banal. Tanmateix, en el dia a dia de la ciutat observem que les generacions que van fer la transició van aprendre unes pautes de comportament a la ciutat que no sempre s'han transmès. Entre els joves integrants d'algunes xarxes es desconeixen mecanismes de participació i portes on trucar per fer ús dels seus drets i transmetre les seves necessitats. Processos en aparença tan senzills com recórrer als ajuntaments de districte i, en concret, a les persones que tenen responsabilitats tècniques en temes esportius o de manteniment dels espais, informar de desperfectes o sol·licitar una subvenció són, sovint, desconeguts. La participació ciutadana, el treball en proximitat –objectiu fonamental en el procés descentralitzador– s'ha de fomentar mitjançant processos educatius que no sempre es porten a terme. La participació no és espontània; se n'han de crear les condicions –adaptades a les persones, no als requisits burocràtics de l'Administració– perquè sigui possible.

L'espai públic com a lloc d'aprenentatge de la ciutadania

L'espai públic és l'espai d'aprenentatge de la ciutadania per excel·lència. Entre d'altres, Capel (2005, p. 43) ho expressa de la manera següent: "Els espais públics exerceixen funcions essencials a la ciutat, i són equipaments d'ús col·lectiu que han de crear llocs d'urbanitat i convivència". A la qual cosa Borja i Muxí (2001, pàg. 65) hi afegeixen: "L'heterogeneïtat, la barreja, la presència de col·lectius socials diferents a cada zona de la ciutat, facilita tant el funcionament urbà (ocupació,

Els espais públics són llocs d'aprenentatge de la ciutadania. (Foto: Klaus Heinemann)

mobilitat, equipaments…) com la integració sociocultural". Vegem la validesa d'aquestes afirmacions a través de les investigacions realitzades.

Les xarxes socials analitzades tendeixen a ser homogènies quant a la seva composició social. Les persones ocupen les estones de lleure amb els seus iguals i van teixint xarxes mitjançant les quals reprodueixen els seus capitals socials. Vist així, pot semblar que cada xarxa estigui tancada en ella mateixa, en els seus codis i maneres de fer, i que giri l'esquena als altres. Llavors, aquestes xarxes poden veure's com a guetos que, en darrer terme, poden anar en contra d'interessos generals.

No oblidem, tanmateix, que les xarxes es troben a l'espai públic i aquest no pertany a ningú, perquè és de la comunitat. Això obliga necessàriament a interactuar amb els altres i a trobar formes de convivència amigable per a tothom. Així s'ha posat de manifest en les nombroses observacions i entrevistes realitzades (Puig i Maza, 2008). Els grups s'han hagut de posar d'acord sobre els horaris d'utilització dels espais, els criteris de manteniment, la manera d'ordenar els materials, la forma de deixar el terreny preparat per al grup següent, etc.

Un altre aprenentatge que es realitza en aquests espais és el que està relacionat amb l'apropiació d'aquests. Les persones se senten lligades als espais que freqüenten i arriben a "estimar-los"; es desenvolupen sentiments de topofília (Bale, 1989) a què ja ens hem referit en la introducció d'aquest dossier monogràfic (Puig i Maza, 2008). Per això, prenen iniciatives pel que fa al manteniment, de manera que, sense haver-ho previst, es generen modalitats de gestió mixta entre els departaments municipals i les persones usuàries. Hi ha com una mena de distribució de funcions de la qual parlen molts testimonis recollits i també els quadres estadístics on es reflecteixen les funcions que realitzen els uns i els altres.

Motius de fricció i conflicte, se'n produeixen. Tanmateix, les mateixes xarxes han trobat formes d'autoregulació, de tal manera que el conflicte sense resolució és molt escàs; això també es posa de manifest en els resultats obtinguts. És més, el conflicte és una fase en un procés de relació, però, un cop resolt mitjançant el diàleg, ha servit per millorar la convivència de les xarxes. No oblidem que "els conflictes són estimuladors importants del canvi social […] són essencials en els canvis relatius a la reubicació del poder i pel que fa a les regles relatives a la forma com es prenen les decisions col·lectives" (Kriesberg, 1975, p. 319-320). Per tant, la possibilitat oferta per l'espai públic, que grups d'índole diferent es trobin i coexisteixin, porta a una autoregulació social que condueix a la resolució de la majoria de conflictes.

Al nostre entendre, només quan els conflictes no es resolen s'ha de produir la intervenció de professionals amb experiència en mediació. Sobre aquesta qüestió, hem obtingut informacions, segons les quals les actuacions de responsables de districte han estat molt importants per donar curs a aspiracions no satisfetes d'uns certs grups, que ja havien suscitat algunes problemàtiques.

La mediació es basa en un coneixement precís de la naturalesa del conflicte. De la mateixa manera que, d'entrada, un conflicte apareix perquè les dues parts enfrontades "creuen que tenen metes incompatibles" (Kriesberg, 1975, p. 32), també és cert que analitzant la situació en profunditat "dues parts amb certes bases conflictives entre elles, tenen també uns certs interessos comuns i complementaris i, per tant, poden dedicar-se a la cooperació i a l'intercanvi, igual que al conflicte" (Kriesberg, 1975, p. 20). D'aquí ve, que l'habilitat de les persones expertes consisteixi precisament a fer emergir els interessos comuns i complementaris esmentats. Una formació en aquest àmbit és clarament necessària.

Finalment, no hem arribat a esbrinar si tots els grups que podrien estar als espais públics, hi són. És a dir, si es donen processos d'eradicació d'alguns en favor d'uns altres; en les nostres investigacions no hem tingut constància d'aquests fenòmens, però potser és perquè no hem interrogat sobre aquests temes. En canvi, sí que hem vist que, sobretot a les xarxes d'amistat, la presència femenina és molt inferior a la masculina. Les dones es troben

absents en aquestes xarxes o tenen actituds més passives -d'espectadores, d'acompanyants– en general. Algunes, potser per la seva personalitat, adquireixen un protagonisme molt especial, però són excepcions que no oculten la realitat de la seva absència.

Les investigacions només han tractat el tema del gènere de forma marginal. Els resultats obtinguts quant a diferències entre homes i dones posen de manifest una situació, però ofereixen molt poques explicacions al perquè d'aquest fet. Tal vegada és que les dones adultes no van a l'espai públic, a l'hora de fer esport, perquè, mentre els homes s'hi troben amb els seus amics, elles es queden a casa fent tasques domèstiques? I si les noies joves no se senten atretes per les activitats esportives de les xarxes, que perceben com a pròpies d'homes? Pot ser que els espais públics proporcionin uns *codis visuals* més pròxims a la socialització masculina que no pas a la femenina? Es poden canviar aquests codis modificant determinades característiques d'aquests espais? Són preguntes no respostes, però que haurien de ser objecte de reflexions i d'actuacions futures.

Conclusió: cap a una gestió esportiva dels espais públics urbans

Com a síntesi de les reflexions efectuades als paràgrafs anteriors, a continuació, es proposen un seguit d'actuacions que podrien ser l'eix de discussió per afrontar la gestió esportiva dels espais públics urbans:

1. *La planificació dels espais per a l'esport ja no ha de centrar-se en les instal·lacions convencionals, sinó que ha de tenir en compte el conjunt del territori*. Els espais públics de la ciutat, en conjunt, són apreciats pels qui practiquen esport, la qual cosa significa pensar aquests espais perquè integrin usos esportius, a més a més dels tradicionals.
2. *Aprofitar el potencial de les xarxes socials esportives per a la creació de capital social entre determinats col·lectius de la ciutat*.
   - Perquè això sigui possible, cal fer un seguiment d'aquestes xarxes, entendre'n les dinàmiques, els seus processos d'apropiació i vetllar perquè les condicions que n'han afavorit la consolidació es mantinguin, alhora que no perjudiquin la coexistència amb altres col·lectius. En aquest sentit, s'ha vist que l'eradicació de certs grups –*skaters* principalment– cap a àrees marginals no és una solució. La "posada en escena" de les activitats (element fonamental per als col·lectius de practicants) passa per l'espai públic, no marginant-les d'aquestes zones.
   - Algunes xarxes, sobretot les postmodernes, es comuniquen mitjançant l'ús de noves tecnologies, especialment Internet. Ens sembla important que l'administració municipal n'intensifiqui l'ús, amb els grups que les utilitzen, per tal de facilitar la comunicació i establir-hi relacions. El projecte sobre xarxes socials esportives, p.e., ja pot ser consultat a Internet: *http://olympicstudies.uab.es/espaispublics*
3. Dels dos punts anteriors, es desprèn la necessitat d'un *debat sobre el model de ciutat*.
   - El primer punt seria promoure la reflexió sobre els assoliments –i els límits– del "model Barcelona", perquè les persones siguin conscients del patrimoni col·lectiu que tenen. Refrescar la memòria dels que van viure el procés de gestació i, sobretot, explicar a la joventut una cosa que, per la seva edat, no va viure, desconeix i, potser per això, no valora prou. En aquest cas, és imprescindible també explicar els mecanismes de participació que tenen al seu abast.
   - A més a més d'aquests debats "marc", cal debatre sobre les intervencions urbanístiques que poden afectar els espais d'ús i les propostes arquitectòniques d'ordenació de cadascun.
   - Igualment, tal com ja s'ha vist en alguns casos, la consulta sobre el disseny de materials i equipaments que poden posar-se als espais públics, pot ser un bon camí, no només per ajustar millor les ofertes a les demandes, sinó també per facilitar els processos d'apropiació i, en conseqüència, el respecte pel patrimoni col·lectiu. Aquesta consulta es podria fer de formes diverses, com ara concursos d'idees, diàleg amb les persones afectades, dinàmiques de grups, etc.
   - L'apropiació i el respecte per l'espai també es pot fomentar mitjançant la posada en marxa de fórmules de gestió "mixta" que, de fet, ja es donen. Examinar, allò que es pot encomanar als col·lectius d'usuaris i usuàries i allò que ha de ser assumit per l'administració municipal.

Planejar els espais públics d'acord amb les necessitats dels qui els utilitzen. Dones practicant exercici en un parc d'Istanbul. (Foto: Susanna Soler)

4. *Facilitar l'accés als espais públics urbans a les dones i a d'altres grups que puguin estar-ne exclosos*. Com ja hem comentat, s'ha aprofundit poc en aquest aspecte. Ara bé, potser investigacions específiques i alhora intervencions en l'ordenació dels espais, serien iniciatives a emprendre. En algunes ciutats, ja s'han vist zones amb aparells per fer exercici físic ordenats en cercle –per facilitar la conversa– i amb terrenys de jocs infantils a la vista que, si tenim en compte l'ús que se'n fa, semblen ajustats a les exigències de la socialització de dones de mitjana edat. Ben segur que hi ha molts més exemples que ja han estat implementats en altres llocs i que es podrien provar per veure si funcionen en el cas de Barcelona.
5. La gestió esportiva dels espais esportius urbans també requereix *d'adaptacions en l'estructura i els pressuposts municipals*. Es produeixen situacions que compliquen i eternitzen les intervencions: el manteniment dels espais públics depèn de Parcs i Jardins. Tanmateix, aquest departament no té experiència en temes esportius, raó per la qual ha de recórrer a Esports per informar-se sobre alguns temes. Igualment, el diàleg amb grups que en certs moments han plantejat o poden plantejar conflicte requereix d'especialistes en intervenció social i els que tenen aquesta formació es troben adscrits a Serveis Socials. Com es pot constatar, l'estructura municipal –la de l'Estat del Benestar, en general– no està pensada per a noves situacions, sinó que respon a altres d'èpoques anteriors (Heinemann, 2003). Si l'estructura no es troba ajustada a les noves necessitats, tampoc no ho estan els pressuposts; i per això no queden clares les partides que s'assignen a la gestió esportiva dels espais públics. Cal, doncs, trobar mecanismes que agilitin les respostes a les noves necessitats.
6. Finalment, cal *establir formacions* que ajudin a fer front a les noves situacions. No estem segurs que les persones que actualment tenen responsabilitats en gestió esportiva a la ciutat tinguin la formació requerida. Ben segur que el dia a dia les ha anat ensinistrant en les noves tasques. Tanmateix, creiem que no seria desproporcionat suggerir formacions permanents –i fins i tot assignatures específiques a les facultats de Ciències de l'Esport– relacionades amb mediació social, estudis interculturals, dinàmiques de grups, etc.

És el nostre desig que aquestes propostes esdevinguin eines per als qui prenen decisions en matèria de política esportiva i per a la ciutadania en general i que els esforços realitzats donin els seus fruits en nom de la millora de la qualitat de vida dels qui habiten a la ciutat de Barcelona.

Bibliografia

Bale, J. (1989). *Sports Geography*. London: E & F. Spon.

Borja, J. (2007). Experimenten con ratas. *El País*, 18 de juny, p. 34.

Borja, J. i Muxi, Z. (2001). *L'espai públic: ciutat i ciutadania*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

Bourdieu, P. (1988). *La distinción. Criterio y bases sociales del gusto*. Madrid: Taurus.

Capel, H. (2005). *El modelo Barcelona: un examen crítico*. Barcelona: Ediciones del Serbal.

Delgado, M. (2005). *Elogi del vianant. Del "model Barcelona" a la Barcelona real*. Barcelona: Edicions de 1984.

Heinemann, K. (1999a). *Sociología del asociacionismo voluntario. El ejemplo del club deportivo*. Valencia: Tirant lo Blanch, Asociación Española de Investigación Social aplicada al Deporte.

– (1999b). Teoría del tercer sector. A K. Heinemann (1999), *Sociología del asociacionismo voluntario. El ejemplo del club deportivo* (pàg. 79-87). Valencia: Tirant lo Blanch, Asociación Española de Investigación social aplicada al Deporte.

– (ed.) (2003). *Sport and Welfare Policies*. Schorndorf: Hofmann & Schattauer.

Kriesberg, L. (1975). *Sociología de los conflictos sociales*. México: Trillas.

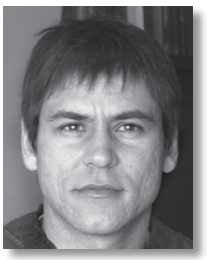
Maza, G. (2004). El capital social del deporte. A T. Lleixà i S. Soler, *Actividad física y deporte en sociedades multiculturales. ¿Integración o segregación?* (pàg. 43-56). Barcelona: Horsoi.

Puig, N. i Maza, G. (coords.) (2008). L'esport en els espais públics urbans. Monogràfic d'*Apunts. Educació Física i Esports* (91).

Tello i Robira, R. (coords.) (2002). *Espais públics. Mirades multidisciplinàries*. Barcelona: Pòrtic.

Una selecció bibliogràfica per continuar aprofundint en esport, xarxes socials i espai públic

XAVI CAMINO
Llicenciat en Antropologia social i cultural.
Laboratori d'Investigació Social i Educativa.
INEFC-Centre de Barcelona
xavi.camino@hotmail.com

Xavi Camino

Aquesta selecció bibliogràfica ofereix diferents camins per continuar aprofundint en els temes tractats en aquest dossier monogràfic (Puig i Maza, 2008). Per fer-ho, s'ha establert una classificació dels textos en les sis categories temàtiques següents:

- Sociologia urbana i espai públic.
- El model de transformació urbana de la ciutat de Barcelona.
- Xarxes socials.
- Esport i capital social.
- Esport i espai.

Sociologia urbana i espai públic

Borja, J. i Castells, M. (1997). *Local y y global: la gestión de las ciudades en la era de la información*. Madrid: Taurus.

Borja, J. i Muxi, Z. (2001). *L'espai públic: ciutat i ciutadania*. Barcelona: Editorial Diputació de Barcelona.

Delgado, M. (1999). *El animal público*. Barcelona: Anagrama.

García Canclini, N. (2001). Capitales de la cultura y ciudades globales. N. García Canclini, *La globalización imaginada*. Barcelona: Ediciones Paidós Ibérica.

Hannerz, U. (1998). El papel cultural de las ciudades mundiales. U. Hannerz, *Conexiones transnacionales*. Madrid: Frónesis, Cátedra, Universitat de València.

Harvey, D. (1998). *La condición de la posmodernidad. Investigación sobre los orígenes del cambio cultural*. Buenos Aires: Amorrortu editores.

Habermas, J. (1978). *L'espace public. Archéologie de la publicité comme dimension constitutive de la société bourgeoise*. París: Editions Payot.

Jacobs, J. (1971). *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Madrid: Ediciones Península.

Léfèbvre, H. (1974). *La production de l'espace*. París: Éditions Anthropos.

– (1976). *Espacio y política*. Barcelona: Editorial Península.

– (1978). *El derecho a la ciudad*. Barcelona: Editorial Península.

Magrinyà, F. (2003). Hacia una relectura de los espacios públicos desde la postmodernidad. El ejemplo del Raval de Barcelona. A R. Parramon, J. Díez i N. Enguita *et al.*, *Proyectos de intervención crítica e interacción social en el espacio público* (pàg. 229-239). Madrid: Editorial Injuve.

Rabotnikof, N. (1997). El espacio público: caracterizaciones teóricas y expectativas políticas. F. Quesada (ed.), *Filosofía política I. Ideas políticas y movimientos sociales*. Madrid: Editorial Trotta.

Sassen, S. (1999). *La ciudad global: Nueva York, Londres, Tokio*. Buenos Aires: Eudeba.

Whyte, W. (1980). *The Social Life of Small Urban Spaces*. New York: PPS.

Gibson, J. (1986). *The Ecological Approach to Visual Perception*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Norman, D. (2005). *El Diseño Emocional*. Barcelona: Paidós.

El model de transformació urbana de la ciutat de Barcelona

Ajuntament de Barcelona (1983). *Plans i Projectes per a Barcelona 1981-1982*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Àrea d'urbanisme.

– (1993). *Barcelona, espacio público*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

– (1996). *La segona renovació*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

– (1999). *Barcelona 1979/2004. Del desenvolupament a la ciutat de qualitat*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

– (1999). *Urbanismo en Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Bohigas, O. (1986). *Reconstrucción de Barcelona*. Madrid: Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo. Secretaría General Técnica. Servicio de Publicaciones.

Borja, J. *et al*. (1995). *Barcelona, un modelo de transformación urbana*. Quito: Programa de Gestión Urbana-Banco Mundial.

Busquets, J. (1992). *Barcelona*. Barcelona: MAPFRE.

Capel, H. (2005). *El modelo Barcelona: un examen crítico*. Barcelona: Ediciones del Serbal.

Delgado, M. (2005). *Elogi del vianant. Del model Barcelona a la Barcelona real*. Barcelona: 1984 edicions.

Delgado, M. (2007). *Sociedades movedizas. Pasos hacia una antropología de las calles*. Barcelona: Anagrama.

Esteban, J. (1999). *El projecte urbanístic. Valorar la perifèria i recuperar el centre*. Barcelona: Aula Barcelona, col. Model Barcelona, quaderns de gestió (2).

Maragall, P. (1991). *Barcelona: la ciutat retrobada*. Barcelona: Edicions 62.

Maragall, P. *et al*. (1995). *El tema es Barcelona*. Barcelona: Edicions La Campana.

Moix, Ll. (1994). *La ciudad de los arquitectos*. Barcelona: Anagrama.

Xarxes socials

Barnes, J. A. (2004). Clase social y comités en una comunidad isleña noruega. F. Requena (ed.). *Análisis de redes sociales. Orígenes, teorías y aplicaciones*. Madrid: Siglo XX, Centro de Investigaciones Sociológicas.

Bott, E. (1990). *Familia y red social. Roles, normas y relaciones externas en las familias urbanas corrientes*. Madrid: Taurus Humanidades.

Molina, J. L. (2001). *El análisis de redes sociales. Una introducción*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

Lomnitz, L. (1994). *Redes sociales, cultura y poder: Ensayos de antropología latinoamericana*. México: Miguel Ángel Porrúa.

Requena, F. (ed.) (2004). *Análisis de redes sociales. Orígenes, teorías y aplicaciones*. Madrid: Siglo XX, Centro de Investigaciones Sociológicas.

Requena, F. (1994). *Amigos y redes sociales. Elementos para una sociología de la amistad*. Madrid: Siglo XXI, Centro de Investigaciones Sociológicas.

Esport i capital social

Bourdieu, P. (2002). *La distinción. Criterios y bases sociales del gusto*. México: Editorial Taurus.

Chantelat, P.; Fodimbi, M.; Camy, J. (1998). Les groupes de Jeunes sportifs dans la ville. Monográfico de *Les Annales de la Recherche Urbaine* (79), 41-49.

Heinemann, K. (2002). Esport per a immigrants: instrument d'integració? *Apunts. Educació Física i Esports* (68), 24-35.

- (ed.) (1999). *Sports clubs in various European Countries*. Schorndorf: Hofmann.

Maza, G. (2003). El deporte del bar. A F. X. Medina i R. Sánchez (eds.), *Culturas en juego. Ensayos de antropología del deporte en España*. Barcelona: Icària & ICA.

– (2004). El capital social del deporte. T. Lleixa i S. Soler (comps.), *Actividad física y deporte en las sociedades multiculturales. ¿Inclusión o segregación?* Barcelona: Editorial Ice-Horsori.

Puig, N. i Maza, G. (coords.) (2008). L'esport en els espais públics urbans. Monogràfic d'*Apunts. Educació Física i Esports* (91).

Putnam, R. (2002). *Solo en la bolera: colapso y resurgimiento de la comunidad norteamericana*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.

Wacquant, L. (2004). *Entre las cuerdas. Cuadernos de un aprendiz de boxeador*. Madrid: Alianza Editorial, Col·lecció Alianza Ensayo.

Esport i espai

Adamkiewicz, E. (1998). Les performances sportives de rue. Pratiques esportives autonomes spectacularisables à Lyon. *Les Annales de la Recherche Urbaine* (79), 50-57.

Álvarez, M.ª L. (1996). El deporte informal: un nuevo concepto a tener en cuenta en la política deportiva municipal. A R. Sánchez (ed)., *Los retos de las Ciencias*

Sociales Aplicadas al Deporte. Pamplona: Asociación Española de Investigación Social aplicada al Deporte, pàg. 95-102.

Bach, L. (1993). Sport without facilities: the use of urban spaces by informal sports. *International Review for Sociology of Sports* (28)2, 282-97.

Bale, J. (1989). *Sports Geography*. London, New York: E&F.N.Spon.

– (1993). *Sport, space and the city*. Londres: Routledge.

Bloch, Ch. i Laursen, P. (1996). Play, Sports and Environment. *International Review fot Sociology of Sport* (31)2, 205-217.

Camino, X. (2003). Una apropiación informal del espacio urbano a través del deporte: el caso de la Foixarda y la escalada. A F. X. Medina i Sánchez, R. (eds.), *Culturas en juego. Ensayos de antropología del deporte en España*. Barcelona: Icària & ICA.

Klein, M. L. (1993). Social-spatial conditions affecting women's sport: the case in the Ruhr area. *International Review for the Sociology of Sport* (28)2-3, 145-158.

Martínez del Castillo, J. i Puig, N. (2002). Espacio y tiempo en el deporte. A M. García Ferrando, N. Puig i F. Lagardera (comps.), *Sociología del deporte*. Madrid: Editorial Alianza.

Puig, N.; Burriel, J. C.; Masnou, M.; Ibañez, J. (1990). Le sport comme générateur de mobilité et structurant de l'espace. *Espaces et Sociétés* (54-55), 119-133.

Puig, N. i Ingham, A. (eds.) (1993). Sport and Space. *"Special issue" International Review for the Sociology of Sport* (28).

Puig, N. i Maza, G. (coords.) (2008). L'esport en els espais públics urbans. Monogràfic d'*Apunts. Educació Física i Esports* (91).

Puig, N.; Vilanova, A.; Camino, X.; Maza, G.; Pasarello, M.; Juan, D. i Tarragó, R. (2006), Els espais urbans i l'esport com a generadors de xarxes socials. El cas de Barcelona. *Apunts. Educació Física i Esports* (84), 76-87.

Sánchez, R. (2004). Nuevos usos de la ciudad: actividades lúdico-deportivas y apropiación del espacio urbano. A C. Ortiz (ed.), *La ciudad es para ti. Nuevas y viejas tradiciones en ámbitos urbanos*. Barcelona: Anthropos.

Weiss, O. i Schulz, W. (ed.) (1995). *Sport in Space and Time*. Vienna: WUV-Universität Verlag.

La lectura de l'espai

Una síntesi final: des del Nord, mirant cap a Barcelona

KLAUS HEINEMANN
Catedràtic emèrit
Universitat Hamburg (Alemania)
klauswhein@aol.com

Traducció de l'alemany: Irene Strobl. Centro Linden (Pamplona)

Klaus Heinemann

Resum

La primera part de l'article tracta dels mèrits d'aquest dossier monogràfic. Els diferents articles il·lustren sobre la necessitat i la possibilitat de "llegir" l'espai públic. Demostra que la lectura de l'espai és diferent segons les diverses tipologies d'usuaris; reflecteix les característiques i peculiaritats de l'espai *públic*; també fa evident que l'anàlisi de l'espai públic no solament és un repte teòric sinó que es troba relacionat amb una investigació empírica complexa; finalment, mostra que la investigació d'un problema tan complex no solament és una tasca difícil, d'aproximacions interdisciplinàries, sinó que s'ha d'orientar a examinar les conseqüències pràctiques dels resultats.

La segona part –més crítica– dóna alguns exemples de la forma de llegir els espais públics de la ciutat. S'adopta una perspectiva comparativa, prenent com a exemple la ciutat d'Hamburg, al nord d'Alemanya. La "lectura de la ciutat" indica que: *a*) podem llegir els temps en l'espai; és a dir, el desenvolupament històric, les ideologies, valors, estructures de poder, etc., en el curs de la seva construcció; *b*) l'espai és un mirall de la cultura, de la cultura de l'esport en el cas que s'analitza; *c*) l'espai i les activitats que s'hi practiquen poden ser llegits com a manifestació de característiques típiques de la societat; *d*) podem llegir a l'espai possibilitats i formes de relacions socials, integració i separació; *e*) a l'espai llegim formes específiques de segregació i diferenciació.

La tercera part fa propostes per a posteriors investigacions en aquest àmbit: *a*) treballs més detallats en relació amb xarxes socials esportives; *b*) investigacions sobre *l'espai públic* a la ciutat; i *c*) investigacions comparatives internacionals sobre l'esport i l'espai.

Paraules clau

Esport, Espai públic, Investigacions comparatives, Temps, Xarxes socials.

Abstract

The Lecture of the Space. A Final Synthesis –looking from the North to Barcelona

The first part of the article points out the specific qualities and merits of this special issue. The different articles illustrate the necessity and possibility to "read" the public space; they demonstrate that the "lecture" of the public space will be dissimilar by the different types of users; they reflect on the characteristics and peculiarities of the "public" space; they make obvious, that the analysis of the public space is not only a theoretical challenge but also linked with complex empirical research; at least they show that the investigation of such complex problem is not only a difficult task of scientific interdisciplinary research; moreover, it also has to point out the practical consequences of the results.

The second more critical part gives some example on how to read the public spaces of the city. As a point of comparison Hamburg in the north of Germany is choosen. The "lecture of the city" indicates that a) we can read the times in the space that means the historical development and the ideologies, values, power structure etc of its construction; b) the space is a mirror of the culture – in this case of the culture of sport; c) the space and the activities practised in the space could be read as manifestation of typical characteristics of society d) we can read in the space possibilities and forms of social relations, integration and separation; e) we read in the space the specific forms of social segregation and differentiation.

The third part makes three proposals for further research on these topics, a) more detailed researches on social networks in sport, b) investigation on the topic "public space" in the city and c) international comparative studies on sport and space.

Key words

Sport, Public space, Comparative research, Time, Social networks.

Els espais públics urbans: una nova àrea d'investigació?

En els últims trenta anys, es parla molt dels canvis profunds que s'han produït en l'esport i de les seves conseqüències: l'esport sembla haver perdut el seu perfil homogeni. La manera en què aquest fet es reflecteix en l'entorn esportiu es fa evident només que hom s'adoni de la gran quantitat de denominacions que s'utilitzen en aquest context: "esport de lleure", "esport informal", "esport d'aventura", "esport no esportiu", "esport postmodern". Aquesta gran varietat de conceptes és, alhora, un bon indicador dels processos de popularització, diferenciació i també de banalització pels quals està passant l'"esport" en les últimes dècades (Dietrich/Heinemann, 1989; Heinemann, 2006).

Trobem conceptes idèntics o similars a aquests, en la forma en què es tracta la temàtica que aborda aquest dossier monogràfic (Puig i Maza, 2008). Són, per tant, part integrant d'una línia investigadora actual, iniciada ja fa bastant de temps, sobre el desenvolupament actual de l'esport. Però no solament canvia el mateix esport; les transformacions afecten de la mateixa manera les seves formes d'organització i, alhora, els llocs on es practica. Encara que aquestes noves formes d'organització de l'esport han estat ja analitzades de manera sistemàtica, s'ha prestat molta menys atenció a la qüestió de la relació existent entre les tendències de canvi en l'esport i els canvis experimentats a les ciutats. Sí que és cert que aquesta àrea d'interès rep cada vegada més atenció en la investigació esportiva.[1] Són nous, i per tant punt de partida, els articles presentats en aquest dossier monogràfic, perquè se centren en una àrea molt delimitada d'activitats esportives, l'anomenat "espai públic urbà", en referència, a més a més, a una ciutat en concret, Barcelona. Tanmateix, no n'hi hauria prou amb això per concedir a aquest monogràfic una significació especial, si no presentés, a més a més, altres característiques especials que detallo a continuació:

1. És possible recollir les col·laboracions d'aquest monogràfic sota el títol "Llegir l'espai". Ho explicaré.

No solament podem llegir la lletra escrita. MAZA/PUIG[2] destaquen en la introducció a aquest monogràfic el significat sociològic dels "objectes". En concret, pel que fa al nostre tema, això vol dir: els equipaments (és a dir, també els aparells d'esport), els edificis (també els estadis esportius), igual com les estructures arquitectòniques, poden explicar-nos la seva "història". Són erigits per éssers humans, –especialistes en construcció, arquitectura, responsables de planificació espacial i urbana– i per tant expressen les idees i els principis que han guiat els qui participen en la construcció. Així, d'aquests artefactes tècnics, edificis i estructures espacials, no només podem deduir les funcions per a les quals estan previstos sinó també els principis tècnics i normatius en què es basa la construcció, i sobretot, l'entorn polític i econòmic on es mouen o s'han mogut els especialistes en construcció, arquitectura, etc. Cal tenir en compte que el procés esmentat es desenvolupa en diferents pautes de desenvolupament impregnades per influxos culturals, socials, polítics, estètics i també legals, que van variant amb el pas del temps (Heinemann, 2001). De la mateixa forma que llegim un llibre, podem, doncs, llegir també un espai. En desxifrem no solament les funcions, sinó també els valors i les ideologies del moment de la creació, les condicions polítiques i socials dominants i, sobretot, els seus potencials d'aprofitament i de vivència, i molt més.

Però no hem après a llegir l'espai d'aquesta forma. I per això considero un valor especial d'aquest monogràfic el fet que els autors i autores ens vulguin ensenyar la manera en què es pot llegir l'espai (públic, utilitzat per a la pràctica esportiva) i els coneixements que podem adquirir mitjançant aquesta lectura. Vull reprendre la idea d'aquest monogràfic, recollir les col·laboracions sota aquest punt de vista i anar més enllà en alguns punts.

2. Una segona característica destacada d'aquest monogràfic és que atrau la nostra atenció sobre el fet que l'espai (públic) el llegeixen diferents persones, amb interessos i patrons d'interpretació molt diversos. Com a conseqüència, no existeix "el" espai públic, sinó que sembla que un mateix espai públic pot ser molt diferent segons qui el llegeixi, l'interpreti i l'aprofiti, de la seva

[1] El "clàssic" d'aquest tema és sense cap dubte Bale (1989, 1993). A Alemanya hi ha diversos estudis sobre l'esport urbà. La Deutsche Sportwissenschaftliche Vereinigung (DVS) va centrar el seu Congrés Científic de 2007 en el tema "L'esport a la ciutat".

[2] Cito amb VERSALETES quan em refereixo a col·laboracions en aquest monogràfic; la resta de les referències bibliogràfiques se citen segons la norma establerta.

intenció d'ús, l'àrea de responsabilitat i el patró d'interpretació:

- En primer lloc, es troben les persones que es mouen en aquest espai i que el llegeixen (també) amb el plantejament de poder-lo aprofitar per als seus fins (per exemple, la pràctica d'un esport determinat), de sentir-s'hi bé, d'identificar-s'hi o, ben al contrari, d'evitar-lo. Quant a aquest context, és especialment significativa la contribució de WILLCOCKS. Tematitza el significat dels diferents codis i formes visuals del disseny de l'espai, que poden promoure o impedir les diferents activitats esportives que s'hi realitzen. Em sembla aquí especialment interessant el concepte de "*visual codes*" (codis visuals). Si es coneixen les regles d'un determinat esport, que n'estableixen també l'ordenació –línies, cantonades, distàncies, porteries, i altres elements–, els esportistes interpretaran les característiques de l'espai, i de vegades les modificaran, de manera que puguin practicar l'esport –per exemple, el futbol–, encara que l'espai no respongui amb exactitud a les normes d'aquest esport. L'espai es "llegeix" com a camp de futbol. Es troben exemples pràctics d'aquesta descodificació de l'espai a CAMINO, quan parla sobre la "reinterpretació" de l'espai públic realitzada per *skaters*, o en els diferents exemples que exposa MAZA. Crec que aquests plantejaments són d'importància essencial per respondre qüestions com ara: sota quines condicions i de quina forma s'arriba a una "colonització" i a un "aprofitament secundari" de l'espai per a l'esport en les seves múltiples modalitats.
- Però l'espai també és llegit per persones que investiguen –i també de forma diferent, segons la pròpia perspectiva científica. Allò que desxifren empíricament (i que després interpreten teòricament), ens ho exposen en aquest monogràfic. Es tracta, sobretot, de la manera en què els diferents grups de població –diferents per edat, origen social i ètnic i sexe– aprofiten l'espai públic per a les diferents modalitats esportives. És enormement instructiva, pel que fa a aquest tema, l'aportació de CAMINO/MAZA/PUIG sobre les diferents xarxes socials, que es prolonguen més enllà de la pràctica esportiva, encara que el llaç d'unió inicial hagi estat aquesta. Trobo que aquests resultats són importants, també, perquè contradiuen les tesis habituals sobre l'increment de la individualització, de l'anonimat i l'aïllament de l'ésser humà a les grans ciutats. En aquestes xarxes no és tan important el mateix esport sinó la comunicació en totes les seves facetes i efectes. Els espais públics no solament són llocs de passada, rutes de connexió ràpida entre dos punts.
- Entre les contribucions hi trobem també interpretacions socials, en les quals l'espai es torna a llegir des d'un altre punt de vista. Esmento, per exemple, l'article de SÁNCHEZ MARTÍN/CAPELL, que identifiquen a l'espai públic no solament les noves tendències del desenvolupament de l'esport de lleure modern, informal, sinó que ens confronten amb la tesi que als espais públics podem detectar característiques de la societat actual. Podem llegir l'espai públic de manera que ens permeti d'aprendre alguna cosa sobre les societats modernes?
- Hi ha altres grups de persones, que llegeixen l'espai públic i ens comuniquen la seva interpretació: els qui es dediquen al periodisme llegeixen l'espai públic de la manera que ens el presenta MAZA, corroborant així el fet que l'esport a l'espai públic s'ha convertit en un tema d'interès públic; els estudiosos de la ciutat (com MAGRINYÀ) llegeixen la ciutat com una construcció que va creixent en la història; naturalment, també els polítics (de l'esport) intenten llegir-lo per comprovar si s'ha aconseguit fer la ciutat atractiva per a la "seva" ciutadania i per continuar millorant els sentiments d'adhesió cap a la ciutat; també faran, per la seva banda, una altra lectura diferent les persones dels ajuntaments responsables del manteniment, cura i organització dels espais, etc.

3. També són suggeridores les diferents collaboracions i comentaris sobre el *Topos* "espai públic". Aquest es pot descriure, en primer lloc, com un concepte jurídic: l'Estat, en els casos analitzats aquí, millor l'ajuntament de la ciutat, té drets de propietat que no solament s'exerceixen en la planificació concreta, la creació i l'equipament de l'espai públic, sinó també a determinar quins grups de persones, en quin moment i en quina mesura, en tindran els drets d'accés i d'aprofitament. L'argument per imposar aquestes mesures és que es fa en interès de la ciutadania. Aquest fet crea, finalment, una interessant situació de tensió entre aquesta i l'administració públi-

ca. D'aquests drets de propietat (definits formalment amb claredat) es deriva per a la ciutadania un "dret a la ciutat" (CAMINO/MAZA/PUIG). Però, ¿com interpretar això, quan els diferents grups d'habitants dedueixen diferents drets d'aprofitament –no solament els que practiquen esport en les diferents modalitats esportives, sinó també d'altres persones, no actives en el camp de l'esport, o el veïnat directe– que de vegades xoquen amb els drets dels altres, tot creant conflictes que poden, alhora, col·lidir amb les idees de la planificació urbana orientades a fer que la ciutat ofereixi un bon nivell de qualitat de vida? Es mostra, també, en alguns articles, que els diferents grups de persones s'"apropien" de l'espai públic, el modifiquen d'acord amb els seus interessos, en tenen cura, en reparen els danys; així neixen uns drets adquirits i arriben a considerar aquests espais com el "seu territori" (CAMINO/MAZA/PUIG). El concepte jurídic de propietat es dilueix, tema que hauria de despertar l'interès de la "*institutional economics*" (economia institucional).

Però els diferents articles no són il·lustratius només des d'aquest únic punt de vista. "Públic" no és un simple concepte legal de propietat. Suggereix també que les diferents formes d'actuació –trobar-s'hi, discutir, jugar i practicar esport, la vida familiar, etc.– són públiques, és a dir, accessibles i visibles per a tothom i sotmeses, doncs, al control públic.

4. Tot això ens mostra no només l'ampli espectre dels temes tractats en aquest monogràfic, sinó que, a més a més, posa de manifest que una problemàtica tan complexa com ho és la difícil lectura de l'espai, només pot abordar-se amb la conjunció de diferents ciències i competències polítiicopràctiques. D'una banda, és un informe sobre investigacions en les quals han treballat persones especialitzades en disciplines i orientacions teòriques molt diverses –en Ciències de l'Esport, Sociologia, Antropologia, Urbanisme, Disseny–, i on s'expressa, d'altra banda, personal amb experiència pràctica en la planificació de l'espai i la ciutat. Deixa patents, alhora, les conseqüències pràctiques que es dedueixen de les conclusions científiques. És, doncs, una unió ben aconseguida de paritat interdisciplinària i de transferència útil per a actuacions pràctiques.

5. Finalment, deduïm, de diferents col·laboracions, que llegir l'espai no és tan senzill com llegir un llibre. No requereix, només, la base teòrica corresponent i un extens coneixement de les diferents pautes de desenvolupament de la planificació i l'arquitectura de l'espai, que s'han anat desenvolupant en el transcurs de la història. A més a més, cal aplicar diferents mètodes de recopilació de dades per poder desxifrar de manera fiable i vàlida la forma en què les diferents persones llegeixen, interpreten i finalment, aprofiten, l'espai públic. I per això considero una virtut més de les investigacions recollides en aquest monogràfic el fet d'haver aplicat diferents mètodes per a la recopilació de dades. Així, per exemple, una combinació de diferents formes d'observació i d'entrevista en profunditat (CAMINO/MAZA/PUIG; CAMINO; MAZA), l'anàlisi d'arxius fotogràfics (SÁNCHEZ MARTÍN/CAPELL), l'anàlisi de continguts de reportatges periodístics (MAZA), la investigació historico-hermenèutica (MAGRINYÀ) i, finalment, l'entrevista a especialistes aplicada a una diversitat de persones versades en planificació de la ciutat i autoritats de l'esport.

Aquestes són les cinc característiques que confereixen valor intrínsec en aquest monogràfic. Ens indica la necessitat i la possibilitat de llegir l'espai públic de forma adequada; ens mostra que la lectura de l'espai pot portar a conclusions molt diverses, encara que complementàries entre elles; ens anima a una reflexió sobre el *Topos* "espai públic urbà"; deixa clar que desxifrar l'espai no ha de ser només un repte teòric, sinó també un complex treball empíric molt detallat; i demostra, finalment, que la investigació no s'ha de quedar tancada a la seva torre d'ivori –cosa que li ha estat criticada sovint– sinó que ha de presentar conseqüències polítiicopràctiques.

I ara s'espera de mi –com es comenta a les reflexions introductòries d'aquest monogràfic (MAZA/PUIG)– que hi afegeixi "un comentari crític del Nord". Naturalment, no escorcollaré amb una mirada crítica freda, des de dalt d'un iceberg, cada un dels articles. Trio més aviat la perspectiva de la meva ciutat natal, Hamburg. Conec aquesta ciutat –millor que Barcelona, ben segur–, la puc "llegir" i crec que la comparació entre allò que puc llegir a l'"espai Hamburg" i allò que els autors i autores han desxifrat en les seves investigacions a l'"espai Barcelona" pot ser punt d'arrencada per a una llarga discussió. Només per no defraudar totalment les expectatives, també hi afegeixo, de tant en tant, unes quantes observacions crítiques.

A l'espai es llegeixen els temps

Estem acostumats a reconstruir la història com una successió en el temps. A l'eix del temps llegim quan

s'ha esdevingut un fet, quin fet i per què. També la història d'una ciutat acostuma a representar-se d'aquesta manera, en un eix temporal. Però la història es desenvolupa alhora en un espai i aquest va variant tot al llarg del temps. A l'espai llegim els temps, de la mateixa manera que els anells de l'arbre n'indiquen l'edat, els períodes de creixement més notables, els canvis climàtics i mediambientals.

La història d'una ciutat és també una història de planificació, arquitectura i construcció. I igual que el desenvolupament d'un equipament (esportiu) és degut a pautes de desenvolupament impregnades d'aspectes culturals, econòmics, etc., igualment la imatge d'una ciutat i, per tant, el seu espai públic, es troba impregnada de les idees que guien per crear una "bona" arquitectura i orienten aquell que realitza la planificació urbana i d'espais per crear una ciutat de bon funcionament, que ofereixi una bona qualitat de vida i estèticament ambiciosa. És més, en la imatge de la ciutat reconeixem el desenvolupament del benestar econòmic, de la indústria i el comerç, de la cultura política i dels valors en què es basen. En la imatge que presenta la ciutat llegim, en aquest sentit, els temps.

Naturalment, sempre passa –com indica CAMINO– que en aquestes planificacions es reflecteix el poder i els interessos de la classe dominant. Això, però, és tan evident que gairebé no cal esmentar-ho –ni intentar de canviar-ho–, atès que: la planificació de la ciutat és sempre responsabilitat de les autoritats –això ja és inherent al concepte d'"espai públic"– i aquell que realitza la planificació sempre es basa en (les seves?) pautes de desenvolupament, que es van modificant amb el temps. Encara és més simple la justificació de l'escassa presència de les dones a les xarxes socials que ofereixen (VILANOVA/SOLER); a saber: que l'espai públic és dissenyat per homes i que per això no és adequat per a les dones.[3] Tanmateix, crec que la realitat social és molt més diversa. Si volem llegir els temps a l'espai (per comprendre de quina forma s'aprofita l'espai públic en l'actualitat) cal esbrinar amb més detall, qui ha creat i quan aquest espai i amb quina pauta de desenvolupament dominant.

MAGRINYÀ ens orienta, en aquest sentit, pel camí correcte, amb la seva proposta de dividir el desenvolupament de les ciutats en tres etapes: la ciutat del poder feudal, la del poder capitalista i, finalment, la del financer.

Sempre és difícil, però, aplicar un esquema tan simplificat a la gran varietat de ciutats que coneixem. Per exemple, Hamburg –igual que moltes altres ciutats del nord d'Alemanya, com Lübeck, Bremen, Wismar, Rostock, Stralsund, és a dir, principalment ciutats hanseàtiques– mai no van estar sotmeses a cap poder feudal, depenien només de l'emperador i aquesta tradició es llegeix encara avui en dia en la imatge d'aquestes ciutats. No obstant això, Hamburg torna a representar l'excepció, perquè en ser assolada per un incendi el 1842 el centre de la ciutat va quedar totalment destruït i va haver de ser reconstruïda completament. Com es va fer? Aprofitant l'espai guanyat a la muralla de la ciutat, es va crear un cinturó verd, que encara hi és a hores d'ara, que envolta tot el centre urbà, i com que es van construir grans zones verdes en nom de la premissa constructiva –respectada durant anys i encara avui vigent– de separar espacialment de manera estricta les funcions de residència, treball[4] i lleure/temps lliure, existeix avui un parc d'extensa superfície vorejant la ciutat, anomenat antigament "Volkspark", avui en dia "Stadtpark". I a causa d'aquesta estricta separació espacial, l'esport disposa dels seus propis centres esportius –previstos i planificats per a aquesta finalitat– i per tant, no es practica en altres llocs públics –per això no és possible trobar a les places i carrers d'Hamburg la diversitat de pràctiques esportives que semblen trobar-se a Barcelona. M'aturo en aquest punt per mostrar, de manera clara, que no n'hi ha prou amb una simple classificació en tres nivells –que pot ser, tanmateix, molt útil en altres casos– quan volem saber, d'una ciutat en concret, quina forma de desenvolupament i quines pautes n'han originat les estructures espacials, allò que podem llegir i interpretar als seus espais públics i de quins potencials d'aprofitament disposen aquests. En aquest sentit, s'haurien de llegir, en primer lloc, els temps de la ciutat i, doncs, dels seus espais públics, per poder comprendre i classificar així les possibilitats i característiques pròpies dels esports que s'hi practiquen.

[3] Caldria buscar aquí una explicació més convincent de per què la forma de l'espai fa que amb prou feines hi hagi dones que practiquin el *skate* (CAMINO); per què al passeig –com diuen SÁNCHEZ MARTÍN/CAPELL– dominen les dones, i a la bicicleta es troben tant homes com dones.

[4] Amb la conseqüència, també, que al centre de la ciutat d'Hamburg ja només hi viuen unes cinc-centes persones: porters, aparcacotxes, bombers, etc.

A l'espai llegim cultures

A Hamburg hi ha uns 900 clubs esportius. Aproximadament el 25 % de la població d'Hamburg en pertany almenys a un. Encara que n'hi ha alguns de grans, amb més de 10.000 persones associades, són l'excepció. Per regla general no tenen més de 300 membres, sovint menys de 100.

No vull excloure totalment que les xarxes socials amb les seves funcions específiques es trobin representades en aquests clubs a Hamburg (o en general a Alemanya). Es planteja l'atractiva pregunta de fins a quin punt les xarxes socials que es formen als espais públics de Barcelona constitueixen una peculiaritat cultural específica en un país en el qual els clubs esportius tenen menys rellevància, com es dedueix ja de la visió general sobre organitzacions esportives a Barcelona que presenta MAGRINYÀ.

Vull donar dos exemples de clubs típics, a tall d'exemple: el primer, és l'HT 16 (que és l'abreviació d'Hamburger Turnerschaft 1816 –'club de gimnàstica d'Hamburg–'), i el segon és l'HSV: der Hamburger Sportverein, –'club esportiu d'Hamburg'. Val la pena d'esmentar l'HT 16 no (només) perquè és el club més antic d'Alemanya, sinó perquè el seu nom és especial: des del moment de la fundació i fins a final del segle XIX no s'hi va practicar l'esport (anglès) orientat a la competició,[5] sinó simplement el que el seu nom indica: la gimnàstica (*Turnen*, en alemany).

La gimnàstica no és una competició entre dos equips, segons unes regles definides, per guanyar, ni per arribar més alt o més lluny. Persegueix la salut física, l'educació del cos, l'enduriment, la força i l'habilitat, la presència d'esperit i el valor davant el perill i alhora, amb la mateixa importància, la formació intel·lectual i moral. Fins a final del XIX, l'esport anglès –sobretot el futbol– no va adquirir popularitat a Alemanya. Es van fundar clubs esportius –com per exemple l'HSV. Els clubs de gimnastes es van obrir a l'esport, s'hi van crear noves seccions amb noves modalitats esportives, i sovint van canviar de nom: "Club gimnàstic i esportiu". Aquesta duplicitat del terme esport (esport anglès i gimnàstica/*Turnen* alemanya) impregna encara la filosofia i l'oferta actual dels clubs esportius, la seva cultura, i constitueix el "moviment alemany de gimnàstica i esport", com s'anomena oficialment en l'actualitat.

A Espanya, l'esport es troba molt més influït per l'esport anglès; encara que no hi té el seu arrelament profund en els clubs. La responsabilitat de l'esport s'ha considerat més una tasca de l'Estat, en especial dels ajuntaments.[6] Aquestes peculiaritats de les diferents cultures de l'esport es llegeixen a l'espai –en el fet del lloc 'on' (és a dir, en quins centres esportius) es practica 'quin' esport (és a dir, amb el concepte de gimnàstica o d'esport anglès), amb quin tipus d'organització (en clubs esportius, ofertes comercials per a l'esport, centres esportius públics de gestió indirecta, esport no organitzat). Suposo que el domini de l'"esport modern" a Barcelona, com es mostra a les estadístiques de MAGRINYÀ/PUIG, pot explicar-se amb la història d'aquest desenvolupament. De l'especial responsabilitat estatal en l'esport d'Espanya resulta probablement també el compromís, inusual, des del punt de vista alemany, de l'Administració Pública quant a l'organització de l'esport en espais públics.

Segur que el tipus d'aprofitament de l'espai públic com a "centre esportiu" –és a dir, qui hi practica quin esport– té alguna cosa a veure amb aquest fet i aquest coneixement del desenvolupament històric de les diferents cultures esportives en facilita la comprensió. L'espai públic (i de quina forma s'aprofita) no és un espai "acultural".

A l'espai llegim la "societat"

La imatge que s'obté dels diferents articles i que es percep en la "lectura de l'espai" és fascinadora per a qui es dedica a la Sociologia: en la història de la planificació i la construcció d'una ciutat es van originant espais públics diferents que ens permeten de llegir les pautes de desenvolupament que han guiat els qui els han planificat i construït. Les funcions per a les quals van ser previstos, els interessos pels quals van ser construïts originalment, els plantejaments estètics que els van guiar són "allà", es poden llegir a l'espai; però passen a un segon pla perquè en el transcurs dels temps aquest esdevé escenari de noves actuacions[7] i, per tant, també de les esportives. Les places, carrers, zones verdes, parcs,

5 Als textos del monogràfic es parla –encara que no és aplicable a Alemanya– de l'"esport modern".
6 El terme "esport" no es recull a la Constitució d'Alemanya, però sí, a l'espanyola.
7 Aquest concepte d'escenificació de l'esport ha estat desenvolupat per K. Dietrich (1989).

etc., han estat "colonitzats" per a un esport (informal) (Bale, 1989, Bach 1993, Camy *et al.*, 1993) i aquests usos (secundaris) dels espais produeixen, alhora, una nova definició i un nou sentit d'urbanitat i de vivència del "paisatge urbà".

Això no és una novetat –si de cas és un nou descobriment de la Sociologia de l'Esport. L'espai públic sempre, o almenys des dels temps que es recullen en les informacions de què disposem, s'ha anat "redescobrint" i colonitzant d'aquesta manera. A les fotos d'Hamburg i en altres imatges de final del segle XX es presenten nens jugant al carrer i a les places, homes fent gimnàstica als parcs, famílies amb bicicleta pels carrers. S'anava en bicicleta per carrers i camins públics. En altres paraules: l'espai públic sempre ha servit d'"escenari" –encara que amb diferents formes d'inspiració– per a l'actuació "esportiva", sovint de "noves" modalitats esportives en diferents formes, generalment de tipus informal.

Si anem llegint els diferents articles del monogràfic, veurem que s'hi reflecteix, en principi, la imatge que a les ciutats s'hi han anat desenvolupant noves formes d'escenificació d'un "esport". SÁNCHEZ MARTÍN/CAPELL descriuen aquest nou esport urbà com una cosa que no es troba unida a una zona determinada, que es practica de forma més personalitzada i que és summament heterogènia pel que fa a la seva aparença, les seves exigències respecte a habilitats i competències i en l'estructura dels qui el practiquen, i on, a més a més, coexisteixen diferents "cultures esportives".

Alhora, hi ha un intent de relacionar aquestes noves formes d'escenificació de l'esport entre els bastidors de l'espai públic amb conceptes de la societat. S'identifiquen en el tipus d'escenificació de l'esport urbà elements que es consideren típics de les societats modernes –tesi defensada sobretot per SÁNCHEZ MARTÍN/CAPELL, però que es filtra també en altres collaboracions. Encara que no es defineix amb un detall excessiu el concepte de la societat a què es refereixen aquí, sí que es caracteritza en certa manera, en esmentar conceptes força definidors, com ara "modernitat líquida", "societat postmoderna", o fins i tot "societat hipermoderna". En la confluència de l'escenari urbà construït i l'escenificació de l'esport hi apareix, per tant, una nova variable: les característiques constitutives de les societats modernes. S'hi plantegen, però, algunes preguntes que requereixen discussió.

Si preguntéssim a deu persones expertes en Sociologia, en quina societat vivim realment, n'obtindríem, pel cap baix, deu respostes diferents: "societat postindustrial", "meritocràtica", "societat postmaterial"; "societat de la vivència", "societat del risc", "societat del temps lliure", "societat del benestar", "societat pluralista", "societat postmoderna", "societat anivellada de classes mitjanes", "societat multicultural", "societat global", "societat mundial", com a patrons conceptuals. Podríem trobar-hi més metàfores, ens trobem davant d'un laberint babilònic dels qui es dediquen a la Sociologia.

La pregunta és ara, per què SÁNCHEZ MARTÍN/CAPELL i altres autors han triat d'entre aquesta àmplia oferta justament les metàfores esmentades anteriorment ("modernitat líquida", "societat postmoderna","societat hipermoderna")? L'esport urbà, tal com s'esbossa en aquest monogràfic, és només una faceta del variat panorama de l'esport. Continua existint també –tant per als qui practiquen esport activament com per a l'esport espectacle– una rellevància (de vegades fins i tot creixent) de l'esport de competició tradicional, regulat; en moltes ocasions, fins i tot com indiquen MAGRINYÀ/PUIG, als espais públics. Aquest "nou esport urbà" és, doncs, una simple faceta dins del conjunt de l'esport a la gran ciutat i, segons les dades obtingudes, encara no en sabem prou, sobre la seva significació relativa i el seu pes, com per considerar-lo una característica constitutiva d'una modernitat líquida. Precisament, els exemples de la multiplicitat de formes d'esport que es practiquen als espais urbans –però no només en aquests– podria servir com a argument per interpretar aquest fet (també) com a expressió de societat plural; el fet que als espais públics de Barcelona practiquin el "seu" esport, tant oriünds de la mateixa Catalunya, com de la resta d'Espanya, Amèrica del Sud, Pakistan, el Marroc i turistes (MAGRINYÀ/PUIG), pot plantejar-se com a indicador d'una societat multicultural. Les xarxes socials gairebé universals, que sovint conflueixen a Barcelona, i que CAMINO ens presenta amb l'exemple dels *Skaters*, poden exposar-se com a símptoma d'una societat global, i si sistematitzem les vivències sobre les quals informen en diferents entrevistes les mateixes persones que practiquen esport –ens n'ocuparem més endavant–, podem interpretar aquest esport com a exemple típic d'una "societat de la vivència", en el sentit de Schulz (1992). Sembla que és possible trobar per a cada una de les diferents metàfores de la societat paral·lelismes amb l'esport urbà o amb l'esport en general. És molt difícil demostrar si les variades formes de presentació de l'esport urbà tenen l'origen en les

característiques descrites d'una societat moderna. En molts casos, sobresurt un element de l'esport d'entre la varietat de les seves expressions i (només) aquest es projecta en una metàfora de societat.

Vull aturar-me, en aquest moment, en algunes observacions crítiques sobre la diferenciació entre esport "modern" i "postmodern" que se suggereix de forma continuada als diferents articles. Aquesta diferenciació es basa en una mala interpretació i provoca alhora noves equivocacions, perquè: *a*) Des que existeix l'"esport" (i també la gimnàstica/*Turnen*), és a dir, des de principi del XIX, han anat apareixent contínuament noves modalitats esportives; sempre hi havia una cosa "nova". Només així s'explica l'enorme diversitat actual de l'esport.[8] En aquest sentit, caracteritzar com a esport "postmodern" modalitats esportives que no han existit fins a les últimes dècades del segle passat, sembla un xic arbitrari. *b*) Les noves "modalitats esportives" que anaven apareixent anaven sent provades primer de manera informal per petits grups de "pioners", i en molts casos, posteriorment s'"esportivitzaven", i algunes fins i tot accedien als Jocs Olímpics. *c*) Malgrat l'"esportivització", la majoria de les modalitats esportives es practicaven, d'una banda, com a esport de competició, però es mantenien també com a esport de temps lliure informal, de l'altra; és a dir, lliure de les normes i regles fixes d'un esport i independent de la pertinença a un club esportiu. La vela, la natació, la bicicleta, l'esquí, etc., són "modalitats esportives modernes", però es practicaven i es continuen practicant, encara a hores d'ara, tant com a esport de competició com de lleure en diverses variants –igual com el surf, *beachball*, *snowboard*. Des de sempre, els esportistes de temps lliure buscaven i continuen buscant més la diversió, el benestar, la vivència, la comunicació i altres factors, que no pas un mesurament de forces.

En aquest sentit, la diferenciació (també en la presentació dels resultats de la investigació) "modern-postmodern" ens planteja diferències que en realitat no existeixen. Crea associacions amb un tipus de societat, que no són –com hem indicat– apropiades d'aquesta forma; i a més a més, ens priva de veure altres distincions molt més importants, les peculiaritats pròpies de cada una de les modalitats esportives, les característiques de la seva evolució i cultura i la forma en què han estat practicades en cada moment per diferents grups de persones. Aquest tema ens el suggereix CAMINO amb la seva presentació del *Skating*.

A l'espai llegim entramats socials

La identificació de xarxes en espais públics, formades per persones que es troben unides entre elles per l'esport és, ben segur, el resultat més vistós i digne d'atenció de les investigacions presentades, i al qual fan referència diferents articles, tot i que des de diferents perspectives. Es detecta ara que a l'espai públic es formen, entre grups socials i clubs voluntaris o altres estructures organitzatives més formalitzades, unitats sociològicament rellevants que compleixen, entre d'altres, unes funcions reguladores i comunicatives. Precisament, pel que fa a la significació d'aquests resultats, cal posar en relleu algunes dificultats i punts febles en el disseny de la investigació.

La definició del concepte "xarxes socials" és poc nítida i, sobretot, poc operativa. Quins criteris apliquem per delimitar entre si les xarxes socials, quan habitualment es distingeixen, com a mitjana, almenys dues xarxes en un mateix lloc? Per què s'introdueixen ja, en l'anomenada part teòrica, categories d'edat? És força improbable que les xarxes socials es formin exactament d'acord amb aquests grups d'edat. No podran plantejar-se agrupacions per edat a les xarxes fins que no se n'hagin analitzat les dades obtingudes. Probablement, d'aquesta manera s'hagi descartat ja de bon principi –encara que tal vegada de forma inconscient– la possibilitat d'esbrinar detalls més profunds sobre les estructures internes, les formes de comunicació, els models de comportament, els criteris de diferenciació de les xarxes, etc.; i de fet, als articles se'ns informa més, per exemple, sobre les pràctiques esportives dels diferents grups d'edat, que no pas sobre les característiques específiques de les 63 xarxes socials.

El lector tampoc no rep prou informació sobre el tipus i l'amplitud de l'observació (participant), com per a poder avaluar la fiabilitat i validesa dels resultats obtinguts. Però, a part d'aquests problemes tècnics de mesurament,[9] en són importants, sobretot, els fonaments teòrics. Ja hi ha una extensa literatura sobre aquest tema

[8] Aquests patrons de desenvolupament de les noves modalitats esportives han estat descrits àmpliament per Lamprecht/Stamm (1998) que també els analitzen empíricament.

[9] I algunes curiositats estadístiques.

que es remunta a un passat llunyà. S'hi aprecia una gran varietat de tipus diferents de xarxes: es distingeixen pels seus objectius, per les seves tasques i funcions, també per les seves normes de pertinença al grup, els criteris d'exclusió, segons el tipus de relacions dels membres entre ells i envers uns tercers, pel poder i l'influx dins de la xarxa i cap a l'exterior, per la seva legitimitat, per la durada de la seva existència, per l'amplitud i el tipus de confidencialitat, les possibilitats de sanció, etc.[10]

A l'espai llegim segregació social

El qui és d'Hamburg, sap a quina zona hi viu cadascú. L'alta burgesia, assentada des de l'antigor (a la ciutat estat republicana d'Hamburg mai no hi va haver una noblesa de nissaga) resideix a les viles al costat de l'Elbchaussee, la classe adinerada més actual es reuneix al voltant de l'Alster, la classe mitjana alta es va assentar en diferents barris residencials –com Volksdorf, Ohlstedt, Großhansdorf–, precisament a les zones exteriors limítrofes amb la ciutat, a les quals, des de final del XIX hi arribava el metro. Els *yuppies* es troben principalment a l'elegant barri d'Eppendorf, la classe més baixa, a poblacions com Mümmelmannsberg. A l'espai llegim aquesta forma de segregació social. Aquesta segregació per capes socials és rellevant per al tema que estem tractant, per dos motius: perquè a la pràctica de l'esport –tant respecte a la quantitat com al tipus d'esports que es practiquen– existeix una diferenciació específica per classes socials, aquesta diferenciació es detecta també a les diferents zones de la ciutat; a més a més, també són diferents, segons les zones, la densitat de població i la concepció dels espais públics, la qual cosa facilita o dificulta, segons quin sigui el cas, les diferents possibilitats de practicar esport als espais públics.

No estic gaire segur que a Barcelona hi hagi també una segregació espacial-social tan clara, atès que hi ha una densitat de població molt superior a la d'Hamburg. Però es troben diferents observacions sobre aquest tema en alguns texts, que semblen indicar, que també a Barcelona es produeix una segregació similar que afecta el tipus d'aprofitament de l'espai públic. Em refereixo, d'una banda, a les observacions sobre l'esport de minories ètniques, en particular de sud-americans i altres immigrants; d'altra banda, a la indicació que en una zona residencial és dominant la classe treballadora, és a dir membres de la classe social baixa, on es detecten algunes particularitats en la pràctica de l'esport.

Tanmateix, es podria analitzar el material disponible tot aplicant-hi una major diferenciació, centrant-nos en aquest punt de vista. A l'article de CAMINO/MAZA/PUIG s'afirma que la mostra de 30 llocs, on s'han buscat diferents xarxes, és representativa.[11] Aquí s'esmenta el districte, entre altres, com a criteri de selecció. Si aquests districtes són significatius per a la segregació social, en seria interessant no només la valoració, segons els diferents aprofitaments de l'espai públic, sinó –centrant-nos en l'aspecte d'estudi central d'aquesta anàlisi– una resposta a la recerca de diferenciacions específiques en l'estructura i el funcionament de les diferents xarxes socials i les seves pràctiques esportives, segons els estaments socials.

A l'espai llegim vivències

A Hamburg hi ha un club de futbol, el SV Sankt Pauli, que es troba al districte del mateix nom, on resideixen sobretot membres de la classe baixa i de la classe mitjana baixa, i cada vegada un nombre més gran d'estudiants. Aquest club no ha destacat habitualment pels seus èxits esportius, normalment quedava en bons llocs de la 2a. Divisió. Això sí, compta amb una gran quantitat de socis que fins i tot arriben a la tercera generació familiar, i amb un gran grup de seguidors fidel al club, fins i tot en les hores baixes. Una vegada, el club va aconseguir pujar a l'1a. Divisió. Aleshores, es va poder constatar que l'estadi esportiu del club, que es troba al mateix districte, era insuficient per als requeriments dels partits d'1a. Divisió. Per això es va planificar la construcció d'un nou estadi, però en un altre lloc de la ciutat. De seguida es va trobar un potent inversor per finançar l'obra, i es va iniciar la discussió sobre els plans constructius. No obstant això, aquests van fracassar per la decisiva oposició dels membres i del grup de seguidors. Els semblava impensable abandonar el vell estadi i el vell

10 Molt del que coneixem per fonamentació teòrica i investigació empírica sobre els "*Stakeholder*" podria aplicar-se també de forma anàloga a les xarxes socials.

11 S'enumeren altres criteris –districte, característiques (?), activitats que s'hi realitzen, etc. (!)– sense especificar amb detall, de manera que no és possible deduir els utilitzats per formar la mostra i respecte a què és representativa la mostra esmentada.

territori, en els quals tants enfrontaments –victòries i derrotes– del propi equip havien viscut.

Aquest no és un fet aïllat; en nombroses ocasions s'han repetit casos iguals o similars en altres ciutats i països. Això demostra que la relació amb els edificis i espais no és en absolut objectiva i impersonal, no es basa (només) en el fred càlcul de l'aprofitament, la funció i els costos, sinó que està entreteixit amb una gran varietat de lligams i dependències emocionals. Es tracta d'una sensació de vinculació, d'emocions de pertinença, de connexió i identificació, que estan molt unides a l'espai i al lloc d'actuació. Qui practica els esports, igual com qui els segueix com a públic, desenvolupa un vincle emocional amb el "seu" estadi (on s'han obtingut tantes victòries i s'han conformat tantes derrotes), amb la seu del "seu" club, amb l'entorn espacial del camp d'esport (Bale 1993). Aquestes emocions poden incloure alhora sentiments de pertinença. L'espai –l'estadi, la seu del club– esdevenen símbol de la comunitat amb totes aquelles persones de la família o del cercle d'amistats amb els quals s'ha practicat l'esport o amb els quals s'han planejat i realitzat un altre tipus d'activitats comunes. Aquestes emocions de vinculació són alhora, necessàriament, part de la construcció i la interpretació de la realitat i component del món de la vida en què cada un se sent involucrat.

D'aquestes reflexions, se'n deriven un seguit de preguntes relatives a l'aprofitament de l'espai públic per a les diferents modalitats esportives i les agrupacions dels qui practiquen esport. Es podria preguntar, doncs:

1. Les persones de les diferents xarxes, desenvolupen també uns sentiments similars de vinculació a l'espai públic on practiquen esport –sols o amb d'altres? I continuant amb la pregunta: l'espai i els codis específics, en el sentit descrit anteriorment, es converteixen també en símbols de pertinença i comunitat? Conèixer aquesta resposta és rellevant, perquè en l'exemple descrit del Sankt Pauli no es tractava d'un espai públic, sinó d'un estadi propi del club, amb el qual els socis tenen una certa relació de propietat, encara que sigui difusa, i per tant, una disponibilitat. Poden percebre's sentiments similars de vinculació també als espais públics? I, en cas afirmatiu, fins a quin punt es converteixen en part de la construcció de la realitat? Són pertinents aquí els diferents comentaris sobre el *Topos* "espai públic", sobre els quals ja he parlat anteriorment. Es pot pensar, d'altra banda, que aquestes vinculacions emocionals es troben relacionades també amb els codis visuals –simbòlics– dels quals tracta WILLCOCKS. Com varia aquesta relació (emocional) amb l'espai, en el moment en què el mateix esportista participa en la modificació de l'espai, s'ocupa del manteniment, de les reparacions, etc., tot establint així, en certa manera, una "apropiació"? Quina relació tenen aquests sentiments de vinculació amb la consciència esmentada d'"el seu territori"?

2. SÁNCHEZ MARTÍN/CAPELL expliquen que les formes urbanes de la pràctica esportiva es distingeixen per no estar vinculades a un lloc; parlen fins i tot dels nous "nòmades" de la ciutat. Aquest fenomen és especialment característic en els *skaters* investigats per CAMINO. Significa, aquesta "colonització" de tota la ciutat i aquesta "reinterpretació" de la ciutat, que ens presenta CAMINO, el naixement, alhora, d'un nou sentiment de vinculació, no ja a un espai concret, sinó de manera abstracta a la ciutat? En aquest context, podem preguntar-nos si hi ha una relació entre una vinculació emocional d'aquest tipus i la identificació i el tipus de mobilitat dels components de la xarxa, dels quals ja parlen CAMINO/MAZA/PUIG i que descriuen i quantifiquen amb més deteniment MAGRINYÀ/PUIG. En el cas que aquesta existís, podria estudiar-se si aquesta vinculació emocional és conseqüència d'un major establiment en un lloc o si aquest s'explica per la vinculació emocional i la identificació. Lamentablement, no trobem més dades sobre això.

Perspectives investigadores

PUIG ha recollit, en les seves conclusions dels resultats de la investigació, algunes recomanacions pràctiques per a la concepció dels espais públics en el futur. De manera anàloga, vull presentar algunes conclusions per a futures investigacions científiques.

Al centre de totes les col·laboracions en aquest monogràfic es troben les diferents xarxes socials orientades cap a l'esport que s'han anat formant a diversos espais públics. Aquest és el punt de partida per a la investigació posterior, en les direccions següents: en primer lloc, caldria desxifrar, de forma empírica i més diferenciada teòricament, les xarxes en l'esport, tant quantitativament com qualitativament. Versaria sobre qüestions del tipus: quina estructura interna tenen aquestes xarxes, com es defineixen els criteris de pertinença, quina estabilitat presenten; com es comuniquen entre si i amb altres xar-

xes, en què es fonamenta el seu potencial de poder i el seu acord de confiança, quins valors i interessos comuns les uneixen, fins a quin punt es creen a l'espai públic, fins a quin punt es troben vinculades pel seu interès per l'esport, fins a quin punt estan establertes també fora d'aquest espai en particular i quina activitat tenen fora d'aquest? Seria també molt important d'analitzar àmpliament aquestes xarxes com a part de la cultura de l'esport a Barcelona. D'aquesta manera, podrien comprovar-se d'una manera més realista les veritables funcions socials d'aquestes xarxes; així evitaríem d'afegir a les tantes funcions positives "de" l'esport, tan conegudes i repetidament esmentades, encara que en realitat no demostrades empíricament, i tampoc no corroborades mitjançant una demostració empírica.

Es podria aprofundir més en el significat (ambivalent) del *Topos* "espai urbà públic" tematitzat als articles. Caldria qüestionar, d'una banda, com entén la ciutadania subjectivament la situació objectiva de propietat legal, i quin tipus d'apropiació privada es produeix; finalment, caldria esbrinar quines vinculacions emocionals i quines relacions amb l'espai poden demostrar-se i fins a quin punt, aquestes, aporten alguna cosa a la identificació de la ciutadania amb el "seu" barri o amb la "seva" ciutat.

El focus d'interès de les investigacions se centra en Barcelona. Es percep que aquesta –igual com qualsevol altra ciutat– és un cas especial, no només pel que fa a la història i a la situació actual de l'urbanisme, sinó pel seu arrelament en la tradició i la cultura del país i per les característiques particulars del desenvolupament de l'esport. Seria especialment valuós fer-ne estudis comparatius, primer perquè revelarien l'influx diferent en cada cas de la història, la tradició i la cultura d'una societat, i en particular també de l'esport, i perquè, en segon lloc, podrien indicar alhora fins a quin punt existeixen aspectes comuns, deguts, probablement, al fet que en el procés del continu intercanvi cultural –classificat com a globalització– es produeixen patrons socials comuns que influeixen en la pràctica de l'esport. I en tercer lloc, perquè segur que uns poden aprendre de les experiències dels altres; per què no pot Hamburg (o un habitant d'Hamburg), contemplar amb curiositat científica com poden ser d'atractius els espais públics –per exemple, a Barcelona– també per a l'esport?

Bibliografia

Bach, L. (1993). Sport without facilities – some remarks on the use of urban spaces by informal sport. A *International Review of the Sociology of Sport* 28/2-3.

Bale, J. (1989). *Sports Geography*. London/New York.

– (1993). *Sport, Space and the City*. London/New York.

Camy, J.; Adamkiewics, E. i Chantelat, P. (1993). Sporting use of the city. Urban anthropology applied to the sports practices in the agglomeration of Lyon. A *International review of the Sociology of Sport*. 28/2-3.

Dietrich, K. (1989). Die Inszenierung des Sports. A K. Dietrich i K. Heinemann (ed.), *Der nicht-sportliche Sport*. Schorndorf: Hofmann.

Dietrich, K. i Heinemann, K. (ed.). *Der nicht-sportliche Sport*. Schorndorf: Hofmann.

Heinemann, K. (2001). *Die Technologisierung des Sports - eine sozioökonomische Analyse*. Schorndorf: Hofmann.

– (2006). *Einführung in die Soziologie des Sports*, 5. ed. Schorndorf: Hofmann.

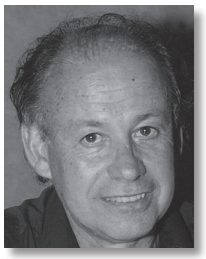
Lamprecht, M. i Stamm, H. P. (1998). Vom avantgardistischen Lebensstil zur Massenfreizeit. Eine Analyse der Entwicklungsmuster von Trendsportarten. *Sportwissenschaft*, 28 (3-4).

Le Roux i Camy, J. (1999). An essay on the French sports system. A K. Heinemann (ed.), *Sport clubs in Various European Countries*. Schorndorf: Hofmann.

Puig, N.; García, O. i López, C. (1999). Sports clubs in Spain. A K. Heinemann (ed.), *Sport clubs in Various European Countries*. Schorndorf: Hofmann.

Puig, N. i Maza, G. (coords). (2008). L'esport en els espais públics urbans. Monogràfic d'*Apunts. Educació Física i Esports* (91).

Schulz, G. (1992). *Erlebnisgesellschaft – Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt/M.

Jordi Borja

Entrevista a Jordi Borja, geògraf i urbanista

FRANCESC MAGRINYÀ i XAVI CAMINO

Jordi Borja, nascut a Barcelona, és geògraf i urbanista. Entre les seves publicacions destaquen Local y global *amb Manuel Castells (1998),* Barcelona, un model de transformació urbana *(1995),* L'espai públic, ciutat i ciutadania *amb Zaida Muxi (2001) i* La ciudad conquistada *(Alianza, 2004). Dirigeix el Programa de Gestió de la Ciutat a la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). Entre molts altres temes, el seu interès pel concepte de ciutadania i espai públic ha estat sempre una constant. L'entrevista es va realitzar el 27 de maig de 2007.*

Un ús de l'espai públic pot ser l'esport. En aquest sentit, quin interès tenen els Plans Estratègics de l'Esport?

Els Plans estratègics són uns documents que se suposa que són per orientar. Fins i tot, quan es diuen coses concretes, són propostes, són suggeriments. Perquè després, els mateixos que elaboren el pla estratègic no sempre el compleixen, i també s'inclouen en el pla estratègic projectes o mesures que depenen d'organismes que no s'hi han compromès, malgrat que alguns dels seus responsables hagin participat en el procés. Són documents orientadors que serveixen per crear un llenguatge comú entre actors molt diferents, per obtenir uns certs graus de consens. Està bé que hi hagi aquests documents orientatius i està bé que s'utilitzin bé. Però després sempre apareixen arguments polítics o tècnics o financers, o reaccions socials que cal tenir en compte i que poden impedir o retardar que acords consensuats es realitzin en el termini convingut (en general els plans estratègics defineixen accions a portar a terme a curt o a mitjà termini).

Quina va ser la teva aportació o col·laboració en el Pla Estratègic de l'Esport de Barcelona?

Molt modesta. Vaig limitar-me a insistir en algunes idees relatives a l'ús de l'espai públic (formal, informal, efímer), a l'esport com a un mecanisme que pot contribuir a la integració de la immigració i a la relació entre esport i civisme. És cert que a Barcelona es disposa avui d'un conjunt d'equipaments importants, tant en l'àmbit de ciutat com de barri. Però l'espai públic ofereix moltes més possibilitats, cal facilitar-ne l'ús informal, habilitar espais efímers (per ex., de cap de setmana, sòls expectants siguin públics o privats, etc). Hi ha persones que per raons diverses no poden o no volen anar a un equipament formal, gent gran, nens, persones amb pocs recursos... Especialment, cal facilitar la presència i l'activitat a persones d'origen immigrat en espais que permetin alguna pràctica esportiva, o joc, fins i tot picnic en alguns casos, perquè necessiten trobar-se entre ells i al mateix temps convé que ho facin en espais on sigui possible la convivència amb altres comunitats i amb els "autòctons".

Què n'opines dels conflictes que es donen als espais públics quan hi ha usuaris amb interessos oposats?

Els conflictes als espais públics només es poden intentar resoldre negociant un ús compartit si no hi ha alternatives. Però hi ha casos, que a mi em semblen positius. Per exemple, l'ús que es fa de l'avinguda Icària per patinar, on no hi ha cap problema, potser gràcies al fracàs de l'avinguda Icària com a lloc de passeig i com a espai públic polivalent. Un altre cas és el de la plaça dels Àngels, davant del MACBA, on es troben molts *skaters*. Aquests l'han ocupat bastant, i al mateix temps, és un lloc de pas per a molta gent: la gent que va al MACBA, que va al FAD, la gent que va als restaurants, la gent que està per allà. En aquest cas jo penso que donen vida a la plaça.

Sempre que surt l'espai públic com a conflicte apareix el tema de la immigració, què n'opines?

Els immigrants utilitzen molt l'espai públic. A vegades, he parlat amb gent de l'Administració que diuen que hem de veure quines pràctiques porten els immigrants cap aquí per tenir-ho en

compte. Sigui per prohibir-ho, sigui per autoritzar-ho o sigui pel que sigui. I jo els contesto que les pràctiques no és que vinguin del lloc d'origen dels immigrants, sinó que vénen de les condicions de vida d'aquí. No és que la gent vingui d'Equador aquí i vulgui viure com al seu poble, sinó que es viu d'una determinada manera aquí i en funció d'això utilitza l'espai públic en correspondència. Per exemple, molts d'ells, o bé perquè no tenen papers, o bé perquè no tenen diners, o bé perquè no estan informats, es troben per jugar a futbol o el que sigui a l'espai públic, sovint en condicions que són poc adequades, tot i que serien fàcils d'arreglar; i com que no hi ha espais adequats es barregen amb altres usos i entren en conflicte. He anat a algunes reunions de gent de barris que es queixen que els joves immigrants han monopolitzat un espai públic per jugar a futbol.

Sovint, hi ha preocupació per si aquests grups d'immigrants que utilitzen espais públics per trobar-se aprofiten per vendre menjar, lloguen les instal·lacions als usuaris o fan juguesques en relació al joc. En quina mesura això és un problema real o una imatge negativa?

Hi ha una tendència de base totalitària que pretén que tots els "usuaris" de la ciutat es comportin de la mateixa manera, com si tinguessin les mateixes necessitats, disposessin dels mateixos mitjans... És una ideologia reaccionària, basada en la ignorància, la por i la voluntat d'exclusió que s'expressa en l'anomenada Ordenança del civisme de l'Ajuntament de Barcelona. A l'espai públic es tracta de conviure, de compartir, de respectar l'altre, de prevenir o sancionar, si s'escau, comportaments agressius i excloents, però també cal comprendre que la diversitat suposa usos diversos de l'espai públic, que jugar o menjar a l'espai públic no solament pot requerir tolerància, també cal facilitar-ho... no fa tant de temps eren els barcelonins de tota la vida que ho fèiem...

Des de l'urbanisme, quina estratègia veus interessant de desenvolupar per potenciar l'esport a l'espai públic?

Com us deia, trobo interessant tenir en compte l'urbanisme d'espais efímers. Que no vol dir que aquell espai arreglat s'hagi de quedar destinat per sempre com a equipament de la ciutat. Però que aprofitant espais que estan expectants, pendents d'una inversió, etc. No costaria gens adequar-los i regular-ne una mica l'ús. Passejant pel centre de Manhattan em sorprenia agradablement trobar-me, fins i tot habilitats pel mateix Ajuntament, un descampat, un lloc que estava pendent que s'hi construís, etc., on s'hi posava el mínim per jugar a bàsquet o a futbol.

Quins aspectes de participació ciutadana creus que es poden desenvolupar en relació a l'esport i l'espai públic? Pots posar-ne algun exemple concret o una experiència?

Per exemple, a Nou Barris. Grups de joves procedents de la immigració van ocupar progressivament la plataforma que cobreix una part de la Ronda de Dalt per jugar a pilota. Van haver-hi queixes de veïns, gent gran, adults amb nens, que no podien anar-hi... La reacció inicial de l'Ajuntament va ser de prohibir el joc i d'enviar-hi la Guàrdia Urbana; en canvi, les entitats de la zona van establir diàleg amb els joves i van pactar espais i hores per fer compatibles els usos diversos d'uns i altres.

Havia sentit dir que, d'alguna manera, experts en temes d'espais públics a les banlieues, a la perifèria de les ciutats franceses, havien agafat experiències nord-americanes, precisament de Nova York. I d'alguna manera, potser a través d'una via no discursiva, sinó a partir d'experiències concretes, al final s'acabava en experiències similars a la de l'ordenança de Barcelona. Què en penses?

Bé, l'ordenança és molt d'inspiració Giuliani, això sí. Però Giuliani, fins i tot va fer un intent més aberrant, que no va aconseguir gràcies a l'oposició ciutadana. Volia vendre places i espais públics a sectors privats, amb un plec de condicions que limitava l'ús dels privats, però en qualsevol cas era per privatitzar-los. No crec que fos per construir edificis, però sí, per privatitzar-ne l'ús. Forma part d'una certa cultura de la por.

Com concretaries els efectes de la cultura de la por en l'ús de l'espai públic?

La cultura de la por vol dir un control màxim a l'espai públic i por als joves. I a més a més, té una certa lògica; estem en una època en què, per primera vegada en molt de temps, una gran part de la gent jove sap que difícilment arribarà al nivell de vida i, per tant, al nivell d'expectatives que li havien creat en la infància. I que això passa ara a molta gent de classe mitjana. Perquè és clar, han viscut unes formes de vida, a la infància, que després... El que tenen és el mínim de solvència i el màxim de llibertat per estar en l'espai públic. Aleshores, com que són gent jove, amb ganes d'activitats, a vegades, amb nivells importants de frustració, fins i tot, de violència o com a mínim d'un ús fort de l'espai públic, això entra clarament en conflicte amb els altres grups d'usuaris. Com el soroll, per exemple, que genera conflicte perquè ara, la gent jove pot sortir al vespre, fins i tot en unes edats que abans no podien sortir. I té un mínim de demanda solvent, o sigui que es pot comprar cerveses, no? Aleshores, hi ha també l'ús esportiu de l'espai, raó de més per multiplicar l'ús efímer, l'ús informal dels espais públics.

Quina és la millor gestió de l'espai públic?

Admetre'n sempre la polivalència, el caràcter evolutiu dels seus usos, acceptar les contradiccions que s'hi puguin donar i regular-ne la compatibilitat, propiciar la participació de tots els sectors potencialment interessats i facilitar el diàleg i la negociació, no admetre les actituds excloents...

Quina és per a tu, la visió que hauria de tenir l'administració envers l'espai públic?

Jo crec que es tracta que l'Administració assumeixi que l'espai públic necessàriament ha de ser conflictiu. El fet que sigui conflictiu és un indicador de la validesa i la polivalència. O, si no, s'ha de trobar una manera de conviure, de regular, per hores, per espais, no sé. És clar que no sempre es poden estar els vellets prenent el sol i la gent fent *skate* entre ells. El problema que tenim actual és que hi ha una administració que es distingeix per tres coses: en primer lloc, per la gran burocràcia, en voler aplicar unes normes generals; en segon lloc, per no creure o no ser capaç de dialogar, de mitjançar; i finalment, per ser covarda. És a dir, abans que hi hagi problemes millor prohibir, tancar l'espai. Si hi ha quatre vells que diuen que els molesta la Paloma, tanquem la Paloma.

Quin creus que és l'origen d'aquesta actitud de control?

Podem dir que ve d'una misèria intellectual de la classe política, que a més, és realment pedant. Primera, perquè la societat és conservadora, en general predominen les actituds conservadores. I segona, perquè ella no només s'hi adapta, sinó que, sovint, reforça les actituds conservadores. L'ordenança de la convivència n'és un exemple.

Què n'opines, dels articles de l'Ordenança dedicats a prohibir jugar a pilota o al skate?

Fixa't que a les ordenances, en la primera versió hi havia una exposició de motius molt llarga, que després es va retallar molt dient que el dret jurídic que es vol protegir és el dret dels ciutadans a no veure a l'escenari públic allò que els pot molestar. Inventen un nou dret: així, el dret té a veure amb allò que no t'agrada. L'ordenança és una ordenança que podríem dir que és tendencialment nazi. Bé, jo no dic que l'Ajuntament sigui nazi. L'ordenança és tendencialment nazi, perquè tendeix a culpabilitzar, criminalitzar tots els comportaments que pensen que no corresponen al ciutadà mitjà. De fet, no penalitzen la gent que en un moment determinat, en un lloc, fan alguna cosa. Penalitzen els que juguen, els que mengen, els nois que netegen els vidres, etc. Quin mal fan els nois que netegen els vidres? O la senyora que negocia al carrer una prestació sexual? Una altra cosa és que diguin que al costat de les escoles i durant el dia no hi ha d'haver-hi prostitutes, o per exemple, no s'admetrà que les prostitutes del carrer hi estiguin abans de les 7 de la tarda. Però són coses que s'han de resoldre per la línia de la negociació en cada cas o de l'adaptació a cada situació.

Quins creus que són els motius per haver generat aquesta nova legislació municipal?

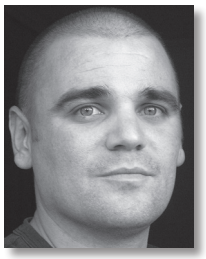
L'administració té l'estereotip del ciutadà gran. El ciutadà gran al qual, una mica, tot li fa por, que el carrer li fa por, que la circulació li fa por, etc. I llavors, és clar, que és una aberració la versió actual de les ordenances, perquè a més a més de criminalitzar col·lectius sencers, a més s'incrementa la injustícia social, perquè molt sovint són col·lectius vulnerables. A més a més, l'ordenança és absurda, atès que no es pot aplicar en molts casos. Com podràs fer que un home que demana caritat pagui una multa de 600 euros? A més, amb una tendència a empobrir molt l'espai públic. En comptes de buscar maneres d'afavorir l'ús, al màxim, de l'espai públic, es dediquen a empobrir-lo.

Per què creus que s'ha arribat a aquesta situació?

Les ordenances contradiuen la cultura política que ha defensat aquest Ajuntament, gairebé, des del 1979. Jo no entenc com un Ajuntament, no ja d'esquerres, sinó un Ajuntament mínimament intel·ligent i mínimament democràtic, pot aprovar una ordenança com aquesta. Però, a més a més, jo no he trobat encara ningú a l'Ajuntament que l'accepti. La persona que la va redactar, i que de fet va recollir la documentació per a elaborar-la, em va afirmar que ho havia hagut de fer perquè li havien manat.

On situaries el discurs de ciutadania en l'espai públic?

El discurs de ciutadania té diversos components. Un, és el component polític i jurídic. En aquest sentit, no s'ha avançat gens. Tenim ciutats a Catalunya amb un 20 i un 30 per cent d'immigrants, molts d'ells amb residència legal, però que no poden votar. Penso que és una cosa elemental. Un segon component és el de l'accés als béns i serveis. Aquí sempre es parteix de la base que s'ha de fer a través d'espais especialitzats i llavors, això és molt rígid. I el tercer component, que es refereix a la llibertat per moure's per la ciutat, i per a usar-la. Jo penso que un dels avantatges, o millor dit, una de les qualitats que ha de tenir una ciutat és permetre uns certs nivells de transgressió, d'innovació, en tot cas, d'invenció, d'aventura, sobretot, per als adolescents i els joves, la ciutat ha de ser una aventura iniciàtica. I és clar, una de les coses pot ser descobrir llocs on jugar a futbol o al que sigui. Jo he estat educat al carrer i ho trobo molt a faltar, hem convertit els nens en animals domèstics. En animals domèstics i l'única alternativa ja és la ruptura total. O nens del carrer o animals domèstics. No hi ha un entremig.

Santiago Cirugeda

Entrevista a Santiago Cirugeda, arquitecte

GASPAR MAZA i XAVI CAMINO

Quan Santiago Cirugeda va acceptar de realitzar una entrevista per a Apunts. Educació Física i Esports, *li vam proposar que ens enviés un currículum de presentació per tal que pogués ser conegut per les persones que la llegirien. Vet aquí uns fragments d'aquest currículum:*

"Vaig estudiar arquitectura a l'ETSA de Sevilla, on ho vaig passar molt bé. Finalment vaig acabar la meva carrera a Barcelona. Desenvolupo des de fa 10 anys projectes de subversió en diferents àmbits de la realitat urbana que m'ajudin a suportar aquesta complicada vida social.

Des d'ocupacions sistemàtiques d'espais públics amb contenidors, fins a la construcció de pròtesis en façanes, patis, cobertes i fins i tot en solars. Tot això negociant entre la legalitat i la il·legalitat, per recordar l'enorme control a què estem sotmesos. Realitzo projectes d'arquitectura, escric articles i participo en diferents mitjans docents i culturals (màsters, seminaris, conferències, workshops, exposicions, etc..).

El 2007 presento el llibre Situaciones Urbanas *que planteja estratègies legals i demandes, a través de projectes arquitectònics."*

Xavi Camino (XC) *Pots explicar-nos com vincules la teva professió d'arquitecte amb les intervencions artístiques en l'espai públic?*

Santiago Cirugeda (SC) La veritat és que el 90 per cent del meu treball és com a arquitecte. El que passa és que utilitzo l'art com una eina per a alguns dels meus projectes urbans. S'entén que l'art envaeixi l'espai públic, fins i tot es demana. Així que l'art em permet fer una ocupació temporal al carrer com a artista, diguem que l'art m'avala per intervenir en l'espai públic. Llavors, jo assumeixo aquest rol, perquè el que vull és un fòrum mediàtic i l'utilitzo. Però la meva vocació clarísima, en gran part dels meus projectes, és una vocació urbanista, perquè utilitzo, sobretot, els mecanismes legals de l'urbanisme per canviar situacions socials que considero injustes. Així, utilitzo l'art per la seva funció comunicacional. En un dels meus projectes la cosa important no és on col·locar la instal·lació, sinó que el que m'interessa, en el cas que estic desenvolupant a la Rambla de Santa Mònica, és el problema dels habitatges i la intervenció artística la utilitzo per denunciar el que està passant fora del camp artístic en la vida quotidiana, en aquest cas, la dificultat per aconseguir habitatges a un preu raonable. I al mateix temps que faig una denúncia, proposo receptes urbanes, perquè els mateixos ciutadans trobin solucions dins del marc de la legalitat. I en això consisteix el vincle que estableixo entre l'art i la meva professió com a arquitecte. No puc ser només arquitecte i fer la meva professió sense vincular-me a nivell social. Així que, d'alguna manera, sóc polític, sóc arquitecte, sóc artista, sóc un veí, sóc un borratxo, sóc moltes coses alhora i totes tenen un punt de connexió. Però legitimo les meves accions amb el títol d'arquitecte.

Gaspar Maza (GM) *Que opines de l'esport i, en especial, de l'esport informal que es practica als espais públics? Penses que pot funcionar també com una "recepta urbana"?*

SC L'esport formal, el que té més esperit esportiu, és el que compleix al peu de la lletra totes les normes de l'esport, l'espectacle, la política, etc. L'esport informal té un paral·lelisme amb el que jo faig al marge de l'urbanisme oficial. L'esport informal canvia les regles, canvia les mides de les pistes de joc, els temps, el nombre de jugadors, etc. I això és interessant, perquè forma un nou tipus d'associació esportiva i social. És el mateix que el replantejament normatiu que fem amb els nostres projectes de recep-

tes urbanes: buscar les llacunes de les normatives per buscar un canvi social. Els que practiquen un esport que no està reconegut han de buscar un lloc, perquè no estan homologats, no tenen federació, no poden ser esportistes de primera, igual que molts no poden ser ciutadans de primera. No poden ser-ho. El tipus de gent que utilitza els esports poc coneguts, és un ciutadà de segona, per això ho fa a l'espai públic.

GM *En la nostra investigació hem conegut grups com els de la "tanguilla", les bitlles lleoneses o l'equavòlei, entre altres exemples, que s'instal·len en espais abandonats, "no llocs", espais poc definits... i finalment amb la seva presència i la seva activitat esportiva, aquests espais comencen a agafar una altra dimensió. Poden ser aquests grups i les seves activitats "receptes urbanes" a la manera en què tu has catalogat moltes de les teves intervencions?*

SC En el meu cas, no les faig definitives, sinó que les faig temporals, perquè potser en un solar que no hi ha res, doncs t'hi fiques, el neteges, li poses vida i està un any, 6 mesos, ni idea... Funciona fins que me'n vaig. I l'esport seguirà i funciona sol, no?

GM *L'esport crea una regularitat d'ús d'aquest tipus d'espais bastant important.*

SC Segur; l'esport és més evident, perquè és més accessible. És el teu cos i alguna pilota o algun altre element. En el meu cas, normalment, com a arquitecte, faig una instal·lació arquitectònica, temporal, efímera, precària, que facilita o canvia les posicions i la vitalitat dels llocs durant un temps, una nit, un dia, una tarda, un estiu, un hivern... Sempre cal pensar que la gent l'utilitzarà, sovint, de manera oposada a com es planteja. Al carrer es poden crear les situacions idònies espontànies perquè es faci una activitat esportiva, política, religiosa, com els musulmans quan reclamen una mesquita o el *botellón*, fins i tot, etc.

XC *També hi ha esports nous, que es practiquen a la ciutat, que han aparegut amb el desenvolupament i la convergència de les noves tecnologies. Per exemple, els* skaters *han anat adaptant el monopatí per facilitar el patinatge del mobiliari urbà i alhora el disseny del mobiliari s'ha anat fent més patinable. Després d'aquests canvis el que ha sorgit a continuació han estat legislacions que tendeixen a limitar l'ús que fan aquests grups de l'espai i del mobiliari. En aquest punt, jo torno a veure un altre paral·lelisme amb les teves preocupacions sobre una legislació que tendeix a voler regular-ho tot, i, especialment, allò que no està controlat...*

SC Estem vivint un moment de desenvolupament econòmic favorable a tot Espanya, a Europa i Anglaterra. Però a canvi d'aquest benestar, que assegura uns mínims d'habitatge, educació, ocupació, assistència de salut, et diuen: "fes bondat i si no et comportes bé t'apliquem la normativa". I a països de l'Amèrica Llatina o a altres països no et donen habitatge, no et donen educació obligatòria o altres drets, però la coacció és menor. Aquí, com que la ciutat és 'maca', tots som bells i si no et comportes bé et sancionen o et castiguen. Els *skaters*, quan salten per damunt d'un mobiliari d'ús públic, mai no tenen com a objectiu destrossar-lo, trencar-lo, però és clar, es desgasta amb l'ús. Doncs una solució és adaptar aquest mobiliari urbà de manera que aguanti més. Això no és vandalisme, no hi ha vandalisme, no existeix. És a dir, un paio que llença una cigarreta o l'apaga en un banc és més vàndal que no pas el que l'està utilitzant per fer un esport.

XC *El* skater *vol que el banc aguanti, que duri...?*

SC Així de senzill; pots pensar en un banc de formigó, perquè pugui suportar 200 quilos d'impacte, perquè hi puguin patinar els *skaters* i ja està. I fins i tot es pot posar una barra de platina roma al banc de formigó, perquè s'hi pugui patinar i, a més a més que s'hi pugui asseure una àvia, s'hi pugui asseure un nen, etc. I no és millor? També hi ha llocs que no s'utilitzen, que estan abandonats per l'administració pública. I si estan abandonats, quin mal hi fa que s'utilitzi de manera espontània, inventiva? Quin mal hi fa?

XC *Les administracions, el primer que pensen és que aquesta gent s'acabarà apropiant dels espais o al contrari els destrossen...*

SC Et puc dir una cosa: quan hi ha un espai abandonat, tant l'administració pública com els privats tenen l'obligació legal de mantenir-lo en ús. Si en 8 anys no s'hi edifica, la ciutadania té dret legítim d'aplicar-hi un ús. Però seguint amb el desgast que exerceixen els *skaters* sobre el mobiliari urbà, quan a la plaça Catalunya es trenca una rajola perquè s'hi ha enfilat un camió de la neteja, la reposen, si es trenca una bombeta, o quan hi ha un partit de futbol i alguns mandrils antiesportius destrossen propietats públiques, també la reposen. Llavors, des d'aquest punt de vista legítim, quan un espai o un mobiliari urbà entra en degradació pel seu ús excessiu, igualment l'haurien de reparar, sense culpar ni penalitzar la pràctica que posa en ús creatiu aquest mobiliari o espai públic.

GM *L'aparició i el desenvolupament de xarxes socials en aquests espais ens ha portat a la conclusió que l'esport informal és un valor afegit a la vida urbana. Hi ha gent que s'ha conegut a l'espai on anava a jugar a bàsquet i que des d'aquest lloc ha acabat generant una xarxa d'amistats i confiances molt més gran. Aquestes xarxes d'esport en l'espai públic, poden ésser considerades, doncs, com una font de capital social?*

SC És clar, hi ha una gran quantitat d'entitats socials que es desenvolu-

pen al marge de les proposades per l'administració, que es mantenen de forma independent, prescindint d'organismes oficials. I són xarxes socials riques, productives i més participatives que les que segueixen els cursos oficials. Però què passa? Passa que en determinades situacions no són acceptades socialment. Si es tracta de xavals amb *skate*, mala cosa, si són immigrants jugant a bàsquet, també. Encara que, d'altra banda, se sap el valor que té l'esport per la seva capacitat de forjar col·lectius, amistats, camaraderia, etc., fins i tot, en molts casos, com una alternativa a activitats delictives o de consum de drogues. L'esport, en aquest sentit, pot ser també una teràpia social, perquè fer esport t'evadeix, t'ocupa el temps per no estar ocupat en cap altra mena de coses, i fins i tot dóna sentit a la vida quotidiana de la gent. Però alguns esports no estan ben vistos, i no només políticament, sinó també socialment, fins i tot per a alguns veïns que senten que els espais públics limítrofs són exclusivament de la seva propietat i ús. Però les xarxes socials a través de l'esport informal són positivíssimes.

XC *Molts esportistes que utilitzen l'espai públic tenen la seva pròpia lectura de la ciutat. Per exemple, els* skaters *o els* bikers**,** *quan veuen baranes i escales o els escaladors, quan veuen un mur, veuen això, però també veuen i imaginen trucs, passos diferents. A tu, com a arquitecte, què et suggereix aquesta mena de visions? Poden ser útils per pensar en la ciutat o en el seu desenvolupament urbà?*

SC Jo, durant un temps, vaig ser surfista, i veia el mar d'una manera diferent. Quan veia al mar una cresta o un túnel, veia l'acció del surf. Seria bonic que cadascú tingués els seus mapes de les coses que li interessen. A la contra, l'administració fa aquests mapes sobre una ciutat de manera que facilitin un control social: un mapa d'on són les prostitutes, un mapa sobre on posaran els *botellódroms*. Els polítics ho veuen d'una altra manera, s'interessen per fer llocs amb un mínim d'atracció social, però que es vegin bonics. Allò que és bonic és per a ells una forma de fer-se visibles. Però estaria bé que cadascú tingués els seus mapes de les coses que li interessen a la ciutat. I de la mateixa manera que hi ha un carril bici, que hi hagués un circuit per a la pràctica del *skate*.

GM *Un* skater *ens explicava que quan va en cotxe i veu una urbanització que encara s'està construint ja intueix en quin lloc hi haurà una bona zona per patinar i assajar trucs.*

SC Sí, la ciutat té un llenguatge que no està dissenyat per a ells, però ells el reinterpreten. Deixen marques, reconeixen signes que els orienten cap a la pràctica de la ciutat, a la seva manera.

GM *Tu creus que seria útil rescatar els plànols o visions d'aquesta gent, o d'altres esportistes que utilitzen l'espai públic com a escenari de les seves activitats?*

SC Seria una bona forma d'ensenyar arquitectes i urbanistes a veure la ciutat d'una altra manera, a partir dels codis que corresponen a diferents grups d'usuaris. Moltes vegades es dissenyen espais idonis per a determinades pràctiques. Per exemple, es fan moltes pistes per a *skaters*, però passa el mateix que amb els habitatges, es fan com xurros, sense comptar, evidentment, amb l'interès de la gent. Però, en realitat, l'únic que pot fer l'Administració, davant de les diferents formes d'interpretar i utilitzar la ciutat és assumir que sempre hi haurà coses diferents d'allò que ells plantegen. En algunes zones d'Europa s'ha introduït la idea d'usos temporals, que són usos que no vénen de la planificació urbanística. Es refereix a la realitat del fet que sempre apareix població que planteja usos temporals. Van a edificis antics i vells i els donen vida, van a places que no estan acabades i els donen vida, i fan coses que a nosaltres no se'ns han acudit. Pot ser important preparar tècnicament molts buròcrates, perquè s'adonin que passaran coses que, com a mínim, no tenen marxa enrere, que com a mínim serà millor no intervenir-hi, no tocar-ho o negociar-ne l'ús temporal o permetre'l o facilitar-lo. I que no passi com sempre, que una pista necessita, potser, una renovació o un arranjament, però com que no està en el pla de desenvolupament, doncs no es fa, o que es prohibeix un tipus d'ús, perquè no s'havia contemplat en el pla de desenvolupament. Per a algunes coses no fa falta un pla urbanístic. Per exemple, perquè passi un camió amb una mica de formigó per deixar la pista ben preparada no fa falta un projecte. Si hi ha una partida pressupostària per a danys, n'hi hauria d'haver per cobrir aquestes necessitats espontànies, temporals, imprevistes, etc. En canvi, el que sí que es fa és una legislació que diu al ciutadà qui és il·legal, un pocavergonya: prohibit jugar a pilota o el nen amb el *skate* és un pocavergonya.

Pere Alcober

Entrevista a Pere Alcober, delegat d'esports de l'Ajuntament de Barcelona

NÚRIA PUIG i XAVI CAMINO

Pere Alcober ens acull al seu despatx de l'Institut Barcelona Esports (IBE) de l'Ajuntament de Barcelona. El dia de l'entrevista, 27 de setembre de 2007, el sol entra per les finestres i a fora es veuen arbres, jardins i el cel blau. Hi ha molta tranquil·litat. Parlem durant gairebé dues hores i no hi ha cap interrupció.

La persona

Núria Puig (NP) *Per començar agrairíem molt que et presentessis, perquè les persones que llegeixin l'entrevista et coneguin.*

Pere Alcober (PA) Vaig estudiar Disseny industrial. I durant un temps vaig estar vinculat a la indústria del moble, fins que vaig fer el pas a la política. Després, l'any 1995, vaig accedir a ser regidor de la ciutat de Barcelona en temes relacionats amb la democràcia participativa i em vaig ocupar del districte de Sants-Montjuïc durant vuit anys. Des de les darreres eleccions sóc delegat d'Esports de l'Ajuntament de Barcelona i membre de l'equip de govern. De fet, sempre m'han agradat els esports i poc o molt n'he anat practicant. Estic gaudint molt de la meva feina, perquè Barcelona és una ciutat on es poden fer moltes coses en esports i la gent en té ganes. Tinc 58 anys, dues filles i d'aquí a pocs dies tindré una néta.

NP *Molts matins, a primera hora, quan vaig cap a la feina ens trobem, perquè estàs corrent per un espai públic de la ciutat. Com és que hi vas? Què t'aporta? Per què ho fas?*

PA Primer, ho faig perquè em diverteixo; em sembla que això és important. Molta gent es planteja fer esport com una càrrega necessària. Jo ho faig perquè m'agrada i perquè també penso que físicament em va bé, és saludable. Així que tres dies a la setmana em dedico a córrer una estona durant els matins. Realment, és una bona manera de començar el dia. Comences una mica cansat, però després d'una bona dutxa tens molts més ànims per encarar el dia. I de tant en tant, com que en aquesta ciutat moltes vegades s'organitzen curses, hi participo.

L'esport als espais públics i el projecte de ciutat

NP *Així, doncs, tu formes part d'aquest 40 % de persones de la ciutat que fan esport, però que mai no el fan en instal·lacions convencionals. Quin lloc ocupen a la política esportiva municipal?*

PA Nosaltres, des de l'IBE (Institut Barcelona Esports) el que plantegem és que l'esport que es fa fora d'instal·lacions esportives és molt important. Volem trencar amb el mite o la visió que té molta gent, que per fer esport s'ha de fer de forma reglada. Però abans hem de tenir en compte el tipus de ciutat que tenim. És molt densa, molt petita en dimensions, perquè en 98 km^2 té una serralada, té Montjuïc, té la Ciutadella i té les platges. O sigui que és molt compacta. Així que l'espai públic és un espai que és reduït i, per això, intentem que sigui multifuncional. De fet, al llarg del temps, s'han anat creant espais des d'aquesta perspectiva multifuncional. Una d'aquestes funcions és l'esport i això dóna també la possibilitat que molta més gent faci esport a la ciutat, sense menysprear, evidentment, totes les persones abonades a les instal·lacions esportives.

NP *Barcelona té un projecte urbanístic i els espais públics sempre hi han ocupat un lloc important. Si hi ha tanta gent que fa esport en aquests espais és perquè ho afavoreixen. Llavors, quan vau començar a pensar la ciutat, esperàveu aquest èxit de l'ús de l'espai públic?*

PA No, no ens ho esperàvem. Jo diria que quan es va pensar la ciutat, el que es buscava era aconseguir d'obtenir més espai públic i dignificar-lo. Si recordem els primers anys de la democràcia, a final dels 70, a banda dels equipaments, espais culturals, centres cívics i instal·lacions esportives, el primer que es va començar a fer van ser les places. Entre

altres coses, perquè econòmicament era la millor opció. Però també perquè es pretenia que l'espai públic fos un espai de trobada. A partir d'aquí, començà a canviar la idea aquella que hi havia quatre places en el passat on anava la gent gran a seure i no fer res més; i es comença a pensar en una ciutat activa, on les places tinguin molta vida. Aquest fet, ha estat possible, finalment, perquè no han estat pensades expressament o exclusivament per a fer esport o una altra cosa, sinó que ho han estat per oferir diversitat de funcions.

NP *Llavors, què us sorprèn? Què us espanta? I què us agrada?*

PA Barcelona, en els últims deu o dotze anys, ha canviat molt, tant la ciutat com els seus habitants. Això també ha fet que l'espai públic –que és l'espai de trobada– presenti a vegades dificultats de convivència. Aquestes ens alerten sobre noves realitats. I ens les hem de prendre com a reptes que cal anar enfrontant i que, al llarg del temps, –segurament quan estiguin superats– en sorgiran de nous que també ens faran replantejar l'espai públic. En aquest sentit, l'esport sempre ha tingut un paper important a la nostra ciutat. No només perquè és saludable que la gent practiqui esports i que ho faci a l'aire lliure, sinó com a eina socialitzadora en l'espai públic. És important que l'espai públic sigui un lloc de trobada, com ho poden ser els actes culturals, les festes veïnals o les trobades per anar a passejar i fer petar la xerradeta. L'esport és una eina amable per aconseguir aquests objectius.

Els espais públics com a lloc d'autoregulació social

NP *Això que dius és una realitat, perquè durant la recerca és increïble la quantitat de gent que hem conegut que no solament fan esport per salut sinó també, com tu dius, com a forma de trobada i d'intercanvi. I és clar, la convivència també comporta conflictes, ja n'has fet esment. En aquest sentit, quan us ve a veure la gent? És quan tenen conflictes?*

PA A nosaltres, normalment, la gent ens ve quan ens necessita. Barcelona, amb l'arribada de noves cultures, s'ha anat obrint a nous esports que no són els més habituals aquí. El fet que no hi hagi prou espais reglats dedicats en aquests esports ha comportat que, a vegades, els ciutadans prenguin la iniciativa, tirin pel dret i ocupin l'espai públic per practicar-los. En aquests casos, de vegades hi ha negociacions entre els col·lectius. Si això no es dóna, acostumen a sorgir conflictes de convivència, com a resultat de la trobada de diferents interessos en un mateix espai. Llavors, des del mateix territori, des dels districtes, s'intervé per tal d'intentar regular-ho. I unes vegades un se'n surt més airós que d'altres. En aquest sentit, a nosaltres no ens agradaria que s'estigmatitzés l'esport com a generador de conflictes. Intentem estar atents en aquestes qüestions per intentar de donar sortides que, a vegades, no són fàcils. I sovint, aquests conflictes vénen lligats a col·lectius molt tancats en ells mateixos. I la nostra voluntat seria d'arribar a un moment que això no fos així, que tot i que hi hagués una pràctica esportiva que tingui un pes important que ens vingui de fora, que també servís com un aprenentatge per a la gent que és d'aquí.

NP *Això també és una cosa a la qual hem estat atents durant la recerca. Hem fet una anàlisi quantitativa en relació a totes les referències que s'han fet de conflicte, d'intercanvi i de tolerància entre els col·lectius que comparteixen espais. El conflicte és el que es dóna menys. I, molt sovint, hem conegut gent que ens parla de conflictes que, gràcies a la convivència quotidiana en un mateix espai, sense utilitzar intermediaris aliens, van haver d'aprendre a trobar maneres de relacionar-se. Vull dir que, en el fons, l'espai públic també és un lloc d'aprenentatge de la convivència.*

PA Sí, hi estic d'acord. I precisament, si l'educació física, a nivell escolar, serveix com una eina d'integració ràpida i amable, també a l'espai públic l'esport pot ser una eina per a la convivència. A vegades, quan ens parlen de nouvinguts o de la immigració, s'acostuma a plantejar com un gran drama. En canvi, jo penso que, en realitat, és un motiu d'orgull, perquè a Barcelona, en deu anys, hem passat del 2 % al 17% d'immigració i no ha passat res. Hi ha conflictes, com n'hi ha hagut sempre, sobretot, perquè hi ha diferències culturals; tanmateix, no ha passat res greu. Però això no és gratuït, ha estat possible perquè hi ha un entramat associatiu molt important que ha ajudat perquè fos així i, segurament, sense grans directrius polítiques, ni intervenció dels governs. I és que això és la cosa bona del tema. Tots aquests processos d'autocontrol o d'autoreglamentació penso que són els millors, perquè realment tenen una càrrega absolutament pedagògica per a la convivència. És clar que no tot se soluciona així i a vegades un espai es troba monopolitzat per un sol col·lectiu. I aquest acostuma a ser el punt de conflicte amb què ens podem trobar, no? I llavors ha d'haver-hi una intervenció des del punt de vista de l'administració, que ja és el que li toca.

L'espai públic i les persones nouvingudes

NP *Hi ha col·lectius de pakistanesos o equatorians que ocupen descampats i es posen a fer esports. I, fins i tot, n'hi ha que ocupen espais tancats com poden ser les instal·lacions esportives municipals.*

PA Bé, en aquest sentit, tant se val que siguin llatinoamericans o que siguin d'una altra procedència. L'espai públic es troba regularitzat per unes normes mínimes de convivència que cal respectar. No obstant això, cal donar sortides en aquests usuaris, proporcionar-los espais. Ara bé, està molt bé que hi hagi partits entre equatorians i peruans, però el que jo defenso com a objectiu és que hi hagi pràctiques esportives en què juguem tots junts. Això no vol dir que no aprovi que els filipins juguin entre ells a

bàsquet, però penso que ja que han vingut a viure aquí és bo que s'integrin.

Vam tenir una experiència amb un joc tradicional del Pakistan i l'Índia que em va fer pensar en això. Després em van estar explicant que aquest esport es juga sobretot a les zones rurals, però també a les grans ciutats i hi ha una lliga molt important. Volien fer un campionat i ens van demanar un espai molt gran, amb gespa natural. Bé, doncs, al final, ho vam fer al Serrahima, un diumenge a la tarda. Hi havia més de 3.000 persones, entre pakistanesos i indis. Llavors, el que vull dir amb aquesta experiència és que cal donar sortides a coses com aquestes, però estaria bé que un dia, en comptes de plantejar-se que cal un lloc, perquè es volen reunir indis i pakistanesos per fer aquest partit, ho féssim més extensible i que hi anés més gent d'altres orígens. Cal aprendre d'això.

NP *De tota manera, el que també hem vist –i això és una cosa que ja està molt explicada en estudis sobre immigració– és que moltes vegades acaben formant guetos. Però també és cert que tothom busca els seus iguals com a estratègies de suport emocional, econòmic, laboral, com a xarxa informativa, connexió amb el lloc d'origen, etc. El problema és quan el gueto es tanca i no vol saber res dels altres. Però la gràcia de l'espai públic és que tu pots estar amb el teu grup d'equatorians, però com que l'espai és públic, has de relacionar-te forçosament amb persones d'altres procedències.*

PA Això és així. Si ara agaféssim els procedents de la immigració estatal dels anys cinquanta, podem veure com a Bellvitge la meitat són del mateix poble. No és casualitat. I és que un, quan arriba en un lloc que és estrany per a ell, el que fa es relacionar-se i protegir-se amb els seus. I això és així. Nosaltres hem de fer que això sigui possible, cal acompanyar, que puguin fer les seves activitats. Però, a més a més, l'objectiu seria ser més agosarats i utilitzar aquestes eines que tenim –l'espai públic i l'esport– per generar convivència. Jo poso sempre l'exemple de les escoles. Amb la diversitat que hi ha ara en aquests moments a l'aula, s'acaben formant equips en què un es dirà Mohammed, l'altre és dirà Pablo, i l'altre es dirà Pere, etc. Però tots ells formen part de l'equip. Això té molt de potencial. Jo penso que, segurament, mai no arribarem a aprofitar-ho al màxim.

Relacions entre l'administració i els col·lectius d'esportistes

Xavi Camino (XC) *Recordes algun procés de negociació entre algun col·lectiu i l'Administració amb èxit?*

PA Hi ha un procés interessant, que és el de la pràctica d'escalada a la Foixarda. La història ve de molt lluny, des dels anys 80. Des de llavors, la Foixarda s'ha anat convertint en un lloc de pelegrinatge per a molta gent que escala. Però, és clar, era una carretera, un lloc per on passaven cotxes, a més a més, s'utilitzaven algunes zones que consideràvem que eren absolutament perilloses, perquè la roca no era ferma i baixava tot; i per acabar, els escaladors es van dedicar a tallar arbres i plantes que els molestaven. Llavors, aquí vam fer una aproximació. Vam buscar un interlocutor que fos del mateix col·lectiu que utilitzava l'espai i, d'altra banda, representants de la federació. Tot i que ja sabem que no tots els que practiquen aquest esport reconeixen que la federació els representi, el contacte ens va servir per arribar a un acord perquè aquest espai quedés definitivament com un lloc d'escalada públic. Llavors es va tallar la circulació de vehicles, es van anivellar les vorera, etc. Però això no s'acaba aquí, ara n'hem de continuar parlant, perquè els usuaris pensen que nosaltres hem de donar molt més recolzament, que el paper que juga la federació hauria de ser un altre, etc. És un procés lent.

XC *Amb les 'bicis' teniu uns referents per dialogar, que són les associacions per a la bicicleta. I per a l'escalada també, com ens has explicat. Però amb el skate com ho feu això? Hi ha referents?*

PA No, perquè també està menys organitzat. És més difícil. Amb el tema de les bicicletes hi ha a Barcelona una Comissió de la Bicicleta que participa, assessora, etc. Amb el *skate* és una altra cosa. Nosaltres hem estat treballant en un projecte per fer un gran parc de *skate* a Barcelona. Estem encara en aquest procés. Seria bo perquè, a part de la pràctica quotidiana que hi ha, hi podria haver també esdeveniments esportius de nivell professional. Fer una copa del món de *skate*, per exemple; jo penso que normalitzaria la pràctica del *skate* i el posaria al nivell d'esport professional. En aquest sentit, hem aprofitat la col·laboració de gent que s'hi dedica.

En el tema de la bicicleta de BMX ho tenim més avançat, perquè ho hem anat fent i hem anat fent exhibicions en alguns indrets. Però ens agradaria que hi hagués durant un cap de setmana a Barcelona –o on fos– una afluència de tots aquests tipus d'esports o pràctiques, que són molt urbanes, entre les quals podem trobar l'escalada, el *skate*, la bicicleta BMX, i algunes vinculades a l'aigua.

NP Un altre tema que ens interessa és com es gestiona esportivament l'espai públic. En una instal·lació esportiva hi ha un equip gestor que controla i coneix les mancances. Llavors, com ho feu o com creus que es podria fer amb l'espai públic? Quines vies d'informació hi ha per conèixer-ne les mancances?

PA A través dels Districtes. Jo penso el mateix que quan en un carrer no hi ha llum i falten uns fanals, el camí és ferho arribar a l'establiment municipal més proper. Actualment també es pot fer per Internet. Llavors es tracta del mateix, si hi ha un element de pràctica esportiva que no està correcte, es fa la denúncia o demanda, i nosaltres hem de donar una solució.

NP i XC *I la gent, ho fa? La gent té present el Districte i on ha de recórrer? En la nostra recerca, hem vist que no tothom té el mateix hàbit de fer-ho, sobretot la gent més jove.*

PA El procés aquest és bastant simple, tothom el coneix. Però també hi ha el sentiment que l'espai públic és per utilitzar-lo i punt, i s'ha acabat. I en aquest sentit, es pensa que no cal donar explicacions. I això, a vegades, pot acabar portant problemes i conflictes. De tota manera, nosaltres ho intentem des de la proximitat dels districtes. Intervenim en demandes que ens fan i tot això és perquè ho detectem i ens arriba. Ara, és evident, que és un món complex en si mateix i que també és difícil d'arribar a tot.

NP *També hem vist que els mateixos usuaris fan moltes coses; arreglen i fan el manteniment ells mateixos. I la impressió que hem tret de les entrevistes que es feien amb la gent és que això els fa estimar-se més aquell espai.*

PA Sobretot tenir-ne cura, no? Però, per exemple, les pistes de petanca, primer s'han de construir, i després tot utilitzant-lo un se'n fa propietari, no? Per dir-ho així, però en el bon sentit. No és allò que és el seu espai, no. És en el sentit que l'utilitza i com que l'utilitza en té cura i com que en té cura vol que els altres també ho facin. Cosa que està molt bé.

XC *Com es decideix, on es col·loca una cistella de bàsquet?*

PA Normalment, quan es fa un nou espai ja es té en compte que hi ha d'haver un espai per a la pràctica esportiva. I, llavors, això ho fem conjuntament amb l'equip de disseny. Sempre que es pensa un nou parc hi ha d'haver un espai de pràctica esportiva.

NP *I suposant que ja hi hagi un grup de gent que ja està utilitzant aquell espai previ al projecte del parc, hi ha mecanismes de diàleg amb aquests col·lectius?*

PA No acaba d'estar lligat això. Hi ha casos. Aquí la proximitat és la manera de solucionar aquests temes. Els districtes en això juguen un paper important.

Reptes de futur

XC *Sembla, doncs, que el manteniment d'aquests espais esportius en l'espai públic pot ser un repte de futur. Ho veus així?*

PA És un repte de futur. És molt més fàcil, des del punt de vista de l'IBE, mantenir instal·lacions esportives. Però de la mateixa manera quan diem que hi ha diferents interessos en un mateix espai això pot crear un conflicte, a vegades des de l'Administració Pública també hi ha diferents agents que actuen en un mateix espai. Nosaltres hem anat avançant en això i hem anat parlant amb Parcs i Jardins, que és qui gestiona l'espai públic de jardins i coses així. Penso que hem avançat força en això, però queda camí per fer.

NP *Vols afegir-hi alguna cosa?*

PA Nosaltres, des del Pla Estratègic de l'Esport de la ciutat de Barcelona dèiem que l'esport ha de servir per a moltes coses. Amb els Jocs Olímpics del 92, l'esport significà la consecució d'importants fites urbanístiques i de projecció internacional de la ciutat. En aquest sentit, la ciutat se sent agraïda a l'esport, perquè ens ha ajudat molt. També l'esport és un sector econòmic cada vegada més important. Però també hem descobert que l'esport ens serveix per fer ciutat; és una eina de cohesió social i de convivència. Evidentment, n'hi ha altres, la cultura n'és una d'imprescindible, l'habitatge també, és fonamental. Però actualment l'esport ja es troba totalment integrat en el que és l'activitat quotidiana de la ciutat. Això té a veure amb els eixos que el Pla Estratègic es plantejava. I això vol dir més inversió, més professionals, més contacte amb les institucions docents, amb els intel·lectuals que es dediquen en aquest tema. I em sembla que dedicar-nos a temes de participació i d'involucrar la gent és el més difícil, perquè quan es fa una plaça, es fa un projecte, dissenyes la plaça i inaugures la plaça, i perfecte. Ara bé, però quan dius que no es tracta d'això només, sinó que es tracta de buscar el compromís, la participació dels ciutadans, ja és més complicat. I jo crec que l'esport ens ajuda i fa que tot això sigui possible d'aconseguir.

Cristina Losantos

LA NOSTRA PORTADA

L'esport a la ciutat de Barcelona vist per una il·lustradora

RAMON BALIUS I JULI

Des de fa força temps elegim i decidim la **Nostra Portada** seguint la norma de dedicar les quatre portades corresponents a un any a una temàtica similar. Així, hem consagrat diferents grups de portades a les obres esportives d'escultors o de pintors catalans, a treballs arquitectònics de Gaudi, a distints aspectes de la pluralitat d'activitats de Leonardo da Vinci i, durant el darrer any, hem presentat quatre cartells de la col·lecció de la Biblioteca de l'Esport. Per primera vegada, la **Nostra Portada** ha estat encarregada a una coneguda i prestigiosa il·lustradora, la qual ha realitzat un dibuix original, destinat especialment a la monografia que publiquem sobre "L'esport als espais públics". Amb això hem seguit la *Gran Enciclopèdia Catalana* que defineix l'il·lustrador com a "*Aquella persona que basant-se en el text d'una obra, tria la il·lustració més idònia per a **complementar-la o enriquir-la***".

Palau Nacional

L'artista creadora de la comentada portada, ***Cristina Losantos i Sistach***, és una barcelonina (1960), llicenciada en Belles Arts per la Universitat de Barcelona que, després d'exercir de professora de dibuix entre 1980 i 1984, es va dedicar professionalment i totalment a la il·lustració des de 1984. Ens atrevim a definir-la com una excel·lent artista autodidacta, de formació universitària, amb màxima il·lusió pel seu treball. Ens interessa la seva àmplia obra, perquè hem assistit a la seva evolució i l'hem comprovada, una obra que actualment l'ha situat com una de les més importats il·lustradores catalanes i, a més a més, perquè existeixen boniques i perfectes imatges esportives en molts dels seus treballs. Els seus personatges són inconfusibles, tant per les característiques facials, que expressen molt bé la situació, generalment còmica, com per la perfecció de les seves més inversemblants posicions dins l'espai, igual com pel traç sempre segur i la coloració de tonalitats pures i adequades. Cada

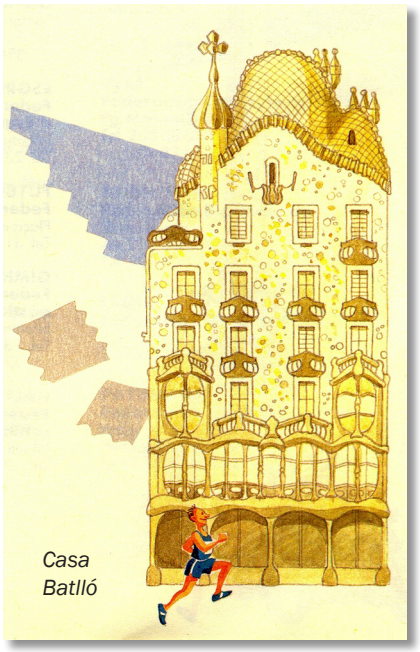

vinyeta és una escena emmarcada en un ambient on es troben curosament representats tots els detalls. Són situacions que per ser enteses no necessiten paraules, sinó que, a l'inrevés, moltes vegades les paraules del text són compreses a través de les imatges.

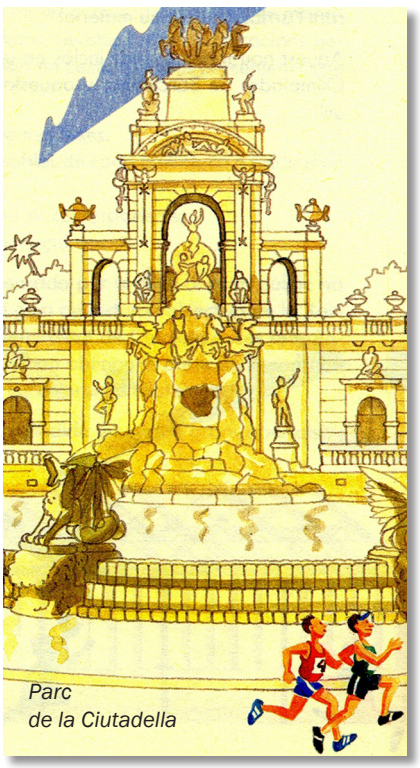
Com dèiem, a l'obra de Cristina Losantos s'hi troben amb certa freqüència imatges de temàtica esportiva. En aquesta faceta possiblement hi ha influït el seu esperit esportiu, desenvolupat des de l'infància. Juga a tennis des dels 11 anys i ha practicat altres esports de pilota-raqueta, com el frontó i especialment el badminton, en què va estar federada i va jugar competicions oficials. Aquests dibuixos d'esport són sempre contemplats des d'un punt de vista còmic amable, encara que en tots els casos les característiques dels estils i dels estris esportius són excel·lents. El 1988 va il·lustrar un llibre anomenat "*Olimpisme. Guia de lectura*", orientat als Jocs de 1992. La portada, la contraportada i les 144 pàgines de l'obra estan adornades amb una sanefa inferior de dibuixos que representen una munió d'atletes corrent una prova de marató, envoltats de senyals de circulació, de càmeres de televisió, motos i automòbils de l'organització. La cursa s'inicia i s'acaba a l'Estadi de Montjuïc, després de recórrer els carrers de Barcelona, passant pel davant dels edificis més emblemàtics de la ciutat (Palau Nacional, Parc de la Ciutadella, la Casa Batlló, el Monument a Colom, l'Obelisc de la Plaça del "Cinc d'Oros", etc.). Durant el passat mes de març, vuit mil atletes han tornat a córrer la Marató de Barcelona i ens han recordat les imatges que ens ofereix la Cristina al llibre que hem esmentat. Creiem que és agradable reproduir en aquest article alguns d'aquells dibuixos. Un bon exemple d'il·lustració esportiva, en aquest cas aliena a la temàtica del llibre, és el que va fer en un volum de Matemàtiques d'ensenyament primari. Totes les pàgines del text estan il·lustrades amb imatges esportives molt diverses, que participen indirectament i de forma discreta en els processos matemàtics elementals del llibre, cosa que facilita als joves estudiants la resolució divertida de les operacions plantejades. És una evident col·laboració pedagògica de la il·lustració amb l'ensenyament a través de l'esport.

Hem d'assenyalar que durant el 2006, Cristina Losantos va guanyar el Primer Premi del concurs organitzat per la Fundació Catalana per a l'Esport i la Fundació FIATC, destinat a dibuixos dedicats a l'humor esportiu. El mes de novembre del proppassat 2007, va presentar amb gran èxit una exposició individual a la Sala Rovira de Barcelona.

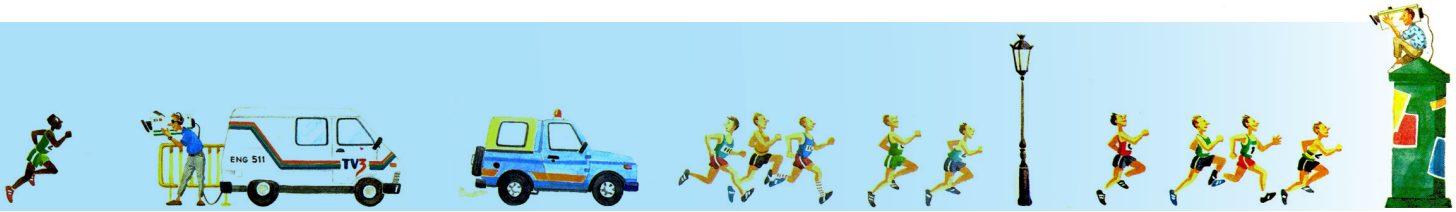
Cristina Losantos ha treballat per a les editorials més importants del país. Segons ella, els dibuixos més destacats els ha dedicat a llibres de literatura infantil, com ara *"Cançoner de Nadal"*, *"El flautista d'Hamelin"* (aquest llibre fou guardonat, el 1998, amb el 2n Premi Nacional

Casa Batlló

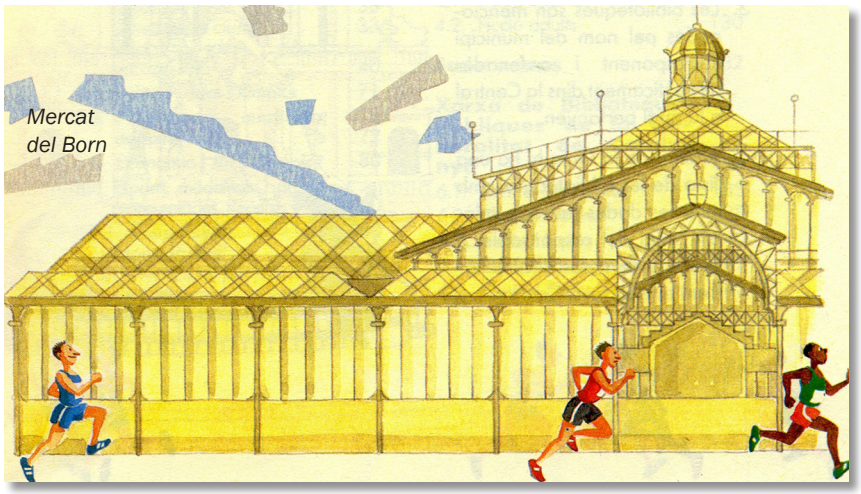

Parc de la Ciutadella

Arc del Triomf

Mercat del Born

d'Il·lustració), *"Ton i Guida"* i *"La Bella i la Bèstia"*, tots ells de la col·lecció "Populars" de La Galera. *"Els somnis de l'Aurèlia"* i *"L'Aurèlia i el Robaombres"*, de l'Editorial Cruïlla, *"El vaixell de vapor"*, *"La platja"*, *"El circ"*, *"La neu"*, *"El parc d'atraccions"*, *"Els campaments"* i *"El zoològic"* de la col·lecció La Galera Espais. D'aquesta última, són impressionants uns dibuixos de grans dimensions dedicats al tema principal del llibre, on tots i cadascun dels centenars de personatges representats estan tractats en color i amb minuciositat, igual com el seu entorn, en els més petits detalls. Una de les últimes obres publicades, també de La Galera, és la titulada *"I ara què ve?"*. En aquest llibre es passa revista –amb un text i una imatge– a les setze festes tradicionals catalanes més importants de l'any, encadenades totes elles per la pregunta que es fa al títol, la qual, anecdòticament, la il·lustradora atribueix a la seva filla. Com diu Salvador Cardús, "Es tracta d'un veritable costumari que descriu els nostres estils de vida, sempre amb el punt de distància que hi afegeix el seu humor amable".

En un camp totalment diferent, la Cristina Losantos realitza setmanalment, els divendres, una col·laboració a les pàgines de diàleg del diari *Avui*. És un dibuix dedicat a l'article que el mateix dia publica Salvador Cardús. Son articles politicosocials que, com explica l'autor, la Cristina "ha matisat, insistit, interpretat i, en definitiva, completat, allò que jo volia explicar [...] també aquí, l'humor i la ironia, són el contrapunt necessari a la temptació de fer dramatisme amb les paraules".

Aquesta és una breu semblança de l'autora de la **Nostra Portada** i de la seva visió gràfica d'una activitat esportiva a la **Nostra Ciutat**.

